

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

**ALEKSANDRA ČAKA IZGLĪTĪBAS CEĻŠ UN SKOLOTĀJA
DARBS LITERATŪRVĒSTURISKOS KONTEKSTOS**

THE EDUCATIONAL PATH OF ALEKSANDRS ČAKS AND HIS ACTIVITY IN
TEACHER'S JOB LITERARY AND HISTORICAL CONTEXTS

PROMOCIJAS DARBS
ZINĀTNES DOKTORA (Ph.D.) GRĀDA ZINĀTNES DOKTORS IEGŪŠANAI
HUMANITĀRAJĀS UN MĀKSLAS ZINĀTNĒS

ANTRA MEDNE

Zinātniskā vadītāja: *Dr. philol.* prof. Māra Grudule

Rīga, 2023

ANOTĀCIJA

Promocijas darba “Aleksandra Čaka izglītības ceļš un skolotāja darbs literatūrvēsturiskos kontekstos” mērķis ir, pamatojoties uz dokumentiem, raksturot dzejnieka A. Čaka (īstajā vārdā Aleksandrs Čadarainis, 1901-1950) sarežģīto izglītības ceļu politisko varu maiņas laikā 20. gadsimta pirmajā pusē, atklāt viņa skolotāja gaitas un to refleksijas daiļradē, kā arī revidēt pieņēmumus par A. Čaka agrīno iepazīšanos ar krievu modernistiem, precīzāk - dzejnieku Vladimiru Majakovski.

Promocijas darbā analizētā tēma iepriekš ir maz pētīta. Tā ietver līdz šim maz zināmu vai nezināmu, nepublicētu avotu analīzi A. Čaka dzīves Krievijas posmā (1915-1922), studiju laikā Latvijas Universitātē (1924-1929), skolotāja gaitās Drabešos un lektora darbā Rūdolfa Egles (1889-1947) Literatūras studijā (1935-1939).

Pētījums fokusēts uz A. Čaka personības veidošanos Krievijas impērijas, Pirmā pasaules kara un Padomju Krievijas pirmajos izveidošanās gados (Rīga, Viru, Saranska un Penza, 1908-1922), kā arī Latvijas Republikas (1925-1939) laikā. Pētījums iezīmē vēsturisko, politisko un sociālekonomisko situāciju laikā, kad veidojās A. Čaka personība, akcentē viņa dzīves galvenos notikumus un raksturo līdzgaitniekus, kuri rosināja viņa literārās intereses.

Promocijas darbs ir starpdisciplinārs pētījums. Tā izstrādē izmantotas kultūrvēsturiskā, biogrāfiskā, kultūrpoētikas jeb jaunā vēsturiskuma pētījuma metodes. Promocijas darba apjoms ir 150 lappuses un tas sastāv no trīs nodaļām. Saturs papildināts ar 49 fotoattēliem pielikumā.

Atslēgvārdi: Aleksandrs Čaks, izglītība, skolotāja darbs, daiļrade, publicistika.

ABSTRACT

The aim of the dissertation “The educational path of Aleksandrs Čaks and his activity in teacher's job in literary and historical contexts” is to reveal and describe the complex educational path of the poet A. Čaks (real name Aleksandrs Čadarainis, 1901-1950) during the change of political power in the first half of the 20th century, to reveal the course of his teacher career and its reflection in his work, as well as to revise the assumptions about Čaks’ early acquaintance with Russian modernists, more precisely - the poet Vladimir Mayakovsky.

The topic analysed in the dissertation is hardly ever studied. It includes the analysis of yet little known, unknown or unpublished sources in the period of A. Čaks’ life spent in Russia (1915-1922) and during his studies at the University of Latvia (1924-1929), as a teacher in Drabeši and as a lecturer at the Rūdolfs Egle (1889-1947) Literature Studio (1935-1939).

The research focuses on the formation of A. Čaks’ personality in changing political conditions - during the Russian Empire, the First World War and the first years of Soviet Russia (Riga, Viru, Saransk and Penza, 1908-1922), as well as during the Republic of Latvia (1925-1939). The study outlines the historical, political and socio-economic background that determined A. Čaks personality development, growth and interests, as well as highlights the main events of his life and describes the contemporaries that stimulated his literary interests.

The results of the dissertation have been presented at fourteen international scientific conferences in Latvia and abroad, the research has been approbated in eight books, e.g., detailing A. Čaks’ educational path, teacher's work, first steps in literature, which were important for his personality development and life experience. Cultural-historical, biographical, cultural poetics or new historicism research methods have been used in the development of the thesis. The volume of the dissertation covers 150 pages, it consists of three chapters, supplemented by an appendix including 49 photos.

Keywords: Aleksandrs Čaks, education, school history, creative work, journalism.

SATURS

SAĪSINĀJUMU SARAKSTS	4
Ievads	5
1. Aleksandra Čaka pamatizglītības un vidējās izglītības ceļš	25
1.1. A. Čaka ģimenes loma pirmo zināšanu un prasmju ieguvē	28
1.1.1. Bērnības un jaunības notikumu pieminējums atsevišķos A. Čaka darbos	40
1.2. Paulīnas Stabušs progimnāzijas nozīme A. Čaka tālākajā izglītībā	48
1.3. Humanitāro zināšanu apguve Rīgas Aleksandra ģimnāzijā (1911-1917)	52
1.4. Izglītības procesa sarežģījumi Saranskas 4. padomju skolā Krievijā	59
1.5. A. Čaka iespējamais literāro gaitu sākums	68
1.6. Nenotikusī tikšanās ar Vladimiru Majakovski Krievijā	70
1.7. A. Čaka medicīnas studijas Krievijā: iespējamības un atklājumi	76
1.8. Politisko zināšanu apguve Penzas strādnieku-zemnieku komunistiskajā universitātē	79
1.9. Mācības Latvju Jaunatnes savienības vidusskolā	83
1.10. Mācību process un literārā ceļa sākums Rīgas II. Valsts vidusskolā	86
2. Aleksandra Čaka profesionālās un augstākās izglītības izvēles	94
2.1. Studijas Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē un darbība LU studentu vienotnē “Zelmenis”	94
2.2. A. Čaks un teātris: studijas, publicistika un dramaturģija	100
3. Aleksandra Čaka skolotāja gaitas; to literārie un sabiedriskie konteksti	112
3.1. Skolas pārziņa un skolotāja darbs Drabešos	113
3.1.1. A. Čaka literārā darbība Drabešos un tās konteksti	126
3.2. A. Čaka nozīme latviešu Rakstnieku parka izveidē Spāres muižā	136
3.3. A. Čaka lektora darbība Rūdolfa Egles Literatūras studijā	141
SECINĀJUMI	151
IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	154
PIELIKUMI	172

SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

AČMD	Aleksandra Čaka muzejs.
D	A. Čaka muzeja dokumentu kolekcija.
F	A. Čaka muzeja fotogrāfiju kolekcija.
K	A. Čaka muzeja korespondences kolekcija.
R	A. Čaka muzeja rokrakstu kolekcija.
inv. nr.	Inventāra numurs.
AČMD PDA	A. Čaka muzeja pētnieciskā darba arhīvs.
LNB	Latvijas Nacionālā bibliotēka.
LU AB	Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka (kopš 1992).
LVVA	Latvijas Valsts vēstures arhīvs.
MKM	Mordovijas Republikāniskais apvienotais Novadpētniecības muzejs.
PLM	Penzas Literatūras muzejs.
RTMM	Rakstniecības un mūzikas muzejs.
VM	Viru pilsētas (Igaunija) muzejs.
ZA FB	Latvijas Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka (1954 -1992).

IEVADS

Promocijas darbs “Aleksandra Čaka izglītības ceļš un skolotāja darbs literatūrvēsturiskos kontekstos” ir starpdisciplinārs pētījums, kurā integrētas zināšanas muzeoloģijā un arhīvpētniecībā, tas atklāj un raksturo dzejnieka A. Čaka sarežģīto izglītības ceļu politisko varu maiņas laikā 20. gadsimta pirmajā pusē, novērtē A. Čaka skolotāja un skolas pārziņa gaitas, atsevišķu skolas dzīves notikumu fiksējumu daiļradē, neanalizējot izglītības sistēmas attīstību un problēmas 20. gadsimta 20. gados Latvijā kopumā. Promocijas darbā raksturota A. Čaka loma latviešu inteliģences lokā un nozīmīgākie notikumi, kas revidē pieņēmumus par viņa agrīno iepazīšanos ar krievu modernistiem, precīzāk – dzejnieku V. Majakovski (*Маяковский*, 1893-1930).

Vēsturiskie, ekonomiskie un politiskie notikumi Krievijas impērijā, Padomju Krievijā un vēlāk Latvijas Republikā ietekmēja A. Čaka personības veidošanos, radošo izaugsmi un intereses. A. Čaks piedzima un pirmos gadus mācījās cariskajā Krievijā, vidusskolu pabeidza Padomju Krievijā, daļu sava radošā mūža dzīvoja neatkarīgajā Latvijā, bet pēdējos četrus savas dzīves gadus – padomju Latvijā (šis posms A. Čaka dzīvē promocijas darbā nav apskatīts). Četrdesmit astoņos mūža gados tās bija lielas pārmaiņas. A. Čaks centās pielāgoties katram laikam un prasībām, dažbrīd pakļāvās noteiktam politiskam diktātam, lai izdzīvotu; piepildīja savus literāros sapņus, radošajā ceļā piedzīvojot veiksmes un zaudējumus. Laiks, vide un apstākļi atstāja nospiedumu viņa personībā un daiļradē.

Promocijas darbam izraudzīta maz pētīta tēma, kas ietver vēl npublicētus, maz zināmus un iepriekš nenovērtētus faktus A. Čaka biogrāfijā un daiļradē, fokusējot uzmanību uz viņa izglītību un skolotāja darbu. Pētījums balstīts dokumentos, kas glabājas Aleksandra Čaka muzeja un Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumos, kā arī Latvijas Valsts vēstures arhīvā, Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā un Spāres bērnu internātskolas arhīvā. Pētījumā pirmoreiz izmantoti dokumenti un fotogrāfijas no Penzas Literatūras muzeja, Mordovijas Republikāniskā apvienotā Novadpētniecības muzeja¹ (Krievija) un Viru pilsētas muzeja (Igaunija) krājumiem. Promocijas darbā aktualizēti arī dokumenti, kas atrodas Valda Rūmnieka, Leontīnes Amālijas Rundeles (1904-1990, precējusies Freimane-Ritums), Andra Reiņa Brežģa, Solveigas Vārpas, Žannas Bikaviņas un Veltas Rubenes privātkolekcijās.

¹ *Мордовский республиканский объединенный краеведческий музей.*

Ierosmi pētījumam sniedza virkne apstākļu, galvenokārt tas, ka par A. Čaka izglītības gaitām līdz šim nebija veikti atsevišķi pētījumi: skolas gaitas pieminētas garāmejot, jo trūkusi detalizēta informācija par viņa skolotājiem un klases biedriem. Trūkst arī dokumentu, kas ļautu iepazīties ar A. Čaka mācību un darba vietām Latvijā – Rīgā, Drabešos, Spārē, kā arī Igaunijā – Viru² un Krievijā. 2019. gada zinātniskās ekspedīcijas rezultātā tika iegūti dokumenti no Krievijas muzeju kolekcijām, kas palīdzēja izsekot A. Čaka izglītības gaitām Saranskā un Penzā (1917-1922), kā arī precizēja faktus par viņa mācībām un politisko darbību Penzā (1921-1922). Pētījumā izmantota periodika, tajā rodamās ziņas, piemēram, atklāj A. Čaka ģimenes pārcelšanos no viena dzīvokļa uz citu sakarā ar A. Čaka tēva – drēbniekmeistara Jāņa Čadaraiņa (1866-1952) – darbnīcu telpu maiņu. Laikraksti papildina trūcīgo informāciju par A. Čaka pirmo skolu un tās direktori Paulīnu Stabušu (*Stabusch*, 1861-1937), kuras personība un pedagoģiskā darbība līdz šim vispār nebija pētīta. Pievērsta uzmanība A. Čaka pirmajiem manuskriptiem un agrīnajām publikācijām presē 20. gadsimta 20. gados.

Promocijas darbā izmantoti sarunu fragmenti ar muzeju darbiniekiem, vēsturniekiem, teātra zinātniekiem, kā arī A. Čaka laikabiedru pēcteču atmiņu stāsti.

Pētījuma hronoloģiskās robežas ietver laika posmu no 1908. gada, kad A. Čaks iestājās P. Stabušu progimnāzijā, ar atkāpi uz pirmskolas laiku un ģimenes nozīmi A. Čaka skolu izvēlē, līdz A. Čaka lektora darba gaitu beigām Rūdolfa Egles Literatūras studijā 1939. gadā.

Promocijas darba mērķis un uzdevumi

Promocijas darba **mērķis** ir atklāt un raksturot A. Čaka izglītības ceļu politisko varu maiņas laikā un skolotāja darbu 20. gadsimta pirmajā pusē, kā arī raksturot to recepciju A. Čaka daiļradē.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai izvirzīti **uzdevumi**:

1. izpētīt A. Čaka izglītības ieguves ceļu 20. gadsimta pirmajā pusē Rīgā, Viru, Saranskā, Penzā;
2. noskaidrot politiskās un ekonomiskās situācijas ietekmi uz A. Čaka mācību kvalitāti, zināšanu apguvi un ārpuskolas interesēm;

² Igaņu valodā *Võru*. Latviski lieto arī nosaukumus Viru un Veri. 1915. gadā – Verava. Pilsētu izveidoja pēc ķeizarienes Katrīnas II pavēles 1784. g. pilnīgi klajā laukā. Ķeizariene izdeva pavēli, ar kuras palīdzību viņa ieviesa jaunu kārtību Krievijas guberņās. Visā Krievijas impērijā uzcēla 205 jaunas pilsētas. Aprīļa galvaspilsēta Viru šādi saucas kopš 1784. gada 10. augusta. [te es mazliet īsinātu vai paskaidrotu vairāk – kas īsti bija tā jaunā kārtība un kāpēc tā svarīga tieši Veru?; ja nav tādas info, tad, manuprāt, to droši var dzēst arī un atstāt info tikai par dibināšanas faktu – Ginta]

3. izpētīt atsevišķu A. Čaka dzīves notikumu un vides attēlojumu daiļradē saistībā ar promocijas darbā izvirzīto tēmu, piemēram, ģimenes modeli, lauku internāta un lauku vides raksturojumu, autobiogrāfiskas iezīmes jaunu cilvēku iekšējās pasaules veidojumā u.c.;
4. noskaidrot A. Čaka lomu latviešu Rakstnieku parka izveidē Spāres muižā;
5. precizēt faktus un pēc iespējas objektīvi raksturot A. Čaka personīgo saikni ar krievu modernistu V. Majakovski;
6. izziņāt un raksturot A. Čaka darbības laiku Drabešu sešklasīgajā internātskolā, kā arī skolas notikumu atspoguļojumu A. Čaka pierakstos un literārajos darbos;
7. noskaidrot A. Čaka saistību ar teātra mākslu un bērnības sapni par aktiera karjeru;
8. raksturot un noskaidrot A. Čaka lektora lomu Rūdolfa Egles literatūras studijā.

Promocijas darbā izmantotās pētniecības metodes

Promocijas darbā izmatotas kultūrvēsturiskā, biogrāfiskā un kultūrpoētikas jeb jaunā vēsturiskuma pētījuma metode.

Kultūrvēsturiskā pētījuma metode lietota laikmeta kultūrvēsturiskā konteksta un A. Čaka personības mijiedarbes raksturojumam, kas ļauj hronoloģiski konstruēt notikumu secību, apzinot, definējot, sistematizējot un akcentējot A. Čaka dzīves nozīmīgākos notikumus mainīgajā politiskajā situācijā.

Kultūrvēsturiskā pētījuma metode, kas pamatota vācu literatūrpētnieka Tilmana Kepes (*Köppe*) un Simonas Vinko (*Winko*) atziņās, skaidro sabiedrības attīstības un kultūrvides likumsakarības, attiecinot uz sevi “jebkuru pētījuma ceļu, kuru papildina teorētiski pierādījumi”³. Kā norāda Kepe un Vinko darbā “Jaunākā literatūras teorija” (*Neuere Literaturtheorien*, 2013), “lai arī vienmēr nav iespējams pielietot vienu teoriju visām interpretācijām, tās iespējams kombinēt atbilstoši pētījuma nepieciešamībai, atklājot tā nozīmību”⁴. Kultūrvēsturiskā metode palīdz analizēt un saprast faktoloģisko notikumu saistību ar laikmeta radošo-literāro dzīvi. Tā pieļauj līdzgaitnieku atmiņu izmantošanu un to interpretāciju, tādējādi iegūstot plašāku redzeslauku uz laikmeta notikumu kopsakarībām.

Meklējot atbildes uz jautājumu, kāpēc mūs tik ļoti interesē pagātne un tās kultūras notikumi, kultūras vēsturniece Tamsina Spargo (*Spargo*) atzinusi, ka pagātne ir kaut kas,

³ Koppe, T., Winko, S. (2013). *Neuere Literaturtheorien*. Stuttgart-Weimar: Verlag J. B. Metzler, S. 2.

⁴ Ibid, S. 2.

kas noticis pirms tagadnes un, domājot par pagātnes notikumiem, iespējams saprotamāk un skaidrāk definēt tagadni un nākotni gan katras personības individuālā līmenī, gan plašākā sociālā un kultūras jomā, saprotot, ka pagātne ir daļa no tagadnes.⁵

Sekojošā A. Čaka izglītības gaitām un skolotāja darbam konkrētā laika posmā un vietā – Austrumeiropas reģionā 20. gadsimta sākumā, atklājas kopsakarības starp vācu (Rietumeiropas) kultūras ietekmi no vienas puses un krievu kultūru no otras puses, kuru mijiedarbība atstāja iespaidu uz A. Čaka personības veidošanos un viņa izdarītajām izvēlēm, jo strauji mainīgais politisko, sociālo, vēsturisko notikumu fons bija būtiska un objektīva A. Čaka dzīves realitāte, tā iespaidoja arī viņa personības attīstību.

Muzejos un arhīvos saglabātās materiālās un nemateriālās pagātnes vērtības palīdz restaurēt un izprast notikumus un faktus, balstoties laikmeta dokumentos (dienasgrāmatās, atmiņu pierakstos, korespondencē, rokrakstos, iespieddarbos, fotogrāfijās). Pateicoties tām, kopumā (ne detalizēti) var rekonstruēt Aleksandra Čaka bērnības un jaunības gadiem būtisko P. Stabušs progimnāzijas vēsturi, analizēt Rīgas Aleksandra ģimnāzijas piedāvāto mācību programmu un tās ietekmi uz A. Čaku, kā arī, izmantojot Krievijas muzeju krājumus un pētnieciskā darba arhīvu materiālus, kaut daļēji rekonstruēt izglītības situāciju Saranskā un Penzā 20. gadsimta otrajā gadu desmitā. Tomēr kopumā jāatzīst, ka par A. Čaka izglītības gaitu sākumu Rīgā pirms Pirmā pasaules kara un viņa skolas gaitām Krievijā joprojām trūkst pietiekošas informācijas.

Promocijas darbā kopumā pirmoreiz atrodams plašs materiāls par A. Čaka apmeklētajām skolām. Balstoties dokumentos, hronoloģiski iezīmēta vēsturiskā situācija, mēģinot restaurēt viņa mācības Krievijas komunistiskās partijas kursu apgūvē (Penzas Strādnieku-zemnieku komunistiskā universitāte, K. Lībknehta klubs).

Promocijas darbā netiek analizēti A. Čaka pienākumi un darbība politiskajās organizācijās, jo šis jautājums neiekļaujas izvēlētajā darba tēmā, turklāt prasa papildus pētījumus Krievijas arhīvos, kas pašreizējās dramatiskās situācijas dēļ Baltijas pētniekiem nav pieejami. Aplūkojot 20. gadsimta pirmās puses vēsturiskos notikumus, kas tieši ietekmēja A. Čaka personības attīstību – Pirmais pasaules karš, bēgļu gaitas – saprotamākas ir A. Čaka vēlāko gadu problēmas mācību procesa kvalitatīvā apgūvē Latvijā, jo dažādās valstīs bija atšķirīgas izglītības programmas.

⁵ Spargo, T. (2000). Introduction: Past, Present and Future Pasts. *Reading the Past*. England: Palgrave, s.1.

Biogrāfiskā metode, kas “citu metožu vidū uzsver indivīda dzīves notikumus mainīgā sociālo vidē”,⁶ izmantota A. Čaka interešu un viņa biogrāfijas sasaistes pētniecībā, kā arī atsevišķu biogrāfisku faktu noskaidrošanā.

Ar biogrāfiskās metodes palīdzību atklātas mijattiecības starp personību un vidi, izmantojot A. Čaka pierakstus un dokumentus, kā arī viņa līdzgaitnieku atmiņas. A. Čaka autobiogrāfijas, kas tapušas dažādu politisko režīmu apstākļos un atspoguļo paša A. Čaka pozīciju dažādību atkarībā no tās iesniegšanas mērķinstitūcijas un laikmeta ideoloģijas, palīdz atklāt laikmeta nosacījumus un likumsakarības: pirmā biogrāfija tapa neatkarīgās Latvijas laikā starpkaru periodā, stājoties skolotāja amatā (14.06.1925.), bet otrā – pēc Otrā pasaules kara, gatavojoties uzņemšanai Latvijas PSR Rakstnieku savienībā (6.02.1945.).⁷

Izmantojot biogrāfisko metodi, izzināti arī atsevišķi ar A. Čaka biogrāfiju sastatāmi fakti viņa beletristikā, kas palīdzēja saprast un savienot personības un notikumu saistību, ietverot arī A. Čaka līdzgaitnieku atmiņas, kuras saglabājušās audio interviju formātā. Tajās raksturots ne tikai A. Čaks un viņa daiļrade, bet arī vēsturisko notikumu fons, personālijas un intereses laikā, kad veidojās dzejnieka personība.

Īru sociologs Roberts L. Millers (*Miller*), uzsverot, ka laika gaitā “perspektīvais skatījums uz personu”⁸ mainās, norāda, ka biogrāfiskā pētījuma metode ir “klusā un miermīlīga revolūcija daudzās zinātņu nozarēs, kas pats par sevi nav nekas jauns. Jaunums ir perspektīvas maiņa no indivīda uz kvalitatīviem pētījumiem par ģimenes un dzimtas vēsturi, kurā tiek vērtēta arī sociālā vide”.⁹ A. Čaka sasaiste ar konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem, kas ietekmēja arī viņa ģimeni, ļauj ieraudzīt atsevišķus notikumus jaunā skatījumā.

Nozīmīgs biogrāfiskās metodes pielietojuma aspekts ir personības izglītības gaitu izziņa. Promocijas darbā tā veikta kontekstā ar laikmeta pedagoģiskās domas attīstību. Pedagoģijas vēsturnieks Leonards Žukovs (1922-2019), pētot pedagoģijas vēsturi gan

⁶ Blanton, H., Crocker, J. & Miller, D. T. (2000). The effects of in-group versus out-group social comparison on self-esteem in the context of a negative stereotype. *Journal of Experimental Social Psychology*, p. 36.

⁷ Čaks, A. (1994). Dienasgrāmata. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sēj. Rīga: Zinātne, 781. lpp.

⁸ Miller, R. L. (2000). *Researching Life Stories and Family Histories. Introducing Qualitative Methods*. Sage Publications. Pieejams: https://psy.au.dk/fileadmin/Psykologi/Forskning/Kvalitativ_metodeudvikling/NB29/miller.pdf [sk. 21.09.2022.]

⁹ Miller, R. L. (2000). *Researching Life Stories and Family Histories. Introducing Qualitative Methods*. Sage Publications. Pieejams: https://psy.au.dk/fileadmin/Psykologi/Forskning/Kvalitativ_metodeudvikling/NB29/miller.pdf [sk. 21.09.2022.]

Latvijā, gan ārzemēs, akcentējis amerikāņu filozofa Dž. Djūija (*Dewey*, 1859-1952) uzskatus par skolas sistēmas reformu 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs, ņemot vērā politiskās un sociālās izmaiņas sabiedrībā pēc Pirmā pasaules kara, izvērtējot mācību priekšmetus un apguves metodes, lai skolnieki, praktiski darbojoties, iegūtu jaunas prasmes. Mācīt darot – tāda bija arī galvenā Dž. Djūija ideja, ka, mērķtiecīgi darbojoties un konsultējoties ar skolotāju, mācību procesā skolēns mācās domāt, veidot savus spriedumus, apgūstot plašu faktu materiālu, darbojoties un veidojot savu pieredzi, ļaujoties fantāzijām un eksperimentiem, kas palīdz sagatavoties dzīvei.¹⁰ Šādu pieeju mācību darbam daļēji A. Čaks bija ieviesis arī Drabešu sešklasīgajā internātskolā (atsevišķos dokumentos minēta kā Drabešu bērnu internātskola vai Drabužu bērnu nams – autores piezīme).

Jau 20. gadsimta sākumā, kad pedagoģija bija jaunu mācību programmu un mācīšanās metožu meklējumos, modernisma iezīmes, kas dominēja dažādos mākslas veidos – glezniecībā, arhitektūrā, mūzikā, literatūrā, bija līdzdalīgas arī pedagoģijā. Pētnieks P. Hovarts (*Howarth*), skatot modernismu un pedagoģiju vēsturiskā griezumā, uzsvēris, ka mācību un mācīšanās pieredze tika balstīta nepārtrauktā pasaules izziņā – gan saturā, gan formā.¹¹ A. Čaka ieviestie jauninājumi Drabešu skolā, piemēram, praktisko nodarbību, īpaši dabas mācības un zīmēšanas stundu veidošanā, bija A. Čaka personīgās ieinteresētības un entuziasma rezultāts. Pēdējais bija arī svarīgs parametrs skolotāja/skolnieka sadarbības procesā, kuru P. Hovarts raksturoja kā “skolotāja un skolnieka attiecību kultūras eksāmenu, kas kārtots, lai pārbaudītu viņu [savstarpējās] izpratnes spējas un skolotāja zināšanu plašumu”.¹² Ceļu uz zināšanām un sevis atklāšanu caur pieredzi A. Čakam pavēra arī valodu prasmes. Viņš jau no bērnības jutās brīvi latviešu, krievu un vācu valodu telpā. Šo valodu pārzināšana, kā arī latviešu, krievu un vācu kultūra veidoja viņa pasaules redzējumu, pavēra plašāku redzesloku un bagātināja pieredzi ne tikai dzejā un prozā, bet arī publicistikā.

Kaut arī A. Čaka darbs skolotāja un skolas pārziņa amatā 1920. gados Drabešos bija vairāk ģimenes diktēts, nevis viņa personīgi izvēlēts, A. Čaks to akceptēja un noteiktu laiku realizēja, piemēram, veidojot mācību procesa un stingras disciplīnas programmu skolā, kā arī pilnveidojot sevi skolotāja darbā. Tomēr līdztekus tam A. Čaks īstenoja savas literārās intereses.

¹⁰ Žukovs, L. (2001). *Pedagoģijas vēsture*. Rīga: RaKa, 213. lpp.

¹¹ Howarth, P. (2019). Introduction: Modernism and/as Pedagogy. *Modernist Cultures* nr. 8, 261. lpp.

¹² Turpat, p. 261.

Kultūrpoētikas jeb jaunā vēsturiskuma metode izmantota A. Čaka literāro darbu analīzē, aktualizējot vēsturiskā konteksta nozīmi teksta interpretācijā, akcentējot tekstuālo materiālu līdztekus vēsturiskajiem faktiem, pievēršot īpašu uzmanību daiļdarba (Čaka gadījumā – galvenokārt dzejas un prozas) saturam, kurā vēsturiskie notikumi ir “savstarpējā mijiedarbē ar literatūru”.¹³

Literatūrzinātniece Katrīna Belseja (*Belsey*) tekstus, kuri rakstīti kopsakarībās ar konkrētu laiku, nosaukusi par “pagātnes dokumentiem”, kuros svarīgs ir viss: “cilvēku izteikumi, dzimtas, māju vēstures, kas atrodas savstarpējās mijattiecībās”.¹⁴ Amerikāņu literatūrzinātnieks Stīvens Grīnblats (*Greenblatt*) literāriem tekstiem piešķīris arī estētisku nozīmi, “savienojot tekstus ar konkrētu laikmetu un vidi, kuru tie atspoguļo”¹⁵.

Promocijas darbā ietvertie A. Čaka literārie teksti integrēti nodaļās par ģimenes lomu A. Čaka izglītības ceļa izvēlē, skolotāja darbu Drabešu sešklasīgajā internātskolā un Rīgas II. Valsts vidusskolā, pasvītrotot tēlu, vides, notikuma mijiedarbību noteiktā vēsturiskā situācijā un sastatot to ar autora attieksmi arī tad, ja aprakstītais notikums nav paša piedzīvots un / vai pat neatbilst precīziem vēsturiskiem faktiem. Literārie darbi papildina priekšstatu par A. Čaka personības un viņa pasaules uzskata veidošanās ceļu.

Skats no jaunā vēsturiskuma viedokļa promocijas darbā neietver plašu notikumu tvēruma analīzi A. Čaka darbos, nenoliedzot, ka tas varētu būt aizraujoši. Tas akcentēs tikai tos aspektus, kas norādīti virsrakstā, proti: izglītības ceļš un skolotāja darbs, pievēršoties, pirmkārt, ģimenes tēlojumam A. Čaka dzejā un prozā, otrkārt, skolas un audzinātāja tēlam, treškārt, interesei par medicīnas studijām.

Promocijas darba novitāte

Promocijas darbā no jauna skata punkta izvērtēti atsevišķi A. Čaka dzīves un darbības aspekti, kuru centrā nav A. Čaka daiļrades detalizēta analīze, bet, gluži otrādi, – tās jomas, kas šķietami uz viņa radošo dzīvi neattiecas – audzināšana ģimenē, vidējās izglītības ieguves ceļš, mācības skolotājuursos, skolotāja darbs Drabešos un vēlāk. Tomēr tieši šo marginālo jomu detalizēta izpēte ļāvusi izziņāt un revidēt vairākus iepriekš

¹³ Daija, P. Jaunais vēsturiskums. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/5196-jaunais-v%C4%93sturiskums-> [sk. 01.07.2022.]

¹⁴ Belsey, C. (2000). Reading Cultural History. In: *Tamsin Spargo (Ed.): Reading the past. Literature and History*. Houndmills, Basingstoke, p. 113.

¹⁵ *Verhandlungen mit Shakespeare. Innenansichten der englischen Renaissance*. Berlin 1990

Montrose, L. A. (1989). Professing the Renaissance. The Poetics and Politics of Culture. In: *H.Aram Veenser (Hg.): The New Historicism*. New York, London, 1989, p. 15.

izteiktos un latviešu literatūras vēsturē nostiprinātos pieņēmumus, t.sk. par A. Čaka attiecībām ar krievu modernismu, A. Čaka saistību ar teātra mākslu un par viņa ceļu uz augstāko izglītību.

Apzinoties, ka A. Čaka dzīvē pēc atgriešanās no Krievijas 1922. gadā galveno lomu spēlēja radošais process, viņa skolotāja darbs, tāpat kā īslaicīgās studijas Latvijas Universitātē un mācības aktieruursos, vērtētas kā praktisku apsvērumu un/vai līdzcilvēku diktēta izvēle, nepārspilējot to lomu A. Čaka biogrāfijā kopumā. Līdz ar to promocijas darbā nav iekļauta detalizēta A. Čaka pedagoģisko uzskatu analīze vai plašs kontekstuāls Drabešu sešklasīgās internātskolas darbības vērtējums Latvijas izglītības sistēmā kopumā. Tā vietā pētījumā pirmoreiz ir sastatīta Drabešu sešklasīgās internātskolas vēsture sarežģītajā pirmo pēckara gadu finansiālajā situācijā, A. Čaka un viņa ģimenes iesaiste skolas ikdienas dzīves kvalitatīvā uzlabošanā, lauku vides un bērnu audzināšanas iestādes tēlojums viņa īsprozā.

Pētījumā izmantota faktoloģiski jauna, līdz šim nezināma un npublicēta informācija – dokumentāli materiāli no Mordovijas¹⁶ un Penzas (Krievija) muzeju kolekcijām, Viru (Igaunija) pilsētas muzeja un Latvijas Valsts vēstures arhīva, kā arī intervijas un atmiņu stāsti.

Promocijas darba struktūra

Pētījums strukturēts trīs nodaļās, ievērojot A. Čaka dzīves gājuma hronoloģiju un svarīgākos notikumus.

Pirmajā nodaļā analītiski vērtēts A. Čaka agrīnās izglītības ceļš, vispirms noskaidrojot A. Čaka vecāku – tēva Jāņa Čadaraiņa (1866-1952) un mātes Emīlijas Lizetes Čadaraines (dzimusi Freija, 1875-1936) ietekmi un lomu dēla interešu ievirzē un pasaules uztverē kopumā; sniegts ieskats A. Čaka mācībās Aleksandra ģimnāzijā Rīgā, Viru un Saranskā (1915-1920), kā arī Penzas Strādnieku-zemnieku komunistiskajā universitātē (1921); raksturotas viņa ģimnāzijas gadu literārās intereses. Novērtēts A. Čaka mācību turpinājums Latvju Jaunatnes savienības vidusskolā (1922) Rīgā un pirmie soļi literatūrā, mācoties Rīgas II. Valsts vidusskolā (1923-1924).

Otrajā nodaļā pētīts A. Čaka ceļš uz augstāko un profesionālo izglītību, izvēloties studijas Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē (1924), kā arī viņa saikne ar Dailes

¹⁶ Республика Мордовия. Atsevišķos avotos minēta kā Mordvija.

teātra pirmo studiju (1924) un darbību ar teātri saistītās jomās – pasūtījumi lugu un izrāžu apskatu rakstīšanā.

Trešajā nodaļā izvērtēts Drabešu periods A. Čaka dzīvē, skolotāja un skolas pārziņa darbs Drabešu sešklasīgajā internātskolā, kas balstīts *Obligatorisko skolu skolotāju sagatavošanas* kursos iegūtajās zināšanās (1925), mīlestības rosināta pievēršanās literārajam darbam un pirmās publikācijas presē. Nodaļā vērtēta A. Čaka loma literārās grupas “Trauksme” sastāvā; viņa ieguldījums jauno literātu darbu popularizēšanā un jaunas idejas īstenošanā – kopīgā latviešu Rakstnieku parka veidošanā Spārē, kas idejiski vienoja latviešu literatūras modernisma pārstāvjus, kā arī A. Čaka lektora darba izvērtējums R. Egles literatūras studijā.

Promocijas darba analītisko daļu noslēdz secinājumi, avotu un izmantotās literatūras saraksts. To papildina pielikums ar 49 ilustratīviem attēliem, galvenokārt fotogrāfijām un dokumentu kopijām. Fotogrāfijas dod iespēju iepazīt dzejnieka dzīvē nozīmīgus cilvēkus dažādos laikos un vēsturiskās situācijās. Tās ir fiksējušas konkrētus mirkļus un cilvēka izskatu dažādos vecumos, kā arī telpas, to interjerus un eksterjerus. Promocijas darba tekstā fotogrāfijas izmantotas atsevišķu biogrāfisku faktu analīzē. Tās sniegušas ziņas, piemēram, par laikmeta modes tendencēm. Pievērsta uzmanība cilvēku pozām, apģērbam, tēlu savstarpējam izvietojumam attēlā, kas palīdzējis veidot indivīda iekšējās pasaules raksturojumu.

Otrkārt, pielikumā iekļautas dokumentu kopijas, kas uzskatāmi papildina katru A. Čaka dzīves periodu, precizē faktus un notikumus, piemēram, Rīgas Aleksandra ģimnāzijas apliecības un Uzslavas raksts par labām sekmēm 1915./16. mācību gadā, Rīgas II. Valsts vidusskolas izsniegtā Gatavības apliecība. Daļa no dokumentiem iepriekš nav bijuši/ tikuši? publicēti un ir Latvijā pat pilnīgi nezināmi. Tādas, piemēram, ir vēstules no Mordovijas Republikāniskā apvienotā Novadpētniecības muzeja krājuma, kas parāda iemeslus, kāpēc Rīgas Aleksandra ģimnāzija tika pārvietota no Viru uz Saransku 1917. gadā, kā arī atklāj skolas vadības veiktos uzlabojumus mācību procesā un skolnieku sadzīvē. Iepriekš bez ievēribas bija palikuši arī virkne Aleksandra Čaka muzeja krājumā esošie dokumenti, kas saistīti, pirmkārt, ar A. Čaka mācībām Penzas Strādnieku-zemnieku komunistiskajā universitātē un viņa dalību K. Lībkehta klubā; otrkārt, raksturo viņa saikni ar 1930. gadā Spāres muižā jaunveidoto latviešu Rakstnieku parku; treškārt, atklāj A. Čaku kā skolotāju. Šie materiāli – piezīmes, atskaites, ziņojumi – ir skatāmi pielikumā. Dokumenti no Latvijas Valsts vēstures arhīva ļauj izsekot A. Čaka neilgajām mācībām Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē – dokumentē iestāšanās un eksmatrikulācijas

faktus, studiju ilgumu, mācību kavējumus, pārtraukumus un to iemeslus. Dokumentāli materiāli no V. Rūmnieka privātā arhīva atklāj A. Čaka saikni ar studentu vienotni “Zelmenis”. Pielikumā iekļautās iespieddarbu un rokrakstu kopijas dokumentē A. Čaka ģimenes saimniecisko ikdienu (tēva rakstītie drēbnieka darba žurnāli un mātes veidotie saimniecības pieraksti) un viņa literāro gaitu sākumu (pirmo dzejoļu uzmetumi).

Promocijas darba pētnieciskā bāze

Nepublicētie avoti

Pētījumā izmantotie nepublicētie avoti dalāmi vairākās tematiskās grupās. Pirmā avotu grupa ir **arhīvu un bibliotēku materiāli**.

Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli (galvenokārt 1632. un 6726. fonds) ietver dokumentālu informāciju par A. Čaka skolotāja un skolas pārziņa darbu Drabešu sešklasīgajā internātskolā: A. Čaka rakstīts iesniegums, stājoties *Obligatoriskajos skolu skolotāju sagatavošanas* kursos (1925), Drabešu bērnu nama žurnāli par bērnu aprūpi vasaras brīvlaikā, skolas vadītāja telefonogrammas Priekuļu pagasta valdei, saimniecisko darbu grāmata (1925/1926), Drabešu sešklasīgās internātskolas kreditoru saraksti un sēžu protokoli. Ziņas par A. Čaka iniciatīvu koku stādīšanā latviešu Rakstnieku parkā Spārē iegūtas no Spāres pamatskolas viesu grāmatas¹⁷.

Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli (galvenokārt 7427. fonds) sniedz ziņas par A. Čaka saikni ar Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāti (1924): Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes uzņemšanas komisijas dokumentu reģistrs; Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēžu protokoli (1925., 1926), statistikas ziņas par jaunuzņemtajiem studentiem (1925); Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes saimniecisko darbību un vienotnes “Zelmenis” dibināšanu un A. Čaka iesaistīšanos tajā.

Pētījumā izmantoti Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas A. Čaka fonda materiāli – dzejas cikls “Klusā nedēļa”, kā arī dzejnieka pierakstu blociņi. Šie materiāli bija īpaši noderīgi Drabešu sešklasīgās internātskolas skolotāja darba raksturojumam, problēmu konstatācijai skolas mācību procesā, disciplīnas uzturēšanas un novērtēšanas jautājumos.

Tēmas padziļinātai pētniecībai izmantots Latvijas Nacionālās bibliotēkas A. Čaka fonds (LNB f.A287), Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas dokumenti (LU AB

¹⁷ *Spāres internātskolas viesu grāmata*. Sākta 1930. gada 4. maijā. Spāres internātskolas muzeja krājums.

fonds Čaka 28-31), kas papildina informāciju par A. Čaka mācībām un viņa attiecībām ar klases biedriem un skolotājiem Rīgas 2. Valsts vidusskolā (1923./1924). No LNB K. Egles fonda (R13094-13102) tika izmantotas R. Egles dienasgrāmatas un rokraksti, kuros atrodamas ziņas par A. Čaka dzejoļu krājuma veidošanas procesā iecerētajiem nosaukumiem, kā arī viņa studiju sapņiem. No Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas materiāliem izmantotas A. Čaka pierakstu grāmatas (AB RK XIV) ar 1925. un 1926. gada darba sarakstiem un dzejoļu uzmetumiem.

Otrā grupa ir Latvijas, Igaunijas un Krievijas **muzeju kolekciju materiāli**. Īpaši vērtīgi ir iepriekšējos pētījumos neizmantojie avoti, kas saistīti ar A. Čaka izglītošanos un profesionālajām interesēm Krievijā – Mordovijas Republikāniskā apvienotā Novadpētniecības un Penzas Literatūras muzeju krājumi. Tie iever rokrakstus, dokumentus, iespieddarbus, korespondenci, fotogrāfijas, kas līdz šim pētniecībā nav izmantoti, bet raksturo A. Čaka Krievijas posmu. Krievijas muzejos iegūtās dokumentu kopijas integrētas Aleksandra Čaka muzeja pētnieciskā darba krājumā.

No Aleksandra Čaka muzeja krājuma izmantoti dokumenti, rokraksti, korespondence (1908-1939); no Rakstniecības un mūzikas muzeja kolekcijām – 1970. gados A. Čaka radnieces Emīlijas Briežkalnes¹⁸ (1904-1986) muzejam nodotie materiāli. Viru pilsētas muzeja kolekcijas materiāli izmantoti vēsturiskās situācijas izpētei 20. gadsimta otrajā desmitgadē un Rīgas Aleksandra ģimnāzijas (1915-1917) Veravas posma darbības izziņai.

Trešajā grupā ietilpst pētnieciskā darba materiāli no **privātajām kolekcijām** – Valda Rūmnieka, Mildas Grīnfeldes (1909-2000) ģimenes, Raimonda Brieža, Žannas Bikaviņas, Solveigas Vārpas, Kārļa Baltgaiļa (1893-1979) ģimenes arhīvs, kā arī Andra Reiņa Brežģa (E. Briežkalnes audzudēls – autores piezīme) mantojums. Starp tiem kā īpaši vērtīgi minami A. Čaka literārās darbības aizsākumu Drabešos dokumentējošie A. R. Brežģa un L. A. Ritumas privātajos arhīvos saglabātie atmiņu pieraksti, Ž. Bikaviņas atmiņas par A. Čaka draudzību ar Drabešu pagasta iedzīvotāju Angeliku Blauu (1910-2007).

A. Čaka mantinieka A. R. Brežģa privātā arhīva materiāli ir neliela daļa no E. Briežkalnes atstātā mantojuma. Liela daļa dokumentu glabājas Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā, bet otra daļa – Aleksandra Čaka muzeja krājumā. Tie raksturo A. Čaka

¹⁸ 1970. gados A. Čaka radniece E. Briežkalne dāvināja un pārdeva Rakstniecības un mūzikas muzejam A. Čaka dzejas uzmetumus un tīrrakstus, dokumentus un piemiņas lietas, apzinoties to kultūrvēsturisko vērtību.

ģimeni iepriekš nezināmos aspektos, atklājot vecāku lomu dēla izglītības iestāžu izvēlē, kā arī tēva un īpaši mātes attieksmi pret dēla izvēlētajām profesijām.

Ērika Drēziņa (1914-1942) meitas Solveigas Vārpas ģimenes arhīvs izmantots Rūdolfā Egles literatūras studijas darba raksturojumam, jo Ē. Drēziņš bija studijas dalībnieks, kurš saglabāja vairāku lekciju pierakstu fragmentus.

Līdzās iepriekš minētajām vēsturiskajām liecībām – dokumentiem, fotogrāfijām, dienasgrāmatām utml., jāpiemin arī informācija, idejas un ierosinājumi, kas tika iegūti mutvārdu ceļā – sarunās ar iepriekšnorādīto krātuvju turētājiem: ar Viru muzeja direktores Tijas Haugu atbalstu izdevās iegūt plašākas ziņas par Rīgas Aleksandra ģimnāzijas ierašanos un darbību Viru, izprast cēloņus un galvenās problēmas, kādēļ skola 1917. gadā tika pārcelta no Viru uz Saransku. Par izglītības iestāžu evakuāciju uz Viru informācija atrodamā laikrakstā “Baltija”,¹⁹ jo Rīgas Aleksandra ģimnāzija nebija vienīgā mācību iestāde, kas Pirmā pasaules kara laikā atradās mazpilsētā Viru, arī “Palangas pilsētas ģimnāzijai 1915. gadā tika evakuēta uz Viru”.²⁰

Latvijas Kara muzeja Pirmā pasaules kara vēstures nodaļas vadītāja Ilze Krīgere pievērsa uzmanību žēlsirdīgo brāļu/māsu kursiem Krievijas vidienē, kurus Pilsoņu kara laikā, iespējams, beidzis arī A. Čaks²¹. Konteksta izpratnei vērtīgas bija sarunas ar Mordovijas Novadpētniecības muzeja Saranskā galveno speciālisti Irinu Voroniņu (*Воронина*) par Rīgas Aleksandra ģimnāzijas darbību Saranskā (1917-1920), ar Penzas Novadpētniecības muzeja speciālisti Larisu Surinu (*Сурина*) par A. Čaka darbību Penzā (1921., 1922). Teātra zinātnieces un Eduarda Smiļģa Teātra muzeja speciālistes Rita Rotkale un Silvija Geikina pievērsa uzmanību Dailes teātra pirmās studijas veidošanai un darbībai, A. Čaka neveiksmēm, neieklūstot studistu rindās. Vecpiebalgas muzeju apvienības “Orisāre” krājuma glabātāja Maruta Cīrulle (1954-2022) iepazīstināja ar materiāliem, kas saistīti ar A. Čaka pirmās mīlestības Leontīnes Amālijas Rundeles dzimtu Vecpiebalgā, Ž. Bikaviņa dalījās atmiņās par Angeliku Blauu. Jāatzīmē, ka šajās sarunās iegūtā informācija un norādes uz jauniem pētniecības pavedieniem ļāva promocijas darbā integrēt iepriekš nenovērtētus vai tikpat kā nepētītus avotus.

¹⁹ A. (1916). Vēstis no Rīgas. *Baltija* nr.1, 4. lpp.

²⁰ Telk, M. (1979). *Vōru linna koolivōrgu kujunemine ja areng 18. sajandi lõpust kuni 1917. aastani*. Tartu: Tartu University, p. 98. [Igauņu pētniece Maima Telka (M. Telk) 1979. gadā Tartu Universitātē izstrādāja pētniecisko darbu par Viru pilsētas izglītības iestādēm Pirmā pasaules kara laikā].

²¹ Informācija pieejama arī: Nodieva, A. (sast.) (2004). *Laikmets vēstulēs. Latviešu jauno mākslinieku sarakste 1914-1920*. Rīga: Neputns; un Jēkaba Kazāka dienasgrāmata “Dzīve Penzā”. LNMM, inv.nr. R/203.

Publicētie avoti

A. Čaka biogrāfijas izziņai, faktu precizēšanai un salīdzināšanai izmantotas divas atšķirīgas autobiogrāfijas – pirmā, kas rakstīta, stājoties skolotāja darbā (14.06.1925), otrā – gatavojoties uzņemšanai Latvijas PSR Rakstnieku savienībā (6.02.1945)²², kur autors biogrāfijas faktus pielāgojis konkrētam laikam, aktualitātei un nospraustiem mērķiem.

Galvenā pētījuma avotu grupa ir A. Čaka darbu apkopojums, sākot ar dzejnieka Ojāra Vācieša (1933-1983) sastādīto “Izlasi” divos sējumos (1961), kas tika publicēta, sagaidot dzejnieka 60 gadu jubileju. A. Čaka ģimenes locekļu, draugu un kolēģu iepazīšanai izmantota Arnolda Būmaņa (1931-1982) apcere “Ar sirdi Rīgas torņos” no Aleksandra Čaka “Rakstu” (5 sējumi, 1971-1976) 5. sējuma, kurā A. Būmanis pirmoreiz plaši analizēja ne tikai dzejnieka daiļradi, bet arī viņa personību. 1976. gadā rakstītam A. Būmaņa pētījumam padomju laiks uzlika savu zīmogu un ierobežojumus, uz ko norādīja literatūrpētniece Ieva E. Kalniņa, uzsverot, ka “jebkurš, uzņemoties A. Čaka Rakstu sakārtošanu (70. gados – autore piezīme), atrastos spīlēs. Un droši vien arī A. Būmanis apzinājās, ka nāksies slēgt (vai neslēgt) kompromisus – laipot, pielāgoties, arī izkropļot. Svaru otrā kausā atradās A. Čaka mantojums. Tā izdošana vai neizdošana bija atkarīga no tikko minētajiem nosacījumiem”.²³ A. Būmaņa sastādītie A. Čaka “Raksti”, ar laika distanci vērtējot, ļauj skaidrāk izprast A. Čaka dzīves noslēguma laiku.

Plašākais no publicētajiem avotiem ir A. Čaka “Kopoti Raksti” (6 sējumi, 1991-2007) ar zinātniskiem Valda Rūmnieka komentāriem un skaidrojumiem. Tie ietver ne tikai A. Čaka literāro darbu apkopojumu, bet arī visu viņa publicistikas korpusu, kas bija noderīgi un tika izmantoti promocijas darba tēmas izpētē, piemēram, A. Čaka raksti par viesošanās Maskavā (1915), kas atklāj arī viņa interesi par teātra mākslu²⁴, kā arī publikācija Latvijas krievvalodīgajiem domātajā žurnālā “Норд-Ост” (1931)²⁵.

Publicēto avotu grupa ietver arī periodiku, kas deva papildus informāciju par A. Čaka un viņa ģimenes locekļu profesionālo darbību 20. gadsimta 20. un 30. gados. Šajā

²² Čaks, A. (1994). Dienasgrāmata. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sēj. Rīga: Zinātne, 781. lpp.

²³ Kalniņa, I. (2021). 25. janvārī atminēsimies kritiķi un literatūrvēsturnieku Arnoldu Būmani. Pieejams: <https://m.facebook.com/LVliteratura/photos/a.161724427788402/759366281357544/?type=3&source=48> [sk. 27.01.2021.]

²⁴ Čaks, A. (2007). Trīs neaizmirstamas dienas Maskavā. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 6. sēj. Rīga: Zinātne, 858. lpp.

²⁵ Čaks, A. (1994). Mana pirmā sastapšanās ar Majakovski. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sēj. Rīga: Zinātne, 270. lpp.

pētījumā pirmoreiz A. Čaka dzīves Krievijā izpētē izmantots Krievijas laikraksts “Саранская правда”.

Palīgliteratūras raksturojums

Promocijas darbā izmantotas dažādu laiku publikācijas par A. Čaka izglītības ieguvī un skolotāja darbu, kā arī konkrētu vēstures laiku un kontekstu A. Čaka līdzgaitnieku un draugu atmiņu grāmatā “Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku” (1970). Neskatoties uz 20. gadsimta 70. gadu sarežģīto un vārda brīvību ierobežojošo situāciju, tā uzskatāma par vienu no vērtīgākajām A. Čaka dzīves notikumu apspoguļotājām, kas ietver būtiskus avotus par A. Čaka darbību Drabešu pagastu izglītības iestādē – Drabešu sešklasīgās internātskolas skolnieces Irmās Olševskijas²⁶ un skolotāja Nikolaja Dakera (1903-1986)²⁷ atmiņas. Āraišu apkaimes skolu vēstures izpētei izmantota arī Baltijas vācieša Paula Frīdriha Bērenta (*Baerent*, 1866-1935) monogrāfija (1927)²⁸. A. Čaka darbības Drabešos pētniecībā izmantotas A. Čaka otrās pakāpes brālēna Longīna Apkalna (1923-1999) atmiņas²⁹.

Promocijas darba izstrādē integrēti A. Čaka personībai un daiļradei veltīto zinātnisko konferenču materiāli, kas publicēti rakstu krājumos “Tagadnes dzejnieks” (2011), “Pilsētas variācijas” (2013) un “Atmiņu spogulī” (2017). Tajos iekļauti promocijas darba tēmai nozīmīgie Silvijas Radzobes (1950-2020) analītiskie vērojumi par A. Čaka un teātra attiecībām³⁰, V. Rūmnieka A. Čaka pirmo dzejoļu krājumu uzmetumu analīze³¹ u.c.

Ziņas par mācībām Rīgas Aleksandra ģimnāzijā ir trūcīgas, tāpēc laikmeta un izglītības iestādes atmosfēras izziņai izmantotas ārsta Paula Stradiņa (1896-1958) atmiņas

²⁶ Olševskija, I. (1970). Mans skolotājs. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 37.-41. lpp.

²⁷ Dakers, N. (1970). Aleksandrs Čaks manās atmiņās. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 29. lpp.-36. lpp.

²⁸ Baerents, P. (1927). *Āraišu baznīca un draudze savā 700 gadu gaitā*. Rīga: Zelts, 3.-11. lpp.

²⁹ Apkalns, L. (1987). Par Aleksandru Čaku domājot. *Treji Vārti* nr. 118, 24.-32. lpp. [Longins Apkalns – A. Čaka radnieks no Puriņu dzimtas Piebalgas augstienē, Pētera Apkalna un Elzas Jansones dēls. Viņa un A. Čaka vecmāmiņas bija māsas – paskaidrojums mans. A.M.]

³⁰ Radzobe, S. (2013). Modernisma elementi A. Čaka/E. Ādamsona lugā “Nagla, Tomāts un Plūmīte”. No: *Pilsētas variācijas. A. Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 101. - 110. lpp.

³¹ Rūmnieks, V. (2012). Nezināmais Čaks. Romāna pieredze. No: *Tagadnes dzejnieks. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA Aleksandra Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 5. -13. lpp.

par Rīgas Aleksandra ģimnāziju³², kurā viņš mācījās pirms A. Čaka. P. Stradiņa atmiņās raksturota skolas sadzīve, mācību saturs, atmosfēra un skolnieku nacionālais sastāvs. Īpašu vērtību publikācijai piešķir P. Stradiņa skats uz skolas dzīvi pirms Pirmā pasaules kara un kara laikā, kur liela uzmanība pievērsta cilvēka un varas attiecībām, norādot uz ētisko vērtību dominanti skolas dzīvē, kad, neskatoties uz politisko spiedienu, dažādu tautību skolnieki spēja saglabāt draudzīgas un cieņpilnas attiecības.

Promocijas darbā izmantots Alfrēda Stara (1926-2011) pētījums par Rīgas skolām³³, Jāņa Anspaka (1929-2021) sagatavotā publikācija par pedagoģisko domu Latvijā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pirmajā pusē³⁴, kā arī materiāli, kas saistīti ar latviešu skolotāju delegātu kongresu 1917. gadā, tā vēsturiskajiem lēmumiem³⁵ un Latvijas Universitātes darbību starpkaru periodā, izzinot mācību plānus, to saturu, studentu dzīvi, augstskolas prasības³⁶, Mordovijas M. Jevsejeva Valsts Pedagoģiskās universitātes pētnieces, krievu vēsturnieces Rimmas Kaukinas (*Каукина*) pētījums par Mordovijas novadu Pirmā pasaules kara laikā³⁷, kā arī Saranskā publicētais dokumentu krājums “Lielais karš un Krievijas province” (*Великая война и Российская провинция. 1914-1918*, 2013). Krievijas 1920. gadu politiskās, ekonomiskās un kultūras dzīves sasaistē izmantots krājums “Laikmets vēstulēs. Latviešu jauno mākslinieku sarakste 1914-1920” (sast. A. Nodieva, 2004).

Režisora Eduarda Smiļģa (1886-1966) Dailes teātra pirmajai studijai izstrādātie uzņemšanas noteikumi³⁸, Dailes teātra studistu³⁹ un E. Briežkalnes atmiņas par A. Čaka nepiepildīto aktiera sapni⁴⁰, kā arī zinātniskie pētījumi – teātra vēsturnieka Kārļa Kundziņa (1902-1992) izdevumā “Latvijas teātra vēsture” (1972) un teātra zinātnieces Līvijas Akurāteres (1925-2017) monogrāfija par A. Čaka līdzgaitnieku Dailes teātra

³² Павел Иванович Страдынъ – врач, учёный, человек. (1967). Отв. ред. В. В. Канеп. *Сборник воспоминаний*. Рига: Зинатне, 1967. с. 61.

³³ Staris, A. (2000). *Skolas un izglītība Rīgā laikā no 19. gadsimta beigām līdz 1944. gadam*. Rīga: Lielvārds. 5.-205. lpp.

³⁴ Anspaks, J. (1994). *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. līdz 1940. gadam. Antoloģija*. Rīga: Zvaigzne. 7.-15. lpp.

³⁵ *Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi* (1917). Tērbata: E. Bergmaņa drukātava, 3.-52. lpp.

³⁶ *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919-1939. I. daļa*. (1939). Rīga: LU.

³⁷ Каукина, Р. (2018). Мордовия новадс Пирмā пасавлес кара laikā (Мордовский край в годы Первой мировой войны (1914 – 1918 гг.)). Pieejams: http://www.rusnauka.com/9_SNP_2015/Istoria/1_189348.doc.htm [sk.10.02.2021.].

³⁸ Dailes teātra vēsture. Pieejams: <http://www.dailesteatris.lv/info/vesture>. [sk.08.03. 2015.].

³⁹ *Mildas Puķes atmiņas*. RTMM, inv. nr. 403435 E. Bēr R 67/14. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

⁴⁰ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 69. lpp.

pirmajā studijā aktieri Artūru Filipsonu (1906-1950)⁴¹ bijuši noderīgi pētnieciskā darba materiāli A. Čaka un teātra izpētē. Dailes teātra pirmās studijas aktiermeistarības nodarbības un dzejnieka interesi par teātri raksturojusi S. Radzobe grāmatā “”Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks” (2017).

20. gadsimta pirmās puses latviešu mākslinieku studiju un darba iespēju pētniecībā izmantotas latviešu mākslinieka Kārļa Baltgaila dienasgrāmatas⁴², kas glabājas ģimenes arhīvā.

Informācija par A. Čaka mācībām Rīgas II. Valsts vidusskolā balstīta Rīgas Valsts vācu ģimnāzijas, kas mūsdienās darbojas bijušās II. Valsts vidusskolas telpās, muzeja krājuma materiālos⁴³, kas publicēti A. Britānes un A. Veidemanes grāmatā “Āgenskalna ģimnāzija”.

Rūdolfā Egles literatūras studijas darbības pētniecībai izmantotas kursantu Cecīlijas Dineres (1919-1996)⁴⁴, Mildas Kalves (1917-1986), kā arī līdz šim nepublicētās Ērika Drēziņa (īstajā vārdā Jānis Tauriņš) un Lūcijas Prēdeles⁴⁵ atmiņas. M. Kalves atmiņas īpaši vērtīgas ar tajās ietvertajiem fragmentāriem lekciju satura atstāstiem, kā arī radīto priekšstatu par kursu gaitu, apskatāmiem jautājumiem un studistiem⁴⁶. Ē. Drēziņa un L. Prēdeles atmiņās balstīts A. Čaka lektora – un viņa teorētisko zināšanu raksturojums. Nodaļā izmantoti studijas izdevumi – darbu izlase “Eglaine” (1936) un rakstu krājums “Ausma” (1939).

Promocijas darba rezultātu aprobācija

Promocijas darba rezultāti prezentēti divpadsmit starptautiskās zinātniskās konferencēs Latvijā un ārzemēs, kā arī pētījumi publicēti divdesmit divās grāmatās, kas detalizēti rāda A. Čaka izglītības ceļu, skolotāja darbu, pirmos soļus literatūrā, kas bija nozīmīgi viņa personības attīstībā un dzīves pieredzes uzkrāšanā.

⁴¹ Akurātere, L. (1970). *Artūrs Filipsons*. Rīga: Liesma, 5.-160.lpp.

⁴² Atrodas K. Baltgaila ģimenes īpašumā, izmantots ar viņa radnieku atļauju – komentārs mans. A. Medne.

⁴³ Britāne, A., Veidemane, A. (2006). *Āgenskalna ģimnāzija*. Rīga: Jumava, 5.-234. lpp.

⁴⁴ Dinere, C. (1970). Dzejas ģenerālis. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 187.-196. lpp.

⁴⁵ Solveigas Vārpa privātais arhīvs (Ēriks Drēziņš un Lūcija Prēdele - viņas vecāki).

⁴⁶ M. Kalve. (1970). Aleksandra Čaka lekcijas par dzeju. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 89.-95. lpp.

Publikācijas starptautiskos recenzētos zinātnisko rakstu krājumos:

1. Medne, A. (2022). No aizgūtas idejas Krievijā līdz mākslinieku biedrības “Zaļā Vārna” izveidei. *Krustpunkti: kultūras un mākslas pētījumi*. Zinātnisko rakstu krājums. A. Laķe (sast.). Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 159.-167. lpp.
2. Medne, A. (2021). Aleksandra Čaka poēmu cikla “Mūžības skartie” tapšanas galvenie iedvesmas avoti. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Zinātnisko rakstu krājums. E. Lāms (sast.) Liepāja: Kurzemes Humanitārais institūts, 67.- 76. lpp.
3. Medne, A. (2019). Personality and memory. An example of Aleksandrs Čak's. [Personība un vēsturiskā atmiņa. A. Čaka piemērs]. *Personality and time. ICLCM [ICOM International Comitee for Literary and Composers` Museums]*. G. Alekseeva, G. (Ed.). Russia: Yasnaya Polyana Publishing House, p. 63-71.
4. Medne, A. (2017). Daži latviešu dzejnieka Aleksandra Čaka izglītības sapņi. *Krustpunkti: kultūras un mākslas pētījumi*. Zinātnisko rakstu krājums. A. Laķe (sast.). Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 136.-145. lpp.
5. Medne, A. (2018). Mākslinieku biedrības “Zaļā Vārna” literātu sekcija. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Zinātnisko rakstu krājums. E. Lāms (sast.) Liepāja: Kurzemes Humanitārais institūts, 13.- 23. lpp.
6. Medne, A. (2017). Emīlijas Briežkalnes nozīme Aleksandra Čaka dzīvē. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Zinātnisko rakstu krājums. E. Lāms (sast.) Liepāja: Kurzemes Humanitārais institūts, 46.- 55. lpp.
7. Medne, A. (2015). Aleksandra Čaka pedagoģiskā darbība – sapņi un vilšanās. *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē*. Zinātnisko rakstu krājums. E. Lāms (sast.). Liepāja: Kurzemes Humanitārais institūts, 59.- 69. lpp.
8. Medne, A. (2014). Aleksandra Čaka dzeja mūzikā – noslēpumi, atklājumi un hipotēzes. *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē*. Zinātnisko rakstu krājums. E. Lāms (sast.) Liepāja: Kurzemes Humanitārais institūts, 65.- 70. lpp.
9. Medne, A. (2013). Aleksandra Čaka sarakste vēstulēs – vēsturiskā un mākslinieciskā vērtība kultūras mantojuma kontekstā. *Māksla un mūzika kultūras diskursā*. Zinātnisko rakstu krājums. A. Lisovs, A. (sast.). Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 63.- 69. lpp.

Citas zinātniskas publikācijas:

1. Medne, A. Grudule, M. (2014). Tekstilijas un to loma Čadaraiņu ģimenē un Aleksandra Čaka prozā. *Laipa. Zinātnisks rakstu krājums par teātri, literatūru un folkloru*. J. Kursīte, S. Radzobe (sast.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 82.-101. lpp.
2. Medne, A. (2013). Aleksandrs Čaks un Annas Brigaderes prēmija. *Pilsētas dzejnieks. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Zinātnisko rakstu krājums. A. Medne (sast.) Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis – muzejs, 75.- 87. lpp.
3. Medne, A. (2017). Grāmatu apgāds “Zelta Ābele” un A. Čaks – daži saskares punkti. Aleksandrs Čaks un Rīgas Aleksandra ģimnāzija. *Atmiņu spoguļi. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Zinātnisko rakstu krājums. A. Medne (sast.). Rīga: RPKIA, A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs. 63.-74.; 99.- 109. lpp.
4. Medne, A. (2019). Aleksandra Čaka laiks Rīgas Aleksandra ģimnāzijā Rīga, Viru, Saranska (1911-1920). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A. daļa. nr. 3., 23.- 42.lpp.
5. Medne, A. (2021). Latviešu dzejnieka Aleksandra Čaka radniecība ar Apkalnu un Ausēju dzimtām. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A. daļa. nr. 1., 24.- 38.lpp.

Sastādīti zinātnisko rakstu krājumi:

1. Medne, A. (sast., red.) (2017). *Atmiņu spoguļi. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 109 lpp.
2. Medne, A. (sast., red.) (2013). *Pilsētas variācijas. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 110 lpp.
3. Medne, A. (sast., red.) (2012). *Tagadnes dzejnieks. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 110 lpp.

Populārzinātniskas publikācijas:

1. Медне, А. (2021). Александр Чак. Рождение книги “Задетые вечностью”. Из *Александр Чак. “Задетые вечностью”*. Санкт Петербург: Jaromir Hladik press, 257.-262. lpp.
2. Medne, A. (sast., komentāru autore) (2020). *Sajūtu restaurācija. Latviešu dzejnieka Aleksandra Čaka un viņa ģimenes ikdiena*. Rīga: RPKIA, A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 48 lpp.
3. Medne, A. (sast.) (2018) Ceļavārdi grāmatai. / Introduction. *Uzburt mīlestību. Aleksandra Čaka dzeja. / The Enchantment of Love. Poems by Aleksandrs Čaks*. Rīga: Jumava, 96 lpp.
4. Medne, A. (sast., komentāru autore) (2018). *Aleksandrs Čaks. Fotoalbums/ Aleksandrs Čaks. Photo album*. Rīga: Rīga: RPKIA, A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 64 lpp.
5. Medne, A. (sast.; komentāru autore) (2015). Aleksandra Čaka ģimenes pastkaršu albums. Rīga: RPKIA, A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 88 lpp.
6. Medne, A. (2014). Kara laika mīlestība Aleksandra Čaka dzejoļu krājumā “Debesu dāvana” [pēcvārds]. *Aleksandrs Čaks “Debesu dāvana”*. Rīga: RPKIA, A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 85.-91. lpp.
7. Medne, A. (red., pēcvārda autore) (2015). *A. Čaks “Poēma par ormani” un “Umurkumurs”*. Rīga: RPKIA, A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 31 lpp.
8. Medne, A. (sast., komentāru autore) (2012). Čaks virtuvē. Rīga: Zvaigzne ABC, 61 lpp.

Priekšlasījumi starptautiskās zinātniskās konferencēs:

1. No futūrisma līdz mākslinieku biedrībai “Zaļā Vārna”. *Kultūras krustpunkti*. Starptautiskā zinātniskā konference. Latvijas Kultūras akadēmija. Rīga, 4. 11. 2020.
2. Aleksandra Čaka darbība izdevumā “Latviešu Strēlnieki”. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. 26. starptautiskā zinātniskā konference. Kurzemes humanitārais institūts. Liepāja, 5.03. 2020.
3. Aleksandra Čaka literārā ceļa aizsākumi Krievijā. *Kultūras krustpunkti*. Starptautiskā zinātniskā konference. Latvijas Kultūras akadēmija. Rīga, 2.11.2018.

4. Personality and memory. An example of Aleksandrs Čak's. [Personība un atmiņa. Aleksandra Čaka piemērs]. *ICLM Annual Conference. Personality and time in the Museum Exhibition*. Rīga, 3.08.-8.08. 2018.
5. Mākslinieku biedrības "Zaļā Vārna" literātu sekcijas darbs. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. 23. starptautiskā zinātniskā konference. Kurzemes humanitārais institūts. Liepāja, 20. 03. 2017.
6. Recherche of A. Čaks' Museum collection. *24th General Conference of the International Council of Museums [ICOM]*. Milan (Italy), 3.07.-8.07. 2016.
7. Daži Aleksandra Čaka izglītības sapņi. *Kultūras krustpunkti*. Latvijas Kultūras akadēmijas starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 4. 11. 2016.
8. Aleksandra Čaka pedagoģiskā darbība – sapņi un vilšanās. *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē*. 20. starptautiskā zinātniskā konference. Kurzemes humanitārais institūts. Liepāja, 27. 03. 2014.
9. Grāmatu apgāds "Zelta Ābele" un Aleksandrs Čaks – daži saskares punkti. *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē*. 21. starptautiskā zinātniskā konference. Kurzemes humanitārais institūts. Liepāja, 24.03.2014.
10. Aleksandra Čaka sarakste vēstulēs – vēsturiskā un mākslinieciskā vērtība kultūras mantojuma kontekstā. *Māksla un mūzika kultūras diskursā*. Rēzeknes Augstskolas II starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Rēzekne, 19.09. 2013.
11. Aleksandrs Čaks un Annas Brigaderes prēmija. Referāts. *Kultūras krustpunkti*. Latvijas Kultūras akadēmijas starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 17.10.2013.
12. Kara laika kaislība un dvēseles miera savijums A. Čaka dzejoļu krājumā "Debesu dāvana". *Atpūta kultūras kontekstos. Starptautiska zinātniska konference*. Latvijas Universitāte. Rīga, 21.11.2013.

Populārzinātniski priekšlasījumi:

1. No daktera līdz dzejniekam. Aleksandra Čaka sarežģītais izglītības ceļš. *Aleksandra Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs*. Rīga, 30.11.2016.
2. Aleksandra Čaka noslēpumainās mīlestības. *Romana Sutas un Aleksandras Beļcovas muzejs*. Rīga, 8.05.2014.

1. nodaļa

ALEKSANDRA ČAKA PAMATIZGLĪTĪBAS VIDĒJĀS IZGLĪTĪBAS CEĻŠ

Hronoloģija:

- 1908-1911: Paulīnas Stabušs proģimnāzija, Rīga.
- 1911-1915 pavasaris: Aleksandra ģimnāzija, Rīga.
- 1915 vasara – 1917.04.: Aleksandra ģimnāzija, Viru.
- 1917.05.-1920. 31.03.: Saranskas 4. padomju skola, Saranska, Penzas guberņa. Absolvents (apl. nr. 230).
- 1921.01.-1921.02.: Penzas Strādnieku-zemnieku Komunistiskā universitāte (*Пензенский Рабоче-крестьянский коммунистический университет*).
- 1921.01.-1921.03. : Penzas Kārļa Lībknehta (*Liebknecht*; 1871- 1919) klubs (*Клуб им. К. Либкнехта*)
- 1922.09.-1923: Latvju Jaunatnes savienības vidusskola, pilnu kursu nebeidz.
- 1923. 09.-1924.06.: Rīgas II. Valsts vidusskola. Absolvents (apl. nr. 003645).

Pirms pāriet pie A. Čaka izglītības ceļa analīzes konkrētās mācību iestādēs, tiks sniegts ieskats viņa ģimenes – tuvāko radnieku (tēva, tēva brāļa un mātes) dzīvēs, kā arī tiks raksturots viņu kā personību un mājas audzināšanas iespaids uz A. Čaku un viņa literārajām interesēm, noslēdzot šo ieskatu ar bērnības tēmas attēlojumiem A. Čaka darbos.

A. Čaka izglītošanās sākās Paulīnas Stabušs proģimnāzijā 1908. gadā un turpinājās Rīgas Aleksandra ģimnāzijā, kurā viņš sāka mācīties 1911. gadā. Pēdējās loma A. Čaka biogrāfijā jau iztīrāta vairākos pētījumos⁴⁷, tomēr promocijas darbā pirmoreiz A. Čaka izglītības gaitas ir sastatītas ar viņa skolasbiedru Sāmuēla Reinberga⁴⁸ (*Рейнберг*, 1897-1966), Fēliksa Cielēna⁴⁹ (1888-1964) un Uga Skulmes⁵⁰ (1895-1963)

⁴⁷ Konste, A., Sproģis, A. (2001). Kaut es tik uz mirkli būtu zieds, kas tavā elpā trīs. No: *Aleksandra Čaka logi*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 87.- 93. lpp.; Medne, A. (2017). Aleksandrs Čaks un Rīgas Aleksandra ģimnāzija. No: *Atmiņu spoguļi. A. Čaka konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 99.-109. lpp.; Medne, A. (2017). Daži Aleksandra Čaka izglītības sapņi. No: *Krustpunkti. Kultūras un mākslas pētījumi*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 136.-145. lpp.

⁴⁸ Павел Иванович Страдынь — врач, учёный, человек. (1967). Отв. ред. В. В. Канеп. *Сборник воспоминаний*. Рига: Зинатне, 1967. с. 61.

⁴⁹ Cielēns, F. (1961). Laikmetu maiņā. No: *Atmiņas un atziņas*. Sweden: Memento, Lidingo, 7.-512. lpp.

⁵⁰ Skulme, U. (2013). *Atmiņu grāmata*. Rīga: Neputns, 5. - 463. lpp.

atmiņām. Materiāli par A. Čaka mācībām Rīgas Aleksandra ģimnāzijā pēc tās evakuācijas ir trūcīgi. A. Čaka ģimene izceļoja no Rīgas uz Viru, paņemot līdzīgi tikai to, ko varēja salikt dažos koferos, lielākā daļa iedzīves un dokumentu palika dzīvoklī Lāčplēša ielā 47-2 un Pirmā pasaules kara laikā, visticamāk, gāja bojā. Kad dzejnieka vecāki 1920. gada augustā atgriezās Rīgā, viņi iepriekšējā dzīves vietā netika, bet līdz 1922. gada augustam irēja dzīvokli Matīsa ielā 29-12.

A. Čaka izglītības laiks Saranskā sākās 1917./1918. mācību gadā, kad, kara darbībai pastiprinoties, skola tika pārvietota uz Krieviju un līdz 1920. gadam atradās Saranskā, Troickas ielā 22, pilsētas Reālskolas telpās. Šī posma izpēte balstīta galvenokārt Krievijas muzejos un arhīvos iegūtajos materiālos.

Nodaļā netiks apskatītas A. Čaka studijas Maskavas Universitātes Medicīnas fakultātē dokumentālu pierādījumu un precīzas informācijas trūkuma dēļ. A. Čaks pats autobiogrāfijā 1925. gada 14. jūnijā apgalvoja, ka “beidzis skolu 1920. gada pavasarī, es pēc tam it kā divus gadus studēju medicīnu, jo no tām studijām teorētiskā ziņā nekā lāga nebija: mani mobilizēja kā studentu mediķi, un nācās strādāt kā feldšerim dažādās kara slimnīcās un braukāt sanitārā vilcienā, tā ka bij izdevība iepazīties ar plašo Krieviju un viņas dzīvi visā kailumā”.⁵¹ Autobiogrāfijā, kas rakstīta 20 gadus vēlāk - 1945. gada 6. februārī - A. Čaks studijas Maskavas Universitātē vairs nav pat pieminējis. Pamatojoties uz Padomju Savienības Komunistiskās partijas Mordovijas apgabala komitejas Partijas arhīva izziņu⁵², kurā precīzi datēta A. Čaka darbība no 1920. gada līdz 1922. gadam, bez padziļinātas pētniecības, nav iespējams noteikt laiku, kad un vai vispār A. Čaks studējis Maskavas Universitātē. Pieļaujot, ka A. Čakam tomēr bijusi saikne ar medicīnas studijām, nodaļā ir iekļauts ieskats Saranskas un Penzas žēlsirdīgo brāļu/māsu jeb feldšeru-sanitāru kursu darbībā, kuri Pirmā pasaules kara laikā tika organizēti visās lielākajās Krievijas pilsētās. Pastāv iespēja, ka šos kursus apmeklēja arī A. Čaks. Informācija par feldšeru-sanitāru kursiem tika iegūta no Penzas Novadpētniecības muzeja krājuma. Kursi minēti

⁵¹ Čaks, A. (1994). Autobiogrāfija. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sēj. Rīga: Zinātne, 786. lpp.

⁵² AČMD, inv. nr. D/865. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

Krievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Penzas gubernas, Saranskas pilsētas partijas organizācijas partijas kandidāta Čadaraņa Aleksandra Jāņa dēla personas kartītē, kura aizpildīta pēc 1922. gadā (nav uzrādīts precīzs datums), norādīts, ka viņš dzimis 1901. gadā, latvietis. Sociālais stāvoklis – sīkpilsonis (Rīga). Līdz 1914. gadam un kara laikā – mācījies par vecāku līdzekļiem. Beidzis Rīgas Aleksandra ģimnāziju. Ģimenes stāvoklis – neprecējies, ģimene Latvijā, Rīgā. Profesija – politiskais darbinieks. Dienējis kā sarkanarmietis un politiskais darbinieks 25. rezerves pulkā (Penzā). Demobilizējies 1920. gada 29. decembrī. Fragments no Padomju Savienības Komunistiskās partijas Mordovijas apgabala komitejas Partijas arhīva izziņas 1990. gada 4. oktobrī.

arī latviešu mākslinieka un A. Čaka drauga mākslinieka K. Baltgaiļa dienasgrāmatās⁵³ - K. Baltgailis raksta par 1914. gadā Penzas Mākslas skolā noorganizēto izpalīgu grupa, lai palīdzētu pārslogotajiem sanitāriem, nepieciešamās iemaņas gūstot žēlsirdīgo māsu/brāļuursos.

Pēc atgriešanās Latvijā A. Čaks mācījās Rīgas II. Valsts vidusskolā. 1923./1924. mācību gads A. Čakam bija nozīmīgs gan izglītības jomā, saņemot nepieciešamo vērtējumu eksaktajos mācību priekšmetos, kuros līdz šim nebija atzīmes, beidzot Saranskas 4. padomju skolu, gan arī personīgajā dzīvē. Šis laiks iezīmēja jaunu attiecību sākumu ar klases biedreni L. A. Rundeli, kā arī nāca klajā pirmās A. Čaka publikācijas latviešu presē.

⁵³ K. Baltgaiļa ģimenes arhīvs.

1.1. A. ČAKA ĢIMENES LOMA PIRMO ZINĀŠANU UN PRASMJU IEGUVĒ

Pirmās prasmes un pieredzi A. Čaks ieguva savā ģimenē. Zinību apguve un skolu izvēle bija vecāku ziņā.

A. Čaka izglītības ceļš sākās politisko notikumu un izglītības sistēmas pārmaiņu laikā. Dokumentāli materiāli par A. Čaka pirmskolas gadiem saglabājušiem ļoti maz. Tas saistīts ar Čadaraiņu ģimenes biežo pārcelšanos no viena dzīvokļa uz citu un bēgļu gaitām 1915. gadā Pirmā pasaules kara laikā. Lielākā daļa iedzīves un dokumenti palika pēdējā dzīves vietā Rīgā, Lāčplēša 47-2 un kara laikā gāja bojā. Tikai neliela daļa saglabājās pie A. Čaka mātes radiem. Viņi tos 1920. gadā atdeva Čadaraiņu ģimenei.

Arī dzejnieka vecāku izglītības dokumenti nav saglabājušies, kas ļautu detalizēti izpētīt tēva Jāņa Čadaraiņa un mātes Emīlijas Lizetes Čadaraines skolas gaitas un profesionālo izglītību. Tomēr, izmantojot retas 20. gadsimta sākuma fotogrāfijas, tās sastatot ar dokumentiem un korespondenci, kurus saglabāja A. Čaka vecmāmiņa Tekla Freija⁵⁴, Pirmā pasaules kara laikā dzīvojot Rīgā, iespējams rast norādes uz A. Čaka vecāku prasmēm un viņu iespējamo ietekmi uz dēla audzināšanu pirmskolas vecumā, kas lika pamatus visai A. Čaka turpmākai dzīvei.

A. Čaks bija vienīgais bērns savā ģimenē. Tā kā viņam nebija māsu un brāļu, tad nedalīta vecāku uzmanība bija veltīta vienīgajam dēlam. Viņa vecāki - tēvs J. Čadarainis no Bērzaunes un māte E. L. Freija no Jaunesavas - 19. gadsimta nogalē pārcēlās uz Rīgu. Tas bija laiks, kad latviešu zemnieki centās izrauties no zemnieku kārtas un “viņiem pamazām bija jāapgūst pilsētnieciskā, respektīvi, eiropeskā kultūra. (...) Lai meklētu labāku dzīvi, 19. gadsimta otrajā pusē arvien lielāks skaits latviešu pārcēlās uz pilsētām (galvenokārt Rīgu), kur rūpniecības attīstība radīja vietu augošai strādnieku šķirai. Latviešiem pavērās iespējas kļūt par kvalificētiem amatniekiem. (...) Nākamais attīstības solis, ko varēja spert turīgākie pilsētnieki un bagātie lauku saimnieki, bija orientēšanās uz vidējo, pat augstāko vidusšķiru pilsoņiem un tās vērtībām”.⁵⁵

A. Čaka tēvs Jānis Čadarainis piedzima Cēsu apriņķa Lauteres pagastā vidēji turīgā ģimenē, dienēja Krievijas cara Nikolaja II armijā (*Николай II*, 1890-1893). To apliecina Jānim Jēkaba dēlam Čadarainim 1890. gadā izdota kara klausības apliecība

⁵⁴ Teklas Freijas dzīves dati nav atrasti Latvijas Valsts Vēstures arhīva dokumentos.

⁵⁵ Viķe-Freiberga, V. (2010). *Kultūra un latvietība*. Rīga: Karogs, 39. lpp.

nr.12/3⁵⁶. J. Čadarainis pats sevi dēvējis par vecu Nikolaja zaldātu un ar to lepojies. Jaunībā “J. Čadarainis visai dzīvei cauri gājis ar troksni: negriezis ceļu ne toreizējam pristavam, nedz uradņikam”.⁵⁷ Rakstura stingrība un disciplīna noderēja veidojot savu drēbnieka darbnīcu. Rakstnieka un mākslinieka Anšlava Eglīša (1906-1993) atmiņās, kurš iepazinās ar A. Čaka tēvu viņa dzīves nogalē, drēbniekmeistara portretu zīmēja citādu - pamaza auguma neparasti kluss vīrs, kas par savas dzīves uzdevumu izvēlējies būt tik nepamanāms, cik vien iespējams. A. Eglītis rakstīja, ka “Čaka vecāki bija tipiski kārtīgi un centīgi Rīgas sīkpilsoni, par kuriem Čaks runāja reti, bet allaž ar lielu cienību”.⁵⁸ Arī E. Briežkalne apliecināja savstarpējās cieņas pilnās attiecības ģimenē, norādot, ka “Aleksandra mīlestība un saudzība pret tēvu bija bezgalīgi liela”.⁵⁹

J. Čadaraiņa dzimta cēlusies no Vidzemes augstienes. Zeme nebija auglīga, daudzi nevarēja nodarboties ar zemkopību, tāpēc jaunieši meklēja un apguva kādu amatu, ar kuru varētu nodrošināt sev un ģimenei iztiku. 19. gadsimta otrajā pusē, kad bija atļauts veidot amatniecības uzņēmumus, jaunieši izvēlējās apgūt skrodera amatu. J. Čadarainis drēbnieka aroda pirmās prasmes apguva pie vietējā Bērzaunes drēbnieka un apkaimes labākā skrodera Dievkociņa⁶⁰, rakstnieka Jūlija Dievkociņa (1879-1906) tēva. Kā raksta latviešu etnoloģijas pētniece Aija Jansone: “Ap 1875. gadu aizsākās un bija ļoti populāra drēbnieku apmācība, jo tradicionālo tautas tērpu vairs nevalkāja un vienkārša tauta bija pārgājusi uz pilsētas tipa šūtajām drēbēm. No Eiropas nākušās jaunās apģērbu modes tendences izplatījās ar tekstilizstrādājumu tirdzniecību, modes preču veikaliem, ar roku rakstītām un drukātām skroderu rokasgrāmatām. Arī ceļojošajiem drēbniekiem bija svarīga loma jaunās modes informācijas izplatīšanā”.⁶¹

Vēlmē pēc dzīves līmeņa un sociālā stāvokļa uzlabošanas, 1895. gadā J. Čadarainis pārcēlās uz Rīgu. Viņa ienākšanu Rīgā drošāku darīja drauga bērzaunieša, J. Dievkociņa mācekļa Jāņa Zibeņa (1874-?) darbība pilsētā. Zibenis uz Rīgu bija pārcēlies trīs gadus ātrāk. Uz šo faktu atsaucas arī E. Briežkalne, norādot, ka kopš 19. gadsimta

⁵⁶ Jāņa Jēkaba dēla Čadaraiņa kara klausības apliecība nr.12/3. AČMD, inv. nr. D/1050. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁷ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 75. - 76. lpp.

⁵⁸ Eglītis, A. (1980). Ievads. No: *Aleksandrs Čaks. Mana mīlestība*. Ņujorka: apg. Grāmatu Draugs, 8. lpp.

⁵⁹ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 75. - 76. lpp.

⁶⁰ Juris Dievkociņš (1841-?). Viņa ģimenē bija trīs dēli un meita. No dokumentiem ir zināms, ka Jūlijs Dievkociņš bija dzejnieks un skolotājs, Augusts Dievkociņš - kalējs, bet Pēteris Dievkociņš - skolotājs, ceturtā brāļa - Jāņa Dievkociņa amats nav zināms. Nostāstiem par to, ka Juris Dievkociņš bija izslavēts skroderis Bērzaunē, šobrīd trūkst dokumentālu pierādījumu.

⁶¹ Jansone, A. (2004). *Rotātās telpu tekstilijas Latvijā 19. gadsimta beigās-20. gadsimtā*. Rīga: Zinātne, 26. lpp.

beigām Rīgas latviešiem uzvalkus šuva divi skroderi no Bērzaunes – Jānis Zibenis un Jānis Čadarainis. Zibeņa un Čadaraiņa draudzība saglabājās mūža garumā - Pirmā pasaules kara laikā abi evakuējās un dzīvoja Krievijā, bet pēc kara, atgriezušies Rīgā, atkal atrada sev dzīves vietas un darbnīcas kaimiņos: J. Zibenis – Marijas ielā 48, bet J. Čadarainis – Marijas ielā 51⁶². Karam beidzoties, J. Zibens ar ģimeni Rīgā nokļuva agrāk, tādēļ 1920. gada augustā, kad A. Čaka vecāki atgriezās Rīgā pēc pieciem dzīves gadiem Krievijā, viņi savā dzīvoklī Lāčplēša ielā 47-2 vairs netika, tur dzīvoja citi cilvēki. Kristiskā brīdī palīdzēja J. Zibens, kurš 1920. gada 14. jūlijā bija pārcēlies no dzīvokļa Suvorova (tagad - Krišjāņa Barona) ielā 106-8 uz dzīvokli Marijas (tagad - Aleksandra Čaka) ielā 46-20 un pieņēma uz laiku savā dzīvoklī arī A. Čaka vecākus. 1920. gada 22. septembrī dzejnieka vecāki atrada īres dzīvokli netālu no drauga mājām - Matīsa ielā 29⁶³. 1922. gadā, kad A. Čaks atgriezās Rīgā, viņš kādu brīdi dzīvoja Matīsa ielā, bet, meklējot lielāku dzīves telpu, Čadaraiņu ģimene 1922. gada 24. augustā pārcēlās uz Marijas ielu 51- 4, kur tēvam bija iespēja pirmajā stāvā Marijas 51-1 iekārtot savu darbnīcu.

19. gadsimta beigās kopā ar J. Čadaraini Rīgā ieradās arī viņa brālis Pēteris Čadarainis-Čaks (1860-1948, atsevišķos avotos minēts kā Čaks-Čadarein, citviet – Čadariņš, A. Čaka krusttēvs⁶⁴), lai apgūtu mūrnieka amatu. Dzejnieka dzimtas dažādo uzvārdu lietojumi prasītu atsevišķu pētījumu, jo uzvārds *Čadariņš* bijis arī Pētera vectēvam Andrejam (1785-1849)⁶⁵, bet Pētera tēvs reģistrēts kā Čadarainis. Trūkst konkvences dokumentos, jo Pēteris dažādos dokumentos reģistrēts ar atšķirīgiem uzvārdiem. 1901. gada 11. novembrī A. Čaka kristību apliecībā Rīgas Debesbraukšanas baznīcā Pēteris kā krusttēvs ierakstīts ar uzvārdu Čaks, no kā dzejnieks vēlāk aizguva savu literāro pseidonīmu⁶⁶.

Bet uzvārds nav vienīgais, kas A. Čaku vieno ar krusttēvu. Longīns Apkalns (1923-1999) - komponists, publicists, diriģents un A. Čaka otrās pakāpes brālēns uzskatīja, ka dzejnieks savu stāstnieka talantu mantoja tieši no Pētera Čadaraiņa-Čaka, jo “viņš bija lielisks fabulētājs, kas ar saviem stāstiem par veciem muižas laikiem spēja stundām ilgi valdzināt arī pie visai augsta sarunu līmeņa pieradušu sabiedrību”.⁶⁷ L. Apkalns apgalvoja, ka A. Eglītis atraktīvo stāstnieku P. Čadaraini-Čaku izmantojis kā

⁶² AČMD, inv. nr. R/1354. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁶³ Otrā pasaules kara laikā māju sagrava un tā netika atjaunota.

⁶⁴ Pēteris Čadarainis-Čaks dzimšanas dokumentos reģistrēts kā *Čadariņš*. Dzīves laikā uzvārds ticis mainīts.

⁶⁵ 1848. gada 4. aprīlī dzimta pieņēma pareizticību.

⁶⁶ Konste, A., Sproģis, A. (2001). *Aleksandra Čaka logi. Atskārsmes, atskati, atklāsmes*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 46. lpp.

⁶⁷ Apkalns, L. (1987). Par Aleksandru Čaku domājot. *Treji Vārti* nr. 118, 24. lpp.

prototipu savā romānā “Homo Novus” (1944), rakstīdams par latviešu arhitekta un mecenāta Kristapa Morberga (1844-1928) līdznieka Žibeikas namiņi Reini Urpuli, kas bija “ļoti garš cilvēks ar stiegrainu kaklu, kura piere un kailais galvas vidus blāvoja mironīgi bāli. Norūpējušies vaibsti bija necaurredzami kā peruāņa māla maska un glūnīgs skatiens”.⁶⁸ Fotogrāfijās Pētera tēls atšķiras no A. Eglīša aprakstītā, bet tas, kas Eglīša Urpuli patiešām saista ar P. Čadraini-Čaku, ir, pirmkārt, viņa namiņa amats un, otrkārt, pazīšanās ar kādu Rīgas drēbniekmeistaru, kas tad varētu būt Čaka tēvs, kā arī nelielas rakstura līdzības.

Pats L. Apkalns, raksturojot Pēteri, atzina, ka viņa “gara apvārsnis bija patiesi imponants un zinošs. Viņam piederēja iesieti “Baltijas Vēstneša” komplekti. (..) Avīzēs P. Čaks atstāja neizlasītu retu rindu, bija, tāpat, ļoti labi informēts par lielo pasaules politiku un mīlēja allaž par to runāt. Viņa stāstījumi saistījās ar itin ikdienišķām sadzīves izdarībām, taču tie bija tā piesātināti ar stāstītāja individualitāti, ka fascinēja un suģestēja klausītājus. Aleksandra paša vecāki savā iedabā bija ar pasausiem raksturiem, lai gan abiem, mātei vairāk nekā tēvam, piemita kāds īpašs, drusku pabikls, trausls smalkums”.⁶⁹ Pēc desmit dzīves un darba gadiem Rīgā, 1907. gadā Pēteris Čadarainis-Čaks atgriezās Bērzaunē un 24. jūnijā apprecējās ar Magdalēnu Balodi (arī Madaļa, 1874-?) no “Pelādu” mājām⁷⁰.

Ja pieņemam, ka no krusttēva A. Čaks bija mantojis stāstnieka talantu, tad interesi par literatūru viņš mantoja no tēva, kurš, iespējams, jaunībā pats rakstīja dzeju. Aleksandra Čaka muzeja krājumā saglabājušies vairāki dzejoļi J. Čadaraiņa rokrakstā – “Ai, cik jauki tas!”, “Tu snaudi vēl iekš dzīves” un “Cīnījies ar visu spēku”, kuri nav datēti un nav publicēti. Ieskatam citāts, saglabājot oriģinālo pierakstu, kurā trūcīgs pieturzīmju lietojums:

Ai, cik jauki tas

dzīvot nemirt it ne maz

Paradīzē priecāties

Līgsmoties un mīlēties

⁶⁸ Eglītis, A. (1992). *Homo Novus*. Rīga: Zinātne, 273. lpp. Nevar piekrist L. Apkalna apgalvojumam, jo A. Eglītis romānā raksturojis Reini Urpuli kā vecu jūras vilku, kas ilgus gadus braucis uz kuģa.

⁶⁹ Apkalns, L. (1987). Par Aleksandru Čaku domājot. *Treji Vārti* nr. 118, 24. lpp.

⁷⁰ Pētījumos par A. Čaka dzimtu un viņa krusttēvu Pēteri dažkārt minēts, ka Pēteris nācis no Vecbebru “Aļēniem”, tā piemēram, 1976. gadā A. Būmanis rakstīja: “Sākumā Pēteris Čadarainis bija Bebru pagasta “Aļēnu” mājas saimnieks. Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti*. 5. sēj. Rīga: Liesma, 292. lpp.

Lai šī salda priecība
Paradīzes laimība
mūžam zaļo mūžam zied
Jaunība tā ... dzied
Brūnacaina visu skaistākā un tev vien
es domāju mīlība man pie tevi saista
tā kā maigu zinošu
tu tik daiļa tu tik jauka pilna tiras mīlestības
Dievība virs – puķu lauka vada tev iekš mīlības
visu skaista brūnacaina katra britina
lai skan tev no manis tāda zēna
ak cik mīļa esi tu⁷¹.

Dzejoļu pierakstos daudz drukas kļūdas. Dzejas valodā jaušama vienkāršība, tomēr tā pauž mīlestības romantiku un prieku. Iespējams, ka J. Čadaraiņa rokrakstā atrastie dzejoļi ir pārrakstīti no cita avota, bet pastāv iespēja, ka autors ir pats J. Čadarainis. Dzejolis “Ai, cik jauki tas!” ir rakstīts uz burtnīcas lapas un parakstīts. Arī dzejolis “Cīnīties ar visu spēku” ir J. Čadaraiņa rokrakstā, bet bez paraksta:

Divdesmit un piecus gadus
Priekos, bēdās dalījies
Ko viens otram Dieva namā
Jaunībā reiz solījiet!

Pa šīs zemes tekām gravām
Debestēvs jūs vadījis
Viņa prāts no dzīves vētrām
Žēlīgi jūs sargājis.
Dievs lai svētī drauga plecu
Darba laukā strādājot
Dod jums abiem veselību
Sirmu mūžu piedzīvot⁷². (1. attēls)

⁷¹ AČMD, inv. nr. R/1904. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

Pēc nosaukuma dzejolis atgādina populāru baznīcas dziesmu⁷³, tomēr visticamāk tas nav virsraksts, bet tikai norāde uz melodiju. Interesanti atzīmēt, ka šī pati melodija norādīta arī kādai citai dziesmai, kas ievietota Latviešu folkloras krātuves digitālajā arhīvā⁷⁴. Tas tikai apliecina tā brīža melodijas popularitāti latviešu sabiedrībā. Pēc satura dziesma ir tipisks veltījuma dzejolis – apsveikums pārim, kas nodzīvojis laulībā 25 gadus. Tā noslēgums atgādina parafrāzi par Andreja Jurjāna (1856-1922) dziesmu “Dievs, dod mūsu tēvu zemei”. Iespējams, ka Aleksandra Čaka muzeja krājumā esošais teksts ir veltīts sievai Emīlijai sudrabkāzās 1925. gada 5. novembrī, vai rakstīts kā velējums kādiem ģimenes draugiem.

Dzejolis “Tu snaudi vēl iekš dzīves” uzrakstīts uz Latvijas Nacionālās operas 1933./34. gada programmas vāka. Šobrīd nav skaidras atbildes, vai tie ir J. Čadaraiņa sacerēti, bet uzmanību piesaista tas, ka dzejoļi ir glabāti starp dzejnieka tēva privātajām lietām.

Kaut arī pirmie profesionālie drēbnieka amata soļi Rīgā 19. gadsimta beigās bija sarežģīti, J. Čadarainis ar savām profesionālajām zināšanām un darba kvalitāti spēja noturēties konkurences cīņā. Savas drēbnieka darbnīcas viņš iekārtoja un atvēra ģimenes īres dzīvokļu istabā, kas bija vispiemērotākā darbam. 1924. gada 19. martā J. Čadarainis saņēma sava darba profesionālās kvalitātes apliecinājumu – Latvijas Nacionālās drēbnieku meistarību biedrības izsniegtu diplomu, bet 1938. gadā J. Čadarainim pasniedza Latvijas Amatniecības kameras Meistara diplomu.

Kā trāpīgi konstatējusi Vaira Vīķe-Freiberga, “amata meistarība nozīmēja gan prasmi pārvaldīt iepriekšējās paaudzes izveidotās tradīcijas tehniku, gan spēju pēc vajadzības un pieprasījuma radīt jauninājumus”.⁷⁵ Apliecinājums J. Čadaraiņa amata prasmei ir arī 1929. gada 19. decembra laikrakstā “Patstāvība” publicētais ikgadējais Nacionālās drēbnieku meistarību biedrības biedru saraksts, kurā labāko meistarību vidū minēts arī J. Čadaraiņa vārds. (2. attēls). Kā kungu drēbnieks viņš savā specialitātē Latvijā sasniedza augstu profesionālo līmeni. Pie viņa drēbes šuva turīgi ļaudis, arī radošo profesiju pārstāvji – dzejnieki, aktieri, mākslinieki. Rakstura stingrība un darba disciplīna bija galvenās īpašības, kas ļāva attīstīties un sasniegt labus profesionālos rezultātus.

⁷² AČMD, inv. nr. R/1887. Cīnījies ar visu spēku. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁷³ “Cīnījies ar visu spēku” - J.J.Vinklera vācu teksts, K.K.Ulmaņa tulkojums. Melodija no brāļu draudzes dziesmu grāmatas, pirms Otrā pasaules kara dziedāta. J. Vītola aranžējumā. Sal. *Dziesmu grāmata evaņģēliuma ticīgām Luera draudzēm Vidzemē*. Rīga: J. Deubner, 1898, nr. 463, 373. lpp.

⁷⁴Latviešu folkloras krātuves digitālais arhīvs. Pieejams: <http://garamantas.lv/lv/unit/435801>[sk. 21.02.2021.]

⁷⁵ Vīķe-Freiberga, V. (2010). *Kultūra un latvietība*. Rīga: Karogs, 22. lpp.

Bērnībā novēroto tēva darba procesu A. Čaks izmantojis poēmā “Umurkumurs”⁷⁶, kur literārais varonis Jānis ir “naivs sapņotājs, romantiķis, tīru dzejnieka dvēseli krūtīs”.⁷⁷ Poēmas galvenais varonis gan noteikti nav uzskatāms par dzejnieka tēva prototipu, bet viņa dzejiskā dvēsele varētu būt iedvesmojusi Jāņa kā tēla veidojumu:

Jānim šai pasaulē nebija laimes;
Vienmēr tam gadījās principāls īdzīgs,
Un no cunftīgās drēbnieku saimes
Reti kāds nāca tam alu dzert līdzī.

Lielākais kauns bija tas, ka tam sieva,
Samērā glīta pēc drēbēm un skata,
Maskavas forstatē pie kāda krieva
Aizbēga prom pirmā laulības gadā⁷⁸.

Atšķirībā no poēmā “Umurkumurs” attēlotajiem notikumiem, J. Čadarainis bija veiksmīgs gan profesijā, gan laulībā. (3. attēls). Drēbniekmeistara darbnīcas peļņa bija pietiekoša, lai uzturētu ģimeni un varētu sūtīt savu dēlu labākajās Rīgas skolās. To apliecina finanšu uzskaites kontrolei ieviestā pierakstu klade, kurā precīzi atzīmēti visi klienti, darāmie darbi, uzlaikošanas laiki un preču saņemšanas dienas, visas saņemtās un izdotās naudas summas, veidojot pārskatu par ģimenes finanšu ieņēmumiem un izdevumiem. No ierakstiem var secināt, ka vidēji mēnesī J. Čadarainim bija 8-10 pasūtījumi ne tikai vīriešu, bet arī sieviešu drēbju šūšanai.

Tēvs rūpējās arī par dēla garderobi. Drēbes pašūtas ar labu gaumi un kvalitāti. 20. gadsimta 30. gados A. Čaka sieva Anna Elizabete Ērika Bērziņa (1911-1999) atcerējās, ka “Čakam bija kompleksi par savu ārieni, tāpēc viņš neslēpoja, nesauļojās, nepeldējās. Lai arī viņš nebija pārāk vērīgs, švītīgs, viņa eleganci veidoja tēva šūdināti uzvalki, kas bija perfekti jau paši par sevi”.⁷⁹ Arī dzejnieces Austras Skujiņas (1909-1932) māsa Herta Zāmuele (1900-1973), kura draudzējās ar A. Čaku 20. gadsimta 30. gadu sākumā, vērtēja

⁷⁶ Poēmas pirmpublicējums: *Piesaule*, nr. 4, 1930, 145.-157. lpp.

⁷⁷ Žurnāls *Domas* par A. Čaka jaunāko poēmu. E. E. Aleksandrs Čaks. *Umurkumurs*. *Domas*, nr.2, 1933, 111. lpp.

⁷⁸ Čaks, A. (1991). *Umurkumurs*. Poēma no Rīgas nesenās pagātnes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1.* sēj. Rīga: Zinātne, 113. lpp.

⁷⁹ Kramiņš, E. (2002). *Nogriezti ceriņi vāzē*. No: *Aleksandra Čaka gadagrāmata 2002*. Rīga: Pils, 143.-144. lpp.

Čaku kā džentelmeni no galvas līdz kājām, jo: “Čaks, pretēji citiem dzejniekiem, bija ļoti labi ģērbies, varētu teikt pat eleganti. Vienmēr labi šūts uzvalks, gludinātas bikses. Citiem jauniem dzejniekiem tai pat laikā bikšu gali bija apskranduši, ceļgali izspiedušies, kurpju papēži nošķiebušies”.⁸⁰ J. Čadaraiņa profesionālās kvalitātes un viņa mākslinieciskās intereses noteica dēla Aleksandra priekšstatus par cilvēka ārējo izskatu un gaumi, kas rada atspoguļojumu viņa darbos, jo īpaši – prozā.

A. Čaks no tēva pārmantoja ne tikai interesi par dzeju un literatūru kopumā, bet arī par teātri. J. Čadarainis, kā norāda A. Būmanis, bijis “Rīgas Latviešu amatnieku palīdzības biedrības runasvīrs”,⁸¹ tas deva iespēju Čadaraiņu ģimenei skatīties Jaunā Rīgas teātra iestudējumus, to vidū R. Blaumaņa “Pazudušo dēlu”, Raiņa “Zelta zirgu”, “Induli un Āriju”, “Uguni un nakti” un daudzas citas.

Biogrāfiskās ziņas par A. Čaka mātes dzimtu ir skopas⁸². Kaut arī ir izveidota Emīlijas Lizetes Freijas dzimtas ģeneoloģijas karte⁸³, palikušas daudzas neskaidrības personāliju jautājumos, kas prasa padziļinātus pētījumus.

Freiju ģimene pārcēlās uz Rīgu 19. gadsimta beigās no Dobeles apkārtnes Jaunesavas muižas “Nordū” mājām. Senākās ziņas par mātes dzimtu Dobeles draudzē saistītas ar Emīlijas Lizetes vectēvu Jaunesavas muižas “Susuru”⁸⁴ māju saimnieku Jāni Dipneru (1807-1873). Viņa divās laulībā piedzima seši bērni - trīs dēli un trīs meitas. Viena no viņām - Tekla - 1874. gada 17. novembrī apprecējās ar sedlinieku Kārli Freiju⁸⁵. Seši bērni uzauga arī Teklas un Kārļa Freiju ģimenē: Augusts (1876-?) un Ādolfs Otto (1878-?), Melānija⁸⁶, Aleksandra Čaka krustmāte, Berta Emīlija (1891-?) un Anna Emma (1888-?). Čaka māte bija vecākā no visiem bērniem. Bērnībā viņa mācījās 1882. gadā dibinātajā Dobeles apriņķa Naudītes pamatskolā⁸⁷. Pirms pamatskolas netālajās “Tuntuļu” mājās darbojās tā sauktā pagasta skola skolotāja Fridriha Elcera vadībā. Iespējams, ka dzejnieka māte tur sākusī savas skolas gaitas, tomēr sīkāka informācija nav saglabājusies, jo Freiju ģimene bieži mainīja dzīvesvietas.

⁸⁰ Zālītis, J. (2001). Zāmuele, H. Atmiņas par Čaku. No: *Aleksandra Čaka gadagrāmata 2001*. Rīga: Pils, 74. lpp.

⁸¹ Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti*. 5. sēj. Rīga: Liesma, 301. lpp.

⁸² Ziņas par radiem no: Konste, A. Sproģis, A. (2001). *Aleksandra Čaka logi*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 46. lpp.

⁸³ Sastādījis Jānis Plūksna. AČMD PDA. Aleksandra Čaka muzeja pētnieciskā darba arhīvs.

⁸⁴ Šobrīd mājas pieder un tajās saimnieko A. Čaka mātes attāls radnieks Valdis Ābele.

⁸⁵ Dzīves gadi nav zināmi.

⁸⁶ Dzīves dati nav zināmi.

⁸⁷ Dobeles novada pašvaldībā apliecina, ka Pirmā pasaules kara laikā tika izpostīts Naudītes pagasta arhīvs un iznīcināti visi arhīva dokumenti, tāpēc ir grūti izsekot pagasta vēsturei. Kara laikā, 1915. gada jūlijā daudzi pagasta iedzīvotāji devās bēgļu gaitās uz Vidzemi, Kurzemi, Krieviju, citi iesaistījās kara darbībā. No: Dobeles novads. Pieejams: <http://www.dobele.lv/lv/content/vesture> [sk. 19.04.2020.].

Freiju dzimtas ģeneoloģijas kartē uzrādīts, ka Emīlijas tēvs K. Freijs bijis sedlinieks. Tas izskaidro faktu, ka ģimene bieži pārcēlusies no vienām mājām uz citām. Ģimene apmetās un dzīvoja tur, kur tēvam bija darbs. 19. gadsimta beigās, Dobeles ekonomiskā uzplaukuma brīdī, Freiju ģimene pārcēlās uz Dobeli, jo tur bija gan zirgu pasts, gan iebraucamā vieta, kur mainīja zirgus un bija vajadzīgi sedlinieki. Ap 1898. gadu ģimene devās uz Rīgu un dzīvoja Pārdaugavā, Tempļu ielā 8. Grūti raksturot E. L. Freijas skolas gaitas un izglītības līmeni, jo nav saglabājis neviens izglītības dokuments. Iespējams, ka tie palika Naudītē vai arī gāja bojā vēlāk – Otrā pasaules kara laikā.

E. Čadaraines attiecībās ar māti un radu ģimenēm, nelielu ieskatu dod saglabātā korespondence un fotoattēlu krājums, bet līdz galam nav izdevies noskaidrot jautājumu par A. Čaka mātes vāciskajām saknēm, kas minētas A. Čaka biogrāfijas un daiļrades pētnieka A. Būmaņa apgalvojumā, ka Emīlijas tēvs “ienācis no Bavārijas, tā ka pa mātes līniju dzejniekam nedaudz arī vāciskā”.⁸⁸ Būmanis nav norādījis savu informācijas avotu, tāpēc nevar apstiprināt vai apstrīdēt šo faktu. Iespējams, ka iemesls domām par mātes vāciskajām dzimtas saknēm rodams A. Čaks stāstā “Mušas” (1930), kur autors raksta: “Māte bija tīrasinīga saksiete. Es biju viņas pirmais un arī beidzamais bērns. Stingri un kārtīgi savu vecāku audzināta, viņa tādā pašā garā veidoja arī mani. Tā kā es biju viņas vienīgais bērns, viņa mani ļoti mīlēja un piegrieza man pārāk lielu vērību. Māte mani reti atstāja vienu, neļāva neko patstāvīgi, bez viņas ziņas darīt.”⁸⁹ Bavārija, protams, nav Saksija, turklāt literārais darbs var būt tikai autora fantāzija, kurai nav tiešas atsaucis uz A. Čaka dzimtas vēsturi. Ne dokumenti, ne A. Čaka un citu personu rokraksti un korespondence neapstiprina dzejnieka mātes vācisko izcelšanos. Dzejnieka vecmāmiņas T. Freijas dažas pierakstītās cepumu receptes vācu valodā (4. attēls) ir vērtējamas kā izņēmums, kas nenorāda uz viņas tautību, jo visi pārējie rokraksti, ar radiem saistītā korespondence ir latviešu valodā. (5. attēls).

Aleksandra Čaka muzeja krājumā saglabājušies dokumenti no 20. gadsimta 20. un 30. gadiem, kas raksturo mātes mājsaimnieces prasmes, kulinārijas un rokdarbu talantus. Freiju dzimtas sievietes vairākās paaudzēs nodarbojušās ar mājsaimniecību un rokdarbiem, kopdamas Zemgales daiļamatniecības tradīcijas. Šo prasmi nostiprināja arī rokdarbu darināšanas lielā popularitāte 20. gadsimta sākumā. A. Jansone, pētot 19. gadsimta rokdarbu tradīcijas, atzinusi, ka “Latvijā līdz ar kapitālisma attīstību un strauju

⁸⁸ Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandra Čaka Raksti* 5. sēj. Rīga: Liesma, 293. lpp.

⁸⁹ Čaks, A. (1994). Mušas. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti* 3. sēj. Rīga: Zinātne, 73. lpp.; krāj. “Debesīs” (1938) publicēts ar nosaukumu “Lidotājs”.

pilsētas modes ienākšanu lauku sadzīvē 19. gadsimta beigās, tautas materiālajā kultūrā, arī rokdarbu darināšanā bija vērojamas lielas pārmaiņas. Šajā laikā beidza pastāvēt tradicionālais, mājas kārtībā darinātais apģērbs. Tā potenciālajām darinātājām palika brīvs laiks, kuru tām bija iekšēja nepieciešamība aizpildīt ar jaunu vaļasprieku – laikmetīgiem rokdarbiem. Jauni darinājumi, gan vizuāli, gan pielietojuma ziņā lielā mērā atšķīrās no seno rotājuma tradīciju nesēja – tradicionālā tautas tērpa, bet skaistuma un mēra izjūta, kompozīcijas pamati un daudzas senās izpildījuma tehnikas tika radoši pielietotas jauno priekšmetu darināšanā un rotāšanā”.⁹⁰ Saglabājusies bagātīga A. Čaka mātes tekstiliju kolekcija, kas darināta 30. gados, atgriežoties no Krievijas, veidojot estētiski jaunu, laikmetam atbilstošu telpu noformējumu, kas bija aizgūti no žurnālu modes lapām. “Rokdarbu uzplaukums Latvijā, sevišķi pilsoniskajās aprindās, saistās ar ekonomisko un kultūras sakaru uzplaukumu, kad bija pieejami ārzemēs (Francija, īpaši Vācija) izdoti rakstu albumi, kuros plaši propagandēja daudzus rokdarbus, ar ko rotāt jau līdz šim saimniecībā lietotās sadzīves tekstilijas – dvieļus, galdautus, spilvenus, kā arī no jauna sadzīvē ikdienā un svētkos ieviesušās telpu tekstilijas – kumodes drānas un pārklājus. Sākot ar 19. gadsimta pēdējo ceturksni Latvijā bija pazīstami vairāki specializētie, Eiropā sagatavotie un publicētie rokdarbu izdevumi”.⁹¹ Tie sniedza rokdarbu un telpu rotāšanas pamācības, tajos bija praktiski ieteikumi mājas un dzīvokļu izdaiļošanai gan latviskā, gan modernā stilā.

20. gadsimta pirmajā pusē aktivizējās arī “dažādas dāmu komitejas un biedrības, kas veicināja rokdarbu attīstību. Tika dibinātas mājturības skolas, kur ievērojama vieta bija ierādīta dažādu tekstila rokdarbu, arī mežģīņu darināšanas, apmācībai”.⁹² E. Čadaraine algotu darbu nestrādāja, bija māsaimniece un rūpējās par ģimenes labklājību, pirmās iemaņas māsaimniecībā apguva no savas mātes (6. attēls). Kaut arī trūkst precīzu ziņu, tomēr nav neiespējams, ka A. Čaka māte bija kādas dāmu komitejas vai biedrības locekle. Viņas aktīvo sabiedrisko raksturu minējusi E. Briežkalne, kura 1920. gados dzīvoja Čadaraiņu ģimenē. Savās atmiņās akcentējusi, ka “mājās noteikšana vienmēr bija mātei. Viņa bija sirsnīga, laipna, viesmīlīga. Bieži uzņēma dēla draugus, cienāja tos”.⁹³ Māti kā sirsnīgu un viesmīlīgu cilvēku atcerējās arī A. Čaka kolēģis un tuvākais draugs - dzejnieks Jānis Sudrabkalns (1894-1975), kurš iepazinās ar A. Čaka ģimeni 20. gadsimta

⁹⁰ Jansone, A. (2004). *Rotātās telpu tekstilijas Latvijā 19. gadsimta beigās-20. gadsimtā*. Rīga: Zinātne, 7. lpp.

⁹¹ Turpat, 22. lpp.

⁹² Priberga, D. (2007). *Senās mežģīnes Latvijā*. Rīga: Zelta Grauds, 56. lpp.

⁹³ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 70. lpp.

30. gados. Viņu “dziļi aizkustināja cieņa un mīlestība, ko Čaks vienmēr un visur izrādīja saviem vecākiem, tas bija jūtams valodā, katrā žestā. Māte bija lielāka auguma, stingra un laipnīga, laba dzīves skolotāja. Dedzinājām reiz pie viņiem eglīti, bijām tikai četri, jutos, it kā savā bērībā vai pusaudžu gados pārcelts”.⁹⁴ Kopumā par mātes dzīvi un nodarbošanos ziņu ir maz. 1937. gadā, pēc mātes nāves, A. Čakam un tēvam pārceļoties no Marijas ielā 51 uz Lāčplēša ielu 48/50, iespējams, ka mātes izglītības dokumenti ir iznīcināti vai gājuši bojā vēlākos gados, bet ir saglabājušies E. Čadaraines receptšu pieraksti, viņas darinātās tekstilijas un iegādātie iedzīves priekšmeti.

Literatūrzinātnieks Valdis Rūmnieks uzsvēris konfesijālo piederību baznīcai, kam bijusi liela nozīme A. Čaka skolu izvēlē. Pareizticīgais J. Čadarainis savu vienīgo dēlu Aleksandru kristīja Rīgas Debesbraukšanas latviešu pareizticīgo baznīcā⁹⁵, dodot garīgu pamatu dēla dzīvei, bet māte, kas piederēja luterāņu baznīcai, kā raksta Rūmnieks, “ievirzīja mazo Sašu P. Stabušs vāciskajā progimnāzijā”.⁹⁶ A. Čaka dzimšanas laikā - 1901. gadā, kad Latvija vēl atradās Krievijas impērijas sastāvā, valdīja stingra rusifikācija, “uzspiežot savu kultūru, reliģiju un valodu, Krievijas impērijas centrālā vara izraisīja kā latviešu, tā arī Latvijā gadsimtiem ilgi dzīvojošo vācbaltiešu nepatiku”.⁹⁷ A. Čaka biogrāfijā nav saglabājušies dati, kas liecinātu par noteiktu attieksmi pret rusifikācijas procesiem, kas pēc 1905. gada mazinājās, turklāt laikā, kad Aleksandrs uzsāka skolas gaitas, Krievijas impērija jau bija Pasaules kara priekšvakarā ar jaunām, nopietnām problēmām.

Pamatzināšanas lasīšanā, rakstīšanā un rēķināšanā A. Čaks bija apguvis mājās mātes uzraudzībā. Vecāku izvēlētās skolas vēlākos gados noteica viņa intereses un

⁹⁴ Sudrabkalns, J. (1970). Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 16. lpp.

⁹⁵ Laikā, kad notika Aleksandra kristības, Rīgas Debesbraukšanas baznīcā bija kapitālais remonts. Kristības notika garīdznieka privātajās pieņemšanas telpās draudzes namā, tajās piedalījās tikai vecāki un krustvecāki. Par baznīcu: 1896. gadā aktualizējās jautājums par baznīcas paplašināšanu. Tika saņemta Visaugstisvētā Rīgas un Mītavas Arhibīskapa Arsēnija (Brjanceva) svētība Debesbraukšanas baznīcas pārbūves projektam, iekļaujot tajā būtiskus baznīcas paplašinājumus. Projektu izstrādāja ievērojamais Rīgas arhitekts Vladimirs Luskis. Projektēšanas darbi un tāmju sastādīšana tika pabeigta 1898. gadā. Nākamajā gadā sākās nozīmīgi celtniecības darbi. Vecais dievnams pārvērtās, kļūdamas par vienu no skaistākajiem eparhijas dievnamiem. (..) 1902. gada 3. novembrī baznīcas ziemeļu pusē tika iesvētīts mazais altāris par godu apustulim un evaņģēlistam Jānim Teologam. (..) 1903. gada 19. oktobrī, klātesot simtiem ticīgo, Rīgas un Mītavas Arhibīskapam Agafangelam (Preobraženskim), iesvētīja centrālo altāri par godu Kunga Debesbraukšanai. Sīkāk par to: Akatovs, A. (2015). *Rīgas Debesbraukšanas latviešu pareizticīgo baznīca*. Rīga: Latvijas Pareizticīgo baznīcas sinode, 7. lpp.

⁹⁶ Rūmnieks, V. (2012). Nezināmais Čaks. Romāna pieredze. No: *Tagadnes dzejnieks. A. Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA Aleksandra Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 98. lpp.

⁹⁷ Pieejams: https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/ly_vesture100gadei.pdf. [sk. 09.01.2021.]

attīstības virzību, dodot priekšroku skolām ar vācu (P. Stabušs progimnāzija) un krievu (Rīgas Aleksandra ģimnāzija) valodām un humanitāru izglītības ievirzi.

Pētījumā par A. Čaka vecāku izglītības gaitām un viņu nostāju, izvēloties dēlam skolas, trūkst būtiskas vēsturiskas un biogrāfiskas detaļas, kas dotu tiešu un neapstrīdamu ģimenes interešu raksturojumu, definētu vecāku vēlmes dēla izglītībā, tādēļ tukšos laukumus vai nezināmos faktus pētnieki ne reti aizpilda ar informāciju no A. Čaka vēlākos gados tapušajiem literārajiem darbiem. Ne A. Čaka vecāku ģimenes modelis, ne arī viņa bērnības intereses vai nodarbes, izmantojot viņa literāros sacerējumus, faktoloģiski precīzi nav pierādāms. Literārie darbi izmantoti, lai raksturotu A. Čaka paša atmiņu konstrukcijas par ģimeni un vecāku lomu viņa bērnībā.

1.1.1. BĒRNĪBAS UN JAUNĪBAS NOTIKUMU PIEMINĒJUMS ATSEVIŠĶOS A. ČAKA DARBOS

Pirmā pasaules kara bēgļu gaitas un ar to saistītie notikumi ietver A. Čaka un viņa ģimenes dokumentu, iedzīves priekšmetu, fotogrāfiju un bibliotēkas zaudējumu, kas neļauj pilnībā noskaidrot un hronoloģiski precīzi sakārtot dzejnieka bērnības un jaunības notikumus, viņa pirmās lasītās grāmatas, intereses, skolas ikdienas notikumus, attiecības ar klasesbiedriem un skolotājiem. Lai palīdzētu ilustrēt A. Čaka bērnības un agrās jaunības notikumus, pētījumā izmantoti atsevišķi A. Čaka literārie darbi gan prozā, gan dzejā.

Prozai A. Čaks pievērsās salīdzinoši vēlu, tikai 30. gadu vidū, kad īsā laikā tika izdoti trīs stāstu krājumi. Pirmais prozas krājums “Eņģelis aiz letes” (1935) tapa ilgākā laika periodā - no 1929. gada līdz 1935. gadam. Tajā tika apkopoti divpadsmit darbi, kuros attēlota ģimenes ikdiena, jaunu cilvēku mīlestības peripetijas, jūtu apmulsums, nedrošība. Kārtojot pirmo prozas grāmatu, vairāki uzrakstītie stāsti palika ārpusē. A. Čaks turpināja rakstīt vēl un 1938. gadā izdeva krājumu “Aizslēgtas durvis”, kurā turpināja jau iepriekšējā krājumā aizsāktās tēmas – ar ģimeni un savstarpējām attiecībām saistītos jautājumus, kā arī ilgas pēc tuvības un mīlestības.

Trešais stāstu krājums “Debesīs” arī iznāca 1938. gada beigās kā Ziemassvētku dāvana lasītājiem. Grāmatā bija apkopoti jauni darbi un arī iepriekš publicētie krājumā “Aizslēgtas durvis”. Grāmata bija veltīta jaunākajai paaudzei un skāra tādas tēmas kā spēja uzņemties atbildību izšķirošās dzīves situācijās, pienākuma apziņu, sadzīviski ikdienas un atpūtas brīžu notikumi ģimenes lokā, kad “cauri bērnu saulainam smaidam mirdz prieks un augošie spēki dzīvotgribai”.⁹⁸

1939. gadā A. Čakam bija iecere izdot vēl vienu stāstu krājumu “Kailo ceļgalu saule”, kurā tiktu publicēta daļa no publicētajiem darbiem un jaunuzrakstītie stāsti, bet grāmata neiznāca. Tāpat 1939. gadā A. Čaks plānoja latviešu strēlniekiem veltītos stāstus apkopot grāmatā “Mans vecais mētelis” ar mākslinieka Aleksandra Junkera (1899-1976) ilustrācijām (7. attēls), bet finanšu trūkuma dēļ grāmata netika izdota, kaut A. Junkers jau bija sagatavojis vāka ilustrāciju. Krājumos neiekļautie stāsti publicēti Aleksandra Čaka Kopoto rakstu 6. sējumā (2007).

⁹⁸ Čaks, A. (1994). Debesīs. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti* 3. sēj. Rīga: Zinātne, 17. lpp.

Attēlotajiem notikumiem autors nav devis noteiktas vietas un laika robežas, bet sižeta līnijās iespējams atpazīt atsevišķus ar A. Čaka dzīvi saistītus notikumus - vietas, personu raksturojumus, kas sasaucas ar autora biogrāfiju – Drabešu sešklasīgā internātskola, Rīgas Aleksandra ģimnāzija, Tempļu iela Pārdaugavā, Rīgas II. Valsts vidusskola. Daiļdarbu centrā dažkārt tēlota pilsēta ar savu dinamisko izaugsmi, steigu un attīstību, bet citreiz tā ir nomale vai lauku vide ar lēnāku dzīves ritmu, kas atpazīstama kā autora dzīves un darbības vieta kādā noteiktā dzīves posmā. A. Čaks savos darbos iepin sev tuvu cilvēku rakstura iezīmes, izmantodams atsevišķas detaļas un vadmotīvus tēlu veidošanā.

Ģimenes modelis – vecāki un bērns, attēlots A. Čaka stāstā “Mušas”, kur kāds vecāks vīrs stāsta savu dzīves stāstu nejauši satiktam ceļabiedram vilcienā, lai īsinātu laiku. Viņa bērnības un jaunības notikumos parādās darbā aizņemtais tēvs un māte-mājsaimniece, kura vada ikdienas darbus un faktiski rūpējas par bērna audzināšanu. Paša A. Čaka dzīves pieredze sasaucas ar stāsta galvenā varoņa atmiņām par vientuļo bērnību un nosacītu izolāciju no citiem viņa vecuma bērniem. Stāstā iekļautie notikumi varētu būt autobiogrāfiski – gan dēla un mātes attiecību tēlojumā, gan vienīgā bērna dziļās vientulības izjūtas atklāsmē: “rītos, kad manā istabā spīdēja saule, es spēlēju nēģerus. Es noāvu kājas, novilku blūzi un kreklu, paņēmu savu spēļu mandolīni, ko man bija dāvājis krusttēvs, sēdos zem palmas un grūtsirdīgi dziedāju. Es iedomājos sevi par krusttēvu Tomu no Bičer-Stou⁹⁹ romāna ar ķēdēs sakaltām rokām un kājām. (..) Es biju viņas vienīgais un arī beidzamais bērns. Pēc manas piedzimšanas ārsti viņai noliedza vēl kādreiz dzemdēt. Stingri un kārtīgi savu vecāku audzināta, viņa tādā pašā garā mēģināja veidot arī mani. Tā kā es biju viņas vienīgais bērns, viņa mani ļoti mīlēja un piegriezta man pārāk lielu vērību. Māte mani reti atstāja vienu, neļāva neko patstāvīgi bez viņas ziņas darīt. Bērnības gadiem tas vēl pieņemams. Pieaugušam cilvēkam šādas audzināšanas metodes var kļūt tikai par nastu. Divdesmit deviņu gadu vecumā, kad es jau pelnīju, pie mātes atradās visa mana nauda. (..) Izejot no mājas, man katrā ziņā bija jāsaka, uz kurieni es dodos. Neko es nedrīkstēju noslēpt, viss man bija jāatstāsta, katra gaita un darbs”.¹⁰⁰ E. Briežkalnes atmiņās minētais Čadaraiņu ģimenes savstarpējo attiecību raksturojums sasaucas ar A. Čaka stāsta motīvu, kur māte bija galvenā noteicēja un kārtības uzturētāja mājās, kas “pret meitenēm dažkārt bija ne visai laipni noskaņota. Ja māte atrada kādu meiteni, kas Aleksandru meklēja, pēc saviem ieskatiem dēlam nepiemērotu un mātei

⁹⁹ Herieta Bičere-Stova (*Beecher Stowe*, 1811-1896), amerikāņu rakstniece.

¹⁰⁰ Čaks, A. (1994). Mušas. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sējums. Rīga: Zinātne, 76. lpp.

gadījās būt pie durvīm, tad meitene tika visai strupi aizraidīta, kam pēc tam sekoja balderjāna drapju dzeršana”.¹⁰¹

Atpazīstamu bērnības notikumu un sajūtu attēlojums, rakstīts pirmajā personā, dots stāstā “Mana mīlestība”, kurā pusaugu zēna bērnības atmiņas un palaidnības mijas ar pirmajām jūtām, kad “es vēl biju zēns, staigāju īsās biksēs, lieliski situ zeksterus, dauzīju ar kaķenīci fabrikas biezos un zilos kā ledus logu stiklus, es bieži sapņoju, salasījies Valtera Skota romānus par mīlestību. (..) Kā man zēnībā gribējās mīlēt! Visu dzīvību es biju ar mieru ziedot savai mīlestībai. (..) Daudz ko es esmu no savas zēnības līdz šim laikam zaudējis. Daudz. Bet, laikam, visvairāk draugu, bikšu un naudas. Tomēr mana agrā jūsmīgā mīlestība vēl līdz šim laikam kveld manā dvēselē”.¹⁰²

Mātes-dēla attiecības parādās stāstā “Aizslēgtās durvis”, kur galvenais varonis ir mazs zēns Aleksis (Aleksis kā galvenais varonis parādās vairākos A. Čaka stāstos), kurš dzīvo kopā ar māti un kādu brīdi, slimības dēļ, spiests palikt istabā. Lielākais notikums vienmuļajā dzīvē ir kaķēnu piedzimšana un ar to saistītie zēna pārdzīvojumi: “Aleksim brīnums tik liels, ka pat asinis viņam apjūk. Tās visas sastājas ap sirdi un tagad tur viņo kā sarkans rožu lauks”.¹⁰³ Bērnības notikumi atklāti arī stāstā “Puskukulis maizes”, kurā pēc mātes lūguma mazajam zēnam Andrejam patstāvīgi jānopērk maize. Puisēns ir apvelts ar augstu pienākuma un atbildības apziņu un veic uzticēto uzdevumu ar gandrīz pārcilvēciskām pūlēm.

Maza zēna acīm 1905. gada revolūcijas notikumi skatīti stāstā “Kafela kungs”. Pāris bērnības gadus (1904-1906) A. Čaks ar vecākiem dzīvoja Ģertrūdes ielā 57, tolaik izteiktā strādnieku vidē. Tieši Ģertrūdes ielas dzelzceļa pārbrauktuves rajons izvēlēts kā stāsta darbības vide - protagonist Aleksis novēro strādniekus, kuri pēc dienas darba atgriežas mājās. Stāsta titultēla Kafela kunga noslēpumainās gaitas un traģiskā nāve īpaši piesaistījušas zēna uzmanību. Notikumu risinājums apraujas un turpinās ar hronoloģisku pārtraukumu 1914. gadā, kad Aleksis jau ir ģimnāzists. (Arī šo detaļu iespējams interpretēt kā autobiogrāfisku - tā sasaucas ar paša A. Čaka mācībām Rīgas Aleksandra ģimnāzijā). 1915. gadā, dibinoties latviešu strēlnieku bataljoniem, Aleksis piesakās 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulkā un kādā no kaujām iet bojā. Atzīmēsim, ka šo sižetu Čaks izstrādāja, strādādams turpinājumizdevuma “Latviešu Strēlnieki” redakcijā (1935-1939). Ir zināms, ka iedvesmojoties no redakcijai iesniegtajiem latviešu strēlnieku atmiņu

¹⁰¹ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 70. lpp.

¹⁰² Čaks, A. (1994). Mana mīlestība. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti* 3. sēj. Rīga: Zinātne, 51. lpp.

¹⁰³ Čaks, A. (2007). Aizslēgtās durvis. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 6. sējums. Rīga: Zinātne, 56. lpp.

rakstiem, tapa vairāki A. Čaka darbi – “Ziemassvētku kaujā” 1938. gadā, “Krekls” un “Ziemassvētku naktī” 1939. gadā, iespējams, šis stāsts bija viens no tiem.

Ģimenes svētku motīvs un gadskārtu tradīcijas raksturotas stāstā “Lielā egle”. Tajā atklāta bērnības pārdzīvojumu Ziemassvētku noskaņa - brīnumu gaidas, egles rotāšana, dāvanas, dziesmas un svētku sajūtu kopums: “Mājās tēvs dzer tēju. (..) Klusi smaidīdams, apģērbjas un iziet laukā. Pēc kādas pusstundas viņš atgriežas mājās ar kuplu egli līdz istabas griestiem. Tā smaršo un pilda istabu ar savu vēsumu un zaļo košumu”.¹⁰⁴ Ziemassvētki Čadaraiņu ģimenē bija īpaši. Tā kā A. Čaks un viņa tēvs bija kristīti pareizticībā, bet māte – luterticībā, ģimenē Ziemassvētki tika svinēti ilgāk – no decembra līdz janvārim, tas pagarināja mazā Aleksandra svētku prieku.

Vairākus stāstus caurvij jau iepriekš minētā vientulības tēma, tā, piemēram, attēlota ar pusaudža izjūtu starpniecību stāstā “Notikums Zāļu vakarā”. Stāsta centrā ir jauna cilvēka mīlestības problēmas, kas - iepretim vispārējai svētku rosībai - disharmonē ar liksmo noskaņu. Stāsta protagonistis ir Āgenskalna vidusskolas skolnieks Andrejs, kurš “dzīvoja Artilērijas ielā, bet gāja Āgenskalnā beidzamo gadu vidusskolā”.¹⁰⁵ Stāsta motīvs varētu būt aizgūts no A. Čaka mācību laika Rīgas II. Valsts vidusskolā Zeļļu ielā un ceļu uz mājām caur tirgu, kur norisinās stāsta darbība.

Var teikt, ka vientulība, zināma izolētības sajūta no pārējās sabiedrības ir pastāvīga A. Čaka prozas iezīme, jo īpaši gadījumos, kad vēstījums rit *es* formā. Iespējams, tieši vientulība un tās raisītās refleksijas par cilvēka iekšējo pasauli, rakstniekam ir ļāvušas radīt ļoti spilgtu “citādo”, “dzīves pabērnu” galeriju, piemēram stāstos “Kukaiņu karaliene”, “Labā nāve” un “Jautrais ermonists”.

Skumjas un vientulības izjūta jūtama stāstā “Eņģelis aiz letes”, kur pirmssvētku laika burzmā “visi kaut kur steidzas, brauc. Kas paliek mājās, arī tiem savi tuvinieki. Un vai nepaliek mazliet skumīgi un vientulīgi? Vai sirds nesāk kaut kur smelgt?”¹⁰⁶

Sasaiste ar A. Čaka dzīvi saskatāma arī ārpus krājumiem palikušajos stāstos. Vides un galvenā varoņa – vīrieša, bērna, pusaudža, pieauguša cilvēka saskare visu laiku ir iekšēji vienāda, balstīta vientulībā, izolācijas izjūtā, kautrībā savstarpējās attiecībās, kur, iespējams, atklāti autobiogrāfiski vaibsti – vienatne bērnībā, stingra māte, kas nosaka ikdienas kārtību, pastiprina nedrošību, kautrīgumu, rada problēmas ar pretējo dzimumu.

¹⁰⁴ Čaks, A. (2007). Lielā egle. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 149. lpp.

¹⁰⁵ Čaks, A. (2007). Notikums zāļu vakarā. No *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 67. lpp.

¹⁰⁶ Čaks, A. (1994). Eņģelis aiz letes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 79. lpp.

Arī sievietēm A. Čaka prozas darbos raksturīga izolācija, vientulība (stāsti “Kukaiņu karaliene”, “Labā nāve”). Stingrība audzināšanā un atzinības, uzslavas trūkums A. Čaka bērnībā, iespējams, noteica arī daiļdarbu tēmu un galveno varoņu rakstura iezīmes.

Labi pazīstama vide, kurā attēloti fragmentāri autobiogrāfiski notikumi, saistīti ar Rīgas Aleksandra ģimnāzijas laiku stāstā “Lieldienu skūpstis”, kad pirmās klases ģimnāzists Felikss, kuram Lieldienu laikā pirmo reizi jāiet pie grēksūdzes, pieredzes trūkuma, lielās atbildības un saviņņojuma dēļ, izjūt apjukumu un bailes: “Felikss ir astoņus gadus vecs. Viņš tērpies garās, melnās biksēs un ģimnāzijas mundierī ar cietu apkakli. Apkakle spiež puikas maigo zodu, bet spožās pogas mirdz un putekļi pa tām lidinājas kā pa ledu. Ir klusās nedēļas trešdiena un Felikss kopā ar visiem pārējiem ģimnāzijas pareizticīgajiem audzēkņiem stāv skolas garajā koridorā rindā, gaidot grēku sūdžēšanu”.¹⁰⁷ Ģimnāzijas vide, tradīcijas, kas attēlotas stāstā, parādās arī paša A. Čaka ģimnāzijas laika fotogrāfijās. Stāstā uzskaitīti mazā ģimnāzista lieli grēki: “divas reizes braucis tramvajā bez biļetes un kādam vecam ģenerālim, kas snauda dārzā uz sola, nogriezis mugurpusē mirdzošās pogas zekseriem. Tad viņš bija mazo Ilzi noskūpstījis uz mutes un viņa bija brēkusi nelabā balsī, runādama – kauns, kauns”.¹⁰⁸ Pārdaugavas vide attēlota stāstā “Saldā uzvara”, kur A. Čaks, mācīdamies Rīgas II. Valsts vidusskolā, bieži viesojās Robežu ielā pie klasesbiedrenes L. A. Rundeles. Iespējams, paša autora vidusskolā dzimušās romantiskās jūtas ietvertas sižetā par diviem jauniešiem, kuri iemīlas vienā meitenē un katrs cenšas izrādīt viņai savu uzmanību. Viens, vēloties sagādāt pārsteigumu, iepriecina meiteni, izgatavojot no marcipāna un šokolādes romantisku ainavu. Brīdī, kad “Marija nocēla saiņa vāku, un viņas priekšā izauga stalts marcipāna bērzs sidrabainu stāvu un mazām, zaļām lapām. Zem bērza stāvēja šokolādes jaunava krāšņu vainagu galvā. Marija ilgi raudzījās veidojumā un tad mīļi uzsmaidīja Jurim. (..) Jāņu vakarā Juris ar Mariju aizgāja uz Robežu ielu un līgoja tur līdz rītam”.¹⁰⁹

Vieta, kas iezīmējas vairākos A. Čaka darbos un rezonē ar viņa personīgajiem pārdzīvojumiem, ir zaļā nomale jeb “paradīze”, kas iepazīta jau bērnībā: “Pa nedēļai viņš ciemojas Pārdaugavā pie vecāsmātes (mātes mātes), kas dzīvojusi Āgenskalnā, klusajā,

¹⁰⁷ Čaks, A. (2007). Lieldienu skūpstis. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 162. lpp.

¹⁰⁸ Turpat, 164. lpp.

¹⁰⁹ Čaks, A. (2007). Saldā uzvara. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 172. lpp.

smilšainajā Tempļu ielā”.¹¹⁰ Dzejnieka vecāsmāte T. Freija mitinājās Tempļa ielā 8¹¹¹. Ielai nosaukumu 1860gados deva sv. Annas baptistu dievnams, tomēr Čaka daiļradē, kā arī atmiņās un zinātniskajā literatūrā tas lietots nekonsekventi – daudzskaitļa un vienskaitļa formā. 1920. gadu otrajā pusē sacerēts dzejolis bez konkrēta datējuma ar nosaukumu “Tempļu iela”. Tas nav pabeigts un ir palicis ārpus krājumiem, arī tekstā Čaks lieto ielas nosaukumu daudzskaitlī:

Un pašā vecā Āgenskalna sirdī,
No citām ielām nomaļus un klusi
Guļ maza ieliņa. Tai vārdā – Tempļu iela,
Nav viņai bruģa vēl šo baltu dienu.
Tur ejot, gājējiem grimst kājas zelta smiltī
Un pieput zeķes smalkiem, gaišiem pelniem,
Kas mājās izbirstot uz grīdas, mirdz kā zelts-
Šo mazo ieliņu var pārredzēt ar skatu¹¹².

Iela, kaut nav saukta vārdā, aprakstīta arī 1926. gada jūnijā sacerētajā dzejolī “Mana vecmāmiņa”. Tas vēlāk ir publicēts krājumā “Mana paradīze”:

Aiz Zundas kuģīša, kur dzīvo strādnieki un gaišās
jūnijnaktīs spēlē mandolīnas,
Aiz Zundas kuģīša, kur smiltis nebruģētās ielās brūk un plūst,
un zūd kā mūsu cerības un dzīve,
Starp ceriņiem un kastaņkokiem, vecā mājā, sen dzīvo
vecmāmiņa man pie vienas jaunkundzes¹¹³.

1939. gada vasarā pie bērniības iespaidiem Čaks atgriežas vēlreiz, tagad viņš veido dialogu ar mazo Pārdaugavas ieliņu, tās nosaukums, lietots vienskaitļa formā - “Tempļa iela”, palīdz koncentrēt arī ļoti poētiski veidoto nomales ieliņas tēlu:

¹¹⁰ Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti. 5. sējums*. Rīga: Liesma, 298. lpp.

¹¹¹ Dokumenti, kas apliecinātu precīzu Freiju ģimenes dzīves laiku Tempļa ielā 8, pagaidām nav atrasti.

¹¹² Čaks, A. (1991). Tempļu iela. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti I. sējums*. Rīga: Zinātne, 563. lpp.

¹¹³ Čaks, A. (1932). Mana vecmāmiņa. No: *Mana paradīze*. Rīga: Valters un Rapa, 47. lpp.

Tempļa iela, mazā Tempļa iela (..),
Tu, aiz namiem paslēpusies, guli (..),
Īsa, šaura tu kā ļaužu laime (..),
Tempļa iela, mazā Tempļa iela,
Kad tu augsi, kad tu kļūsi liela?
Jeb kā man tev mūžam mazai palikt,
Pasmaidīt un rokas klēpī salikt?¹¹⁴

Dzejolis vēlāk iekļauts arī krājumā “Lakstīgala dzied basu”¹¹⁵.

A. Čaka vectēva K. Freija¹¹⁶ dzīves pieminējums Pārdaugavā ir vairākos atrodams dzejnieka darbos, bet nav dokumentālu paskaidrojumu un informācijas par to, kur K. Freijs strādājis. Iespējams, ka viņš pēc pārcelšanās no Dobeles uz Rīgu turpināja sedlenieka arodu vai mainīja savu profesiju. A. Čaks stāstā “Bailes” minējis Daugavmalu un Oskara ielu saistībā ar vectēvu. Mazais Aleksis, kurš dzīvo aiz jaunā dzelzs tilta, “kad viņš piestājās logam, Daugava ir vienā augstumā ar loga iebrūno palodu. (..) Dzīve pie vectēva Aleksim patīk. Šeit ir klusums, plata istaba zemiem griestiem. Sienu tapetes vecas, un no tām rēgojas dīvaini zvēri, lieli cilvēki un kaujas ainas, apvītas ziliem, bargiem dūmiem”.¹¹⁷ Līdzīgs motīvs ieskanas dzejolī “Vectēva rīts” (1929), kas ievietots krājumā “Apašs frakā”, kuram 1932. gada dzejas krājumā “Mana paradīze” autors mainījis nosaukumu – “Mans vectēvs”:

Pie sausās Daugavas, kur dēļi
mirdz rindās dzeltēni un smaršīgi kā medus
un kur zem skaidām čauganām kā sūna
pat vēlā vasarā guļ ledus;

Kur augstais krasts vairs neput, apaudzis ar retu zāli

¹¹⁴ Čaks, A (1939). Tempļa iela. Jaunākās Ziņas, nr. 147, 6. jūl.

¹¹⁵ Krājums sakārtots izdošanai 1944. gadā.

¹¹⁶ Kārļa Freija dzīves dati nav zināmi. Kārlis Freijs bija amatnieks-sedlenieks. Iespējams, ka viņš 19. gadsimta beigās strādājis Dobeles miesta zirgu pastā, kur tika mainīti zirgi. Teklas un Kārļa Freiju ģimenē bija seši bērni. Viņu vidū Emīlija Lizete. Emīlijas brāļi – Augusts (1876. gada 25. septembris-?, Bankaus miesta “Siletīlēs”) un Ādolfs Otto (1878. gada 4. novembrī Lielapguldes muižā), māsas – Melānija, un Anna Emma (1888. gada 16. jūnijā Jaunesavas muižas “Miller Oganos”), Berta Emīlija (1891. gada 21. oktobrī Dobelē). Emīlija Lizete (1875. gada 18. augustā Jaunesavas “Nordās”- 1936. gada 26. marts Rīgā) bija vecāka no visiem bērniem. AČMD PDA. Aleksandra Čaka muzeja pētnieciskā darba arhīvs.

¹¹⁷ Čaks, A. (2007). Bailes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 6. sējums. Rīga: Zinātne, 159. lpp.

kā vecam vīram zods ar bārdu,
kur caurām dienām izved smiltis
no sētām lupatas un skārdu,
man dzīvo Vectēvs¹¹⁸.

Tā kā Freiju ģimene 20. gadsimta 20. gados dzīvoja Tempļu ielā, iespējams, ka vectēvs strādāja netālu no Daugavas, tāpēc A. Čaks savas bērnības noskaņas fragmentāri ietvēris savos literārajos darbos.

A. Būmaņa pētījumā atrodama atsauce uz A. Čaka bērnību un lielo grāmatu lasīšanu, kad sižeti rosinājuši viņa fantāziju: “Ar septīto dzīves gadu Saša pats sāk daudz lasīt. Līdz asarām viņu aizgrābj Dāvida Veinlanda (*Weinland*, 1829-1915) grāmata par Rulamanu. Tas ir stāsts par Tulkas alas virsaiša Rula cilti un viņa dēla Rulamana piedzīvojumiem, kuru pārlasījis vai divdesmit reižu. Vairākkārt viņš izlasa arī Valtera Skota (*Scott*, 1771-1832) romānu “Noslēpumu sala”, iztēlojoties sevi par varoni, kas bezbailīgi uzpurējas citu labā, iedzīvodamies vienā vai otrā lomā, papildinot vai pārveidojot romāna sižetu pēc sava prāta.”¹¹⁹

Tomēr Pirmā pasaules kara laikā zaudētā A. Čaka ģimenes iedzīve, ieskaitot dokumentus un grāmatas rada nepilnīgu A. Čaka un viņa ģimenes un vecvecāku dzīves, kā arī pirmskolas un sākumskolas kopējo ainu. Tas apgrūtina konstruktīvu bērnības un pusaudžu gadu dzīves vietu un apmeklēto izglītības iestāžu, kā arī mācību programmu kvalitātes un paša A. Čaka interešu analīzi. A. Čaka literārie darbi ir izmantoti kā rosinājums un papildinājums pētniecībai.

¹¹⁸ Čaks, A. (1991). Vectēva rīts. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti* 1. sējums. Rīga: Zinātne, 89. lpp.

¹¹⁹ Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti*. 5. sējums. Rīga: Liesma, 296. lpp.

1.2. PAULĪNAS STABUŠS PROGIMNĀZIJAS NOZĪME

A. ČAKA TĀLĀKAJĀ IZGLĪTĪBĀ

1908. gadā Aleksandrs Čaks sāka mācības P. Stabušs progimnāzijā. 19./20. gadsimtu mijā izglītības programmas bija izstrādātas un pielāgotas Krievijas skolu sistēmai un nacionālās malienes tika pārkrievotas. Kā norādīja J. Anspaks, raksturojot izglītības sistēmu Baltijā 19. gadsimta beigās, Manaseina revīzija¹²⁰ “bija robežpunkts administratīvās centralizācijas un rusifikācijas politikas īstenošanā Baltijā, kas aktīvāk tika īstenota Krievijas imperatora Aleksandra III (*Александр III Александрович, 1845-1894*) valdīšanas laikā (1881–1894). Revīzija tika ierosināta, imperatoram reaģējot uz Baltijas muižniecības institūciju, latviešu un igauņu nacionālo kustību aktīvistu sūdzībām un savstarpējām denūciācijām. Tās izmantoja par iemeslu, lai uz Vidzemes un Kurzemes guberņām nosūtītu senatora revīziju visaptverošai dažādu jomu pārbaudei.

1885. gadā ar Aleksandra III “ukazu” Baltijas tautskolas un skolotāju semināri tika iekļauti Krievijas skolu sistēmā un nodoti Izglītības ministrijas pārziņā. Daudzas skolas pārgāja uz apmācību krievu valodā. Cariskās skolu virsvadības ierēdņi Baltijā arvien skaidrāk sāka paust reakcionārus uzskatus, kas bija vērsti uz nacionālās pedagoģiskās domas pilnīgu iznīcināšanu. Šī iemesla dēļ 19. gadsimta beigās latviešu un baltvācu inteliģencei radās vienots mērķis – rūpes par dzimtās valodas saglabāšanu”.¹²¹ Tomēr nacionālas izglītības sistēmas veidošana bija lēns, ilgs un grūts process, tā piemēram, Rīgā pirmā vidējās izglītības iestāde ar latviešu mācību valodu tika atvērta tikai 1915. gadā¹²².

Nozīmīga loma skolu un pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā bija Vidzemes un Kurzemes tautskolotāju pirmajam kongresam un tajā pieņemtajiem lēmumiem, kas iezīmēja virzību uz izglītības demokratizēšanu un progresīvo pedagoģisko ideju iedzīvināšanu. “1905. gada beigās Rīgā notika divi svarīgi kongresi: Latvijas pagaidu delegātu kongress, kur sapulcējās ap 1000 vēlētu personu, prasot pilnīgu pašvaldību, un skolotāju kongress, kas līdztekus citām prasībām izvirzīja nepieciešamību pēc latviešu (nevis krievu) mācību valodas skolā un izstrādāja jaunu skolu mācību programmu.”¹²³ Viens no latviešu ievērojamākajiem pedagogiem Kārlis Dēķens (1866-1942) popularizēja

¹²⁰ Krievijas Impērijas senatora revīzija, kas veikta Vidzemes un Kurzemes guberņās 12.05.1882.–31.08.1883.; nosaukta tās vadītāja senatora Nikolaja Manaseina (*Н. Манасеин, 1834-1895*) vārdā.

¹²¹ Anspaks, J. (1994). *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. līdz 1940. gadam. Antoloģija*. Rīga: Zvaigzne, 6. lpp.

¹²² Staris, A. (2000). *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam*. Rīga: Lielvārds, 114.lpp.

¹²³ Freinberga, S. (2022). *Tija*. Rīga: Neputns, 29. lpp.

vācu zinātnieka Johans Fridrihs Herbarta (*Herbart*, 1776-1841) pedagogiskās atziņas. J. F. Herbarts bija viens no vācu pedagogijas zinātnes pamatlicējiem 19. gadsimta sākumā. Viņa teorija balstījās uzskatā, ka mācīšanās procesa pamats ir skaidrība, sistemātiskums, metode un analīze. Mācību procesā katram skolniekam bija jāatrod pareizā pieeja, lai varētu attīstīt un paplašināt viņa zināšanas un interešu loku. Par primāro tika izvirzīta loģika, kas padarītu spriedumus un koncepcijas skaidras un saprotamas.

1908. gada rudenī, kad A. Čaks nepilnu septiņu gadu vecumā uzsāka skolas gaitas P. Stabušs progimnāzijā, valstī tika atcelts pēc 1905. gada ieviestais kara stāvoklis. Vecāki izvēlējās dēlam skolu, kurā mācības notika vācu valodā. Lai izprastu laikmeta atmosfēru, jāieskatās skolas vēsturē un tās darbības kontekstos. Vācu skolu vadītājas Paulīnas Agneses Matildes Stabušs mācību iestāde atradās Suvorova ielā 11-5¹²⁴. 1899. gadā tā bija trešās kategorijas skola. Divus gadus vēlāk, sakarā ar trešās klases atvēršanu, to pārveidoja par otrās kategorijas mācību iestādi, kurā mācījās kā meitenes, tā arī zēni¹²⁵. Pie P. Stabušs vadītās skolas darbojās arī vakara papildkursi meitenēm no 14 gadu vecuma, kuras kādu iemeslu dēļ bija iekavējušas mācības. Skola drīkstēja organizēt arī vakara kursus jauniešiem, kuri vēlētos iestāties vidusskolā. 1908. gadā P. Stabušs skola atradās vienā ēkā ar divām adresēm: zēnu skolas adrese bija Kr. Barona 11, bet meiteņu skolā ieeja bija no Dzirnavu ielas 37.

Vēsturnieks Ilgars Grosvalds rakstā “Latvijas sievietes izglītībā un zinātnē. 1860-1944”, kurā autors plašāk pētījis un analizējis sieviešu tiesības, vēlmes, iespējas mācīties un strādāt izglītības jomā Latvijā, ir pieminējis pirmās sievietes, kuras izcīnīja savu vietu izglītības nozarē, gūstot labas zināšanas un veidojot savas mācību iestādes - kā paraugu un iedvesmas avotu citām sievietēm - Gaiduļa Paulu (1848-1925)¹²⁶, kas pirmā ieguva vidusskolas izglītību, kā arī Natāliju Draudziņu (1864-1949), Annu Rūmani-Ķeniņu (1877-1950)¹²⁷, Mariju Roguli-Beķeri (1882-1963)¹²⁸ un starp citām - arī Paulīnu Stabušs

¹²⁴ No 1858. gada līdz 1923. gadam Aleksandra Suvorova iela, tagad Kr. Barona iela.

¹²⁵ 1907. gadā skolas augstākās klases ieguva privātās sieviešu ģimnāzijas nosaukumu ar valsts ģimnāzijas tiesībām absolventēm. Staris, A. (2000) P. Stabušas privātā sieviešu ģimnāzija. No: *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam*. Rīga: Lielvārds, 105. lpp.

¹²⁶ Skolotāja un literāte Gaiduļa Paula dzimusi Dzērbenes draudzes skolas skolotāja ģimenē. Mācījusies Tērbatas ģimnāzijā, kur iepazinusies ar Juri (1832-1864) un Indriķi (1835-1904) Alunāniem un citiem rosīgiem latviešiem. Pabeigusi ģimnāziju un atgriezusies Dzērbenē, kur strādājusi par skolotāju, galvenokārt mācot ģeogrāfiju un vēsturi, arī mūziku, vācu un franču valodu. Viena no pirmajām izglītotajām latviešu sievietēm ar pabeigtu ģimnāzijas izglītību. Pieejams: <http://literatura.lv/lv/person/Gaidula-Paula/872901>. [sk. 06.05.2020.]

¹²⁷ Anna Rūmane-Ķeniņa bija latviešu dzejnieka un izglītības darbinieka Ata Ķeniņa sieva un komponista Tālvālda Ķeniņa māte. Ar pseidonīmu Aina Rasmer publicējusi stāstus un tēlojumus, kuru centrā sieviete, viņas patības meklējumi un pārdzīvojumi. Darbojusies sieviešu organizācijās, presē publicējusi rakstus, ar mērķi – celt sievietes pašcieņu un pašvērtību.

(7. attēls). P. Stabušs skolotājas tiesības ieguva, izturot pārbaudījumus Rīgas Nikolaja ģimnāzijā. Viņa bija pedagogu savienības biedre un darbojās Rīgas izglītības un labdarības biedrībās, ar savu darbu izpelnoties kolēģu cieņu kā enerģiska un atsaucīga skolotāja¹²⁹.

1908. gada pavasarī vācu laikraksts “*Rigasche Rundschau*” sludinājumu lapā publicēja paziņojumu par P. Stabušs vadītu - zēnu skolu (*Knabenschule*), kur jaunajā mācību gadā bija izsludināta jaunu audzēkņu uzņemšana (8. attēls): “Zēnu skolā iestājpārbaudījumi (lasīšana, rakstīšana – autores piezīme) notiek katru dienu no plkst. 10.00 līdz 11.00 un katram audzēknim jāraksta pārbaudes darbs”.¹³⁰ A. Čaks mācījās P. Stabušs proģimnāzijā trīs gadus, līdz 1911. gada maijam.

A. Būmanis P. Stabušs proģimnāziju raksturojis kā skolu, kurā “valdījis vācisks gars, audzēkņi lielākoties bijuši bagāto vāciešu bērni, izlutināti, slinki un lieli palaidņi”¹³¹, jādodomā, šāds vērtējums radies, balstoties A. Čaka autobiogrāfijā (1925), kas tapusi, gatavojoties *Obligatoriskajiem skolu skolotāju sagatavošanas* kursiem: “ar septīto gadu sākās manas skolas gaitas. Pirmā skola, kuru sāku apmeklēt bija Stabušs proģimnāzija. Tur nogāju apmēram gadus trīs. Šai skolā mācījās pa lielākai daļai vācieši no dažādām aprindām. Par Stabušs proģimnāziju nekā laba nevaru teikt. Šie gadi pieder pie tumšākajiem manā dzīvē: es nodevos ļoti daudz palaidnībām. Tikai pateicoties stingrai mājas disciplīnai, es nepaliku par varenu kausli un samaitātu zēnu”.¹³² Dzejnieks nav atstājis nevienu norādi, kādi bijuši viņa skolotāji un klasesbiedri. Nav informācijas par stundu sarakstiem, mācību procesu.

Nelielais pieejamo dokumentu daudzums, t.sk. arī Latvijas Valsts vēstures arhīvā, liedz izsekot detalizētai skolas vadītājas P. Stabušs profesionālajai darbībai, kā arī skolotāju kolektīva sastāvam. Tomēr saglabājušās ziņas, ka 1920. gadā P. Stabušs strādājusi kā skolotāja arī P. Dzeņa¹³³ ģimnāzijā¹³⁴, ļauj secināt, ka viņa ir bijusi

¹²⁸ Marijas Rogules-Bekeres ģimnāzija darbojās Rīgā, Brīvības ielā 72.

¹²⁹ Grosvalds, I. Latvijas sievietes izglītībā un zinātnē 1860-1944. Pieejams: http://www.lza.lv/LZA_VestisA/71_2/2_Ilgars_Grosvalds.pdf. [sk. 24.03.2019.]

¹³⁰ *** (1907). *Rigasche Rundschau* nr. 42, S. 4.

¹³¹ Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti*. 5. sēj. Rīga: Liesma, 297. lpp.

¹³² Čaks, A. (1994). Autobiogrāfija. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sējums. Rīga: Zinātne, 785. lpp.

¹³³ Pēteris Dzenis bija tautskolotājs. Beidzis Pleskavas skolotāju semināru, strādājis Lubānā, tad Olainē. Bijis 1905. gada revolūcijas dalībnieks, soda ekspedīciju vajāts. Vēlāk strādājis Ata Kēniņa reālskolā kā vēstures skolotājs un inspektors. Kopā ar kolēģiem dibinājis pirmo latviešu jaunatnes izglītības veicināšanas biedrību, organizējis pirmās pamatskolas ar latviešu mācības valodu, bija Latviešu-lietuviešu Savienības un izglītības biedrības “Latvija” līdzdibinātājs, laikraksta “Latvija” līdzizdevējs un administrators. 1908. gadā nodibināja vispārizglītojošus vakara kursus un sieviešu izglītības kursus. 1910. gadā dibināja divas jaunas skolas: sieviešu ģimnāziju un zēnu reālskolu kā arī mērnieku kursus, kur 5 gadu laikā mācījās ap 1200 cilvēku. Pirmā pasaules kara bēgļu gaitās Pēterpilī vadīja savu reālģimnāziju, studēja vēsturi un

kvalificēta pedagoģe. 1926. gadā, kad P. Stabušs pensionējās, Tautas Labklājības ministrija piešķīra viņai pensiju “par 27 gadu darbu savā privātskolā Rīgā un pilsētas 1. Poļu un 10. Vācu pamatskolā - 99,84 latus mēnesī”.¹³⁵ 1937. gada 18. februārī skolotāja P. A. Stabušs 76 gadu vecumā Rīgā mira¹³⁶.

P. Stabušs proģimnāzijas mācību laikā iegūtās vācu valodas zināšanas A. Čakam nodereja turpinot izglītību Rīgas Aleksandra ģimnāzijā. Iespējams, A. Čaka vecāku lēmums par labu P. Stabušs proģimnāzijai noteica tas, ka mācību maksa, noteikta ar ģenerālgubernatora atbalstu, bija uz pusi mazāka, nekā citās ģimnāzijās. Kā norāda vēsturnieks Alfrēds Staris, šis apstāklis sekmēja tieši latviešu un igauņu tautības audzēkņu skaita pieaugumu¹³⁷, un tāpat arī Čaks bija viņu vidū.

likumzinības, dibināja latviešu studentu apvienību “Imanta”. 1918. gadā atgriezās Rīgā un 1919. gadā nodibināja savu P. Dzeņa reālģimnāziju (vēlāk sauktu par P. Dzeņa vidusskolu). Bija Rīgas pilsētas domnieks, Triju zvaigžņu ordeņa un Lietuvas Ģedimina ordeņa virsnieks. No 1945. gada līdz mūža galam strādāja Valsts Vēstures muzejā kā nodaļas vadītājs. No: Pēteris Dzenis. Pieejams: <https://timenote.info/lv/Peteris-Dzenis-00.00.1878> [sk. 07.04.2020.].

¹³⁴ Pētera Dzeņa ģimnāzijas skolotājas, kuras strādāja kopā ar P. Stabušs - Elizabete Agapova, Marija Agapova, Amilda Dubinskaja, Helena Erihere, Erna Grevi, Paulīne Grunvalde, Marija Kronberga, Milda Lasmane, Milda Līrs, Matilde Nebvisa, Anna Porta. No: LVVA, 1632. f.,5. apr., 2248.l., 1. lpp. P. Dzeņa ģimnāzijas algu saraksti 1920. gada decembrī.

¹³⁵ B. (1926). Pensijas veciem skolotājiem. *Brīvā Tēvija* nr. 53, 2. lpp.

¹³⁶ *** (1937). *Rigasche Rundschau* nr. 42, S. 2.

1937. gada 2. jūnijā Rīgas apgabaltiesas 3. civilnodaļā tika nolasīts P. Stabušs testaments. Komisijas priekšsēdētāja vietnieks P. Eiferts un sekretārs E. Lasmanis informēja, ka pēc Rīgas apgabaltiesas 3. civilnodaļas lūguma uz Civilprocesa nolikuma 1584., 1682. līdz 1631. un 1710 pantu un Civillikuma 2451 pantu nolasīšanu Sv. Ģertrūdes baznīcas pilnvarotais zvērinātais advokāts B. Nolteins uzaicinājis visas personas, kam ir kādi iebildumi pret 1937. gada 18. februārī mirušās Paulīnes Stabušs 1933. gada 24. februārī publiskā kārtībā sastādītā testamenta vai kādam ir kādas tiesības uz mirušās mantojumu, pieteikt tās tiesai trīs mēnešu laikā no sludinājuma publicēšanas brīža.

¹³⁷ Staris, A. (2000). Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam. Rīga: Lielvārds, 99. lpp.

1.3. HUMANITĀRO ZINĀŠANU APGUVE RĪGAS ALEKSANDRA ĢIMNĀZIJĀ 1911.-1917. GADĀ

1911. gadā A. Čaks sāka mācības Rīgas Aleksandra ģimnāzijā. (9. attēls). Kopumā skolā mācījās 690 zēni¹³⁸. Skolu atvēra pēc Vidzemes ģenerālgubernatora grāfa Pjotra Šuvalova (*Шувалов*, 1827-1889) iniciatīvas. Kā raksta A. Staris, P. Šuvalovs “cerēja iesaistīt šajās skolās pēc iespējas lielāku skaitu latviešu un igauņu jauniešus, samazinot vācu vidējo mācību iestāžu nozīmi vietējo iedzīvotāju izglītībā un kultūrā. Izglītības ministrija 1867. gadā apstiprināja I. Šuvalova izstrādāto ģimnāzijas nolikumu. Projekta pamatā bija 1865. gada 19. novembrī Izglītības ministrijas akceptētais Krievijas ģimnāziju nolikums. Ņemot vērā vietējos Baltijas guberņas apstākļus, projektā bija izdarītas izmaiņas. Baznīcslāvu valodas vietā, kas bija obligāts priekšmets citās Krievijas tāda paša profila mācību iestādēs, ģimnāzijā tika palielināts mācību stundu skaits krievu valodai un literatūrai. Fakultatīvi četras stundas nedēļā varēja apgūt arī latviešu un igauņu valodu. Vecākajās klasēs mācīja angļu valodu, bet 20. gadsimta sākumā to izņēma no mācību programmas. Jaundibinātā mācību iestāde bija klasiska tipa zēnu ģimnāzija ar senajām valodām”.¹³⁹

Skola darbību bija uzsākusi 1868. gadā¹⁴⁰. Sākumā tajā bija viena sagatavošanas klase un septiņas pamatklasses. Pēdējā klasē mācību laiks bija divgadīgs. Senajām valodām bija atvēlēti 36% no kopējā mācību laika, kamēr fizikas un matemātikas cikla priekšmetiem tikai 17%. Tāds mācību priekšmetu sadalījums ģimnāzijas audzēkņus sagatavoja studijām universitāšu humanitārajās fakultātēs. Kā redzēsīm vēlāk, tieši tas, A. Čakam atgriežoties no Krievijas, liks atsākt vidējās izglītības ieguvu, jo – lai uzsāktu studijas medicīnā, pietrūks vērtējuma eksaktajos priekšmetos.

¹³⁸ Skolnieku vidū bija 24 % latvieši. “Ģimnāzijas direktors bija dabas zinātņu kandidāts Pāvels Bojarinovs, kurš strādāja no 1907. gada. Ģimnāzijā darbojās – 8 pamatklasses, 8 paralēlklases un 1 sagatavošanas klase. Ģimnāzijā mācījās daudz tautību un ticību skolnieki. Skolā strādāja luterāņu mācītājs, katoļu priesteris un pareizticīgo pops. “Skolā tika saņemti 444 lūgumi uzņemt bērnus skolā. 103 izturēja pārbaudījumus; 37 pieņemti bez pārbaudījumiem no citām ģimnāzijām; 78 izkrituši eksāmenos; 68 ebreji nav pieņemti; 53 aizgājuši no ģimnāzijas. Tautības: 40% krievi; 24,2% latvieši; 10% poļi. Ticības: 42,6% pareizticīgie; 18,2% katoļi. Sociālais statuss: 26,1% zemnieki; 21,3% strādnieku bērni; 10,1% muižniecības pēcteči. No: *Отчет о Рижской Александровской гимназии 1912. /13. уч. год.* Rīga, 7. lpp.

¹³⁹ Staris, A. (2000) P. Stabušas privātā sieviešu ģimnāzija. No: *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam.* Rīga: Lielvārds, 99. lpp.

¹⁴⁰ 1868. gadā tā darbojās nepiemērotās telpās Troņmantinieka bulvāra un Aleksandra (tagad - Raiņa un Brīvības ielas – autores piezīme) ielas stūrī. Ar ģenerālgubernatora atbalstu pēc arhitekta Jāņa Baumaņa projekta Suvorova ielā 1 tika uzcelta jauna skolas ēka ar plašām speciāli šai mācību iestādei piemērotām telpām. Eksploatācijā to nodeva 1873. gadā. 1894. gadā Krievijas Ortodoksālās baznīcas Rīgas un Jelgavas arhibīskaps Arsēnijs Brjancevs (*Брянцев*, 1839-1914) ģimnāzijas ēkas otrajā stāvā iesvētīja kapelu, kas atradās pie aktu zāles.

Rīgas Aleksandra ģimnāzija bija viena no prestižākajām 19. un 20. gadsimta mijas Rīgas klasiskajām ģimnāzijām ar krievu mācību valodu, pakļauta Krievijas impērijas Tautas izglītības ministrijai. Skolniekiem, arī savstarpējās sarunās, aizliedza skolā lietot latviešu valodu. Mācību metodes bija tik stingras, ka “nepaklausīgiem skolēniem draudēja sods: viņam uzskāra kaklā dēlīti ar uzrakstu par nodarījumu – runāšanu latviski”.¹⁴¹

Atmiņās par ģimnāziju, profesors P. Stradiņš, kurš bija A. Čaka laika un skolas, ne – klases biedrs un pabeidza ģimnāziju 1914. gadā, detalizēti raksturojis skolas mācību procesu, disciplīnu, formas tērpu obligātu valkāšanu, skolotājus un mācību priekšmetus, kā arī atmosfēru un skolnieku nacionālo sastāvu. P. Stradiņš apliecināja, ka, neskatoties uz sarežģītajiem apstākļiem – latviešu un vācu valodas lietošanas aizliegumu skolā un kopumā stingrajiem rusifikācijas noteikumiem, dažādu tautību skolnieki spēja saglabāt draudzīgas un cieņpilnas attiecības. Rīgas Aleksandra ģimnāzijā mācījās bērni no dažādiem sociālajiem slāņiem - armijas virsnieku pēcteči, zemnieku dēli no laukiem, bet vairākums bija Rīgas pilsoniskās sabiedrības bērni, kas pārstāvēja vidusšķiru. Kā norāda P. Stradiņa biogrāfs S. Reinbergs, kurš arī bija Rīgas Aleksandra ģimnāzijas absolvents, tad “ģimnāzijas skolotāji iemācīja kritisku attieksmi pret dzīvi, palīdzēja izprast sarežģītus vēstures notikumus un to dažādās interpretācijas, skaidroja dabas likumus, pat atļāva izteikt dažas kritiskas piezīmes par cara galmu un ģimeni. Pārāk lielas brīvdomības rezultātā, atsevišķi skolotāji saņēma direktora rājienu. Par sodu viņiem atļāva strādāt tikai ar jaunākajām klasēm. (..) Kārtību ģimnāzijā uzturēja stingra disciplīna. Skolotāji bija augstas klases profesionāļi - taisnīgi un labvēlīgi pret saviem skolniekiem. Nepiederošas personas ģimnāzijā nevarēja iekļūt, pie durvīm stāvēja šveicars zaļā livrējā ar divrindu spožām pogām un iespaidīgu formas cepuri”.¹⁴² Visiem ģimnāzistiem bija obligātās formas – tumšas krāsas uzvalks ar vidusjostu un naga cepuri ar kokardi. (10. attēls).

1906. gada ģimnāzijas absolvents, vēlākais politiskais darbinieks un rakstnieks F. Cielēns savās atmiņās par skolas laiku apgalvoja, ka “mācību apmērs līdzinājās Eiropas ģimnāzijas kursam. Pie iestāšanās jaunākajā sagatavošanas klasē bija jānoliek eksāmens, kurā pārbaudīja spēju rakstīt un lasīt krievu valodā un zināšanas aritmētikā četrās darbībās līdz simtam. Kā jau klasiskā ģimnāzija, sevišķu uzmanību pievērsa valodām. Pirmajā vietā, protams, bija krievu valoda un literatūra. Otrajā vietā stāvēja latīņu valoda, ko gandrīz vai ik dienas mācīja 8 gadus, grieķu valodu mācīja 5 gadus. Vācu un franču

¹⁴¹Aušeiks, G. (2010). Par Latvijas izglītības vēsturi. Pieejams: <http://alv.lv/lv/biblioteka/isuma-par-izglitiba-latvija-krievijas-imperijas-sa/>. [sk. 05.09.2014.]

¹⁴² Павел Иванович Страдынь — врач, учёный, человек. (1967). Отв. ред. В. В. Канеп. *Сборник воспоминаний*. Рига: Зинатне, 1967, с. 61.

valodu mācīja 5 gadus. Angliski nemācīja nemaz”.¹⁴³ Savukārt franču valodu mācīja Žozefīne Pernica Treante (1882-1967)¹⁴⁴.

A. Čaka skolas biedrs, ārsts – reanimatologs S. Reinbergs, Rīgas Aleksandra ģimnāziju pabeidza 1914. gadā, kad skola vēl atradās Rīgā. 20. gadsimta 60. gados, jau būdams slavens Maskavas ārsts, viņš rakstīja, ka: “pretēji Rīgas pilsētas ģimnāzijai, kurā valdīja vācu aristokrātiska orientācija, Rīgas Aleksandra zēnu ģimnāzija bija demokrātiskāka, gandrīz plebejiska”.¹⁴⁵

Savukārt mākslinieks U. Skulme ģimnāzijā iestājās gadu pēc A. Čaka. U. Skulme rakstīja dienasgrāmatas, kurās kolorīti raksturoja ģimnāzijas pasniedzējus, arī tos, kuri strādāja ar A. Čaka klasi. Balstoties viņa atmiņās, iespējams ieskicēt ģimnāzijas kārtību, mācību programmu un atmosfēru 1912. gadā, kad visiem ģimnāzistiem bija “formas cepure, pelerīne, kuru valkāja visu ziemu, jaunas grāmatas, jauna skola un jauni skolotāji. Klasē bijām kādi 40 skolēni. (..) Klase, kurā mūs novietoja, bija pašā ielas stūrī, otrā stāvā. Zālē gar sienām bija marmora tāfeles ar zelta medaļnieku vārdiem. Sākumā mums ierindu mācīja kāds ulānu virsnieks, būdams kavalērists, viņš neskopojās ar stipriem vārdiem. Vingrošanu pasniedza kāds čehs. Amizanta bija viņa valoda. Mūs apmācīja vēl paukošanā ar zobeniem. Pasniedzējs bija latvietis Vītols. (..) Latīņu valodu pasniedza garlaicīgs un īsredzīgs skolotājs Siņicins. Matemātiķis bija Adrijanovs, vecs, saīdzis skolotājs. Kosmogrāfiju pasniedza liels meitu ģēģeris Bojarinovs¹⁴⁶, skolas direktors. Viņš bija prāva auguma vīrs, iesirmu bārdiņu un uzdzīvotāja seju. (..) Franču valodu mācīja šveicietis Akermanis, kuram bija savāda paraša ceļgalus drebināt horizontālā virzienā. Ticības mācības skolotājs Rucelis bija slaiks, pasirms, bet it kā kožu sacirsts. Krievu literatūrā sākumā bija Oknovs, kurš vienmēr ieradās mazliet ar nokavēšanos. Viņš bija skolas inspektors. Drīz vien viņš aizgāja pensijā. Viņa vietā nāca Nižņijnovgorodas muižnieku institūta pasniedzējs Aļeksejevs. Runāja viņš ļoti saldi un sākumā patīkami, bet drīz vien no viņa stāstīšanas aptecējās dūša. Fizikas kabinetā valdīja estēts Ivanovs, ģimnāzistu mīlulis un pasniedzējs meiteņu skolā. Viņam mugurā bija mundieris, bet apkaklīte bija līdz ausīm un runāja viņš klīrīgi. Zīmēšanu skolā pasniedza Raisters. Vissimpātiskākā parādība bija vēstures skolotājs Mihails Andrejevičs Šebujevs. Viņš bija bezgala labsirdīgs, smaidošām acīm. Paresns, pīles gaitu, šķidriem, uz augšu sasukātiem

¹⁴³ Cielēns F. (1961). Laikmetu maiņā. No: *Atmiņas un atziņas*. Sweden: Memento, Lidingo, 116. lpp.

¹⁴⁴ Blaua, L. (2021). *Jānis Stradiņš. Gudrais vīrs*. Rīga: Jumava, 51. lpp.

¹⁴⁵ Канеп, В. (отв. ред.) (1976). Страницы истории. Рейнберг, С. Страдыньш – врач, учений, человек. Сборник воспоминаний. Рига: Зинатне, с. 60.

¹⁴⁶ Porfīrijs Bojarinovs Rīgas Aleksandra ģimnāzijas direktora amatā strādāja no 1907. gada līdz 1916. gadam.

matiem un tādu pat kazas bārdiņu, briļļains, iemīlējies Lomonosova meiteņu ģimnāzijas direktorē kņazienē Mesčerskaja. (..) Viņš deva man savas grāmatas”.¹⁴⁷ Iespējams, ka šie bija arī A. Čaka skolotāji.

No 1911. gada līdz evakuācijai uz Viru A. Čaks vācu valodu mācījās pie Kārļa Mīlenbaha (*Mülenbach*, 1853-1916), kurš ar savu inteligenci un plašajām zināšanām īpaši saistīja skolnieku cieņu. No viņa ģimnāzisti “pirmo reizi izdzirdēja vārdu Rainis (1865-1929), kas, protams, nevienā programmā nebija iekļauts. (..) Kad šis, jau pusmūža vīrs, neliela auguma, korpulents un labsirdīgs, izsauca pie tāfeles kādu skolnieku un lūdza viņu izlocīt vīriešu dzimtes lietvārdu, viņš vienmēr savus skolniekus sauca “der gute Vater” (labais tēvs), ja vajadzēja locīt sievietes dzimtes vārdu, tad teica “die gute Mutter” (labā māte), tādā veidā palīdzot skolniekam ar sarežģīto vācu valodas gramatiku. Ja kādu reizi kāds skolnieks tomēr jauca kopā visas dzimtes, K. Mīlenbahs¹⁴⁸ teicis: atkal iet kopā visa ģimene!”¹⁴⁹ Rīgas Aleksandra ģimnāzija nebija vienīgā mācību iestāde, kur K. Mīlenbahs strādāja. Viņš pasniedza stundas arī N. Draudziņas ģimnāzijā un citās skolās, kā arī veica dažādus citus - honorāra darbus¹⁵⁰. 1915. gadā K. Mīlenbahs kopā ar Rīgas Aleksandra ģimnāziju evakuējās uz Viru, kur 1916. gada 27. martā mira.

1915. gada vasarā, kad Rīgai tuvojās vācu karaspēks, sākās Rīgas fabriku un mācību iestāžu evakuācija uz Iekškrīeviju. Ap 30 tūkstošiem civiliedzīvotājiem meklēja patvērumu vairāk kā 100 pilsētās - no Igaunijas līdz Vladivostokai Tālajos Austrumos¹⁵¹. Lielākā daļa cilvēku dzīvoja badā, aukstumā, bezcerībā, daudzi slimoja ar infekcijas slimībām. Rīgas Aleksandra ģimnāziju pārcēla uz Viru, kur skolniekiem un mācītspēkiem bija nodrošināts mācību darbs un sadzīves apstākļi. Dokumenti par skolas evakuāciju nav saglabājušies, bet V. Rūmnieka un A. Miglas (1940-2021) biogrāfiskajā romānā “Čaks” publicēta pašu autoru sacerēta vēstule, kāda varēja būt ģimnāzijas

¹⁴⁷ Павел Иванович Страдынь — врач, учёный, человек. (1967). Отв. ред. В. В. Канеп. *Сборник воспоминаний*. Рига: Зинатне, 1967., с. 61.

¹⁴⁸ Valodnieks un skolotājs K. Mīlenbahs sarakstīja ap simts zinātniskus darbus, kuri tika publicēti arī krievu un vācu valodniecības izdevumos. Kopā ar Jāni Endzelīnu (1873-1961) sarakstīja “Latviešu gramatiku” (1907, 1934) un “Latviešu valodas mācību” (1907, 1939), tulkoja Homēra “Odisejas” pirmos astoņus dziedājumus (1890-1895). Viņš bija valsts padomnieks. Tika apbalvots ar Sv. Staņislava II un III šķiras, Sv. Annas II un III šķiras un Sv. Vladimira IV šķiras ordeņiem.

¹⁴⁹ Павел Иванович Страдынь — врач, учёный, человек. (1967). Отв. ред. В. В. Канеп. *Сборник воспоминаний*. Рига: Зинатне, 1967., с. 64.

¹⁵⁰ Mīlenbahs, K. (2009). Darbu izlase 2 sējumos. Sast. Ina Druviete, zin. red. Sarmīte Lagzdiņa. 1. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 6. lpp.

¹⁵¹ Latvijas Konversācijas vārdnīca. (1927). No: *Bēgļu skaits. 1. sējums*. Rīga: G/A “Ansis Gulbis”, 2026-2027. lpp.

direktora rakstīta¹⁵²: “Aleksandra ģimnāzijai ir tas gods paziņot, ka, izpildot Tautas apgaismības ministrijas un Rīgas mācības apgabala rīkojumu, Aleksandra ģimnāzija tiek pārvietota uz Veravas aprīņķi. Uzaicinām Jūs paziņot, vai tuvāko 10 dienu laikā aizbrauksit no Rīgas kopā ar savu dēlu Aleksandru Čadaraini”.¹⁵³ A. Čaka ģimene kopā ar skolu aizbrauca no Rīgas, paņemot līdzīgu pašu nepieciešamāko. Skolas telpas un internāts atradās pilsētas centrā skolotāju semināra ēkā, Semināra ielā 1¹⁵⁴ (11. attēls). Ēka 19. gadsimta sākumā bija celta kā Mengden (*Mengden*) ģimenes īpašums, bet 19. gadsimta beigās pilsēta to atpirka, lai 1911. gadā pārbūvētu un pielāgotu skolas vajadzībām¹⁵⁵.

Pēc evakuācijas laikraksti ziņoja: “Rīga, Baltijas plašais kultūras centrs, pēc evakuācijas atstāta bārenītes stāvoklī: valdības un sabiedriskās iestādes, skolas, bankas, fabrikas – viss tika aizvests projām. Pirmajā laikā pēc evakuācijas Rīgā tiešām bija sajūtams klusuma un tukšuma iespaids. Gājēji uz ielām daudz retāki, aiznagloti veikali, tramvaju sliedes uz vairākām līnijām stāv dīkā”.¹⁵⁶ Rīgas Aleksandra ģimnāzija nebija vienīgā mācību iestāde, kura Pirmā pasaules kara laikā atradās mazpilsētā Viru, arī “Palangas pilsētas ģimnāzijai 1915. gadā tika evakuēta uz Viru”.¹⁵⁷

Par A. Čaka mācībām Viru (11. attēls) saglabājušās nedaudzas dokumentālas liecības: uzslavas raksts un divas skolnieka apliecības - viena no tām attiecas uz mācību laiku no 1915. gada 16. septembra līdz 1916. gada 16. augustam (12. attēls) un nosaka ģimnāzista kārtības noteikumus, daži no tiem skar arī reliģiskos pienākumus:

“1. Brīvdienās un svētku dienās ģimnāzijas skolniekiem obligāti jāapmeklē dievnams.

¹⁵² “Aleksandra ģimnāzijai ir tas gods paziņot, ka, izpildot Tautas apgaismības ministrijas un Rīgas mācības apgabala rīkojumu, Aleksandra ģimnāzija tiek pārvietota uz Veravas aprīņķi. Uzaicinām jūs paziņot Aleksandra ģimnāzijai, vai tuvāko desmit dienu laikā aizbrauksim no Rīgas kopā ar savu dēlu Aleksandru Čadaraini. Dokumentus var izņemt kancelejā no vienpadsmitiem līdz četriem pēc pusdienas. Ja esat nolēmuši savu dēlu Aleksandru Čadaraini paturēt Aleksandra ģimnāzijā, lūdzam tāpat minēto desmit dienu laikā paziņot kancelejā un sagatavot mantas un mācību lietas Jūsu dēla aizbraukšanai. Aleksandra Ģimnāzija uzņemas pilnu atbildību par savu audzēkņu mācībām un dzīvošanu Veravas aprīņķī. Augstscienībā – direktors Porfīrijs Ivanovičs Bojarinovs.” Rūmnieks, V. Migla, A. (2010). *Čaks*. Rīga: Zvaigzne ABC, 102. lpp. [V. Rūmnieks sarunā ar A. Medni (24.03.2018) atzina, ka vēstule ir fikcija].

¹⁵³ Rūmnieks, V, Migla, A. (2011). *Čaks*. Rīga: Zvaigzne ABC, 102. lpp.

¹⁵⁴ Antras Mednes saruna ar Viru Pilsētas muzeja direktori Tiju Haugu 2015. gada 28. maijā.

¹⁵⁵ Toomik, S. (2007). *Old Voru: building and people*. Tallinn: ARGO, 31. lpp.

¹⁵⁶ A. (1916). Vēstis no Rīgas. *Baltija* nr.1, 4. lpp.

¹⁵⁷ Telk, M. (1979). *Võru linna koolivõrgu kujunemine ja areng 18. sajandi lõpust kuni 1917. aastani*. Tartu: Tartu University, 98. lpp.

Igauņu pētniece Maima Telka (M. Telk) 1979. gadā Tartu Universitātē izstrādāja pētniecisko darbu par Viru pilsētas izglītības iestādēm Pirmā pasaules kara laikā.

2. Ģimnāzijas skolniekiem, kuri kristīti pareizticībā, obligāti reizi gadā – lielajā gavēnī - jāiet pie grēksūdzes un jāuzrāda apliecība, kas patiesi ir darīts”¹⁵⁸.

Kā redzams pēc dokumentiem - ticības jautājumu apguve un dalība rīta lūgšanās bija obligāta, tomēr konkrētu ziņu par A. Čaka attieksmi pret baznīcu skolas laikā nav. Iespējams, ka viņam, tāpat kā daudziem viņa skolasbiedriem ticības mācība Pirmā pasaules kara laikā bēgļu gaitās kalpoja kā morāls balsts.

Otra apliecība izdota 1916. gada augustā jau revolūcijas priekšvakarā, kad, acīmredzot, mainījušās skolas un oficiālās baznīcas attiecības, jo iepriekš citētie punkti ir svītroti¹⁵⁹. Savukārt uzslavas raksts A. Čakam izsniegts 1916. gada 23. novembrī ar ģimnāzijas pedagoģiskās padomes - direktora P. Bojarinova un visu skolas skolotāju parakstiem. A. Čaks ir novērtēts kā centīgs skolnieks “ar teicamām sekmēm un priekšzīmīgu uzvešanos skolā”.¹⁶⁰ (13. attēls).

Uz pirmo evakuācijas gadu Krievijā A. Čaks atskatījās vēlāk, publikācijā “Trīs neaizmirstamas tikšanās” (1948). Čaks rakstīja: “1915. gada ziemas brīvlaiku pavadīju pie tēva Maskavā. Bija skaista spēcīga ziema. Staigāju pa sniega pilinājām ielām, vēroju logus, izmēģināju spēkus un veiklību ar Maskavas puikām un drīz vien Maskavu iemīļoju tikpat stipri kā savu dzimto Rīgu, kuras pievārti pret negantajiem vāciešiem aizsargāja arī latviešu strēlnieki. Dienas skrēja kā bultas. Nepielūdzami tuvojās laiks posties atpakaļ uz skolu pie grāmatām un stundām maza, klusā igauņu pilsētiņā Verava. Te kādu vakaru pie tēva istabā ieradās viņa sena kara biedra dēls students, par mani krietni vecāks, bet kuru es labi atcerējos no Rīgas. Tad viņš grasījās beigt vidusskolu un svētkos allaž mājās rīkoja teātra izrādes, kurās es piedalījos kā trokšņa rīkotājs aiz skatuves”.¹⁶¹ 1915. gads A. Čaka ģimenes dzīvē neapšaubāmi bija lielu pārmaiņu laiks, visi dzīvoja neziņā par nākotni. Tomēr sasaiste ar Maskavu un norāde uz vecāku dzīvesvietu Maskavā, pagaidām bez dokumentāliem pierādījumiem, ir vērtējama piesardzīgi. Nav izslēgts, ka iepriekšminētā publikācija laikrakstā “Cīņa” 1948. gada oktobrī ir ideoloģisku apsvērumu dēļ tapusi fikcija – Čaks tikko, 1948. gada septembrī ir ievēlēts komisijā, kas vērtē Latvijas PSR

¹⁵⁸ *Правила для учеников Рижской Александровской гимназии. А. Čaka skolnieka apliecība. AČMD, inv. nr. D/1051. Aleksandra Čaka muzeja krājums.*

¹⁵⁹ *Правила для учеников Рижской Александровской гимназии. А. Čaka skolnieka apliecība. AČMD, inv. nr. D/1052. Aleksandra Čaka muzeja krājums.*

¹⁶⁰ *Грамота Педагогического совета. Pedagoģiskās padomes uzslavas raksts A. Čakam. RTMM, inv. nr. 40799 Čak D1/2 Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.*

¹⁶¹ Čaks, A. (1948). Trīs neaizmirstamas tikšanās. *Cīņa*, nr. 255, 27. okt.; arī: Čaks, A. (2007). Trīs neaizmirstamas tikšanās. No: Aleksandrs Čaks. *Kopotni raksti*. 6. sēj. Rīga: Zvaigzne, 858. lpp.

Rakstnieku savienības biedrus, to atstādināšanu kandidāta statusā vai pat izslēgšanu no savienības atbilstoši laikmeta ideoloģijas diktētajām prasībām¹⁶².

1917. gada maija beigās, kara darbībai pastiprinoties, Rīgas Aleksandra ģimnāzija tika evakuēta uz Saransku.

¹⁶² Par šo sīkāk: Radzobe, S. (2017). *“Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks. Dokumentāla hronika ar komentāriem*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 68. lpp.

1.4. IZGLĪTĪBAS PROCESA SAREŽĢĪJUMI SARANSKAS

4. PADOMJU SKOLĀ KRIEVIJĀ

1917. gada 3. maijā Rīgas Aleksandra ģimnāzijas direktors no Viru rakstīja vēstuli nr. 485 Saranskas pilsētas valdei (vēstules oriģināls 14. attēlā), kurā lūdza rast iespēju pieņemt Rīgas Aleksandra ģimnāziju: “Vecākā Baltijas krievu skola – Rīgas Aleksandra ģimnāzija, darbojusies Rīgā, kurā bijušas astoņas paralēlklases ar vairāk kā 700 ģimnāzistiem. Skola tikusi evakuēta uz Viru pilsētu, kur jau pirms tam bija evakuēta Palangas ģimnāzija, kura viena, pie nedaudz intensīvāka darba apjoma, var apkalpot Viru pilsētu: skolnieku skaits 1916./1917. mācību gadā ir 166 (galvenokārt vietējie iedzīvotāji), bet Rīgas Aleksandra ģimnāzijā – 192, no kuriem lielākā daļa nav vietējo. Pieņemot, ka Krievijā atradīsies kāda pilsēta, kurā vairāk nepieciešama skola, Rīgas Aleksandra ģimnāzija varētu produktīvāk darboties, kas vienmēr, bet īpaši šajā Krievijai smagajā periodā palīdzētu. Lūdzu neatteikt un pārcelt Rīgas Aleksandra ģimnāziju uz Saransku”.¹⁶³ Šāda satura vēstules tika sūtītas uz daudzām Krievijas pilsētām. Par to liecina standarta formāts, kurā mainījās tikai pilsētu nosaukumi, ko nepieciešamības brīdī ierakstīja ar roku. Jāņem vērā arī tas, ka nelielajā Viru mācības visiem pilsētiņās un tās apkaimes iedzīvotājiem spēja nodrošināt vietējā skola un Palangas evakuētā ģimnāzija, tādēļ vēl viena skola pilsētā nebija nepieciešama.

1917. gads Krievijā bija lielu politisku pārmaiņu laiks ar cara Nikolaja II atteikšanos no troņa 2. martā un cara ģimenes nošaušanu 1918. gada 17. jūlijā. Notikumu kopums radīja haosu un nestabilitāti Krievijā. Pirmā pasaules kara Austrumu frontes līnija apstājās pie Petrogradas, tādēļ Saranskā un Penzā (toreiz Penzas guberņa – autores piezīme), 650 kilometrus aiz Maskavas, politiskā situācija bija mierīgāka, bet pilsētā bija smaga ekonomiskā un finansiālā krīze. Pilsētu bija skāris bads. Mordovijas Pedagoģiskā institūta vēsturniece R. Kaukina pētījumā “Mordovijas novads Pirmā pasaules kara laikā” (*Мордовский край в годы Первой мировой войны*, 2014) raksturojusi vispārējo situāciju pilsētā tajā laikā: “Pirmais pasaules karš graujoši ietekmēja Saranskas ekonomiku. Lielākā daļa uzņēmumu nestrādāja, tomēr bija uzņēmumi, kuri saņēma valsts pasūtījumu ražotņu pārveidošanai kara vajadzībām. Lielāku finansējumu saņēma meža ciršanas un koku pārstrādes uzņēmumi, kuri gatavoja dažāda izmēra kastes, kur glabāt lādīņus, sapiera

¹⁶³ Письмо директора Рижской Александровской гимназии в Саранское городское управление от 3 мая 1917 г. Рижской Александровской гимназии директора вестуле Саранской пилсэтас валдеи 1917. гадa 3. маийа. МКМ, inv. nr. 4858, вестуле nr. 5. Мордовийас Новадпэтниецибас музея крајјумс.

lāpstas un patronas. Neskatoties uz dažu ražotņu darbību, karš ietekmēja katru Saranskas pilsētas iedzīvotāju. Krīze lauksaimniecībā un rūpniecībā pazemināja dzīves līmeni. Trūka pirmās nepieciešamības preces un cenas pārtikai pieauga, salīdzinot ar pirmskara laiku - no 45% līdz 300%. Pilsētas dome izdeva likumu, lai ierobežotu pirmās nepieciešamības preču cenu kāpumu. 1916. gadā pilsētas domes priekšsēdētājs paziņoja, ka Saranskā nav pietiekami daudz miltu, lai ceptu maizi. Vietējā vara pieņēma likumus, lai atvieglotu iedzīvotāju ikdienu, bet dzīves līmenis tikai pazeminājās. Tika ieviesta kartiņu sistēma un katram iedzīvotājam izsniegta limitēta pārtikas deva, bet nabadzīgākajiem iedzīvotājiem – arī naudas pabalsts. Uz kartiņām varēja nopirkt miltus, putraimus, eļļu un sāli. Maizei atvēlēja 2,00 līdz 2,50 rubļus uz katru ģimenes locekli mēnesī. Naudas devalvācijas rezultātā, maizes nepietika un to pat nevarēja nopirkt. 1916. gada decembrī Saranskā sākās izsitumu un vēdera tīfa epidēmija, kas turpinājās arī 1917. gadā”.¹⁶⁴

Līdz 1917. gada sākumam pārtikas cenas bija pieaugušas četras reizes, salīdzinot ar pirmskara laiku, un desmit reizes rūpniecības precēm. Vietējo strādnieku vidējā gada alga tika pastāvīgi samazināta un bija divas reizes zemāka nekā citos rūpniecības centros.¹⁶⁵ Vietējās varas iestādes centās veikt visus iespējamus pasākumus, lai atvieglotu lauku un pilsētu iedzīvotāju situāciju. Tomēr, jo ilgāk karš turpinājās, jo grūtāk bija nodrošināt iedzīvotājus ar pārtiku. Cenu pieaugums kļuva nekontrolējams, tas jo īpaši skāra mobilizēto ģimenes. (..) Karavīru ģimenes norma uz vienu cilvēku mēnesī bija: milti –1 puds 28 mārciņas, graudaugi - 10 mārciņas, sāls - 4 mārciņas, augu eļļa - 1 mārciņa¹⁶⁶.

Papildus ekonomiskajām grūtībām, 1916. gada decembrī pilsētā izplatījās tīfa epidēmija, kas plosījās vēl 1917. gada janvārī un februārī. Maijā situācija Saranskas pilsētā bija katastrofāla ar vispārēju badu un tīfu, tomēr Rīgas Aleksandra ģimnāzija tika uzņemta un izvietota pilsētas Reālskolas telpās Troickas ielā 22¹⁶⁷ (tagad - Volodarska iela), kas bija vietējo zēnu skola (15. attēls), kurā bērni mācījās no pirmās līdz piektajai klasei. Sestajai un septītajai klasei nepietika telpas. Jau 1912. gadā pilsētas vadība bija pieņēmusi lēmumu par skolas telpu paplašināšanu, tomēr celtniecības tempi bija lēni, četras reizes darbi tika apstādināti materiālu trūkuma dēļ. Ar grūtībām, tomēr trīs stāvu

¹⁶⁴ Каукина, Р. (2014). *Мордовский край в годы Первой мировой войны*. Саранск, 27. lpp. un pieejams: http://www.rusnauka.com/9_SNP_2015/Istoria/1_189348.doc.htm [sk. 24.6.2019.]

¹⁶⁵ *История Мордовской АССР с древнейших времен до наших дней* 5. том. Саранск, 1971, 345. lpp.

¹⁶⁶ *Великая война и Российская провинция 1914-1918: сборник научных статей и документов*. Саранск 2013, 60. lpp.

¹⁶⁷ Troickas iela tika pārdēvēta par Volodarskas ielu 1918. gada 1. novembrī par godu Oktobra revolūcijas dalībniekam Vladimiram Volodarskim (1891-1918). Ielas iepriekšējais nosaukums bija par godu Svētās Trīsvienības baznīcai, par kuras esamību pilsētā bija ziņas kopš 1690. gada. Troickas ielā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā tika uzcelta divstāvu ēka, kurā 1907. gadā atvēra pilsētas Reālskolu.

sarkanā ķieģeļu ēkas piebūve tika pabeigta¹⁶⁸. Kad Saranskā ieradās Rīgas Aleksandra ģimnāzijas skolnieki (16. attēls), bija skaidrs, ka abām skolām telpas ir par šauru, tādēļ pirmo mācību gadu ģimnāzijas audzēkņi mācījās vakara maiņā.

Pateicoties kvalificētiem pasniedzējiem, Rīgas Aleksandra ģimnāzijas audzēkņi uzrādīja augstus mācību standartus. Tos novērtēja vietējie iedzīvotāji, kas 1917. gada oktobrī vērsās pilsētas izglītības nodaļā ar lūgumu – dot iespēju skolā mācīties un saņemt labu izglītību arī meitenēm. Tas sakrita ar vēsturiskajiem notikumiem - Oktobra revolūciju¹⁶⁹ un padomju varas nodibināšanos Krievijā, kad “tautu izglītības laukā sākās jauns laikmets. (..) Padomju varai bija jāveido jauna izglītības sistēma. (..) 1918. gadā padomju valdība pieņēma virkni svarīgu lēmumu par vispārēju bezmaksas izglītību, kopēju apmācību zēniem un meitenēm, augstāko mācību iestāžu izveidošanu, skolas atdalīšanu no baznīcas”.¹⁷⁰ Lai varētu veikt tik radikālas pārmaiņas, vispirms, uzsākot jauno mācību gadu, bija jānodrošina jau esošās Saranskas skolas ar audzēkņiem. Direktora vietas izpildītājs lūdza Saranskas pilsētas vadītāju “atbalstīt pilsētas iedzīvotāju izteikto vēlmi uzņemt meitenes Rīgas Aleksandra ģimnāzijas 1. klasē. Daudzas meitenes veiksmīgi nokārtoja iestājpārbaudījumus, tomēr 40 palika aiz strīpas un netika uzņemtas”.¹⁷¹ No Rīgas Aleksandra ģimnāzijas direktora vietas izpildītāja vēstules izriet, ka mācīties gribētāju skaits Saranskā un tuvējās sādžās bija tik liels, ka jau esošās skolas nevarēja pilnībā nodrošināt apmācību procesu. 18. septembra pedagoģiskā padome nolēma atvērt pirmās jaukta tipa paralēlās klases un 1917./1918. mācību gada rudenī skolā mācības varēja uzsākt arī meitenes. “Pēc eksāmenu vērtējuma klasē ieskaitītas 50 meitenes un vēl kandidāta statusā palikušas 5, kā arī pirmajā pamatklasē ieskaitīti 25 zēni no vietējiem iedzīvotājiem. Pamatojoties uz šiem datiem, Rīgas Aleksandra ģimnāzijas var atvērt pirmo jaukta tipa paralēlo klasi. Finansējuma nepietiekamības dēļ, skolai iespējams lūgt palīdzību pilsētas vadībai”.¹⁷²

¹⁶⁸ Куклин, В. (1990). *Биография улиц Саранска*. Саранск: Издательство книги, 120. lpp. un pieejams: http://www.rusnauka.com/9_SNP_2015/Istoria/1_189348.doc.htm [sk. 24.6.2019.]

¹⁶⁹ Oktobra revolūcija Krievijā sākās 25. oktobrī (pēc tolaik Krievijā lietotā Jūlija kalendāra, jeb 7. novembrī pēc Gregora kalendāra).

¹⁷⁰ Віксна, Dz. (1972). *Latviešu kultūras un izglītības iestādes Padomju Savienībā 20.-30. gados*. Rīga: Zinātne, 85. lpp.

¹⁷¹ *Письмо директора Рижской Александровской гимназии руководству города Саранска. Рīgas Aleksandra ģimnāzijas direktora vēstule Saranskas pilsētas vadībai*. МКМ, inv. nr. 4858, vēstule nr. 824. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

¹⁷² *Решение Саранского городского педагогического совета. Саранска pilsētas pedagoģiskās padomes lēmums*. МКМ, inv. nr. 4858/6, vēstule nr. 824. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums. Kopija glabājas АСМД PDA. Aleksandra Čaka muzeja pētnieciskā darba arhīvs.

Ņemot vērā lielo audzēkņu skaitu un skolas mazās telpas, 1918. gada 13. aprīlī Rīgas Aleksandra ģimnāzijas pedagoģiskā padome lūdza Saranskas pilsētas domei piešķirt papildus telpas, lai varētu strādāt pirmajā maiņā un skolniekiem nevajadzētu nākt uz skolu vēlās vakara stundās, jo “jau iepriekš tika norādīts uz nenormālo un neproduktīvo darbu vakaros, īpaši smagajā kara laikā. Liels smagums gulst uz pedagogiem un tas kļūst nepanesams”.¹⁷³ Vēstulē bija uzskaitīti riski un pat bīstamība skolnieku drošībai, īpaši mazākajās klasēs, kurās mācījās arī meitenes. Vēlajās vakara stundās bija jāiet mājās pa tumsu, jo vietējā elektrostacija nenodrošināja regulāru apgaismojumu pilsētā. Tas tika ieslēgts tikai naktīs, arī tad bieži gadījās defekti elektrības padevē.

Jau krēslas stundās skolas klasēs nebija elektrības un skolnieki nevarēja kvalitatīvi mācīties. Tas iespaidoja viņu zināšanu līmeni. Rīgas Aleksandra ģimnāzijas pedagoģiskā padome ziņoja par to, ka telpu trūkuma dēļ atsevišķās klases pārvietoja uz meiteņu ģimnāziju, bet arī tas nedeva vajadzīgo efektu. “Rīgas Aleksandra ģimnāzijas pedagoģiskā padome nonāca pie vienprātīga secinājuma, ka turpmāk nav iespējams mācību darbs tādos apstākļos un lūdza Saranskas pilsētas domei piešķirt telpas mācību darbam, lai visi skolnieki varētu mācīties rīta maiņā, klāt pie jau esošajām telpām vēl nodrošinot 15 jaunas telpas”.¹⁷⁴

Skolai nebija internāta, tāpēc skolnieki kopā ar savām ģimenēm īrēja istabas vai dzīvokļus no privātiem pilsētas namīpašniekiem. Pirmā pasaules kara laikā, kad Saranskā ieradās latviešu bēgļi, vietējie iedzīvotāji cik spēja, centās palīdzēt viņiem iekārtoties, atrast darbu, pajumti. A. Čadaraiņu ģimenes dzīves vieta pilsētā nav zināma, tāpat trūkst precīzas informācijas par dzejnieka vecāku dzīvi un nodarbošanos Krievijā, tostarp A. Čaka tēva J. Čadaraiņa kā drēbniekmeistara profesionālo darbību Saranskā. Iespējams, atsauci uz dzīves apstākļiem Krievijā A. Čaks devis stāstā “Kirils Sārtums” (1938), kurā viņš piemin aukstumu, badu, nabadzību un arī netieši – tēvu un māti: “Pieliekamajā es sameklēju tēva vāļenkus, ar kuriem tas Krievijā gāja pēc ūdens. Tad apnēsātas kavalērista bikses ar vatētiem ceļgaliem un brūnām ādām apšūtu dibenu. Bez tam vecu šalli, pamestu karakula cepuri un mātes adīto kamzoli”.¹⁷⁵

¹⁷³ *Обращение педагогического совета Рижской Александровской гимназии к Саранскому горсовету. Rīgas Aleksandra ģimnāzijas pedagoģiskā padome lūgums Saranskas pilsētas domei.* MKM, inv. nr. 4858/7, vēstule nr. 115. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums. Kopija glabājas AČMD PDA. Aleksandra Čaka muzeja pētnieciskā darba arhīvs.

¹⁷⁴ Turpat.

¹⁷⁵ Čaks, A. (2007). Kirils Sārtums. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums.* Rīga: Zvaigzne, 45. lpp.

Pēc 1917. gada politiskajiem notikumiem Krievijā tik organizēti dažādi analfabētisma likvidēšanas pasākumi – “Pašizglītības un mazpratēju apmācības pulciņi, kursi, skolas pieaugušajiem, neklātienēs un vakara apmācības. (..) Līdz ar satura izmaiņām jaunās padomju skolas darbā mainījās arī tās uzbūve. Vienotā darba skola bija divpakāpju, ar tiešu pāreju no vienas pakāpes otrā. Tika izveidota deviņgadīga skola ar piecgadīgu pirmo pakāpi bērniem vecumā no 8 līdz 13 gadiem un ar četrgadīgu otro pakāpi bērniem no 13 līdz 17 gadiem. Mācības attiecīgajās vecuma grupās jaunajā darba skolā bija obligātas un bez maksas”.¹⁷⁶ Skolās nebija izstrādātas mācību programmas. Skolotāju pedagoģiskā darba pamatā bija Izglītības tautas komisariāta un nodaļu instrukcijas. “Darbs ritēja pašplūsmā. Skolotāji individuāli, katrs atbilstoši savām spējām un izpratnei, apguva jaunāko, kas parādījās mācību laukā. Daudzos gadījumos viņiem vajadzēja patstāvīgi izvēlēties un sagatavot mācību vielu, jo darbam bija pieejamas tikai pirmsrevolūcijas laikā izdotas mācību grāmatas. Nereti nācās iztikt pilnīgi bez mācību grāmatām, lasīšanai izmantoja presi, kalendārus, atsevišķus daiļliteratūras darbus. (..) Pedagoģiskajā darbā bija raksturīga dažādu darba metožu izmēģināšana un nepārtraukti meklējumi, kas bieži noveda pie pārspīlējumiem un kļūdām”.¹⁷⁷

1918. gada otrajā pusgadā Rīgas Aleksandra ģimnāzijai mainīja nosaukumu - lietvedības dokumentos parādījās Saranskas 4. Padomju skolas vārds. Lielāko daļu izglītības iestāžu nosaukuma maiņu Krievijā ietekmēja politiskā situācija, kad 1917. gada 9. novembrī tika izveidota Valsts izglītības komisija, kas nodarbojās ar izglītības jautājumiem valstī. Tās galvenais uzdevums bija nodrošināt brīvu pieeju un bezmaksas mācības strādnieku šķiras un nabadzīgo zemnieku bērniem. 1918. gadā tika pieņemti vairāki Krievijas Federācijas Centrālās izpildu komitejas dekrēti, kas skāra izglītības jautājumus, to vidū dekrēts “Par vienotu skolu Krievijas Federācijā”. Privātās skolas tika aizliegtas, pasludinātas valstī brīvi pieejamas bezmaksas mācības abu dzimumu pārstāvjiem un skolas šķirtas no baznīcām, bet baznīcas – no valsts, skolās aizliegtas reliģiskās ceremonijas¹⁷⁸. Padomju vara pārņēma savā pakļautībā izglītības iestādes, mainot to mācību saturu un skolu nosaukumus, jo izglītības mērķis tagad bija audzināt komunistiski orientētu jauno paaudzi ar proletāriskiem uzskatiem.

¹⁷⁶ Vīksna, Dz. (1972). *Latviešu kultūras un izglītības iestādes Padomju Savienībā 20.-30. gados*. Rīga: Zinātne, 88. lpp.

¹⁷⁷ Vīksna, Dz. (1972). *Latviešu kultūras un izglītības iestādes Padomju Savienībā 20.-30. gados*. Rīga: Zinātne, 90. lpp.

¹⁷⁸ СССР. Народное образование. No: *Большая советская энциклопедия*. Москва: Российские универсальные энциклопедии. 1974, с. 93.

Aleksandra Čaka muzeja krājumā atrodas starpkaru perioda bibliotēkas daļa, tai skaitā vairākas 20. gadsimta sākumā izdotas mācību grāmatas algebrā un ģeometrijā¹⁷⁹, kuras, iespējams, 1922. gada jūnijā, kad A. Čaks atgriezās Rīgā, viņš atveda sev līdzi no Krievijas.

1919. gadā, laikā, kad skolā mācījās A. Čaks, par Saranskas 4. Padomju skolas direktoru iecēla Pēteri Dreimani (1879-1971), kurš jau iepriekš bija strādājis ģimnāzijā kā vēstures skolotājs¹⁸⁰. Bez tam P. Dreimanis strādāja arī kā lektors Saranskas pedagoguursos, kuros mācījās 300 jauno skolotāju: “Uz mācībām ieradās skolotāji pat no kaimiņu apriņķiem, kuri bija ieskaitītiursos kā brīvklausītāji. Līdz 8. jūlijam lekcijas lasīja vietējie pedagogi. Īpaši augstu kursantu novērtējumu ieguva evakuētās Rīgas Aleksandra ģimnāzijas vēstures pasniedzējs P. Dreimanis (17. attēls), kuram liels pedagoģiskā darba stāžs un vairākas zinātniski pētnieciskā darba publikācijas”.¹⁸¹

Tālu no Rīgas A. Čakam sākās dzīves posms, par kuru viņš 1925. gadā rakstīja: “Ģimnāzijas regulārais darbs un stingrā disciplīna pieradināja mani pie darba, vēl vairāk – iemācīja mani darbu mīlēt. Man patika ne tikai kārtīgi un centīgi izpildīt savus skolas darbus, bet pat caurām pēcpusdienām sēdēt un lasīt grāmatas – visdažādākā satura. No palaidņa un visādu pigoru taisītāja es pamazām paliku par nopietnu zēnu. No 11-tā līdz 18-tam dzīvības gadam es tiku izlasījis milzums grāmatu: gandrīz visus redzamos krievu rakstniekus, tad vācu, franču, skandināvu, angļu, spāniešu un itāļu tikai dažus, senie grieķi un romieši man tad ne visai patika”.¹⁸² A. Čaks gan nav precizējis, vai uzskaitītās grāmatas viņš izlasīja Rīgā, vai kāda no tām tika ņemta līdzi arī bēgļu gaitās. Nav ziņu arī par valodām, kādās viņš lasījis, visticamāk – atbilstoši izglītībai – vācu, krievu vai/ un latviešu valodās. 1920. gada 31. martā Saranskas 4. padomju skola izdeva apliecinājumu

¹⁷⁹ *Сборник примеров и задач. Алгебра* (1902); *Элементарная геометрия*, 1916.

¹⁸⁰ Pēteris Dreimanis ir latviešu vēsturnieks. 1906. gadā beidza Tērbatas universitāti un ieguva vēstures zinātņu kandidāta grādu. No 1907. gada līdz 1909. gadam strādāja par pedagogu Valmieras skolotāju seminārā, no 1909.-1912. gadam bija skolotājs Ārensburgas, no 1912.-1914. gadam Liepājas, bet no 1914.-1915. gadam Rīgas Aleksandra ģimnāzijas skolotājs. No 1916. gada dzīvoja Krievijā, bet 1920. gadā atgriezās Latvijā. No 1921.-1929. gadam darbojās Darba partijā un Demokrātiskajā centrā. No 1942.-1944. gadam bija Madonas novada Āronas pagasta Kusas ciema pamatskolas direktors. 1948. gadā pārcēlās uz Kanādu. Bija LPB Kanādas kopas loceklis un kopš 1959. gada tās goda biedrs. 1960. gadā saņēma LNJAK balvu. Pēteris Dreimanis ir autors daudzām pamatskolas mācību grāmatām - “Vadonis, vispārējā un Latvijas vēsture” (I—III. 1922.), “Latvijas vēsture” (1925), “Vispārējā vēsture” (1925). Sarakstījis arī vairākas brošūras - “Zemgales lielskungs Viestarts” (1927) un citas. Pēteris Dreimanis rakstījis ar pseidonīmu P. Tokarevs.

¹⁸¹ ***. Педагогические курсы в Саранске. *Саранская правда* 15.06.1919. 2. lpp.

¹⁸² Čaks, A. (1994). Autobiogrāfija. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 785. lpp.

nr. 230 (18. attēls), ka “Aleksandrs Čadarainis šajā gadā beidzis Saranskas 4. padomju skolas otrā līmeņa kursu (bijušā Rīgas Aleksandra ģimnāzija)”.¹⁸³

Pabeidzis skolu (18. attēls), A. Čaks kopā ar vecākiem vēlējās atgriezties Latvijā. Bēgļu atgriešanās situācija nebija viennozīmīga. Vēsturnieks Aivars Stranga, pētot bēgļu stāvokli un viņu iespējas atgriezties, uzsvēra: “Latvijas pagaidu valdība Iekšlietu ministrijā izveidoja karagūstekņu un bēgļu nodaļu, kurā 1920. gada vasarā strādāja aptuveni 200 ierēdņu un kalpotāju. Bēgļu atgriešanās bija viens no tiem Latvijas valdības darbības mērķiem, par kuriem netika aizmirsts pat tad, kad priekšplānā bija izvirzījušies daudz neatliekamāki uzdevumi pašā Latvijas teritorijā. (..) Milzīgu darbu veica Latvijas bēgļu reevakuācijas biedrība, kas izveidojās 1920. gada aprīlī. (..) Latviešu komunisti Krievijā, savukārt, centās visiem spēkiem atrunāt bēgļus no atgriešanās un vēlāk kavēt atgriešanos”.¹⁸⁴

A. Čaks rakstīja lūgumu - atļaut viņam izbraukt uz Latviju. 15. septembrī viņš saņēma apliecinājumu no Saranskas zemnieku un strādnieku padomes, ka “patiesi ir Rīgas bēglis”,¹⁸⁵ bet nesaņēma atļauju doties uz Latviju. “Latvijas un Padomju Krievijas Miera līgums paredzēja, ka bēgļu reevakuācija jāsāk no tiem rajoniem, kur bija visnelabvēlīgākie pārtikas, sadzīves apstākļi”,¹⁸⁶ tomēr likuma panti netika pildīti, jo vieni ģimenes locekļi tika iekļauti sarakstos, bet tad svītroti, atrodot dažādus aizbildinājumus. Situācija bija sarežģīta, jo, Pirmajā pasaules kara laikā sākusies, 1920. gadā Krievijā turpinājās ekonomiskā lejupslīde, kas pastiprināja arī politiskās problēmas. Kā norāda Aleksandrs Ņikonovs (*Никонов*) savā apjomīgajā monogrāfijā “Aiz impērijas fasādes” (latv. 2013), “1919. gada raža bija palikusi bez uzraudzības stirpās zem sniega, sabēršanas punktos un pagrabos. To iznīcināja grauzēji. Lielākā daļa lopu padomju saimniecībās ilgstoši slimoja un mira. Lauki tika pamesti. (..) Gada beigās ne tikai neko nevarēja nodot valstij, bet tauta vērsās pret pārtikas sagādes organizācijām ar prasību pēc diviem miljoniem pudu barības lopiem un cilvēkiem. Ar rekvizēšanas draudiem zemniekiem, piespieda padomju saimniecības lopus barot ar saviem trūcīgajiem krājumiem. Jaunajā 1920. gada pavasarī sovhozu lauki tika uzarti ar dezertieru un zemnieku rokām, kurus ar

¹⁸³ Подтверждение № 230 из 4-й Советской школы в Саранске. *Saranskas 4. padomju skolas apliecinājums nr. 230*. АСМД, inv. nr. D/1024. Aleksandra Čaka muzeja krājums

¹⁸⁴ Stranga, A. (2020). *Latvijas un Padomju Krievijas Miera līgums 1920. gada 11. augustā*. Rīga: Mansards, 152. lpp.

¹⁸⁵ Справка Саранского крестьянско-трудового совета. *Saranskas zemnieku un strādnieku padomes apliecinājums*. RTMM, inv. nr. 40662, Čak/1. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

¹⁸⁶ Stranga, A. (2020). *Latvijas un Padomju Krievijas Miera līgums 1920. gada 11. augustā*. Rīga: Mansards, 155. lpp.

ieroču spēku spieda strādāt nevis savu personīgo zemi, bet padomju saimniecības laukus”.¹⁸⁷ Strādnieku vidū radās neapmierinātība. Sākās streiki. Pēc ilgiem kara gadiem cilvēkos bija vērojams ilgstošs bada un valsts totāla sabrukuma izraisīts nogurums. Daļa strādnieku pameta darbu pilsētās un devās uz laukiem, citi sāka nodarboties ar mājamatniecību. 1918. gadā uzliktie pārtikas nodokļi bija tik lieli, ka, nododot prasīto produkciju valstij, zemniekiem nekas nepalika pāri, tāpēc viņi prasīja atcelt pārtikas repartīciju¹⁸⁸ un brīvu rīcību ar savu saražoto produkciju. Diskusijas un neapmierinātība valsts iedzīvotāju vidū bija satraucošs simptoms, kas liecināja, ka nepieciešami radikāli pasākumi, lai nodrošinātu kārtību valstī kopumā.

Krievijas žurnālists un rakstnieks Aleksandrs Mališkins (*Малишкин*, 1892-1938), pētot Penzas guberņas attīstību pirms un pēc revolūcijas, kā arī Pilsoņu kara laikā, uzsvēra, ka 20. gadsimta 20. gadu sākumā Penza “vairs nebija province, bet jauna pilsēta”.¹⁸⁹

A. Čaks, pabeidzis Saranskas 4. padomju skolu, aktīvi iesaistījās politiskajā dzīvē līdz ar saviem vienaudžiem, veidojot jaunas politiskās nodaļas pilsētā un tās apkārtnē. Tajās pulcināja vietējos iedzīvotājus un “izskaidroja viņiem pārmaiņu laika politiskos, ekonomiskos jautājumus. (...) Tauta bija nonākusi aci pret aci ar negaidītiem, bet reāliem sociālpolitiskiem un ekonomiskiem notikumiem, kas izveidojās nepārdomātas revolūcijas rezultātā”.¹⁹⁰ Valstij bija nepieciešama stabilitāte un vienotība. Nesaņēmis atļauju 1920. gada pavasarī izbraukt no Krievijas kopā ar vecākiem, A. Čaks 1921. gadā turpināja darbu Saranskas apgabalā. No 31. augusta līdz 1. decembrim viņš bija komunistiskās partijas un komjaunatnes laikraksta “Коммунистический Путь” galvenais redaktors, kā arī darbojās Saranskas apriņķa Izglītības nodaļā. Nav saglabājušies A. Čaka personiskie pieraksti par viņa dzīvi Krievijā, kas ļautu plašāk un precīzāk analizēt viņa uzskatus un pārliecību katrā konkrētajā vēstures periodā, kā arī izsekot līdzīgu dokumentu kārtošanai atpakaļceļam uz Latviju.

Iespējams, ka 1922. gada 11. aprīlī A. Čaka rakstītais iesniegums Krievijas komunistiskās partijas Saranskas apriņķa komitejai bija apzināta viltība, bez pamatotas turpmākās darbības: “Lūdzu komandēt mani pagrīdes darbā Latvijā partijas Centrālā komiteja noraidīja objektīvu iemeslu dēļ, bet piedāvāja iespēju man izbraukt uz turieni

¹⁸⁷ Nikonovs, A. (2013). *Aiz impērijas fasādes*. Rīga: Pētergailis, 149. lpp.

¹⁸⁸ Lauksaimniecības produktu sagādes metode, kad visa lauksaimniecības produkcija virs normās paredzētā minimuma bija jānodod valstij.

¹⁸⁹ Малишкин, А. (1931). *Писатель и его время*. Москва, 14. lpp.

¹⁹⁰ Турпат, 39. lpp.

vispārējā kārtībā. Uzskatu, ka šāds priekšlikums no partijas Centrālās komitejas puses būtībā nav pretrunā ar maniem iepriekš izteiktiem uzskatiem un nodomiem. Tādēļ lūdzu apriņķa komiteju izsniegt man nepieciešamos dokumentus izbraukšanai uz partijas Centrālo komiteju, lai tālāk mani pārvietotu uz dzimteni”.¹⁹¹ 1922. gada 5. jūlijā Saranskas apriņķa komiteja saņēma Komunistiskās partijas Centrālās komitejas uzskaites un sadales daļas apstiprinājumu, ka “A. J. Čadarainis ieradies Centrālās komitejas rīcībā 1922. gada 10. maijā un nosūtīts uz centrālo evakuācijas nodaļu”.¹⁹²

1922. gada jūnijā A. Čaks atgriezās Latvijā.

¹⁹¹ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Mordovijas apgabala komiteja 1990. gada 4. oktobra arhīva izziņa. AČMD, inv. nr. D/865. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

¹⁹² Turpat.

1.5. ČAKA IESPĒJAMĀIS LITERĀRO GAITU SĀKUMS

Nav konkrēta apstiprinājuma tam, ka A. Čaka pusaudža gados lasītās grāmatas rosināja viņā pastiprinātu interesi par literatūru. Trūkst dokumentālu pierādījumu, ka viņš būtu rakstījis dzeju Krievijā. Saglabājušies divi ar A. Čaku roku rakstīti dzejoļi uz skolas pierakstu burtnīcas rūtiņu lapas: *Восстань, о Латвия святая!* (Atdzimsti, Latvija, svētā. 1917; 19. attēls)¹⁹³:

Восстань о Латвия святая,
Не под ярмом тебе стоять!
Сорви, все силы напрягая,
С себя позорную печать!
Не зная сладкого покоя,
Ты вечно плавала в крови.
Проснись – (nesalasāmi četri vārdi – autores piezīme)
И цепи рабства изорви!¹⁹⁴

Uz tās pašas lapas gadu vēlāk – 1918. gadā - uzrakstīts kāda nezināma autora dzejoļa pants latviešu valodā:

Kur klusi san ilgu sils,
Stāv kalna galā gaismas pils.
Simts simtiem gadu viņas zelts
Uz kaila akmeņa ir celts.
Tai pilī smagas tēraudsijas,
Ar viņām uguns liesmas vijas¹⁹⁵.

¹⁹³ Kopumā saglabājušies piecpadsmit A. Čaka krievu valodā rakstīti dzejoļi no 1923. līdz 1927. gadam.

¹⁹⁴ RTMM, inv. nr. 40823. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums un Zapoļs A. (sast.). *Latviešu krievu dzeja*. Rīga: Neputns, 2011. 199. lpp.; V. Rūmnieka parindenis sākumdaļai: Jel, celies, Latvija svētā, / Kam jūgu vēl ilgāk ciest? /Un spēkus sakopo cīņai, /Lai verdzības zīmogs dziest! No: Rūmnieks, V., Migla, A. (2010). *Čaks*. Rīga: Zvaigzne ABC, 149. lpp.; turpmāko tulkojusi A. Medne: Nezinādama saldā miera, /Tu vienmēr slīki asinīs. /Mosties- /Un vergu ķēdes sarauji.

¹⁹⁵ Dzejolis “Kur klusi san ilgu sils”. RTMM, inv. nr. 40823 un publikācija. Čaks, A. (2001). Kur klusi san ilgu sils. *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 5. sējums*. Rīga: Zvaigzne, 649. lpp.

Minētā rūtiņu lapa glabājas Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā. Līdz šim tika uzskatīts, ka šie abi teksti ir paša A. Čaka sacerējumi. Piemēram, A. Būmanis par tiem 1970. gadā rakstīja: “ģimnāzijas pēdējās klases audzēknis A. Čaks 1918. gadā (A. Čaks skolu pabeidza 1920. gadā, nevis 1918. gadā – autores piezīme) bieži garā pārcēlās uz tūkstošiem kilometru tālo Latviju un, revolucionāras jūsmas aizgrābts, 1917. gadā skolnieka burtnīcā ierakstīja savu pirmo dzejoli. (Interesanti, ka pirmo dzejoli A. Čaks ierakstījis rūtiņu lapas lejas daļā – autores piezīme)”¹⁹⁶. Atsevišķi stāvoša, vēlākos gados atrasta burtnīcas lapa vēl nepierāda faktu, ka A. Čaks dzejojis Krievijā. Vienīgais, kas lapu saista ar A. Čaku, ir viņa rokraksts. Šajā jautājumā nepieciešami tālāki pētījumi. Literatūrzinātnieks V. Rūmnieks, pamatojoties uz A. Būmaņa publikāciju, latviešu valodā rakstīto dzejoli ievietoja Čaka “Kopotajos rakstos” (5. sēj., 2001), nebūdamas pārliecināts par īsto autorību¹⁹⁷. Paša A. Čaka pirmie dzejoļi datēti ar 1923. gadu – pēc atgriešanās Latvijā.

Bibliogrāfs Kārlis Egle (1887-1974) A. Čaka literāro gaitu sākumu kā nejaušību minējis savās atmiņās, jo “A. Čaks neesot domājis palikt par rakstnieku, dzejnieku, bet aizrāvēs ar medicīnu. (..) Literatūrai un mākslai gan sekojis, bet tikai kā daždien jauneklis, kas uzskata arī to par savu pienākumu – iepazīt literatūru un mākslu. Viņi abi ar Jāni Grīziņu Griķi (1900-1941)¹⁹⁸ apmeklējuši gan literārus vakarus Rīgā, sekojuši Jāņa Grota (1901-1968) un citu jauno dzejnieku izaugsmei, bet paši neesot domājuši pievērsties rakstniecībai. Tas iesācies kaut kā pavisam nejauši. Personīgi viņš, Čaks, esot publicējis dzejoļus, tomēr neuzskatījis, ka tiem būtu kāda nozīme. Viss iznācis kā pa jokam, sak, kad tie citi, tad es ar. Iekšēja nemiera dzīts, sācis nopietnāk piedomāt pie rakstības stila. Ko un kā īsti rakstīt, tas viņam nebija skaidrs. Tikai 1924. gadā sacerēto dzejoli “Matrozis laķenēs”, kas ievietots dzejoļu krājumā “Sirds uz trotuāra” (1928) dzejnieks atzina par jaunu sākumu, ar to it kā atradis savu īpatnību, savas īpatnības izteiksmi, manieri rakstīt”¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Būmanis, A. (1970). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti. 5. sējums*. Rīga: Zinātne, 307. lpp.

¹⁹⁷ Antras Mednes saruna ar literatūrzinātnieku Valdi Rūmnieku 2018. gada 24. martā.

¹⁹⁸ Ar Jāni Grīziņu Griķi (1900-1941) A. Čaks mācījās kopā Saranskā.

¹⁹⁹ Egle, K. (1970). No atmiņu pūra. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 80. lpp. Kārļa Egles dienasgrāmatas ieraksti ir subjektīvs autora viedoklis par vēsturiskiem faktiem. Ieraksti dienasgrāmatā veikti gandrīz katru dienu, atzīmējot svarīgākos notikumus. Tas ļauj apgalvot, ka A. Čaks patiesi ir vērtējis savu pievēršanos literārajam darbam kā nejaušību.

1.6. NENOTIKUSĪ TIKŠANĀS AR VLADIMIRU MAJAKOVSKI KRIEVIJĀ

Pārvērtējams ir jautājums par A. Čaka tikšanos ar krievu dzejnieku-futūristu Vladimiru Majakovski.

1929. gada 25. aprīlī tika nodibināta Kulturālās tuvināšanās biedrība ar SPRS tautām. Ap Latvijas Republikas Saeimas deputātu, neatkarīgo sociāldemokrātu Andreju Kurciju (1884-1959) grupējās rakstnieki un žurnālisti, kuri ieņēma starppoziciju starp sociāldemokrātiem un komunistiem. Šī grupa 1931. gadā sāka izdot kreisi orientētu Latvijas krievvalodīgajiem iedzīvotājiem adresētu ikmēneša žurnālu *Horð-Ocm*, kura redaktore bija Austrā Ozoliņa-Krauze (1890-1941).²⁰⁰ Izdevums "Latvju Grāmata" rakstīja, ka "šai žurnālā apvienojušies kreisākie Rīgas krievu jaunie dzejnieki. Lai parādītu draudzības zīmi mūsu jaunajiem modernistiem, tie savā žurnālā pašā pirmajā vietā uzņēmuši Pāvila Vīlipa (1901-1979) dzejoļu tulkojumus. No latviešu rakstniekiem ievietots arī A. Čaks".²⁰¹ Detalizētāk par jauno izdevumu informēja žurnāls "Jauno Trauksme": "Šinīs dienās Rīgā iznācis krievu jauno, progresīvo rakstnieku žurnāls *Horð-Ocm*. Žurnālā sniegta plaša informācija arī par latviešu kultūras dzīvi – sevišķi pievēršoties mākslai un daiļliteratūrai. Žurnālā līdzdarboties aicināti vairāki jauni latviešu rakstnieki. Jau pirmajā *Horð-Ocm* ievietoti daži tulkoti trauksminieku dzejoļi".²⁰² Tajā pašā 1931. gada pirmajā *Horð-Ocm* numurā parādījās arī A. Čaka raksts "Моя первая встреча с Маяковским" (Mana pirmā tikšanās ar Majakovski).

²⁰⁰ Literatūras un mākslas žurnāls *Horð-Ocm* iznāca Rīgā, Karlīnes ielā 15-12. Ja žurnāla pirmajā iznākšanas gadā tam bija līdz 30 lapas pusēm, tad otrajā gadā tikai 12. Apjoms samazinājās, arī žurnāla cena no 1,00 lata 1931. gadā līdz 0,35 santīmiem 1932. gada nogalē. Kopumā 1931. gadā iznāca pieci žurnāla numuri no pirmā līdz piektajam, bet 1932. gadā vēl piecpadsmit - no sestā līdz divdesmitajam, ko izdeva izdevniecībā "Romantikon" (*Романтикон*). Biežāki autori bija Jānis Plaudis (1903-1952), Austrā Ozoliņa-Krauze (1890-1941), bet Andrejs Kurcijs (1884-1959) publicējās pastāvīgi. Lai arī visas redakcijas darbības bija vērstas uz žurnāla pieejamību ieinteresētajiem lasītājiem, 1932. gada nogalē parādījās redakcijas uzsaukums lasītājiem: "No mūsu pēdējās reizes, kad redakcija vērsusies pie lasītājiem, pagājis jau pusgads. Šajā laikā izkristalizējies žurnāla idejiskais mērķis – paplašināšanās virzienā, lai aptvertu visas aktuālās tēmas. (..) Mūsu dzīves laiks uzliek mums lielus pienākumus un arī atbildību. (..) Tomēr secinām, ka ne visi lasītāji saprot mūsu intereses aptvert kultūras, sabiedrības, ekonomikas un politiskās dzīves jomas. Pēdējā laikā esam dzirdējuši aizrādījumus, ka par maz literatūras un tā ir vienveidīga. (..) Savienojiet savas intereses ar žurnāla interesēm, pārciet to. Palīdziet žurnāla cīņā ar materiālām problēmām šajā grūtajā laikā. Meklējiet jaunus pasūtītājus žurnālam, jaunus lasītājus. Tādā veidā jūs dosiet iespēju palielināt un uzlabot žurnāla saturu." Žurnāla atbildīgais redaktors bija S. Magiļņickis. ***. К читателям Норд-Оста. *Horð-Ocm* нр. 11, 1932., 11. лрр. Пēдējā žurnāla numurā 1932. gada decembrī redakcija vēl centās savākt lasītājus, kuri parakstītos žurnāla izdošanai, tomēr 1933. gadā tas vairs neiznāca. Žurnāla redakcija bija piesaistījusi darbā latviešu māksliniekus R. Sutu un N. Strunki, kuri konstruktīvisma stilā veidoja žurnāla vāku dizainu.

²⁰¹ J. P. Nord-Ost – krievu jauno dzejnieku žurnāls. *Latvju Grāmata* nr.1, 01.02.1931., 3. лрр.

²⁰² ***. Nord-Ost. *Jauno Trauksme* nr. 6, 01.01.1931., 33. лрр.

A. Čaka raksta patiesumu neviens neapstrīdēja, jo fakti likās ticami. Šobrīd, kad ir pieejama Padomju Savienības Komunistiskās partijas Mordovijas apgabala komitejas Partijas arhīva izziņa par A. Čaka darbību Krievijā, R. Kaukinas pētījums par Mordovijas apgabala svarīgākajiem politiskajiem un kultūras notikumiem Pirmā pasaules kara laikā,²⁰³ kā arī detalizēta informācija par V. Majakovska uzstāšanos Penzā, A. Čaka aprakstītā tikšanās ar V. Majakovski visticamāk jāuzskata par fikciju. V. Rūmnieks A. Čaka “Kopotu rakstu” 3. sējuma komentāros pieļāva domu, ka “Čaks ar Majakovski tuvāk saticies acīmredzot kādā no komandējumiem, piemēram, 1921. gada februāra otrajā pusē, kad Penzas guberņas padomju partijas skola nosūta A. Čaku uz Maskavu pēc audumiem”.²⁰⁴ Par A. Čaka komandējumu uz Maskavu trūkst ziņu, bet pilnībā noliegt informāciju, ka bez auduma iegādes A. Čaks apmeklējis arī literāru vakaru, nevar. Literatūzinātniece S. Radzobe apšaubījusi arī šādu tikšanos, jo: “Maskavā, kur Čakam nebija paziņu literātu-amatieru vidē, diez vai viņu kāds aicināja uz saviesīgu vakara daļu ar slavenību”.²⁰⁵ Tomēr žurnāla rakstā A. Čaks rakstīja nevis par 1921. gadu Maskavā, bet par savu tikšanos ar dzejnieku 1919. gada rudenī Penzā. Publikācija ilgu laiku tika uzskatīta par dokumentālu, uzsverot tikšanās brīža nozīmīgo lomu A. Čaka kā dzejnieka veidošanās procesā. A. Čaks rakstīja: “Kādu vakaru, atgriezies mājās, es atradu uz sava galdiņa zīmīti no sava drauga, kurš aicināja mani pusdeviņos uz pilsētas teātri; todien tur vajadzēja uzstāties dzejniekam futuristam V. Majakovskim. (..) Viņa lekcija sākās ar veselās stundas nokavēšanos. Dzejnieks iznāca uz skatuves lieliem soļiem, zaldātu zābakos, ar paštaisītu smēķi zobos. Zaldāta krekls bija apjots ar īpatnēju siksnu. Augumā viņš bija varens un rīkli nežēloja, it kā viņam būtu milzu balss krājums. Gandrīz nepārtraukti Majakovskis smēķēja un reizēm nosplāvās. (..) Pašās lekcija beigās Majakovskis sāka runāt par futurismu un, citēdams, pa pusei aurodams, lieliski deklamēja savās vārsmas. Man personīgi tas patika visvairāk. Pēc lekcijas Penzas kultūrizglītības nodaļas vadītājs sarīkoja savā dzīvoklī, labākajā Penzas viesnīcā, mazu “rautu” par godu Majakovskim. Mans draugs parūpējās, lai arī es nokļūtu šajā vakarā. (..) Majakovskis dzēra maz, toties citi ļoti centās, tā kā pēc pusnakts daudzi klātesošie tikko turējās kājās. (..) No V. Majakovska dvesa spēks un atturība”.²⁰⁶

²⁰³ Каукина, Р. (2014). *Мордовский край в годы Первой мировой войны*. Саранск. С. 25.

²⁰⁴ Rūmnieks, V. (1994). Komentāri. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sējums. Rīga: Zinātne, 806. lpp.

²⁰⁵ Radzobe, S. (2021). Čaks un laiks. Rīga: Zinātne, 157. lpp.

²⁰⁶ Čaks, A. (1994). Mana pirmā sastapšanās ar Majakovski. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sējums. Rīga: Zinātne, 270. lpp.

Laikā, kad V. Majakovskis **it kā** viesojies Penzā, A. Čakam bija 18 gadu, viņš bija nobriedis jaunietis, kurš: “strādāja par asistentu pilsētas slimnīcā un bez tam ārpus pilsētas Penzas kara hospitālī”.²⁰⁷ Autors gan uzsvēris savu kautrību attiecībā pret spilgtāko sava laika futūrisma pārstāvi un nav privāti runājis ar dzejnieku, jo “starp Majakovski un viņa biedriem bija noteikta, neslēpta distance. Varbūt tāpēc arī es nemēģināju ar viņu uzsākt sarunu”.²⁰⁸

Pamatojoties uz Penzas Literatūras muzeja krājuma dokumentiem par divām V. Majakovska viesošanās reizēm Penzā un publikāciju žurnālā “Penzas novadpētniecība” (*Пензенское краеведение*)²⁰⁹, A. Čaks nevarēja V. Majakovski personīgi satikt, jo dzejnieks Penzā viesojās 1914. gadā un 1927. gadā.

Pirmajā reizē - 1914. gada marta sākumā V. Majakovskis ieradās Penzā kopā ar futūristiem Dāvidu Burļuku (*Бурлюк*, 1882-1967) un Vasiliju Kamenski (*Каменский*, 1884-1961). Braukājot pa Krievijas pilsētām, uzstājoties ar lekcijām un dzejas lasījumiem, 2. martā trijotne apciemoja D. Burļuka brāli, 28 gadus veco Vladimiru – Penzas mākslas skolas studentu.²¹⁰ Tas bija laiks, kad jau bija sācies (kopš 1912) futūrisma ideju uzvaras gājiens Krievijā, tika izdoti vairāki futūristu izdevumi - almanahs “Tiesnešu būris” (*Садок судьей*, 1912), krievu futūristu pirmais manifests “Pļauka sabiedrības gaumei” (*Пощечина общественному вкусу*, 1912), dzejas izdevumi, raksti presē²¹¹, organizētas izstādes, biedrības, dzejnieku un mākslinieku kafejnīcas, piemēram, “Dzejnieku kafejnīca” (*Кафе поэтов*), pielāgota kabarē zāle “Sarkanais lukturnis” Maskavā un “Balagančik” (*Балаганчик*) Vladivostokā²¹². Publiskajās mākslas norisēs tika iesaistīta arī sabiedrība, veidojot kopīgas performances. Futūristi tērpās spilgtos

²⁰⁷ Čaks, A. (1994). Mana pirmā sastapšanās ar Majakovski. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 3. sējums. Rīga: Zinātne, 270. lpp.

²⁰⁸ Turpat, c. 20.

²⁰⁹ Turpat, c. 23.-24.

²¹⁰ Krievu futūrisma ciltstēvs - ekscentriskais dzejnieks, mākslinieks un harizmātiskais orators D. Burļuks 1911. gadā, 29 gadu vecumā, iestājās Maskavas gleznošanas, tēlniecības un arhitektūras augstskolā. Mācījās vienā kursā ar V. Majakovski. Studēja mākslu, bet īstā kaislība bija dzeja. Vēlāk D. Burļuks uzskatījis sevi par V. Majakovska talanta atklājēju.

²¹¹ 1915. gadā V. Majakovskis publicēja tekstu “Darvas piliens” Petrogradā. Izdevuma apakšvirsraksts bija “Futūristu bungas”. Majakovskis karsti ticēja divām revolūcijām – boļševisma un futūrisma revolūcijai-, kas Padomju Savienības politiskajā klimatā kļuva arvien grūtāk savienojamas(..) “Darvas piliens” uzsver, ka 1909. gadā Itālijā izveidotais futūrisms kā īpaši izredzētu mākslinieku apvienība ir miris, taču futūrisma ideāli turpina dzīvot citā līmenī. No: *Manifests. No futūrisma līdz mūsdienām*. Rīga: Neputns, 109. lpp. un “Futūristu lidojošās federācijas manifests”, ko uzrakstīja D. Burļuks, V. Kamenskis un V. Majakovskis, kas parādījās 1918. gada “Futūristu Avīzes” pirmajā numurā, kur autori pieprasīja: “Mākslas atdalīšanos no valsts. Nost ar diplomiem, tituliem, oficiāliem amatiem un činām! Vispārēju mākslas izglītību! (..) Lai dzīvo trešā Revolūcija – Gara Revolūcija!”. No: *Manifests. No futūrisma līdz mūsdienām*. Rīga: Neputns, 134. lpp.

²¹² Līdzīgas kafejnīcas, kurās aktīvi darbojās mākslinieki, notika disputi un tapa manifesti, tika veidotas arī citās Krievijas pilsētās, piemēram kafejnīca “Balagančik” (*Балаганчик*) Vladivostokā, kur politisko apstākļu rezultātā 20. gadsimta sākumā sastapās daudzas radošas personības.

apģērbos, sejas noklājot ar biezu grima kārtu. D. Burļukam bija ķiršu krāsas fraka, V. Majakovskim dzeltena veste, V. Kamenskim krāsains klauna halāts. Tādi viņi uzstājās Krievijas provinču tautas namos, apceļodami Krievijas impērijas pilsētas (Harkovu, Penzu, Saratovu, Baku, Tiflisu, Kazaņu, Odesu u.c.).

1914. gada marta sākumā futūristi ar lieliem panākumiem uzstājās Penzas Apvienotās Asamblejas ēkas ziemas klubā (*Соединенного собрания*), Krasnaja ielā 60²¹³. Visi trīs bija vietējā aristokrāta Konstantīna Ceges (*Цеге*, 1879-1926) un viņa ģimenes viesi, apmetās viņu ģimenes mājā Bojevaja gora 12. (20. attēls). Vēlāk tā kļuva populāra kā “Futūristiskā māja” (*Дом Футуристов*) ar daudzveidīgiem kultūras pasākumiem, kurus bieži apmeklēja Penzas literāti un mākslinieki.

Daudz vēlāk V. Majakovskis Parīzē iemīlējās meitenē no Penzas - Tatjanā Jakovļevā (*Яковлева*; 1906-1991), kura jau 1925. gadā, ar radnieku atbalstu tika pārvesta uz Parīzi veselības uzlabošanas nolūkos. Ar Tatjanas māti V. Majakovskis bija ticis Penzā jau 1914. gadā, kad futūristu pirmajā viesošanās reizē Penzā Tatjanai bija tikai 8 gadi. 1915. gadā Jakovļevu ģimene piedzīvoja traģēdiju, kad tēvu Alekseju Jakovļevu (*Яковлев*, 1881-1964) komandēja uz ārzemēm ar mērķi sagādāt armijai ieročus. Krievijā viņš neatgriezās, tādēļ ģimene palika bez iztikas līdzekļiem un zaudēja savu augsto statusu sabiedrībā. Smagākajos bada gados Tatjana saslima ar tuberkulozi. Parīzē, kur V. Majakovskis uzstājās ar dzejas lasījumiem krievu publikai, viņš atkal satika Tatjanas ģimeni. Ar savām izmeklētām manierēm viņš atgādināja “angļu aristokrātu un nekādā veidā nesaistīja sevi ar to veidolu, kādu bija radījis pirms desmit gadiem”.²¹⁴ Atmiņas par Tatjanu, kura, politisku iemeslu dēļ, noraidīja viņa bildinājumu, pamudināja V. Majakovski 1927. gadā atkārtoti ierasties Penzā, kur viņš tikās ar vietējiem žurnālistiem, dzejniekiem un uzstājās Penzas Tautas namā.

Laikā, kad V. Majakovskis pirmoreiz uzstājās Penzā - 1914. gada martā - A. Čakam bija 12 gadi, viņš dzīvoja Rīgā un mācījās Rīgas Aleksandra ģimnāzijā. Otrajā V. Majakovska viesošanās reizē Penzā - 1927. gadā - A. Čaks jau dzīvoja un strādāja Drabešu sešklasīgajā internātskolā. Nav ziņu, ka šajā laikā viņš būtu viesojies Penzā. Laikrakstā *Норд-Ост* publicētais raksts “Mana pirmā sastapšanās ar Majakovski” iespējams, bija redakcijas pasūtījums, bez sasaistes ar reāliem notikumiem.

²¹³ Pie mājas tagad piestiprināta memoriālā plāksne – autores piezīme.

²¹⁴ Устимкина Т. Володя был красный, а мы белые. В. Маяковский и Т. Яковлева. *Пензенское краеведенье*. 2017. Nr. 3-4, с. 23.-24.

Savukārt literatūrzinātnieces Tatjanas Ustimkinas (*Устимкина*) publikācija žurnālā *Пензенское краеведенье* (“Penzas novadpētniecība”, 2017)²¹⁵ atklāj, ka A. Čaks, rakstot V. Majakovska viesošanas Penzā, iespējams, izmantojis atsevišķus faktus no Majakovska 1927. gada uzstāšanās Pilsētas Dramatiskajā teātrī²¹⁶. Domājams, ka arī A. Čaka rakstā minētā V. Majakovska dzejas vakara programma ir fikcija - A. Čaks norāda, ka V. Majakovskis it kā ir slavinājis Sarkano armiju un arī pievērsies valsts vietējo notikumu apskatam²¹⁷, tomēr T. Ustimkinas, analizējot viņa uzstāšanos Pilsētas teātri, norāda, ka V. Majakovskis pasākumā lasīja veltījuma dzejoļus Parīzei²¹⁸, Spānijai, Ņujorkai un S. Jeseņina (*Есенин, 1895-1925*) piemiņai. Lai šo jautājumu atrisinātu līdz galam, būtu nepieciešami papildus pētījumi arī Penzas Novadpētniecības muzeja arhīvā. Hipotētiski var pieņemt, ka A. Čakam bija atvests vai atsūtīts kāds pasākuma apraksts, bet precīzu ziņu trūkst.

Vienlaikus jāatzīst, ka latviešu literatūrkritika Majakovska ietekmi Čaka lirikā jau bija pamanījusi pirms viņa 1931. gada raksta publikācijas, tā piemēram, Zenta Mauriņa (1897-1978), analizējot dzejnieka pirmos divus dzejas krājumus, 1928. gadā norādīja uz krievu rakstniecības iespaidu A. Čaka dzejā, bet uzsvēra, ka tajā “jauzama zināma dzejnieciska gatavība”²¹⁹ un gadu vēlāk, nosodot jaunās paaudzes modernistu dzeju, uz nepieņemamām Majakovska un Jeseņina ietekmēm norādīja rakstnieks un sabiedriskais darbinieks Rihards Rudzītis (1898-1960), apgalvodams, ka A. Čaks “ir Majakovska un Jeseņina skolnieks. (..) Huligānisma ideoloģijas un kroga psiholoģijas galvenais ievazātājs latviešu dzejā”²²⁰ Savukārt mūsdienu literatūrpētnieki krievu modernistu skolas klātbūtni Čaka dzejā vērtē pozitīvi, piemēram, S. Radzobe atzīst, ka jaunajai literātu paaudzei “[19]30. gados bija tiesības publiski nedefinēt kā savu, tā savas paaudzes dzejas specifiku.”²²¹

A. Čaka saikne ar krievu futūrisma balstījās viņa zināšanās un interesē par dzeju, kas fokusēta uz modernistiem - imažinistiem, futūristiem. Viņi uzrunāja lasītāju caur

²¹⁵Устимкина Т. Володя был красивый, а мы белые. В. Маяковский и Т. Яковлева. *Пензенское краеведенье*. 2017. Nr. 3-4, с. 23.-24.

²¹⁶ Bijušajā Krievijas imperatora Aleksandra II vārdā nosauktajā Tautas namā, kas vēlākajos gados tika pārdēvēts par Pilsētas Dramatisko teātri.

²¹⁷ Устимкина Т. Володя был красивый, а мы белые. В. Маяковский и Т. Яковлева. *Пензенское краеведенье*. 2017. Nr. 3-4, с. 23.-24.

²¹⁸ V. Majakovskis bija nesen atgriezies no ceļojuma uz Parīzi, kur viņš satikās ar lielo mīlestību Tatjanu Jakovļevu, kura veselības uzlabošanas nolūkos bija pārcēlusies uz dzīvi Parīzē. V. Majakovskis vairākas reizes lūdzis Tatjanas roku, bet viņa atteikusi.

²¹⁹ Mauriņa, Z. Divi jauni dzejnieki. *Piesaule* nr. 8, 1928. gads, 383. lpp.

²²⁰ Rudzītis, R. Negatīvas tendences mūsu visjaunākajā dzejā. *Daugava* nr. 9, 1929. gads, 1121. lpp.

²²¹ Radzobe, S. (2021). Čaks un laiks. Rīga: Zinātne, 149. lpp.

tēlainību, neparastību, krāsainību, dažkārt pat izaicinošu agresiju. Kā raksta Silvija Radzobe, “A. Čaka dzeju ar futūristiem vieno ne tikai urbānisms, bet arī vairāki citi principi, piemēram, epatāža, deestetizācija, pazeminot augsto, paaugstinot zemo, izaicinošs imorālisms kā vecās melu morāles noraidījums, groteska – īstenības un fantastikas apvienojums ar mērķi atklāt lietu īsto dabu”.²²²

1922. gadā, atgriežoties Latvijā, A. Čaks atveda līdz futūristu avīzes “*Газета Футуристов*” (Futūristu avīze) pirmo numuru²²³. Interese par krievu futūrisma vienoja arī A. Čaku ar viņa draugu mākslinieku Jāni Plasi (1892-1929), kas savukārt bija pazīstams ar V. Majakovska līdzgaitnieku D. Burļuku. J. Plase ar D. Burļuku iepazinās Pirmā pasaules kara laikā Vladivostokā, kur viņš bieži uzstājās pilsētas centra krodziņā “Balagančik”. Tur D. Burļuks bez dzērieniem viesus cienāja ar savām lekcijām, ierodoties īpatnējā tērpā ar mazu ēzelīti uz pieres. Ar D. Burļuka palīdzību J. Plase ieguva savu lielo un reto japāņu gravīru kolekciju, ko 1920. gadā atveda uz Rīgu. Vēlāk tā nonāca A. Čaka īpašumā²²⁴.

Desmit gadus pēc V. Majakovska nāves, 1940. gada 13. aprīļa laikrakstā “Jaunākās Ziņas”, A. Čaks publicēja rakstu dzejnieka piemiņai, kurā pieminēja viņa jaunā ceļa meklējumus 20. gadsimta sākumā, futūrisma, plakātisma dzejā, kas ar gadiem kļuva mierīgāks, dziļāks, vispusīgāks: “V. Majakovska izjūtu amplitūda visai plaša: blakus sarkasmam, ironijai, dusmu izverdumiem un lepnai lielībai rodams arī glāstošs maigums, sāpīgas ilgas un traģiskas skumjas”.²²⁵ Nenoliedzami, ka V. Majakovska personības un viņa dzejas iespaids uz topošo literātu A. Čaku bija liels, jo vēlāk viņš pats atzina, ka pirmie dzejoļi tapuši futūristu ietekmē²²⁶. Futūristi iespaidoja A. Čaka dzejas poētiku, tomēr par futūrisma pārstāvi viņš nekļuva.

²²² Radzobe, S. (2021). *Čaks un laiks*. Rīga: Zinātne, 162. lpp.

²²³ RTMM, inv. nr. 40962 Čaka fonds. Laikraksts tika izdots Tomskā, izdevniecībā “Факел” (*Lāpa*) uz vienas lapas ar izteiksmīgiem, tekstu papildinošiem un akcentējošiem saržiem. Futūristu avīzi pētījumā izmantoju pēc profesores Silvijas Radzobes ierosinājuma.

²²⁴ Par to sīkāk: Čaks, A. (1931). *Jānis Plase*. Rīga: Zaļā Vārna, 28. lpp.

²²⁵ Čaks, A. (2007). Vladimira Majakovska piemiņai. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti Raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 280. lpp.

²²⁶ Čaks, A. (2007). Vladimira Majakovska piemiņai. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti Raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 280. lpp.

1.7. A. ČAKA MEDICĪNAS STUDIJAS KRIEVIJĀ: IESPĒJAMĪBA UN ATKLĀJUMI

1925. gada autobiogrāfijā A. Čaks apgalvo: “beidzis skolu 1920. gada pavasarī, pēc tam it kā divus gadus [izcēlums mans – A. Medne] studēju medicīnu, no tām studijām teorētiskā ziņā nekā lāga nebija: mani mobilizēja kā studentu mediķi, un nācās strādāt kā feldšerim dažādās kara slimnīcās un braukāt sanitārā vilcienā”.²²⁷

A. Čaka dzīve 1921. gadā un 1922. gada pirmajā pusgadā Krievijā ir dokumentēta Padomju Savienības Komunistiskās partijas Mordovijas apgabala komitejas Partijas arhīva izziņā²²⁸. Tajā nav informācijas par viņa studijām Maskavas Universitātē, toties norādītās vietas un darbības laiks faktiski izslēdz iespēju, ka Čaks pēc skolas beigšanas divus gadus būtu nodevies mācībām Maskavā.

Vai vispār un kur A. Čaks studēja medicīnu? Pirmā pasaules kara laikā nozīmīga loma bija žēlsirdīgo māsu/brāļu kursiem. Palīdzība ievainoto kopšanā hospitāļos un lazaretēs bija ne tikai katra goda pienākums, bet arī nepieciešamība. Krievijas cara ģimenes iedvesmoti, daudzi iesaistījās žēlsirdīgo māsu/brāļu kustībā; kas varēja, atbalstīja žēlsirdības kustību, ieguldot līdzekļus labdarībā. Feldšeru/sanitāru kursi, kuros divu mēnešu laikā kursanti apguva vajadzīgās iemaņas, bija populāri visā Krievijā. Arī Latvijas Kara muzeja Starpkaru vēstures nodaļas vadītāja Ilze Krīgere apliecina, ka “Krievijā jaunie puīši labprātīgi iesaistījās sanitārajās vienībās, kur dabūja regulāri paēst un viņiem tika nodrošināts apģērbs”.²²⁹ Pilnībā neizslēdzot A. Čaka saikni ar medicīnas studijām, ir iespējams, ka arī A. Čaks beidza žēlsirdīgo brāļu/māsu jeb sanitāru kursus Saranskā vai Penzā. Šādus kursus Penzā, piemēram, apmeklēja Čaka līdzgaitnieks mākslinieks Kārlis Baltgailis (1893-1979), tobrīd mākslas skolas students. Baltgailis savās atmiņās raksta: “mākslas skolā noorganizējās izpalīgu grupa, lai palīdzētu pārslogotajiem sanitāriem. Mūsu, izpalīgu, uzdevums bija smagi ievainotos nogādāt no vagoniem līdz pajūgiem, kas jau gaidīja uz ielas, pēc tam pavadīt līdz slimnīcām vai pārsiešanas punktiem. Pūlējāmies ar lielu uzmanību. Ielas malās sapulcējušies daudz cilvēku, cits klusi, cits, aizturēdams asaras, vēro tautas postu. Atceros, ka uz nestuvēm gulēja kāds pavisam jauniņš virsnieks ar sabiedētu galvu nesamaņā. (..) Tas bija pašā kara sākumā, vēlāk sanitārie vilcieni nāca

²²⁷ Čaks, A. (1994). Autobiogrāfija. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3.sējums*. Rīga: Zinātne, 786. lpp.

²²⁸ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Mordovijas apgabala komitejas Partijas arhīva izziņa 1990. gada 4. oktobrī. No: *Aleksandra Čaka gadagrāmata 2007*. Rīga: Pils, 2007, 96. lpp.

²²⁹ Antras Mednes saruna ar Latvijas Kara muzeja Starpkaru vēstures nodaļas vadītāju Ilzi Krīgeri 30.01.2013.

bieži, iedzīvotāji pierada un viņus arvien vairāk arī pašus skāra kara posts. Gan sanitāriem, gan mums, izpalīgiem, radās arvien vairāk darba un slimnīcas jau bija pārpildītas. Uz sliežu ceļiem pienāk ešloni ar daudz gūstekņiem, lielāko tiesu tie ir austriešu armijas piederīgie – čehi, kuri brīvprātīgi padevušies gūstā un viņus veda izvietojšanai. Zili pelēkos šineļos, nonīkuši bēduļi, viņi atstāja skumju iespaidu. Lielākā daļa viņu, kaut arī dzīvi, no savējiem un dzimtenes šķirti uz neredzēšanos”.²³⁰ Baltgailis kolorīti raksturo pilsētas vidi un jauniešu sadzīvi, kā arī iespējas apmeklēt pirmās palīdzības sniegšanas kursus un palīdzēt karā ievainotajiem. Penzas ekonomisko un sadzīves situāciju 1915. un 1916. gadā savā dienasgrāmatā ir aprakstījis arī mākslinieks Jēkabs Kazāks (1895-1920), kurš šajā laikā, sava drauga Augusta Dīriķa (1894-1941) aicināts, ieradās Penzā mācīties. Savukārt pats Dīriķis dzīvoja un mācījās Penzā jau kopš 1914. gada. Latviešu jaunie mākslinieki, tobrīd Penzas mākslas skolas audzēkņi, nereti izmantoja izdevību strādāt naktīs ar 35 rubļu mēnešalgu un iespēju paēst un apgērbties. Diemžēl neviens no viņiem savos Penzas laika memuāros Čaku nav minējis. Kā norāda J. Kazāks, Penza kara bēgļu vidū vispār bija populāra apmešanās vieta: “Tajā laikā uz Krieviju sūtīja lielus bēgļu barus no Kurzemes, Lietuvas un Polijas. Viņu saņemšanai un novietošanai katrā lielākā pilsētā ierīkoja bēgļu apgādāšanas komitejas”.²³¹

Arī Saranskas Reālskolas jaunais korpuss kādu laiku bija atvēlēts žēlsirdīgo māsu/brāļu kursantu apmācībai un, līdztekus kursiem, tur darbojās arī hospitālis. Smagajā kara situācijā, kad visi līdzekļi bija nodoti kara vajadzībām un ievainoto ārstēšanai, skolas audzēkņiem piešķīra papildus brīvlaiku²³². Iespējams, ka A. Čaks feldšeru/sanitāru kursus pabeidza Saranskā un viņa pievēršanās medicīnai saistīta ar Saranskas hospitāļa darbību²³³. Ir saglabājusies 1919. gada 25. maijā izsniegta apliecība nr. 3461920, kas apliecina, ka tobrīd viņš ir Saranskas 4. padomju skolas skolnieks.²³⁴ Diemžēl, nekādu citu dokumentu, kas apliecinātu A. Čaka studijas Maskavā ne 1919., ne 1920. gadā nav. Arī 1922. gadā aizpildītajā kadru anketā, lai izbrauktu no Krievijas, A. Čaks nav minējis faktu, ka būtu studējis medicīnu, bet tikai norādījis, ka līdz 1920. gada pavasarim ir mācījies Saranskas 4. padomju skolā (bijušā Rīgas Aleksandra ģimnāzija)²³⁵.

²³⁰ Kārļa Baltgaila piezīmes. K. Baltgaila ģimenes arhīvs.

²³¹ Lamberga, D. (2007). Jēkabs Kazāks. Rīga: Neputns, 49. lpp.

²³² Antras Mednes saruna ar Mordovijas Novadpētniecības muzeja Saranskā galveno speciālisti Irinu Voroninu 10.04.2019.

²³³ Iespējams, ka tā varēja būt Čaka 1925. gada autobiogrāfijā minētās Maskavas Universitātes Medicīnas fakultātes filiāle.

²³⁴ *Saranskas 4. padomju skolas apliecība A. Čadarainim Saranskā 1919. gada 25. maijā nr. 346*. RTMM, inv. nr. 40845 Čak D1/3. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²³⁵ A. Čaka kadru anketa. AČMD PDA. Aleksandra Čaka muzeja pētnieciskā darba arhīvs.

Jautājumu par A. Čaka medicīnas studijām Maskavas universitātē aktualizēja arī literatūrzinātnieks V. Rūmnieks, strādājot pie biogrāfiskā romāna “Čaks”: “Cik var saprast no pētījumiem, ar 1918. gadu tur sākas pilnīgs haoss – par studentiem pēkšņi kļūst arī pārliecināti boļševiki, kuri vidusskolu tuvāk par kilometru nav redzējuši, lekcijas un nodarbības notiek neregulāri. Jāatzīst, ka mēģinājumi neklātienes ceļā piekļūt tā laika studentu sarakstiem, lekciju plāniem vai jebkuriem citiem materiāliem, kas konkrēti liecinātu par Čaka medicīnas studijām Maskavas universitātē, beidzās bez rezultātiem”.²³⁶ Pats Čaks Medicīnas studijas vēlreiz pieminēja 1931. gada publikācijā “Mana pirmā sastapšanās ar Majakovski”: “Es strādāju par asistentu pilsētas slimnīcā un bez tam ārpus pilsētas Penzas kara hospitālī”.²³⁷ Iespējams, šo norādi izmantoja A. Būmanis, apgalvodams, ka A. Čaks 1918. gadā, būdams medicīnas students Maskavā, tikko apgūtās medicīnas pamatu zināšanas pielietoja praksē, līdzīgi citiem studentiem, kas kļuva par feldšeriem vai ārstiem Pilsoņu kara frontē; turklāt A. Čaks kā sanitārvilcienu apkalpes loceklis esot arī izbraukājis Krieviju krustu šķērsu, bet 1919./20. gada sevišķi saltajā ziemā četrus mēnešus viņš ir strādājis Penzas pilsētas slimnīcā par asistentu un kara hospitālī.²³⁸ Diemžēl A. Būmanis nav norādījis izmantotos avotus.

Neskaidrības par A. Čaka medicīnas darbu Penzā rada arī dažādu autoru publikācijās minētie atšķirīgie laiki un vietas. Penzas Literatūras muzeja krājumā saglabājusies 1920. gada 12. janvāra fotogrāfija (21. attēls). Tajā redzams A. Čaks kopā ar jauniešiem. Fotogrāfija, iespējams, veikta Penzas kara hospitālī, tomēr tā ir tikai Penzas Literatūras muzeja krājuma speciālistu versija, skaidri nezinot fiksētā momenta nozīmi un vietu. Diemžēl, trūkst arī sīkākas informācijas par fotogrāfijā redzamajiem cilvēkiem, tāpēc pastāv iespēja, ka konkrētajai fotogrāfijai nav nekādas saistības ar hospitāli. Iespējams, papildus pētījumi Krievijas vēstures arhīvos ieviestu lielāku skaidrību. 1945. gada 6. februāra autobiogrāfijā A. Čaks medicīnas studijas vairs nepieminēja.

²³⁶ Rūmnieks, V. (2012). Nezināmais Čaks. Romāna pieredze. No: *Tagadnes dzejnieks*. RPKIA Aleksandra Čaka memoriālais dzīvoklis- muzejs, 97. lpp.

²³⁷ Čaks, A. (1994). Mana pirmā sastapšanās ar Majakovski. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti. 3. sējums*. Rīga: Liesma, 270. lpp.

²³⁸ Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti 5. sējums*. Rīga: Liesma, 305. lpp.

1.8. POLITISKO ZINĀŠANU APGUVE PENZAS STRĀDNIĒKU-ZEMNIEKU KOMUNISTISKAJĀ UNIVERSITĀTĒ

Penza 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs bija tipiska apriņķa pilsēta, administratīvs, kultūras un tirdzniecības centrs ar 75 tūkstošiem iedzīvotāju. Apriņķa galvenā prioritāte bija lauksaimniecība. Pilsoņu kara un pēckara laiks bija viskritiskākais, jo tika izpostīts dzelzceļš, pa kuru pārvadāja produktus, izejvielas un materiālus. Kurināmā trūkuma dēļ pilsētā nestrādāja vairums rūpnīcu. 1921. gadā Penzas apriņķī sākās bads. Strādniekiem, kuriem bija darbs, algas maksāja nevis naudā, bet deva iespēju par nopirkt maizi. Pilsētas vadība organizēja sestdienas un svētdienas talkas, kuru ieņēmumus pārskaitīja badacietēju fondā. Viens no apriņķa vadības kultūrpoltikas soļiem bija – iesaistīt vietējos iedzīvotājus kultūras aktivitātēs. Neskatoties uz pilsētas sagrauto infrastruktūru, politisko haosu un badu, Penzā darbojās teātris, divi kinoteātri, pašdarbnieki bija izveidojuši arī operas teātri ar saviem solistiem, kori, orķestri un baleta trupu. Lai uzturētu pozitīvu noskaņu smagajos apstākļos, ar koncertiem no Maskavas un Petrogradas ieradās slaveni mākslinieku kolektīvi²³⁹.

1921. gada janvārī un februārī A. Čaks mācījās Penzas guberņas strādnieku-zemnieku komunistiskajā universitātē (*Пензенский Рабоче-Крестьянский Университет*). Par īso mācību periodu trūkst detalizētu ziņu, tāpēc pētījumā izmantoti A. Čaka no Krievijas atvestie dokumenti un publikācijas (kurus 1970gados dokumentus Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā nodeva E. Briežkalne), kā arī 1980. gados V. Rūmnieka iegūtie materiāli, galvenokārt atmiņas un V. Rūmnieka sarakste ar krievu vēsturnieku Maksimu Osovski (*Осовский*). Precizējošu un papildinošu informāciju dzīvi Penzā 20. gadsimta 20. gados sniedza arī Penzas Novadpētniecības muzeja speciāliste Larisa Surina (*Сурина*) 2019. gadā promocijas darba autorekspedīcijas laikā.

Kā norādīts S. Radzobes pētījumā “Vai Čaks (sirdī) bija komunist?”, A. Čaks kopš 1920 gada bija Krievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas biedrs²⁴⁰. Ar partijas atbalstu 1920. gada 31. decembrī viņš kļuva par Penzas Strādnieku-zemnieku

²³⁹ Antras Mednes intervija ar Penzas Novadpētniecības muzeja speciālisti Larisu Surinu 11.04.2019.

²⁴⁰ S. Radzobes pētījums par dzejnieka Aleksandra Čaka politiskajām aktivitātēm Pilsoņu kara laikā “Vai Čaks (sirdī) bija komunisti?” Saranskā, kur jaunais Čaks ne tikai iestājās Komunistiskajā partijā, bet arī kļuva par veiksmīgu aktīvistu ideoloģiskā darba frontē – gan kā vietējās avīzes “Komunistiskais Ceļš” atbildīgais redaktors un autors, gan kā aģitācijas-propagandas daļas vadītājs. Pieejams: http://www.culturecrossroads.lv/system/articles/pdf_lvs/000/000/038/original/KultKrustp8_Uzlabotais_23.1.2.16.217-233.pdf?1482845247. [sk. 23.03.2018.] un Medne, A. (2007). Aleksandrs Čaks Krievijas krustceļos. No: *Aleksandra Čaka gadagrāmata*. Rīga: Pils, 93.-99. lpp.

komunistiskās universitātes studentu²⁴¹. 1921. gada 11. oktobrī A. Čaks saņēma Penzas strādnieku-zemnieku komunistiskās universitātes beigšanas apliecību ar norādi: “Mācību procesā Aleksandrs Čadarainis uzrādījis lielus panākumus”.²⁴² Apliecinājums mācībām ir arī partijas skolas kursanta A. Čadaraiņa pierakstu burtnīca, kurā aizpildīta gan tikai pirmā lapa ar Kārļa Marksa (*Marx*, 1818-1883) “Kapitāla” (*Kapital*) 1. sējuma 12. nodaļas konspektu (23. attēls).

V. Rūmnieka privātajā arhīvā glabājas Saranskas vēsturnieka M. Osovska atsūtītais 1921. gada februāra Maskavas komandējuma pieprasījuma noraksts, kur veidlapas kreisajā malā M. Osovskis pedantiski uzrakstījis: “Gubernas komunistiskā partijas padomju skola, vēl (apakšā) - strādnieku zemnieku universitāte. Tika prasīts komandējums skolas komandantam Romānam Struko (*Струко*) un kursantiem Pjotram Sisojevam (*Сисоев*) un Aleksandram Čadarainim, lai gādātu universitātei “manufaktūru””.²⁴³ Tas liecina, ka studenti ne tikai mācījās, bet tika izmantoti arī kā praktiski palīgi - sagādnieki valstij un skolai grūtajos ekonomiskajos apstākļos, tāpēc neatlika laiks mācībām. PSKP Mordovijas apgabala komitejas Partijas arhīva izziņā teikts, ka A. Čaka “teorētiskā (marksistiskā) sagatavotība ir laba un viņš iepazinies ar marksistiskās literatūras galvenajiem darbiem”.²⁴⁴ (24. attēls).

Paralēli kultūras un medicīnas iestādēm, Penzā aktīvi darbojās arī politiskās biedrības. A. Čaks bija iesaistījies Penzas Kārļa Lībknehta (*Liebknecht*, 1871-1919)²⁴⁵ vārdā nosauktajā klubā²⁴⁶. (25. attēls). To apliecina viņa 1921. gada 29. janvārī izdotā kluba biedru karte²⁴⁷. K. Lībknehta vārdā nosauktie klubi 20. gadsimta 20. gados bija populāri Krievijas pilsētās un darbojās ar vadmotīvu: “Klubs ir tavas dzimtās mājas, apmeklē to un piedalies kluba darbā”.²⁴⁸ Dalības maksa jeb biedru nauda mēnesī bija 5

²⁴¹ *Penzas strādnieku-zemnieku komunistiskās universitātes studenta apliecība nr. 131*. RTMM, inv. nr. 40663 Čak D1/12. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁴² *A. Čaka Penzas strādnieku-zemnieku komunistiskās universitātes apliecība nr. 2097*. MKM, inv. nr. 3718. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

²⁴³ Antras Mednes intervija ar literatūrzinātnieku Valdi Rūmnieku 04.04.2018. Dokumentu noraksti atrodas V. Rūmnieka privātajā arhīvā.

²⁴⁴ PSKP Mordovijas apgabala komitejas Partijas arhīva izziņa. AČMD, inv. nr. D/865.

²⁴⁵ Kārlis Lībknehts bija 19./20. gadsimtu mijas aktīvs kreisi noskaņots vācu politiķis, kurš bija studējis jurisprudenci un politekonomiju Leipcigā un Berlīnē, bet doktora grādu aizstāvējis Vircburgā. 1912. gadā tika ievēlēts Reichstāgā no Vācijas Sociāldemokrātiskās partijas un iekļāvās tās kreisajā spārnā. Neatbalstīja Vācijas piedalīšanos Pirmajā pasaules karā. *Latvijas padomju enciklopēdija 6. sējums*. (1985). Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 82. lpp.

²⁴⁶ RTMM, inv. nr. 40663, Čak D1/12. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁴⁷ *Kārļa Lībknehta kluba biedru karte nr. 81*. RVLML, inv. nr. 40663 Čak D1/12. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁴⁸ *Kārļa Lībknehta kluba biedru karte nr. 81*. RVLML, inv. nr. 40663 Čak D1/12. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

rubļi, ko A. Čaks bija samaksājis par 1921. gada janvāri, februāri un martu, tātad klubā viņš visticamāk ir darbojies trīs mēnešus. A. Būmanis norāda, ka A. Čaks Penzas K. Lībknehta klubā aktīvi darbojies kā lektors, tomēr tam trūkst dokumentālu pierādījumu. Apguvis jaunākās politiskās un ideoloģiskās iemaņas, A. Čaks atgriezās Saranskā un no 1921. gada aprīļa strādāja Politiskās izglītības daļā par gubernas politiskās izglītības nodaļas instruktoru, lasīja lekcijas marksisma teorijā, darbojās žurnālistikā, pielietodams iegūtās zināšanas praksē.

1920. gada 12. jūnijā starp Latviju un Padomju Krieviju tika parakstīts Bēgļu reevakuācijas līgums, kur “Latvija no vienas puses un Krievija no otras puses, vēlēdamās ātrāk likvidēt kara nodarīto postu, dotu iespēju abu zemju bēgļiem, kuri bija spiesti atstāt savas dzimtās mājas, nekavējoties atgriezties dzimtenē, nenogaidot miera noslēgšanu starp abām līguma slēdzējām valstīm, tādā kārtā veicināt miermīlīgu kaimiņu attiecību nodibināšanos starp abām tautām, šī nolūka sasniegšanai vienojās noslēgt līgumu par bēgļu reevakuāciju”.²⁴⁹ 1920. gada 11. augustā parakstītais Miera līgumu starp Latviju un Padomju Krieviju oficiāli noslēdza Latvijas Brīvības cīņas. Tas deva iespēju plašajā Krievijā esošajiem izsūtītiem, izceļojušiem, armijā mobilizētiem un Pirmā pasaules kara laikā aizbraukušiem latvieši un cittautiešiem no Latvijas atgriezties savā dzimtenē. Uz Latviju evakuējamo sarakstā, kas glabājas Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājumā, minētas 134 personas – bijušās Rīgas Aleksandra ģimnāzijas skolnieki un viņu ģimenes locekļi²⁵⁰.

1920. gads un 1921. gads A. Čaka dzīvē un politiskajā darbībā atspoguļoja vēsturisko situāciju Krievijā kopumā, valdošās varas definētos politiskos uzskatus un pārlicību pēcrevolūcijas laikā Saranskas apriņķī. A. Čaku, kā kreisi noskaņotu ruporu virzīja vadošos ideoloģiskos amatos. Politiskā naivuma un jaunības aizrautības iedvesmots, viņš strauji kāpa pa karjeras kāpnēm, bet – jādūmā - politiskā darbība un ar to saistītās problēmas (varas visatļautība, zemnieku aplaupīšana un izrēķināšanās ar cilvēku dzīvēm) nedeļa gaidīto gandarījumu. Vēlme atgriezties Latvijā, kur ekonomiskie un sadzīves apstākļi nebija tik smagi kā Krievijā, bija spēcīgāka par KK(b)P Saranskas apriņķa komitejas politiskās karjeras izaugsmes piedāvājumu. Latvijas Valsts vēstures arhīva Bēgļu nodaļā ir saglabājusies A. Čaka apliecība, izdota 1922. gada 28. jūnijā, kas

²⁴⁹ Grīviņš, Valters. Bēgļu reevakuācijas līgums starp Latviju un Krieviju. Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/beglu-reevakuācijas-līgums-starp-latviju-un-padomju-krieviju-1261920>. [sk. 20.01.2018.]

²⁵⁰ 1920. gada evakuējamo saraksts uz Latviju. MKM, inv. nr. 4858/10. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

deva iespēju vēlāk saņemt beztermiņa Latvijas pilsoņa pasi (22. attēls).²⁵¹ A. Čaks Rīgā ieradās 1922. gada jūnija beigās.

Laika posms no 1911. gada līdz 1920. gadam, kad A. Čaks mācījās ģimnāzijā, bija politisku un ekonomisku pārmaiņu laiks visā Eiropā. Vairākkārt mainījās politiskās varas. Tā laika pieejamais hronoloģiskās informācijas skelets dod informāciju par vispārējiem notikumiem, bet nedod notikumu personīgu, saturisku izvērtējumu, kas ļautu precīzāk analizēt A. Čaka un viņa ģimenes ikdienas dzīvi Krievijā. A. Čaka dzīves gadi Krievijā bija saistīti ar viņa personības veidošanos un sava ceļa meklējumiem kara, bada, kā arī represīva režīma apstākļos.

²⁵¹ Bēgļu nodaļas apliecība Nr.115303. LVVA, 1632. f., apr. 1, lietas nr. 3901, 13. lpp.

1.9. MĀCĪBAS LATVJU JAUNATNES SAVIENĪBAS VIDUSSKOLĀ

1922. gada rudenī A. Čaks sāka mācības Latvju Jaunatnes savienības vidusskolā. Tā kā viņš bija nolēmis studēt medicīnu Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē, bet universitātē viņa dokumentus nepieņēma, jo trūka vērtējuma eksaktajos priekšmetos, A. Čaks iesniedza dokumentus Latvju Jaunatnes savienības vidusskolā. Kāds A. Čaka labdaris uz Penzas guberņas Saranskas pilsētas izdotās Apliecības nr. 230 rokrakstā latviski bija uzrakstījis rekomendāciju, ka “A. Čadarainis kā bēglis būtu uzņemams vidusskolas klasē bez pārbaudījuma, jo pazīstu viņu kā apdāvinātu un centīgu, krietnu jaunekli”.²⁵²

Par A. Čaka mācībām Latvju Jaunatnes savienības vidusskolā saglabājusies neliela informācija 1922. gada oktobrī rakstītajās piezīmēs un 1925. gada autobiogrāfijā, kā arī E. Briežkalnes publikācijā grāmatā “Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku”.

20. gadsimta 20. gados Latvijas izglītības sistēmā sākās nozīmīgas pārmaiņas. Stāvoklis pēc Pirmā pasaules kara visā Latvijā bija ļoti smags. Tas skāra arī izglītības iestādes, mācību programmas un skolu materiālo bāzi. Kā norāda skolu vēsturnieks A. Staris, “lai sāktu sekmīgu mācību darbu, skolu jautājumu risināšanai izveidoja Izglītības komisiju, kuras priekšsēdētājs bija pieredzes bagātais pedagogs Kārlis Dēķens”.²⁵³ Skolās tika izveidotas atsevišķas klases jauniešiem, kuri dažādu iemeslu dēļ nebija saņēmuši vidusskolas gatavības apliecības vai tajās trūka vērtējumi kādos mācību priekšmetos un tās neatbilda Latvijas Izglītības ministrijas prasībām. Viena no skolām, kur varēja mācīties, savienojot izglītošanos ar darbu, bija Latvju Jaunatnes savienības vidusskola, jo mācības notika vakaros. Kā norāda A. Staris, “tā izmantoja Rīgas pilsētas 2. vidusskolas telpas un mācību materiālo bāzi. Šo iestādi uzturēja skolēnu mācību maksa un Izglītības ministrijas dotācijas. Latvju Jaunatnes savienības vidusskolā 1923./24. mācību gadā mācījās 180 audzēkņi – 115 vīrieši un 65 sievietes”.²⁵⁴

E. Briežkalne atcerējās, ka “A. Čaks patiesībā dabūja iet skolā divus gadus. Vienu gadu bija apmeklējis Latvju Jaunatnes savienības vidusskolu, bet tur viņš ar dažiem draugiem mācības nebija ņēmis sevišķi nopietni. Pa vakariem gājuši bieži uz Nacionālo teātri, jo tas atradās tuvu skolai un pēc pirmā cēliena bez mēteļiem un bez biļetēm viegli

²⁵² [Rekomendācijas devēja paraksts nesalāsams]. *A. Čaka autobiogrāfija*. AČMD, inv. nr. D/1024. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

²⁵³ Staris, A. (2000). *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam*. Rīga: Lielvārds, 142. lpp.

²⁵⁴ Turpat.

varējuši tikt teātrī. Pavasarī draugi izkrituši eksāmenos. (..) Bez tam bija sanācis konflikts ar vienu skolotāju, kurš, protams, nebija viņu eksāmenā žēlojis, bet mēģinājis atdot ar uzviju atpakaļ aizvainojumu, izgāžot cauri”.²⁵⁵ Pats A. Čaks savu attieksmi pret mācībām atklāja autobiogrāfijā, meklēdams attaisnojumu sliktajām atzīmēm: “iestajos Latvju Jaunatnes savienības vidusskolā, bet patiesībā gan cita nekā nedarīju kā tikai regulāri maksāju skolas naudu, jo reti kad aizgāju uz skolu un vēl retāk, kad mācījos. Krievija bija mani galīgi samocījusi”.²⁵⁶ Grūtības mācībās apliecina ieraksts dienas grāmatā 1922. gada 15. oktobrī: “Piecos aizgāju uz skolu. Garlaicīgi. Visi staigā sapīkuši, it kā nebūtu izgulējušies. Sarunas tik oficiālas, tā kā baidītos visi kaut ko izteikt, kas nebūtu vajadzīgs. Tāds stāvoklis ir cilvēkam, kad viņš kaut ko grib noslēpt. Cik zemu kritis modernais cilvēks! Man riebjas iet uz skolu. Viss tur notiek tik lieki un nedabiski”.²⁵⁷

Nenopietnu attieksmi pret mācībām apliecina bioloģijas skolotāja ironiskā vēstule A. Čakam ar atgādinājumu par aizmirsto bioloģijas burtnīcu: “Arī es biju piemirsis. Es zinu, Jums nav vairs vajadzīgs. Bet tikai tamdēļ Jūs atnāksiet viņai pakaļ, lai caur to Jums nebūtu nepatīkšanas un man vēl lielākas. T. P”.²⁵⁸ (26. attēls).

Pavasārī, nespējot nokārtot gala eksāmenus, Čaks nesaņēma apliecību par izglītību un Jaunatnes savienības vidusskolu nebeidza.

Iespējams, autobiogrāfiski motīvi par šo Čaka dzīves posmu ietverti stāstā “Mans draugs Salmiņš. Vakara skolnieka jautras piezīmes” (1923)²⁵⁹. Tas ir viens no pirmajiem Čaka prozas sacerējumiem, tapis vienlaikus ar mācībām skolā, un nevienā no rakstnieka paša sastādītajiem prozas krājumiem nav iekļauts. Stāsts publicēts sešus gadus vēlāk laikrakstā “Latvijas Kareivis”²⁶⁰. Tajā, tēlodams divu jaunu vieglprātīgu puisi ikdienas gaitas, Čaks izteiksmīgi raksturo kā skolas gaisotni, tā jauna cilvēka nespēju pretoties dažādiem dzīves vilinājumiem: “Tas bija burvīgs rīts! Mēs satikām dažas pazīstamas jaunavas. Runājām asprātības un izturējāties uzkrītoši, kā īsti mākslinieki”.²⁶¹ Ne vēstītājs *es* personā, ne protagonist Salmiņš, līdzīgi kā rakstnieks pats, eksāmenus nenokārto un skolu nebeidz. Čaks raksta: “Šodien mums bija skolā repetīcija ķīmijā.

²⁵⁵ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 68. lpp.

²⁵⁶ Čaks, A. (1994). Autobiogrāfija. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 786. lpp.

²⁵⁷ *A. Čaka dienas grāmata*. RTMM, inv. nr. 40785. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁵⁸ *A. Čaka vēstule bioloģijas skolotājam*. AČMD, inv. nr.K/1745. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

²⁵⁹ Stāsts sacerēts 1923. gada naktī no 13. uz 14. janvāri ar apakšvirsrakstu “Izvilks iz viena skolnieka dienasgrāmatas”.

²⁶⁰ Čaks, A. Mans draugs Salmiņš. Vakara skolnieka jautras piezīmes. *Latvijas Kareivis* nr. 127, 09.06.1929.

²⁶¹ Čaks, A. (1994). Mans draugs Salmiņš. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 150. lpp.

Zināms, ne es, ne Salmiņš neko nezinājām. Nav jau iespējams iemācīties. Ārkārtīgi garlaicīga zinība! Jau pēc pirmās puslapas prātam uzmācas kāds vilinošs “Karmenas” motīvs, nāsīs iešaujas kāda brīnišķīga odiera smarša, vai arī uz ielas kaut kas sevišķs notiek. Mazākais, pusstunda jāziedo savu iegribu apmierināšanai; tad turpinās ķīmijas lasīšana, bet cik ilgi. (..) Kur tādiem apstākļiem iespējams atbildēt? Liekas, mēs nekad neiemācīsimies ķīmiju. Gluži tāpat kā fiziku”.²⁶²

Interesanti atzīmēt, ka arī stāstā tēloto abu draugu nākotnes iecerēs rakstnieks ielicis autobiogrāfisku akcentu – Salmiņš un viņa draugs nodomā pievērsties mācībām Skatuves akadēmijā²⁶³, bet tajā tomēr netiek uzņemti. Abi draugi bravurīgi pārspriež, ka vienīgā iespēja būtu samaksāt par vidusskolas atestātu. Šādu ceļu gan topošais rakstnieks neizvēlas un vēl tā paša - 1923. gada rudenī iestājas citā skolā.

²⁶² Čaks, A. (1994). Mans draugs Salmiņš. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 151. lpp.

²⁶³ A. Čaks mēģinās iestāties Dailes teātra studijā – par to sīkāk turpmāk.

1.10. MĀCĪBU PROCESS UN LITERĀRĀ CEĻA SĀKUMS RĪGAS II. VALSTS VIDUSSKOLĀ

1923. gada rudenī A. Čaks iesniedza dokumentus Rīgas II. Valsts vidusskolā (27. attēls), kuru vēlāk, kā pats raksta, “šā tā arī pabeidza”²⁶⁴ un 1924. gadā saņēma Gatavības apliecību.

Rīgas II. Valsts vidusskolas²⁶⁵ dibināšanā liela loma bija Rīgas skolu departamenta direktoram Longīnam Ausējam (1885-1942)²⁶⁶, kurš departamentu vadīja no 1919. gada. L. Ausējs bija A. Čaka radnieks, viņa trešās pakāpes māsiņas Lūcijas Ausējas (dzim. Apkalna, 1888-1943) vīrs. Iespējams, ka tieši L. Ausējs pamudināja un palīdzēja A. Čakam, pēc neveiksmes Latvju Jaunatnes savienības vidusskolā, stāties vidusskolā vēlreiz. 1923. gada rudenī, viņš tika uzņemts Rīgas II. Valsts vidusskolā. Visa lielā Apkalnu – Ausēju dzimta rūpējās par A. Čaka izglītības gaitām, atbalstot Čadaraiņu ģimeni.

Mācības sākās 19. septembrī²⁶⁷ vakara maiņā. Sākumā skolas telpas atradās Rīgas pilsētas 16. pamatskolā – Dārtas 41A²⁶⁸. Valsts nodrošināja skolotāju algas un mācību

²⁶⁴ A. Čaks. LVVA, 1632. f., 1. apr., 3901,1., 14. lpp.

Saglabājušās atsevišķas mācību grāmatas, no kurām A. Čaks mācījās vidusskolā: M. Sostes “Ģeometrija vidusskolām. Sistemātiskais kurss. 2. daļa. Stereometrija” (AČMD, G/2639) viņš bija aizņēmis no Srinģa privātās bibliotēkas un nebija atdevis. Grāmatā vairākas A. Čaka piezīmes.

²⁶⁵ 1921. gada 22. jūnijā Skolu departamenta Vidusskolas nodaļa nosūtīja Rīgas pilsētas Izglītības nodaļai vēstuli ar ierosinājumu par jaunas Valsts vidusskolas atvēršanu, kurā lūdza paziņot, vai Rīgas pilsētas Izglītības nodaļa 1921./1922. mācību gadā uzskata par vajadzīgu jaunas skolas dibināšanu. 1921. gadā 2. septembrī Izglītības ministrija izdeva lēmumu nr. A2210, kas noteica, ka, saskaņā ar likumu par Latvijas izglītības iestādēm, tiek atvērta “valdības subsidējama skola, kura bauda valsts skolu tiesības: Pārdaugavas vidusskola Rīgā, skaitot no 1. septembra 1921. gada.

Britāne, A., Veidemane, A. (2006). *Āgenskalna ģimnāzija*. Rīga: Jumava, 10. lpp.

²⁶⁶ Longīns Ausējs - sabiedriskais darbinieks, skolotājs un tautsaimnieks, Cēsu pilsētas galva (1918), Latvijas Republikas izglītības ministrs (1921), ekonomikas zinātnu doktors, Latvijas Universitātes vecākais docents un Rīgas skolu departamenta direktors. L. Ausējs ieprecējās Apkalnu dzimtā. Viņa sieva bija Jāņa un Edes Apkalnu jaunākā meita Lūcija Zelma (1888-1943). Pats L. Ausējs bija daudzpusīgs, sabiedriski aktīvs Latvijas patriots, kurš bija dzimis Pleskavas apgabalā, latviešu Lauru kolonijā, mācījies Alūksnes draudzes skolā, Pleskavas reālskolā (1899-1900) un Pleskavas klasiskajā ģimnāzijā (1900-1906). Pēterburgas universitātes studēja matemātiku (1906-1910). Pēc studijām septiņus gadus strādāja par skolotāju Cēsu reālskolā, kur iepazinās ar nākamo sievu Lūciju Zelmu. Sarežģītajā Pilsoņu kara laikā viņš īsu brīdi - 1918. gadā bija Cēsu pilsētas galva, bet no 1919. gada strādāja par Izglītības Ministrijas Skolu departamenta direktoru. Paralēli darbam kā eksterns beidza arī Latvijas Universitātes tautsaimniecības fakultāti. Strādāja par Latvijas Universitātes vecāko docentu. 1925. gadā L. Ausēju ievēlēja Rīgas Domē, kur viņš bija Rīgas Skolu valdes loceklis. Viņš bija 2. Saeimas deputāts Nacionālajā centra frakcijā. 1927. gadā viņam piešķīra Triju zvaigžņu ordeni.

Pieejams: https://www.wikiwand.com/lv/Arveds_Bergs. [sk. 05.04.2020.]

²⁶⁷ Skolas atvēršanu ierosināja Rīgas pilsētas galva Alfrēds Andersons kopā ar toreizējo Izglītības ministru A. Daugi, skolu departamenta direktoru L. Ausēju un Rīgas pilsētas valdes izglītības nodaļas priekšnieku R. Bērziņu. LVVA, 66-371. f., 1.apr., 1.1., 37. lpp. Vēsturiskas ziņas par II. Rīgas valsts ģimnāziju (vidusskolu).

līdzekļus, Rīgas pilsēta – telpas, apgaismošanu un apkurināšanu. 1922. gadā skola pārgāja uz mācībām rīta maiņā, izlietojot skolas vajadzībām pamatskolas pārziņa dzīvokli un pilsētas publisko lasītavu. Atvēršanas gadā skolai tika dots nosaukums “Valsts Pārdaugavas vidusskola, bet jau 1922. gadā to nomainīja uz Rīgas II. Valsts vidusskola”.²⁶⁹ Oficiālajos dokumentos šāds nosaukums saglabājās līdz 1931./1932. mācību gadam, kad skolu pārdēvēja par II. Rīgas Valsts ģimnāziju²⁷⁰. Par Pārdaugavas vidusskolas direktoru Izglītības ministrija iecēla Pēteri Ļūļaku (1880-1970, kurš vēlāk pieņēma uzvārdu – Aigars)²⁷¹. Latviešu valodu mācīja skolotājs Voldemārs Gailītis, dabas zinības - Lilija Ļūļaks, bet matemātiku Elvīra Zālīte.

Rīgas II. Valsts vidusskolas mācību programmā bija 17 mācību priekšmeti: ticības mācība, latviešu, vācu, latīņu valodas, vēsture, ģeogrāfija, kosmogrāfija, matemātika – aritmētika, ģeometrija, algebra, trigonometrija, fizika, ķīmija, dabas zinības, sabiedriskās zinības, filozofija, zīmēšana. Katram skolniekam, arī A. Čakam, tika nodrošināta Rīgas sabiedriskā transporta braukšanas biļete nokļūšanai skolā. (28. attēls).

Pamatojoties uz Latvijas Valsts Vēstures arhīvā esošajiem skolas vēstures dokumentiem, 1923./1924. mācību gadā skolā mācījās 85 vīrieši un 110 sievietes. A. Čaka klasē bija 35 skolnieki un, citējot A. Čaka klases biedrenes V. Jirgenas-Rubenes atmiņas: “klase bija draudzīga un to saliedēja vēstures skolotājs un klases audzinātājs Kārlis Rūtentāls (1897-1974)”²⁷², kurš bija ieguvis izglītību Maskavas augstākajos pedagoģuursos²⁷³.

1924. gada pavasarī A. Čaka klase kārtoja eksāmenus latviešu, latīņu, vācu, angļu valodās, vēsturē, kosmogrāfijā, fizikā, bioloģijā, trigonometrijā un algebrā²⁷⁴. Rīgas II. Valsts vidusskolas pirmais izlaidums bija 20. jūnijā; gatavības apliecības saņēma 29 skolēni, viņu vidū arī A. Čaks²⁷⁵. Tādējādi Čaks 1924. gada pavasarī bija beidzis pilnu vidusskolas kursu pēc reālģimnāzijas tipa. Skolas raksturojumā teikts, ka viņš ir “attīstīts, spējīgs, sevī noslēgts, pārvērtē savas spējas”.²⁷⁶

²⁶⁸ Pirmsākumos Rīgas II. Valsts vidusskola atradās Zelļu ielā, bet tagad uz šīs skolas pamatiem darbojas Rīgas Valsts vācu ģimnāzija Āgenskalna ielā 21A.

²⁶⁹ *Izglītības ministrijas arhīvs*. LVVA, Lieta nr. 6637, 1.apr. 51, 1 lpp.

²⁷⁰ Britāne, A., Veidemane, A. (2006). *Āgenskalna ģimnāzija* Rīga: Jumava, 11. lpp.

²⁷¹ Par Pārdaugavas vidusskolas direktoru Izglītības ministrija iecēla Pēteri Ļūļaku (1880-1970, kurš vēlāk pieņēma uzvārdu – Aigars). Viņa darba alga bija 7700 rubļi mēnesī.

²⁷² Veltas Rubenes privātais arhīvs.

²⁷³ *Izglītības ministrijas arhīvs*. LVVA, 6637. f., 51 l, 1.apr., 1. lpp.

²⁷⁴ Britāne, A., Veidemane, A. (2006). *Āgenskalna ģimnāzija*. Rīga: Jumava, 16. lpp.

²⁷⁵ [Gatavības apl. Nr. 4]. Ziņojumi. (1924). *Latvis* nr. 826, 6. lpp.

²⁷⁶ *Gatavības apliecība A. Čakam*. AČMD, inv. nr. D/1457. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

Atbilstoši vērtējumam piecu ballu sistēmā A. Čakam vidējā atzīmē, beidzot vidusskolu, bija 3,8. Vājākas sekmes viņam bija vācu valodā (apmierinoši (3)) un latīņu valodā (apmierinoši), kā arī matemātikā (apmierinoši), ķīmijā (apmierinoši), sabiedriskās zinībās (apmierinoši) un zīmēšanā (apmierinoši), bet ļoti labus rezultātus viņš uzrādīja ticības mācībā (ļoti labi (5)), vēsturē (ļoti labi), kosmogrāfijā (ļoti labi), dabas zinātnēs (ļoti labi) un filozofijā (ļoti labi). Latviešu valodā A. Čaka zināšanu vērtējums saņēma atzīmi *labi* jeb četras balles (29. attēls).

Svešvalodu apguve, kuru A. Čaks sāka Rīgas Aleksandra ģimnāzijā, turpinājās arī pēc viņa atgriešanās Latvijā. Čaks īpaši pievērsās angļu valodai un to apguva pie privātskolotāja Jāņa Curika (1898-1986)²⁷⁷. Curiks, starp citu, 1930. gadā apprecējās ar A. Čaka tēva J. Čadaraiņa attālu radnieci Bertu Nusbaumu (prec. Miezīte, Curika, 1892-1970)²⁷⁸, kuras dzimta arī bija cēlusies Vidzemes, no Vestienas pagasta.

Rīgas II. Valsts vidusskolā A. Čaks iepazinās ar klases biedreni Leontīni Amāliju Rundeli (30. attēls), kuras tēvs Jānis Rundelis (1856-1939)²⁷⁹ no Vecpiebalgas bija aktīvs latviešu folkloras vācējs.

²⁷⁷ J. Curiks bija Rīgas valsts komercskolas angļu valodas skolotājs un A. Čaka ģimenes draugs. J. Curiks 1935. gadā uzrakstīja un izdeva savu sastādīto grāmatu ātrai un vienkāršai angļu valodas apguvei "My English Reader I" (Mana angļu valoda), kas iznāca A. Gulbja apgādā. Vienu grāmatas eksemplāru ar ierakstu 1935. gada 28. septembrī autors uzdāvināja savam skolniekam, tobrīd jau pazīstamam latviešu dzejniekam, Aleksandram Čakam. Grāmatas ievadā autors rakstīja: "1934./35. mācību gada sākumā, kad pirmo reizi Latvijā bija jāsāk mācīt angļu valoda pamatskolas 2. klases skolēniem, nebija šim nolūkam piemērotas grāmatas. Tādēļ tapa šī grāmata. Vingrinājumiem kā no skolotāja, tā bērnu puses jābūt pietiekošiem skaita ziņā un grūtākiem arvien jāatkārtojas. ar autora ierakstu tika dāvināta Aleksandram Čakam. Abas dāvinātās grāmatas ir saglabājušās un atrodas dzejnieka bibliotēkā. Curiks, J. (1935). *My English Reader I*. Rīga: A. Gulbja apg., 4. lpp.

²⁷⁸ Berta Miezīte (dzim. Nusbaums; Curiks (1892 - ap 1970.) no Vestienas. Čadaraiņu radniece (Jāņa Nusbauma meita). Dzīvojuši pie A. Čaka vecākiem Rīgā ap 1910. gadu, skolotāja, strādājusi Ogrē. 1930. gada jūnijā Čadaraiņu ģimene bija ielūgta Jāņa un Bertas Curiku saderināšanās un kāzu svinībās. Nav saglabājušās piezīmes vai laikabiedru atmiņu pieraksti par to, cik labi A. Čaks prata angļu valodu, bet ar skolotāju J. Curiku viņus vienoja ilga draudzība. Apsveikumi A. Čakam no J. Curika pienāca līdz pat 1940. gadam.

²⁷⁹ Jānis Rundelis dzimis 1856. gada 22. janvārī Majes un Krustiņa Rundelju ģimenē Vidzemē, Vecpiebalgā, Inešu pagasta "Celmos". Mācījies "Kalna Kaibēnu" mazajā skoliņā pie Reiņa un Matīsa Kaudzītēm līdz 1885. gadam, tad pārgājis uz Vecpiebalgas draudzes skolu. Vēlāk devies uz Rīgu, kur mācījies 1870. gadā dibinātajā pirmajā valsts pedagoģiskajā iestādē Latvijā – Baltijas skolotāju seminārā. Mācību laikā iepazinies ar jaunlatviešu kustības idejām – iesaistījies literārajā pulciņā, kura dalībnieki pēc Friča Brīvzemnieka aicinājuma vāca tautasdziesmas un sūtīja viņam uz Maskavu. Vēlāk tās nonāca Krišjāņa Barona rīcībā. Pēc semināra beigšanas J. Rundelis sāka darba gaitas pagasta skolā Nītaurē un aktīvi iesaistījās folkloras vākšanā. Līdz 1881. gadam J. Rundelis bija brīvklaušitājs Tartu universitātē un ieguva aprinča skolotāja tiesības. Tartu universitātē viņš studēja kopā ar K. Mīlenbahu. Kad 1881. gadā K. Mīlenbahs sāka vadīt vietējās muižniecības uzturēto Talsu aprinča skolu ar vācu mācību valodu, par skolotāju viņš uzaicināja J. Rundeli. Viņš 1881. gadā kļuva par krievu valodas pasniedzēju Talsu aprinča skolā Rožu ielā 1. No triju klašu zēnu skolas izveidoja piecu klašu progimnāziju. 1889. gadā K. Mīlenbahs devās uz Jelgavas ģimnāziju, J. Rundelis – uz Rīgu. Viņš strādāja par skolotāju, vēlāk, līdz pat 1911. gadam, par pārzini pilsētas Johana Harasa (J. K. Harass, 1785–1865) meiteņu skolā Pārdaugavā. Pēc skolu reformas 1911. gadā no daudzajām mazajām Rīgas skolām izveidoja lielākas – savienotās elementārskolas, cēla arī

Mīlestības jūtas pret L. A. Rundeli²⁸⁰ bija ļoti spēcīgs impulss A. Čaka radošās personības attīstībai un literārajam darbam. Biežā viesošanās Rundelu mājās bija saistīta ar skolas mājas darbu pildīšanu matemātikā, ķīmijā un fizikā Leontīnes uzraudzībā, lai saņemtu apmierinošu vērtējumu Gatavības apliecībā²⁸¹. Šis laiks sakrita ar intensīvu dzejošanu. Savus pirmos Latvijā uzrakstītos dzejoļus A. Čaks 1922. gada 17. augustā bija nosūtījis žurnāla “Jaunības Tekas” redaktoram Andrejam Jesenam (1873-1958) kopā ar pavadvēstuli: “Ar šo iesūtu Jums 6-us paša oriģināla dzejoļus, kurus pēc iespējas lūdzu ievietot “Jaunības Tekās”. Honorārs pēc Jūsu labpatikas. (..) Esmu iesācējs, tikko atgriezies dzimtenē. Svešumā, ar ko es varēju uzturēt kaut kādus sakarus ar latviešu literatūru, bija Jūsu “Jaunības Tekas”. Tādēļ, atgriezies dzimtenē, pie tam kā jauneklis, es savus pirmos soļus rakstniecībā nolēmu spert ar “Jaunības Teku” palīdzību. Palieku cerība, ka nebūšu alojies”.²⁸² Tomēr A. Jesens nesaskatīja jaunajā dzejniekā talanta iezīmes un nodeva vēstuli kolēģiem ar rīkojumu: “Nosūtīt atpakaļ uz pastrīpoto adresi!”²⁸³ Šie Jesenam nosūtītie seši A. Čaka dzejoļi nav saglabājušies, iespējams, ka viņš tos iznīcināja, apšaubīdams savu talantu vai dusmodamies par redaktora slikto atsaukumi. L. A. Rundele iespaidā A. Čaks atsāka rakstīt dzeju²⁸⁴.

Par alkām pēc tuva cilvēka A. Čaks vēsta stāstā “Mana mīlestība”, nav izslēgts, ka tas atbalso paša Čaka jaunības pārdzīvojumus : “Kā man zēnībā gribējās mīlēt! Visu dzīvību es biju ar mieru ziedot savai mīlestībai. (..) Kā kāpšana pa neredzamām trepēm uz

jaunas ēkas. Skolotājs J. Rundelis strādāja Āgenskalna elementārskolā. Pēc atgriešanās Rīgā, skolotājs pensionējās un dzīvoja namiņā, ko uzcēla vēl pirms kara Robežu ielā 2b Torņakalnā. Vecpiebalgas muzeju apvienības “Orisāre” galvenās krājumu glabātājas Marutas Cīrules stāstījums 15.06.2015.

²⁸⁰ Rīgas II. Valsts vidusskolu 1927. gadā beidza arī L. A. Rundeles māsa Aleksandra Johanna Emma Rundele.

²⁸¹ *Gatavības apliecība A. Čakam*. AČMD, inv. nr. D/1457. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

²⁸² *Vēstule A. Jesenam*. RTMM, inv. nr. 40697. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁸³ *A. Čadaraiņa dzeju kopa ar pavadvēstuli “Jaunības Teku” redaktoram A. Jesenam. 1923. gada 17. augusts*. RTMM, inv. nr. 40697 Čak. R22/11. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁸⁴ Viena no svarīgākajām mēbelēm katram literātam ir rakstāmgalds. A. Čaka tēvs 1920. gadā, tikko atgriezies no Krievijas, nopirka lielu, vecu rakstāmgaldu. E. Briežkalne savās atmiņās rakstīja, ka A. Čaka rakstāmgalds ir tik sliktā stāvoklī, kādu diezin vai varētu pie kāda latviešu rakstnieka atrast, jo tas bija ķirmju sagrauzts. A. Čaks esot apliecinājis, ka pie tā rakstāmgalda viņš sācis rakstīt un arī beigs. Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 76. lpp.

A.Čaks rakstīja pie veca, ķirmju sagrauzta rakstāmgalda, kuru tēvs 1920. gadā, vēl nenojaušot par dēla talantu, savām vajadzībām bija nopircis Rīgas sīkumtirgū. Jaunākajā pētījumā par Rīgas tirgiem 20. gadsimta sākumā, A. Caune devis vēsturisko aprakstu arī sīkumtirgiem, kas darbojās Rīgā. Tie bija iecienīti, jo tur varēja nopirkt visu līdz beidzamam sīkumam, sākot ar vislētāko mēbeli un vecu auto. Sīkumtirgus atradās starp Mārstaļu un Kārļa ielām (tagad 13. janvāra iela – autore piezīme). Laukumu netālu no Daugavas dēvēja par *Krämer Platz* (sīkumtirgotāju laukumu). Caune, A. (2020). Rīgas tirgi pirms 100 gadiem. Rīga: Zinātne, 152. lpp.

tālām bezgalīgām debesīm, kur aizraujas acis un elpa”.²⁸⁵ Stāsta galvenais varonis atklāj savu nedrošību, piesardzību attiecībās, vilšanos un mīlestības zaudējumu. 1924. gada 30. jūlijā kādā vēstulē L.A. Rudelei dzejnieks rakstīja: “Man tik daudz sārņu sakrājies uz dvēseles, es gribu viņus visus Tev izkrafit, būt skaidrībā. Un to es tik varu kopā ar Tevi. Mums vajag izrunāties, un tad kļūs mums labāk abiem”.²⁸⁶ Arī te parādās A. Čaka šaubas, bailes, nedrošība, piemēram: “Vai zini, Loņa, tagad jau esmu tādā stāvoklī, ka, domājot par sevi, nemanot domāju arī par Tevi, es bez Tevis jau esmu it nekas. Es nevaru vairs sevi kā tādu apjaust atsevišķi no Tevis, it kā mēs būtu kopā sakalti, sakausēti”.²⁸⁷ Dažās vēstulēs jaušama cilvēciska nožēla par lieliem sapņiem, kurus nav izdevies piepildīt.

Pēc Rīgas II. Valsts vidusskolas absolvēšanas A. Čaka saglabāja un uzturēja attiecības ar L. A. Rundeli, dzīvodams Drabešos. Kādā vēstulē viņš rakstīja: “skumjas manī guļ, kā bezgalīgs zils ledus, un manas domas uz viņa slidinājas”.²⁸⁸ 1925. gada 27. maijā viņš uzdāvināja L. A. Rudelei savu dzejoļu klati ar ierakstu: “Loņai par labu piemiņu no Saškas”.²⁸⁹ Leontīnei dāvinātajā dzejoļu kladē A. Čaks rakstīja:

Kā vecam svārkam poga palikusi
Tā esi man un paliksi – vienmēr.
Nez kādiem valgiem mani apvijusi
To mana sirds kā apmāta tev zvēr²⁹⁰.

Daudzi no jaunības sacerējumiem A. Čaka dzīves laikā netika publicēti, tie palika vienīgi pierakstu burtnīcās, to vidū trīs veltījuma dzejoļi L. A. Rudelei ar kopīgu nosaukumu “Loņai” – “Zelta zvans”, “Lielā vienība”, “Pazaudētā vientulība”.²⁹¹ Fragments ieskatam no dzejoļa “Zelta zvans”:

Savās bijušās dienās, savos bijušos gados vai es
varēju domāt, vai es varēju sapņot, ka es būšu reiz pilns tādas mīlas un laimes.

²⁸⁵ Čaks, A. (1994). Mana mīlestība. Stāstu krājums: *Eņģelis aiz letes*. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3.sējums*. Rīga: Zinātne, 51. lpp.

²⁸⁶ L. Rītimas ģimenes privātais arhīvs.

²⁸⁷ L. Rītimas ģimenes privātais arhīvs.

²⁸⁸ *Vēstule L. Rudelei*. RTMM, inv. nr. 40940. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁸⁹ *Dzejolis L. Rudelei*. RTMM, inv. nr. 40787. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁹⁰ *Dzejolis L. Rudelei*. RTMM, inv. nr. 40787. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁹¹ Dzejoļi sacerēti 1925. gada maijā. Saglabājušies divi cikla pirmās daļas tīrraksti (RLMVM, inv. nr. 40787), otrās un trešās daļas tīrraksts (turpat). Rūmnieks, V. (1991). Komentāri. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums*. Rīga: Zvaigzne, 658. lpp.

Tukšs es biju bez mēra, tukšs kā pārdilis kausiņš, visu laidis es
biju tik kā sliexnis sev pāri, un es jūtos kā sevī visu ietverošs spoguls²⁹².

Dzejnieka vēstuļu kolekcijā saglabājušās četrpadsmit vēstules, rakstītas Leontīnei no Drabešu sešklasīgās internātskolas, piemēram, 1928. gada 22. martā A. Čaks raksta: “Sveika, mīļā! Nu jau otrā diena, kopš Tu esi prom. Otrā diena, kopš es staigāju viens ar savām domām un sāpēm. Kādas skumjas mani pārņēma, kad vilciens sāka kustēties no Amatas. Manī bija iekšā tāds tukšums, it kā es savu sirdi būtu pavadījis prom ar šo vilcienu. Es mekaniski gāju, mekaniski iesēdos zirgā, un mani bija pārņēmis tāds nogurums, kā pēc uzrāpšanās uz stāvas klints. (..) Jo skumjas ir mana atpūta”²⁹³.

Piecus gadus ilgušās attiecības A. Čaks ar L. A. Rundeli tomēr nenoformē juridiski, A. Čaka aicinājums Leontīnei pārcelties uz Drabešiem un uzsākt kopdzīvi negūst atsaucību, to atspoguļo arī Čaka 1927. gada 9. marta vēstule: “Vai Tu savu lēmumu par nenākšanu manās mājās esi iznesusi viena pati, jeb vai tur klāt arī Andersones pirksts? Mani tas stipri interesē”²⁹⁴. Savas bēdas un šaubas par veiksmīgu laulības dzīvi viņš uztic piezīmēm: “Es mācos it nekā nemīlēt un visvairāk pats sevi, jo mīlestība ir nekas cits kā dzīves mīlestība un bailes no nāves. Ar sievietēm noturu tikai tādas attiecības, ka ļauj par sevīm smieties”²⁹⁵.

A. Čaka attiecības ar L. A. Rundeli beidzās ap 1928. gadu, tomēr kopā pavadītais laiks bija impulss literārā darba aizsākumam un pirmo dzejoļu krājumu izveidei. Pateicoties L. A. Rundeles atbalstam skolas mācību darbā, A. Čaks pabeidza vidusskolu, lai varētu turpināt studijas augstskolā.

Laikā, kad A. Čaks L.A. Rundeli aicināja uz Drabešiem, viņa jau draudzējās ar ar juristu Teodoru Freimani (1904-1969?)²⁹⁶ un 1931. gadā viņi abi apprecējās. L.A.

²⁹² Čaks, A. (1991). Zelta zvans. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 384. lpp.

²⁹³ Čaks, A. (1994). Vēstules. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti Raksti. 3. sējums*. Rīga: Zvaigzne, 752. lpp. (Oriģināls L. Ritumas ģimenes privātajā arhīvā ASV).

²⁹⁴ Vēstules. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti Raksti. 3. sējums*. (1994). Rīga: Zvaigzne, 752. lpp. (Oriģināls L. Ritumas ģimenes privātajā arhīvā ASV).

²⁹⁵ A. Čaka dienas grāmata. RTMM, inv. nr. 40785. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

²⁹⁶ 1939. gada 21. decembrī Latvijas Republikas Ministru kabinets pieņēma “Likumu par uzvārdu maiņu”, kur 2. pantā bija minēts, ka pie uzvārdu maiņas “latviešu tautības pilsoņiem jāizvēlas vienīgi latviski uzvārdi. Nelatvieši nevar izvēlēties latviskus uzvārdus. Uzvārdu maiņas likums nosaka, ka Latvijas pilsoņi dibinātu iemeslu dēļ, var mainīt savus uzvārdus. Par šādiem iemesliem uzskatāmi, ja uzvārdam ir nievājuma, neglīta vai piedauzīga nozīme, ja uzvārds nav daiļskanīgs, ja tas neatbilst attiecīgās personas tautībai, sastāv no vairākiem vārdiem, tāpat arī, ja uzvārds ir pārāk plaši izplatīts. Par iemeslu uzvārda maiņai iekšlietu ministrs var atzīt arī citus motīvus.”

*** (1939). Uzvārdu maiņas likums. *Kurzemes Vārds* nr. 293, 4. lpp.

Rundele pēc skolas beigšanas strādāja Rīgas galvenā telegrāfa kantorī, bija pirmās šķiras telefoniste²⁹⁷. Draudzīgas attiecības A. Čaka un L. A. Rundes starpā saglabājās līdz viņas ģimenes aizbraukšanai no Latvijas 1944. gada rudenī.

Saskaņā ar "Likumu par uzvārda maiņu" 9. pantu, iebildumi minēta pilsoņa uzvārda maiņas lietā bija jāiesniedz Iekšlietu ministrijai 14 dienu laikā pēc sludinājuma ievietošanas "Valdības Vēstnesī."

Sludinājums. (1940). *Valdības Vēstnesis* nr. 44, 7. lpp.

1940. gada februārī laikrakstā "Valdības Vēstnesis", pamatojoties uz jauno likumu, Latvijas Iekšlietu ministrijas sludinājumu lapā parādījās informācija par Teodora Freimaņa un viņa ģimenes uzvārda maiņu: "Teodors Freimanis, dzimis 1904. gada 25. septembrī (pašē Bērzes pagasts), ar sievu Leontīni Amāliju, (dz. Rundelis), dzimušu 1904. gada 8. oktobrī Rīgā un bērniem: Ingrīdu Aiju, dzimušu 1932. gada 5. augustā un Andri Īvaru, dzimušu 1936. gada 30. janvārī Rīgā, dzīvo Rīgā, Medus ielā 1-16, vēlas turpmāk saukties uzvārdā "Ritums". Neviens iebildums netika saņemts un 1940. gada pavasarī Freimaņu ģimene tika pie jauna uzvārda – Ritums.

1944. gada rudenī Ritumu ģimene aizbrauca no Latvijas. Leontīne Amālija Ritums mira 1990. gada 22. maijā St. Pētersburgā, Floridā, Amerikas Savienotajās Valstīs.

²⁹⁷ ***. (1941). Godina centīgākās sievietes sakaru dienestā. *Padomju Latvija* nr. 60, 5. lpp.

2. ALEKSANDRA ČAKA PROFESIONĀLĀS UN AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS IZVĒLES

2.1. STUDIJAS LATVIJAS UNIVERSITĀTES MEDICĪNAS FAKULTĀTĒ UN DARBĪBA LU STUDENTU VIENOTNĒ “ZELMENIS”

Hronoloģija:

- 1924. gadā iestājās Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē, studijas viena semestra apjomā, bet dokumentus izņēma tikai 1928. gadā.
- Paralēli studijām Universitātē, 1924. gadā – mēģināja iestāties Dailes teātra pirmajā studijā, neizdošanās; līdzdalība nodarbībās kā studistam - brīvklausītājam.
- 1925. gada pabeidza Latvijas Izglītības ministrijas Tautskolu direkcijas rīkotos *Obligatoriskie skolu skolotāju sagatavošanas* kursus.
- 1925. gada novembrī iesaistījās Latvijas Universitātes vienotnes “Zelmenis” darbībā.
- 1927. gada rudenī dzima doma par studijām LU Filozofijas – filoloģijas fakultātē, kam saglabājies apliecinājums: lūgums pēc rektora atļaujas.

1924. gada vasarā A. Čaks iesniedza dokumentus Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē. 14. augustā viņš lūgumrakstā rektoram Jānim Rubertam (1874-1934) rakstīja: “Vēlēdamies turpināt savu izglītību, laipni lūdzu uzņemt mani Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes studējošo skaitā”.²⁹⁸ Pielikumā, atbilstoši Universitātes prasībām A. Čaks pievienoja pārējos dokumentus: “vidusskolas Gatavības apliecību ar apstiprinātu norakstu; dzimšanas apliecību ar apstiprinātu norakstu; apstiprinātu pases norakstu; kvīti par iemaksātu reģistrācijas naudu; loksnī balta papīra ar uzlīpinātu ģimetni; vienu ģimetni (atsevišķi); apstiprinātu kara klausības apliecības norakstu; valsts dienestā stāvoša ārsta apliecību, ka neslimo ar kādu infekcijas slimību, sevišķi tuberkulozi lipīgā stadijā”.²⁹⁹

Dokumenti Latvijas Universitātē tika reģistrēti 1924. gada 15. augustā (nr. 926), pārbaudīti un vīzēti ar Rīgas VII. policijas iecirkņa priekšnieka vietnieka parakstu. Starp tiem arī apliecība par karadienesta atlikšanu. Šādu dokumentu A. Čaks bija saņēmis jau

²⁹⁸ *Latvijas Universitāte*. LVVA, 7427. f., apr.1., lietas nr. 8747.

²⁹⁹ Turpat.

1924. gada 29. janvārī, būdams Rīgas II. Valsts vidusskolas skolnieks. Dokuments bija derīgs līdz 1925. gada 1. janvārim.³⁰⁰

A. Čaks šaubījās, vai viņam izdosies iestāties Medicīnas fakultātē. Par to viņš rakstīja L. Rundelei 1924. gada 20. augustā: “konkursu vēl nezinu. Visi domā, ka būs, bet es palaižos uz Dieva žēlastību un saku, ka nebūs. Patiesībā par šo lēmumu tikai Dievam zināms, un tamdēļ es uz viņu tik nikni palaižos”.³⁰¹

Kā liecina A. Čaka Studenta grāmatiņa, stājoties Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte, viņš nokārtoja iestājekārtu latviešu valodā ar atzīmi 4. 1924. gada 29. septembrī tika uzņemts 1. kursā³⁰².

Medicīnas fakultātes lekcijas un apgūstamo priekšmetu sarakstu noteica 1921. gada 5. novembrī pieņemtie noteikumi. Tajos detalizēti bija aprakstīti visi mācību priekšmeti, lai, studijas beidzot, students varētu sākt praktisko darbu slimnīcā.

1924./1925. mācību gadā, kopā ar A. Čaku Latvijas Universitātes³⁰³ Medicīnas fakultātē tika uzņemti 88 studenti. Finansiālu problēmu dēļ Latvijas Universitātes padome 1925. gada 22. aprīlī 69. sēdē pieņēma lēmumu, ka 1925./1926. mācību gadā Medicīnas fakultātē uzņems tikai 50 studentus³⁰⁴, bet, pamatojoties uz Latvijas Universitātes statistiskas ziņām par jaunuzņemtajiem studentiem, 1926. gadā uzņemto studentu skaitu Medicīnas fakultātē palielināja līdz 61³⁰⁵.

Pirmajā kursā studenti apguva anatomiju un praktiskos darbus anatomijā, fiziku, neorganisko un organisko ķīmiju, analītisko ķīmiju, zooloģiju un salīdzinošo anatomiju³⁰⁶. A. Čaka studiju aktīvais periods bija tikai pirmajā pusgadā, kad “viņš nokārtoja pārbaudes darbus: anatomijā - osteoloģijā ar sindesmoloģiju, mioloģijā,

³⁰⁰ Rīgas kara apriņķa priekšnieka palīga izdots dokuments apliecināja, ka “šis apliecības norādītājam Rīgas II. Valsts vidusskolas audzēknim Čadarainim Aleksandram Jāņa dēlam, dzim. 1901. gadā ar Rīgas apriņķa kara klausības komisijas 1924. gada 18. janvāra lēmumu, iesaukšana obligatoriskajā aktīvajā kara dienestā atlikta izglītības turpināšanai līdz 1925. gada 1. janvārim. Izstājoties no skolas priekšlaikā vai mācības pārtraucot, Čadarainim nekavējoties jāierodas manā pārvaldē Rīgas pilsētā Citadeles ielā 43 izpildīt kara klausību. Ievests sarakstos zem nr. 112. Pamats: Kara klausības likuma 35, 36 un 37 p.p”. Sal.: Rīgas kara apriņķa priekšnieka atzinums A. Čakam. AČMD, inv. nr. D/1054. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

³⁰¹ Čaks, A. (1994). Vēstules. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti Raksti. 3. sējums*. Rīga: Zvaigzne, 751. lpp. (Oriģināls L. Ritumas ģimēnā privātajā arhīvā ASV).

³⁰² Uzņemšanu apliecina prorektora Augusta Tenteļa (1876-1942) paraksts; Fakultātes dekāns Mārtiņš Zīle (1863-1945) apliecinājis, ka A. Čaks ir uzņemts un ieskaitīts 1. kursā.

³⁰³ Strādājot pie Latvijas Universitātes medicīnas fakultātes izveides, P. Sņiķeris, P. Dāle un P. Nomals “bija iesnieguši Latvijas pirmajam Izglītības ministram K. Kasparsonam sīki izstrādātu projektu par Latvijas Universitātes dibināšanu, bet vēl priekš Latvijas Augstskolas oficiālās atklāšanas (1919. gada 28. septembrī) sāka darboties Medicīnas fakultātes organizēšanas subkomisija. Par vadītāju ievēlēja G. Reinhardu, bet par sekretāru profesoru E. Zariņu”. No: *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919-1939. I. daļa*. (1939). Rīga: LU, 581. lpp.

³⁰⁴ Uzņemto studentu saraksts Medicīnas fakultātē. LVVA, fonda nr. 7427, apr. Nr. 6, lietas nr. 56, 310. lpp.

³⁰⁵ Turpat.

³⁰⁶ Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919-1939. I. daļa. (1939). Rīga: LU, 667. lpp.

splanhologijā, angiologijā un neiroloģijā. Praktiskos darbus anatomijā kārtoja pie profesora G. Bakmana 1924. gada 15. oktobrī, fiziku pie profesora A. Liberta 6. novembrī, neorganisko ķīmiju 14. oktobrī, zooloģiju 24. oktobrī, bet salīdzinošo anatomiju pie profesores L. Āboliņas 1925. gada 11. februārī”.³⁰⁷

Otrajā studiju pusgadā Studentu grāmatiņā neparādījās neviens ieraksts un vērtējums. Tātad nenokārtotu eksāmenu dēļ A. Čaks neturpināja studijas. 1925. gada 14. oktobrī viņš atkārtoti ieskaitīts Medicīnas fakultātes 1. kursā pēc paša lūguma dot viņam vēl vienu iespēju kārtot eksāmenus, lai turpinātu studijas. Tomēr ar studiju lielo slodzi viņš netika galā un nenokārtoja parādus³⁰⁸. Studiju pārtraukumu apliecina A. Čaka t.s. leģitimācijas karte nr. 8823 (31. attēls), kas bija derīga laikā no 1925. gada 5. oktobra līdz 1926. gada 15. janvārim un tālāk netika pagarināta.^{309, 310}

1926. gada vasarā A. Čaks nolēma mainīt studiju profilu, 10. augustā vēstulē rektoram viņš raksta: “Vēlēdamies turpināt savu izglītību, laipni lūdzu uzņemt mani Latvijas Universitātes Filoloģijas-filozofijas fakultātes baltu filoloģijas nodaļas studējošo skaitā. Klāt pielieku sekojošus dokumentus: gatavības apliecības oriģinālu un kvīti par iestāšanās naudas nomaksu”.³¹¹ (32. attēls). Nav dokumentu ne par viņa uzņemšanu baltu filoloģijas studijās, ne pašu studiju gaitu. A. Čaka vārds neparādās nevienā 1926. gada

³⁰⁷ *Latvijas Universitāte*. LVVA, 7427. f., apr.1., lietas nr. 8747.

³⁰⁸ Lai atbalstītu un palīdzētu studentiem sarežģītajā mācību procesā, Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu sarakstā, kas tika veidots katru semestri, bija uzrādītas arī visu Universitātes mācību spēku privātās adreses, lai studenti, kuri nespēja laicīgi nokārtot pārbaudījumus, varētu to izdarīt, vienojoties ar profesoriem individuāli. Tā bija liela pretimnākšana un atbalsts no Universitātes un fakultātes mācībspēku puses, bet, neskatoties uz to, liela daļa no pirmā kursa studentiem nākamajā gadā savas studijas neturpināja. Sal.: *Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts*. (1924). Rīga: LU, 18. lpp.

³⁰⁹ Leģitimācijas karti parakstīja rektora vietnieks J. Plāķis, sal.: *A. Čaka iesniegums*. AČMD, inv. nr. D/1054. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

³¹⁰ 1924./25. mācību gadā Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes dekāns bija profesors Mārtiņš Zīle (1863-1945). Fakultātes kanceleja atradās Kronvalda bulvārī 9, kur dekāns pieņēma apmeklētājus medicīniskos un administratīvos jautājumos. Fakultātē ar jaunajiem studentiem strādāja profesors Jēkabs Alksnis (1870-1957), anatomijas lekcijas lasīja profesors Gastons Bakmans (1883-1964), fizioloģiju – profesors Roberts Klimbergs (1874-1941), vispārīgo patoloģiju – profesors Ernsts Paukuls (1872- ?). Dekāns, profesors Mārtiņš Zīle mācīja studentiem iekšējās slimības un profesors Vasilij Klimentko (1868-1941) – iekšējās slimību diagnosticēšanu un klīnisko mikrobioloģiju. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte lielāko tiesu darbojās 1. Pilsētas slimnīcā. Pastāvīgu un labāk iekārtotu klīnisku telpu trūkums sagādāja fakultātei dažu labu nepatīksamu un pat sarūgtinājumu. 2. Pilsētas slimnīcas pārņemšanai fakultātes rīcībā Saeimas budžeta komisija piešķīra 1924./25. mācību gadā 40 miljonus rubļu, bet, neskatoties uz to, sarunas ar Rīgas pilsētu virzījās ļoti gausi uz priekšu. Vēl 1925. gada 17. augustā dekāns profesors Hermanis Budulis (1872-1942) ziņoja, ka “pilsētas izstrādātos noteikumus šai lietā fakultāte atrod par absolūti nepieņemamiem” un piebilst, ka “tā kā maz izredzes, ka pilsēta nāks pretim fakultātei, tad viņš ierosinājis arī valdības aprindās domu par patstāvīgu fakultātes klīniku dibināšanu.” Kaut arī Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē bija nodrošināti augsti kvalificēti akadēmiskie mācībspēki, fakultātes klīnika pirmajos gados bija spiesta darboties pagaidu telpās

³¹¹ Latvijas Universitātes rektora kungam no Latvijas Universitātes medicīnas fakultātes studenta Aleksandra Jāņa dēla Čadaraiņa, matriculas nr. 8823, lūgums, sal.: *A. Čaka iesniegums*. *Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē*. LVVA, 7427. f., apr.1., lietas nr. 8747.

Universitātes dokumentā.³¹² 1930. gada 10. decembra ieraksts K. Egles dienasgrāmatā apliecina, ka A. Čaks, ciemojoties pie viņa bibliotēkā, joprojām bija apņēmis universitātes studijas turpināt, bet “nevis medicīnas, bet filoloģijas fakultātē. Studēšot baltu filoloģiju, pareizāk - literatūru, nolūkā iegūt akadēmisku grādu, lai dienās, kad nāktos rakstos uzstāties, viņam nevarētu pārnest sistemātiskas izglītības trūkuma”.³¹³

E. Briežkalne atmiņās norāda - pats dzejnieks ar nožēlu atzinis, ka pievīlis mātes cerības un viņas “sapnis neesot piepildījies, ka no viņa neiznāca cienījams dakteris”.³¹⁴ Tātad, iespējams, ka medicīnas studijas vairāk bija A. Čaka mātes iniciatīva, A. Čakam pietrūka uzņēmības un ieinteresētības mācību procesā. 1945. gada autobiogrāfijā A. Čaks minējis, ka iestājies Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē, kurā “sabija no 1923. gada līdz 1928. gadam”.³¹⁵ Personas dokumentus no Universitātes viņš izņēma tikai 1928. gadā pēc atkārtota Universitātes lietveža lūguma.

Vēloties iesaistīties studentu dzīvē, A. Čaks 1925. gada iestājās Latvijas Universitātes akadēmiskajā vienotnē “Zelmenis”³¹⁶. Tā bija viena no mazākajām Universitātes biedrībām, ko sākotnēji veidoja valde piecu cilvēku sastāvā un astoņpadsmit biedri. Biedrības dibinātāju vidū A. Čaka vārda nebija. Viņš pievienojās biedrībai novembra beigās. (33. attēls).

Vienotnes “Zelmenis” biedri sevi prezentēja kā jaunu, visus studentus vienojošu organizāciju. Tā studējošo vidē tika uzņemts ar dalītām izjūtām, jo “daudziem tas šķita pādrošs eksperiments – radīt vienotu latviešu studentu saimi, (..) kas par idejisko bāzi izvēlējusies latviskas saprašanās, vienprātības, vienkāršības un skaidrības ideju. Vienotne prasīja studentu savstarpēju neapkarošanos, iecietību, draudzību, jo mērķi visiem latviešu studentiem var būt tikai kopēji – latviešu tautas un valsts kalnā kāpšana un augšana”.³¹⁷ Pašos pamatos vienotne neatšķīrās no biedrības. Tai bija sava devīze “Darbā veidosim vienotni!” un galvenie darbības mērķi formulēti statūtos:

1. Apvienot savus biedrus ciešām pastāvošām draudzības saitēm;

³¹² Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte. LVVA, 7427. f., apr. 6., lietas nr. 2. Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos par 1926. gadu A. Čaka vārds neparādās ne Latvijas Universitātes statistiskajās ziņās par jaunuzņemtajiem studentiem, ne Latvijas Universitātes Padomes protokolos, ne Filoloģijas-filozofijas fakultātes sēžu protokolos *Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte*. LVVA, 7427. f., apr.6., lietas nr. 363.

³¹³ Kārļa Egles dienas grāmatas. LU AB, R 13094.

³¹⁴ Briežkalne, E. (1970). *Kā šodien acu priekšā*. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 69. lpp.

³¹⁵ A. Čaka autobiogrāfija. LVVA 473. f., apr. 4, 28 gab. vien.

³¹⁶ Latvijas Universitātes studentu biedrību sarakstos “Zelmenis” minēta kā biedrība, reģistrēta 9.11.1925. Rīgā, Vaļņu 4/6-8.

³¹⁷ Kiršteine, M. L. U. Studentu biedrības vienotnes Zelmenis 15 gadu svētki. *Studentu dzīve* Nr. 83, 1940. februāris, 5. lpp.

2. sekmēt savu biedru individuālo attīstību, stiprinot viņos goda prātu un darba cieņu;
3. sagatavot savus biedrus sabiedriski – kulturālam darbam;
4. sniegt saviem biedriem morālisku un materiālu atbalstu;
5. aizstāvēt savu biedru kopējās intereses Universitātē un sabiedrībā;
6. uzturēt ciešus sakarus ar Universitāti beigušajiem biedriem;
7. izkopt biedrības iekšējā dzīvē latviski zemnieciskas tradīcijas un sabiedriskās parašas un sekmēt viņu izplatīšanos un nostiprināšanos sabiedrībā;
8. sekmēt katru derīgu sabiedrisku pasākumu un apkarot katru parādību, kas mazinātu Universitātes cieņu vai apdraudētu Latvijas Valsts pastāvēšanu³¹⁸.

Vienotnes statūtos tika noteikti arī galvenie uzdevumi, darbības virzieni, biedru, vecbiedru pienākumi un atbildība. Statūtus izstrādāja trīs no vienotnes dibinātājiem: Jānis Jauntirāns (1900-1950), Jānis Zobs³¹⁹ un Jānis Kaunats³²⁰.

Latvijas Valsts Vēstures arhīva dokumenti par biedrību darbību 1926. gadā liecina, ka Latvijas Universitātē paralēli darbojās 17 apstiprinātas studentu korporācijas un 65 apstiprinātas studentu organizācijas, savienības, biedrības un citas sabiedriskas organizācijas³²¹. Katra jaundibināta biedrība centās atšķirties no jau esošajām un apliecināt savu oriģinalitāti. Vienotne “Zelmenis” (34. attēls) vēlējās piesaistīt studentus un akadēmiski izglītotus cilvēkus kopīgai un nesavtīgai Tēvzemes mīlestībai. Tās darbības prioritātes bija “Zinātne, Darbs, Skaidrība, Brīvība, Tēvzeme. Simboliski izteikti piecās vertikālās zelta svītrās”,³²² kas simbolizēja biedru vēlmi pēc izglītības, skaidrības, godīga darba un daiļuma. Vienotne pulcināja ap sevi zinātniekus, māksliniekus, literātus, kuru galvenais princips bija: “darbs jādara tur, kur tas visvairāk vajadzīgs, lai tas būtu valsts rietumu vai austrumu malā, bet sirsnīgs darbs vienmēr vienlīdz vērtīgs”.³²³

Iesaistoties vienotnē, katrs jauns biedrs deva svinīgo solījumu: “Es apsolos pēc labākās sirdsapziņas izpildīt no biedrības man uzliktos pienākumus, visiem spēkiem veicināt biedrības sprautos mērķus, augstu turēt biedrības “Zelmenis” un Latvijas Universitātes studenta godu, uzturēt vissirsnīgākās attiecības ar visiem biedrības “Zelmenis” biedriem, kā studiju laikā, tā arī turpmākā dzīvē. Apsolos atturēties no

³¹⁸ Latvijas Universitātes biedrības. Vienotne “Zelmenis”. LVVA 7427. f., apr.6., lietas nr. 92, 275. lpp.

³¹⁹ Dzīves dati nav atrasti.

³²⁰ Dzīves dati nav atrasti.

³²¹ *Latvijas Universitātes biedrības*. LVVA 7427. f., apr. 7/6, lietas nr. 92, 528. lpp.

³²² Kiršteine, M. (1940). L. U. Studentu biedrības vienotnes Zelmenis 15 gadu svētki. *Studentu dzīve* Nr. 83, 5. lpp.

³²³ Turpat.

biedrībai kaitīgas darbības un viņas kompromitēšanas arī gadījumos, ja no tās izstātos vai tiktu izslēgts”.³²⁴

Biedru vidū bija vēlākais Drabešu sešklasīgās internātskolas skolotājs, A. Čaka draugs un kolēģis N. Dakers, kā arī literāti Alfonss Francis (1905-1948) un Ēriks Raisters (1905-1967). Iespējams, ka draugu darbība vienotnē veicināja arī A. Čaka iesaistīšanos organizācijā. A. Čaka aktīvā darbība vienotnē bija pasīva un īslaicīga, kas saistīts ar viņa studiju problēmām, nenokārtotiem pārbaudījumiem un darbu Drabešos.

A. Čaka izslēgšanu no vienotnes aprakstīja N. Dakers: ”Vienotnes biedri nesaprata viņa [Čaka] savdabīgo humora izjūtu. Čaks un vēl trīs draugi uz vairākiem mēnešiem izslēgti par dažādu ākstību rakstīšanu ierosinājumu grāmatā. Tad viņi labāk izstājušies pavisam un pēc tam kopā devušies uz filmu “Nevainīgi notiesāts” kinoteātrī “Kazino””.³²⁵ N. Dakers neko tuvāk par incidentu nepaskaidroja, bet pēc 1926. gada vienotnes dokumentos A. Čaka vārds vairs neparādījās.

Neskatoties uz A. Čaka izslēgšanu, vēlākajos gados, kad A. Čaks publicēja savas dzejas grāmatas, guva lasītāju atzinību un 1940. gadā saņēma Annas Brigaderes prēmiju, organizācijas biedri lepojās ar savu bijušo kolēģi uzsvērdami, ka “Zelmeņa” saimē vairāk kā jebkurā citā studentu organizācijā darbojušies slaveni redaktori, rakstnieki, dzejnieki, mūziķi un pat divi Annas Brigaderes (1861-1933) literārās prēmijas laureāti – dzejnieki Jānis Medenis (1903-1961) un Aleksandrs Čaks.

Sagaidot vienotnes pastāvēšanas 15. gadadienu, 1940. gada janvārī “Zelmenis” organizēja J. Medeņa un A. Čaka dzejas vakaru. Par to ziņoja laikraksts “Brīvā Zeme”: “No Saikavas “Medeņiem” – mājām, kuras J. Medenis uzcēlis, izlietodams A. Brigaderes prēmiju, Rīgā ieradās dzejnieks, lai kopā ar otru laureātu A. Čaku vienotnes “Zelmenis” rīkotajā vakarā nolasītu savus darbus”.³²⁶ Savukārt “Jaunākās Ziņas”, kur tajā laikā A. Čaks strādāja, vēstīja, ka “abu jaunās paaudzes ievērojamo dzejnieku, Brigaderes literārās prēmijas laureātu piedalīšanās viņiem veltītajā studentu biedrības “Zelmenis” rīkotajā vakarā bija pulcinājusi krietni jūsmīgus apmeklētājus. Docents Kārlis Kārklīšs (1888-1961) īsā ievadrunā atzina, ka laureātu Čaka un Medeņa dzeja, kā vispār mūsu jaunākā dzeja, ir reāli-ideāla”.³²⁷ Vienotnes patriotiskais mērķis – apvienot izglītotus cilvēkus kopīgai un nesavtīgai Tēvzemes mīlestībai bija par iemeslu, ka 1940. gada 17. februāra

³²⁴ *Latvijas Universitātes biedrības*. LVVA 7427. f., apr. 6., lietas nr. 92, 275. lpp.

³²⁵ *N. Dakers. Tikai labu darīt... 1981. gada 7. jūlijs*. RTMM, inv. nr. 373386 Čak. R22/21 Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

³²⁶ *** Divi laureāti lasa dzejas. *Brīvā Zeme* nr. 22, 27.01.1940., 22. lpp.

³²⁷ J. P. Medeņa un Čaka vakars konservatorijā. *Jaunākās Ziņas* nr. 23, 29.01.1940., 11. lpp.

vienotnes jubilejā Valsts prezidenta Kārlis Ulmanis (1877-1942) atsūtīja apsveikumu, kuru svinīgi nolasīja svinībās Latvijas konservatorijas lielajā zālē. Klātienē “Zelmenis” sveica izglītības ministrs Jūlijs Auškāps (1884-1942), Latvijas Universitātes rektors Mārtiņš Prīmanis (1878-1950), arhibīskaps Teodors Grīnbergs (1870-1962), koris “Dziesmuvara”.³²⁸

Neskatoties uz iepriekšējo gadu nesaskaņām biedru starpā, 20. gadsimta 30. gadu beigās A. Čaks tika aicināts uz vienotnes saviesīgajiem pasākumiem.

Vienotnes “Zelmenis” lomu un nozīmi A. Čaka dzīvē grūti vērtēt, jo trūkst paša A. Čaka viedokļa par viņa darbību organizācijā, kā arī dokumentu, kas pierādītu viņa veiktos pienākumus un pienesumu vienotnes darbā. Iespējams, ka iesaistīšanās vienotnē notika draugu iespaidā, kuri, sākot studijas Universitātē, vēlējās darboties studentu organizācijā un būt piederīgi studentu dzīvei.

Nespēdams nokārtot pārbaudījumus Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē, A. Čaks augstskolā vairs neatgriezās un neturpināja aktīvu darbību vienotnē “Zelmenis”.

³²⁸ Kiršteine, M. (1940). L. U. Studentu biedrības vienotnes Zelmenis 15 gadu svētki. *Studentu dzīve* Nr. 83, februāris, 5. lpp.

2.2. A. ČAKS UN TEĀTRIS: STUDIJAS, PUBLICISKITKA, DRAMATURGIJA

A. Čaku interesēja ne tikai medicīna, literatūra, bet arī teātra māksla. Viņa saistību ar teātri raksturo trīs virzieni:

- darbība Dailes teātra pirmajā studijā kā brīvklausītājam;
- teātra un operas izrāžu apskatu veidošana periodikā;
- pasūtījuma lugu rakstīšana Rīgas teātriem.

1924. gadā A. Čaks nolēma stāties Dailes teātra pirmajā studijā, ko dibināja režisors Eduards Smiļģis, kas 1920. gadā bija atgriezies no bēgļu gaitām Krievijā un kopā ar scenogrāfu un režisoru Jāni Munci (1886-1955) veidoja jaunu teātri. Teātra zinātniece Lilija Dzene (1929-2010) pētījumā par Dailes teātra tapšanas pirmsākumiem rakstīja, ka E. Smiļģis "piecus kara gadus evakuācijā Petrogradā bija piedalījies Jaunā latviešu teātra izrādēs. (..) Rīgā enerģiskais mākslinieks tūlīt atrada domubiedrus 1919. gadā dibinātajā Raiņa klubā, kas izvirzīja mērķi propagandēt viņa darbus un idejas".³²⁹ Raiņa klubs atbalstīja režisora iecerī par jauna teātra dibināšanu, ko pēc grāmatizdevēja Anša Gulbja (1873-1936) ierosmes nosauca par Dailes teātri. "Ar Raiņa kluba atbalstu jaunais teātris ieguva tiesības nomāt no Amatnieku palīdzības biedrības bijušā Jaunā Rīgas teātra telpas Romanovu (vēlāk – Lāčplēša) ielā 25".³³⁰ 1920. gada vasarā tika noturētas apspriedes un pieņemti attiecīgi lēmumi par teātra dibināšanu klātesot Rainim un E. Smiļģim. Topošajam teātrim vajadzēja būt kā: "jauna ceļa meklētājam, kas pacēlās kā revolūcijas vilnis latviešu teātra mākslā, stājās darbā ar zināmu programmu, iepriekš sapludinādam savu māksliniecisko ticības apliecību jauna teātra stila meklēšanā".³³¹

Pirmie darbības gadi teātrim bija pats auglīgākais darba posms, kad E. Smiļģis "kā jaunā teātra iniciators kopā ar Jāni Munci (1886-1955) organizēja trupu, formulēja darbības principus, radīja oriģinālu un spēcīgu konsultantu grupu. Tas bija laiks, kad Latvijas kultūra bija atvērta un uzņēmīga kā nekad. No vienas puses, kā jaunai valstij, kas tikko ieguvusi neatkarību, atdaloties no Krievijas impērijas, tai joprojām bija ciešas saiknes ar krievu mākslu. (..) No otras puses, jaunie mākslinieki – gleznotāji, aktieri, mūziķi – tradicionāli ieguva izglītību vai devās mācību braucienos rietumu virzienā".³³²

³²⁹ Dzene, L. (2010). Dailes teātris. No: *Latviešu teātris no pirmsākumiem līdz mūsdienām*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 163. lpp.

³³⁰ Turpat, 163. lpp.

³³¹ Smiļģis, E. (1930). No: *Dailes teātra desmit gadi*. Rīga: Dailes teātris, 5. lpp.

³³² Dūmiņa, L. (2020). Dailes karaliste. No: *Dailei 100*. Rīga: Neputns, 23. lpp.

Dailes teātra mērķi un uzdevumi bija iestrādāti vadības programmā. Lai tos īstenotu, teātrī tika veidots aktieru kurss ar skaidri formulētām prasībām jaunajiem aktieriem, “kuri, sistemātiski un metodiski, piesavinādamies aktieriem vajadzīgo tehniku, paceltu teātra māksliniecisko līmeni”.³³³

Kursos uzņēma jaunos studentus, cik bija paredzēts nodarbināt teātrī. Mācību ilgums bija trīs gadi “un tos atjaunoja tikai tad, kad radās pēc tiem vajadzība. Kursos pieņēma abēja dzimuma ne vairāk kā 20 personas, 17 līdz 20 gadu vecumā (vecākus par 20 gadiem neuzņēma). Uzņemšanas pārbaudījumus izdarīja pēc īpaši izstrādāta reglamenta”.³³⁴

Jau teātra darbības sākumā vadība deklarēja aktiera izglītošanu kā nepieciešamu priekšnoteikumu, lai viņi brīvi un organiski varētu darboties uz skatuves, jo “tie laiki pagājuši, kad par aktieri varēja kļūt katrs, kam laba griba būt aktierim. Aktieris ir mākslinieks, no kura bez talanta jāprasa arī izglītība – vispārējā un profesionālā”.³³⁵

Sagatavošanas kursu eksāmenos varēja pieteikties jaunieši, kuri atbilda noteiktiem kritērijiem. Pirmajā gadā pieteicās 180 reflektanti. Katram interesentam bija jāiesniedz lūgumraksts teātra direkcijai un aizpildīta anketa. Pēc tiem vērtēja reflektantus un izvēlējās tos, kurus pielaist pie eksāmena³³⁶. Komisijā darbojās teātra direktors, kustības, mūzikas, izrunas konsultanti un teātra sekretārs. Eksāmenu vadīja teātra mākslas teorētiķis, bet katrs komisijas loceklis deva vērtējumu par eksaminējamās personas spējām. Pēc eksāmena slēgtā sēdē komisija vienojās par katras personas uzņemšanu kursos. Ja kāds no komisijas locekļiem protestēja, tad šī persona netika uzņemta. Uzņemtajām personām bija jāuzrāda apliecība par veselības stāvokli, kā arī atzinums, ka ir fiziski spējīgs darboties uz skatuves³³⁷. A. Čaka lūgumraksts teātra direkcijai nav saglabājies.

Dzejnieka interese par teātri bija aizsākusies bērnībā, kad kopā ar tēvu, cilvēku ar plašām kultūras interesēm³³⁸, viņi apmeklēja teātra izrādes. A. Čaka skolas laika interesi par teātri un ģimnāzijas vadības noraidošo attieksmi pret teātri apstiprinājis A. Būmanis:

³³³ Dailes teātra vēsture. Pieejams: <https://www.dailesteatris.lv/lv/teatris/vesture> [sk. 03.04.2019.]

³³⁴ Dailes teātra vēsture. Pieejams: <https://www.dailesteatris.lv/lv/teatris/vesture> [sk. 03.04.2019.]

³³⁵ Dziļleja, K. (1930). *Dailes teātra desmit gadi*. Rīga: Dailes teātris, 117. lpp.

³³⁶ *Dailes teātra uzņemšanas komisijas nolikums*. RTMM, inv. nr. 238196 Sm R110/78. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

³³⁷ *Dailes teātris*. RTMM, inv. nr. 238196 Sm R110/78. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

³³⁸ 1902. gadā Rīgas Latviešu amatnieku palīdzības biedrība (1878-1940) uzcēla biedrības namu Lāčplēša ielā 25 un izīrēja telpas Jaunajam Rīgas teātrim. Jānis Čadarainis bija viens no 25 vīru lielās Teātra komisijas locekļiem. Rūmnieks, V. (2007). Komentāri. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 1041. lpp.

“Aplams bija Rīgas Aleksandra ģimnāzijas vadības prasījums atturēt skolēnus no teātra apmeklēšanas, jo tas kaitējis mācībām. Ka šo paragrāfu Čaks nav ievērojis, zināms pavisam droši, jo ģimnāzijas gados Rīgā (1911-1914) viņš noskatījies gandrīz visas Rīgas Jaunā teātra izrādes, pie tam pirmizrādes. Aleksandra tēvs drēbniekmeistars bija Rīgas Latviešu amatnieku palīdzības biedrības runasvīrs. Kā cilvēku ar plašām literārām interesēm un labu organizatoru viņu ievēlēja Rīgas Jaunā teātra komisijā. (..) Kā teātra 25 vīru komisijas loceklim Čaka tēvam bija pat pienākums apmeklēt izrādes un, protams, arī interese. Tā nu Čadaraiņu ģimene līdz ar Sašu cītīgi skatījās pirmizrādes”.³³⁹

Tēva īpašo lomu interesē par teātra mākslu A. Čaks atzina savā 1925. gadā rakstītajā autobiogrāfijā, jo: “tēvs visai interesējās par mākslu un rakstniecību. Savā laikā kā Rīgas amatnieku biedrības runas vīrs viņš darbojās teātra komitejā, kas pārvaldīja toreizējo Jauno Rīgas teātri, tagadējā Dailes teātra priekštecī”.³⁴⁰ Es nācu tuvos sakaros ar teātra mākslu”.³⁴¹

Pētot Jāņa Čadaraiņa saistību ar teātra komiteju un izskatot Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā esošos “Pārskatus par Latviešu Skatuves biedrības un Jaunā Rīgas teātra darbību un rēķiniem”,³⁴² izdotus, sākot ar 1907. gadu, A. Čaka tēva vārds dokumentos nav uzrādīts. Viņa vārds nav atrodams arī dokumentu kopā “Jaunā Rīgas teātra darbība un rēķini” (1911-1914), kurā ir uzskaitītas visas teātra komitejas, direkcijas, repertuāra komisijas, goda komisijas, revīzijas komisijas, statūtu komisijas, to biedri, kā arī algotais personāls un valdes locekļi; kurā ir fiksētas visas pārskata gada sapulces un galvenie izskatītie jautājumi, kā arī dots vispārējs pārskats par sezonas darbību kopumā. Tomēr Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā saglabājusies J. Čadaraiņa Latviešu Skatuves biedrības karte (35. attēls), kuru viņš izmantoja, lai apmeklētu teātri kopā ar dēlu. Tā ļāva J. Čadarainim bez maksas noskatīties visas jaunās teātra izrādes un pavēra A. Čakam jaunu, interesantu pasauli, ar kuru viņš vēlējās saistīt savu dzīvi.³⁴³

³³⁹ Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti. 5. sējums*. Rīga: Liesma, 301. lpp.

³⁴⁰ Lāčplēša ielā 25.

³⁴¹ *A. Čaka autobiogrāfija*. LVVA, 1632. f., 1. apr., 3901,1., 14. lpp.

³⁴² *Pārskats par Latviešu Skatuves biedrības un Jaunā Rīgas teātra darbību un rēķiniem*. RMM, inv. nr. 1254. JRT. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

³⁴³ “Latviešu Avīžu Stāstu Nodaļā”, nr. 85 (22.10.1908.) publicēta informācija par biedrību, kur minēts, ka tā dibinājusi Jauno Rīgas Teātri un jūtas par to atbildīga. Vēstuli Rīgas pilsētas galvam Armistedam rakstījuši advokāti Zemgals un Bērziņš, kā arī redaktors A. Benjamiņš: “Rīgas Latviešu Skatuves biedrības delegācija 3.oktobrī Rīgas pilsētas galvai Armistedam iesniedz šādu rakstu. Rīgas pilsētas Skatuves biedrība pagodinās ar šo lūgt no Rīgas pilsētas valdes subvenciju (finansiāls pabalsts – autores piezīme) savam Rīgas teātrim no pilsētas fonda 1909. gadā. Rīgas Latviešu Skatuves biedrība nodibinājusies, lai apvienotu un ieinteresētu latviešu tautas aprindas teātra pacelšanas labā. Biedrības nodibinātais Jaunais Rīgas teātris, kurš pagaidām atrodas Romanovu ielā nr.25, tūliņ prasa pilsētas subvencijas”.

Dailes teātra pirmās studijas audzēknis Artūrs Filipsons (1906-1950), atceroties studijas sākuma gadus, rakstīja, ka: “teātra jauno aktieru kandidātu atlase notika ļoti rūpīgi. Patiesībā tā jau bija sākusies krietni agrāk – 1923./1924. gada sezonā. No visiem interesentiem teātrī uzņēma 35 [kaut arī teātra vadības programma paredzēja uzņemt ne vairāk kā 20] ar 3 mēnešus ilgu pārbaudījuma laiku, dodot jauniešiem iespēju piedalīties izrādēs, kā arī dažādās meistariības nodarbībās konsultantu vadībā. Šāds pārbaudes laiks bija nepieciešams, lai teātra vadība varētu labāk iepazīties ar katru kandidātu. Uzņemšanas eksāmeni notika lielajā sieviešu ģērbtuvē. Tā bija tieši savienota ar skatītāju foajē. Cits bāls un trīcošs, cits drosmīgi un izaicinoši vēra lielās durvis, bet ārā nāca visi vienādi – neziņā un gaidās, kāds būs vērtējums. Kurša nodarbības lielākoties notika teātra foajē telpās. (..) Mācības bija grūtas, jo līdz otrajam kursam nonāca tikai 15 studisti”.³⁴⁴

Liela daļa studistu bija no Latvijas Universitātes dramatiskā pulciņa, kuram vēlākā Dailes teātra kustību konsultante Felicita Ertnera (1891-1975) bija mācījusi plastiku, bet spējīgākajiem bija ieteikusi pamēģināt laimi teātrī. Arī aktrise Milda Puķe (1905-1986) savās atmiņās atzina, ka mācības bijušas ļoti nopietnas, ne visi, kas iestājās, izturēja līdz galam³⁴⁵.

Teātra zinātniece Rita Rotkale izteica pieņēmumu, ka jaunieši, kuri netika uzņemti studistu vidū, jo neatbilda Dailes teātra vadības stingrajiem nosacījumiem un vecuma cenzam, tomēr varēja piedalīties nodarbībās kā brīvklausītāji, nekārtojot eksāmenus³⁴⁶. Tomēr teātra zinātniece Silvija Geikina atzina, ka nav izdevies atrast detalizētu informāciju ar personālijām, kas bija Dailes studijas brīvklausītāji, bet pieļāva domu, ka ārpus studijas palikušajiem jauniešiem, novērtējot viņu talantus, nepieciešamības gadījumā bija iespēja piedalīties izrādēs. A. Čaks, iespējams, apmeklēja lekcijas un nodarbības, bet uz Dailes teātra skatuves kā aktieris neparādījās³⁴⁷. Brīvklausītāju klātbūtni aktiermeistariības nodarbībās apliecinātas arī Dailes teātra pirmās studijas audzēknes, aktrises Benitas Ozoliņas (1903-1984) atmiņās, ka, “spēlējot kādu mimodrāmu, A. Čaks gribējis uzrāpties pa gludo, balto kolonnu Dailes teātra otrā stāva vestibilā, bet, protams, slīdējis un nogāzies zemē. Tā no oriģinalitātes darbībā nekas nav iznācis. Pēc tam sācis gudrot efektīgus tekstus efdēm. Beidzot atmetis nodarbībām ar

³⁴⁴ Akurātere, L. (1970). *Artūrs Filipsons*. Rīga: Liesma, 24. lpp.

³⁴⁵ *Mildas Puķes atmiņas*. RTMM, inv. nr. 403435 E. Bēr R 67/14. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

³⁴⁶ Antras Mednes intervija ar teātra zinātnieci un Teātra muzeja vadītāju Ritu Rotkali 26.05.2013.

³⁴⁷ Antras Mednes intervija ar teātra zinātnieci Silviju Geikinu 28.09.2016.

roku: man tā aktieru būšana nebūs pa kaulam. Laikam treniņi šķituši pārāk vienmuļi. Taču draudzību ar Dailes teātri dzejnieks kopš tā brīža nav vairs pārtraucis”.³⁴⁸

Interesi par aktiera mākslu apstiprināja arī E. Briežkalne, uzsvērdama, ka “Aleksandrs ļoti mīlēja teātri un gribēja pats nodoties teātra mākslai. Kļūt par aktieri. Kādu īsu brīdi līdztekus medicīnai bija mācījies arī dramatiskajā studijā. Bet māte tam bija dikti pretim, jo gribēja dēlu redzēt kā dakteri; mākslinieki pēc viņas ieskatiem esot izlaidīgi ļaudis”.³⁴⁹

Savukārt literatūrzinātniece S. Radzobes pētījumā par A. Čaka saistību ar teātri uzsvērts, ka viņš, “pārtrauca apmeklēt nodarbības, acīmredzot pārliecinājies par spēju trūkumu šai mākslas nozarē”.³⁵⁰

Dailes teātra studistu nodarbības parasti notika vakaros. Dalība aktiermeistarības nodarbībās nereti traucēja A. Čaka medicīnas studijas. Iespējams, ka pietrūka talanta un uzņēmības, bet nevar noliegt arī mātes iespaidu, kura vēlējās savu dēlu redzēt ārsta profesijā un labprāt atbalstīja viņa studija Medicīnas fakultātē.

Ar 1931. gadu A. Čaks nostiprināja saikni ar teātri, publicējot teātru, muzikālo un operu izrāžu apskatus. Tā gan nebija būtiskākā un nozīmīgākā A. Čaka radošā izpausme, tomēr tai ir sava noteikta vieta viņa literārajā mantojumā. Tā apliecināja Čaka nepārejošo interesi par skatuves mākslu, teātru radošo dzīvi un aktieru darbu. Iespējams, tā palīdzēja kompensēt savu jaunībā nepiepildīto sapni par aktiera karjeru. Teātra un mūzikas izrāžu apskatus A. Čaks turpināja rakstīt teju visa mūža garumā, līdz 1949. gadam. Tomēr atbilstoši promocijas darbā noteiktajām hronoloģiskajām robežām, turpmāk tiks sniegts ieskats A. Čaka teātra vides apskatos līdz 1934. gadam. Tie visbiežāk ir publicēti laikrakstos “Sociāldemokrāts”, “Students” un žurnālā “Domas”.

Laikraksts “Sociāldemokrāts” 30. gadu sākumā A. Čakam piedāvāja rakstīt aktuālo izrāžu apskatus, informējot sabiedrību par jaunumiem un dramaturģijas tendencēm Rīgas teātros. Tas bija sarežģīts laiks, kad 20. gadsimta 20. gadu beigās, pasaulei piedzīvojot ekonomisko krīzi, teātra apmeklējums vairs daudziem skatītājiem nebija primārs. Kā uzsver Silvija Radzobe, “trīsdesmito gadu sākums bija kritisks laiks ne tikai teātrim un mākslai, bet arī sabiedrībai kopumā - 1928. gadā iesākusies, 30. gados vēl pilnā sparā turpinājās Pasaules ekonomiskā krīze. Latvijas teātros valdīja mākslinieciskās dzīves apsīkums, repertuārā dominēja dziesmuspēles, operetes, otrās un trešās šķiras

³⁴⁸ Akurātere, L. (1970). *Artūrs Filipsons*. Rīga: Liesma, 24. lpp.

³⁴⁹ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 69. lpp.

³⁵⁰ Radzobe, S. (2017). *“Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks*. LU Akadēmiskais apgāds, 84. lpp.

Rietumu salonkomēdijas. Ar šādiem, vienīgi izklaidei paredzētiem iestudējumiem, kuru centrā parasti bija kāds aktieris-zvaigzne, teātri centās noturēt zūdošo publikas interesi par skatuves mākslu. A. Čaka pozīcija pret teātra virzīšanos pa lētuma maršrutu bija skaidra un nepārprotama. Neskatoties uz izrāžu apskatu rakstiņu īso apjomu, dzejnieks par šo tendenci izteicās ne tikai ar nožēlu, bet pat ironiju un nicinājumu”.³⁵¹ 1931. gada jūnijā laikrakstā “Sociāldemokrāts” parādījās pirmais A. Čaka apraksts par divu autoru pievēršanos vienam vēsturiskam notikumam ar nosaukumu “Kepenikas kapteinis”, kad kāds “nelaimīgs, savāds subjekts, nelikumīgi ietērpies slavenās vācu armijas kapteiņa uniformā arestēja Kepenikas pilsētiņas galvu, paņēma no viņa visu pilsētas valdes kasi un, mierīgi iesēdies ormanī, aizbrauca nezināmā virzienā”.³⁵² Kārlis Cukmajers (*Zuckmayer*, 1896-1979) bija uzrakstījis lugu, bet prozaīķis Vilhelms Šēfers (*Scheffer*, 1888-1903) - stāstu. K. Cukmajers savu sacerējumu, kura darbība risinājās militārajā Vācijā, nosauca par pasaciņu, bet V. Šēfers veidoja vēsturisku notikumu stāstu, kas vēstīja par divdesmit piecus gadus seniem militāriem notikumiem ķeizariskajā Vācijā 1906. gadā. A. Čaks savā publikācijā gan norādīja uz abu literāro darbu visai viduvējo saturu, bet vienlaikus arī uzsvēra, ka arī latviešu skatītājus nepieciešams iepazīstināt ar Berlīnes teātru aktualitātēm: “mākslinieciskos principos [luga] nav pilnīgi līdz galam izvesta, atstāta it kā pusceļā, tomēr (..) “Kepenikas kapteini” pašlaik rāda Vācu teātris Berlīnē ar lieliem panākumiem”.³⁵³ 1931. gada septembrī K. Cukmajera lugu iestudēja Nacionālajā teātrī, divas nedēļas vēlāk – 10. oktobrī - tā pati luga piedzīvoja pirmizrādi Strādnieku teātrī, tomēr Latvijā šim iestudējumam tik lielu panākumu nebija.

Vērtējot Dailes teātra darbību un iestudējumus 1931. gada jaunajā sezonā, kad teātris, pēc ugunsgrēka Lāčplēša ielas namā, darbojās Skolas ielā 6, A. Čaks atzinīgi izteicās par izrādi “Valša sapnis” ar Liliju Štengeli (1891-1958) galvenajā lomā. Tas bija atjaunots iestudējums un “noritēja ar parasto veiksmi, māksliniecisko aizrautību un guva lielu atsaucību publikā”.³⁵⁴ Apraksta uzsvāru, kā tas Čaka apskatos vispār raksturīgi, viņš lika uz sižeta izklāstu, tikpa kā nekādu uzmanību neveltot tēlu un izrādes māksliniecisko izteiksmes līdzekļu analīzei. Arī savos pirmajos izrāžu apskatos A. Čaks, ar lielu pietāti un uzmanību raksturojis aktieru darbus, pieminējis režisoru veiksmes vai neveiksmes un

³⁵¹ Radzobe, S. (2017). “*Kosmopolītu*” lieta un Aleksandrs Čaks. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 85. lpp.

³⁵² Čaks, A. (1994). Kepenikas kapteinis vācu jaunākā rakstniecībā. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 390. lpp.

³⁵³ Čaks, A. (1994). Kepenikas kapteinis vācu jaunākā rakstniecībā. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 390. lpp.

³⁵⁴ Čaks, A. (1994). Dailes teātra izrādes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 394. lpp.

izrāžu māksliniecisko vērtību kopumu, tomēr pamatā deva satura atstāstus. Bet gadījās arī izņēmumu, piemēram, rakstā par Dailes teātra izrādi “Skaistā Helēna” ar Mildu Brehmani - Štengeli (1893-1981) titullomā, viņš, bez aktieru un režisora darbu apraksta, sniedza sīkāku mākslinieka Oto Skulmes (1889-1967) pienesuma analīzi, raksturojot izrādes kopējai noskaņu, kuru pastiprināja “visai interesantas dekorācijas”.³⁵⁵

Par Dailes teātra iestudējumiem A. Čaks rakstīja regulāri. Tomēr arī Nacionālā teātra repertuārs, kas galvenokārt balstījās latviešu autoru darbos, bet tika papildināts arī ar krievu, angļu un vācu literatūras klasikas autoru darbiem, bija A. Čaka redzeslokā. 1932. gada žurnālā “Domas” Čaks nesaudzīgi un kritiski pievērsās jaunajam iestudējumam: “Drudzaini meklējot repertuāru, Nacionālais teātris apstājies pie slavenā Turgeņeva romāna dramatisējuma – “Muižnieku ligzda”. (..) Izrāde varēja atstāt iespaidu vienīgi uz cukuraina dvēselīguma un senatnes meklētājiem. (..) Aktieri savā spēlē tālu neizsmēla Turgeņeva radītos tēlus”.³⁵⁶ Arī par Voldemāra Zonberga (1905-1973) komēdiju “Mākslīgais zīds” A. Čaka apraksts bija kritisks, jo “Nacionālā teātra režija bija pilnīgi pārpratusi autora nodomus; iepinusi daudz nevajadzīgu kupleju, kas gausināja darbību un uzkrīta ar savu nevajadzību. Tāpat vēl lieku reizi parādīja, ka neprot lietderīgi izmantot skatuves tehniskos jauninājumus (grozāmo skatuvi)”.³⁵⁷ Galveno lomu tēlotāji Čakam šķita atmiņā bija paliekoši, tomēr otrā plāna aktieri raksturoti tikai kā “savā spēlē korekti”.³⁵⁸ Kopumā arī Nacionālā teātra izrāžu vērtējumā Čaka rakstītajā dominē sižetu izklāsts, tēlu attīstības un dialogu raksturojums, aktieru un režisoru darbu reizēm pat atstājot perifērijā – pieminot vien garāmejojot apskata beigās. Tā piemēram, arī 1932. gada izrāde “Cīņa ar sēnalām” Strādnieku teātrī izpelnījās asu kritiku galvenokārt neveiklā sižeta un dialogu dēļ - A. Čaks rakstīja, ka “lugas uzbūve nevarīga ar daudziem gariem dialogiem. Autors nav spējis savas domas pārveidot īstā, spraigā, dramatiskā darbībā.”³⁵⁹ Ar laiku, acīmredzot, augot pieredzei apskatu rakstīšanā, A. Čaka izrāžu vērtējumos satura pārstāstiem pievienojās īsāki un garāki aktierdarbu raksturojumi, jo īpašu uzmanību veltot Dailes teātra pirmās studijas audzēkņu panākumiem, savu studiju biedru - B. Ozoliņas un A. Filipsona radošajām veiksmēm.

³⁵⁵ Čaks, A. (1994). Ofenbaha skaisto opereti. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 389. lpp.

³⁵⁶ Čaks, A. (1994). Recenzijas par teātru izrādēm. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 423. lpp.

³⁵⁷ Turpat, 425. lpp.

³⁵⁸ Turpat, 425. lpp.

³⁵⁹ Čaks, A. (1994). “Cīņa ar sēnalām” - Strādnieku teātrī. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 394. lpp.

Darbs pie izrāžu apskatu veidošanas A. Čakam deva divas būtiskas iespējas: saņemt honorāru un noskatīties jauniestudējumus par brīvu. Kaut arī teātra zinātnieki, viņu vidū S. Radzobe, A. Čaka darbību teātra kritikā vērtē kā perifēru viņa radošajā mūžā kopumā, piemēram, Guna Zeltiņa to sauc par “vienu no sāņņojautām”³⁶⁰, tomēr vienlaikus, norādot uz 1930gadu Latvijas mākslas pasaules tendenci – teātri vērtē dzejnieki, šīs mākslas mīļotāji, atzīst, ka arī Čaks ir ierindojams viņu vidū: “pirmskara Latvijas teātra pasaulē unikāls fenomens ir tā dēvētā dzejnieku teātra kritika – trīs no ievērojamākiem latviešu dzejniekiem raksta recenzijas par izrādēm. Tie Jānis Sudrabkalns, Jānis Grots un Aleksandrs Čaks. (..) Viņi sirsnīgi apraksta gūtos iespaidus, daudz nebēdādami par to, ka vairāki izrādes aspekti tiek skarti tikai garāmejojot vai ignorēti vispār”.³⁶¹ Dzejnieku iesaistīšanās teātra dzīves vērtējumā neapšaubāmi veicināja Latvijas publikas interesi par teātri kopumā un palīdzēja piepildīt zāles. Izrāžu apskati parasti tika publicēti laikrakstu pēdējās lapās. Autori parakstos ne vienmēr lietoja pilnus vārdus, dažkārt tikai iniciāļus, arī Čaks paša rakstīto apzīmēja ar “A. Č.” vai “A”, piemēram, publikācijās žurnāla “Students” mākslas dzīves vērtējumā, kur rakstīja ne tikai par teātra dzīves aktualitātēm, bet arī aktieru jubilejām. Dažkārt vienā publikācijā tika apvienoti arī vairāku izrāžu apskati kā vienā, tā atšķirīgos teātros. Šo nosacīti maigo, liberālo attieksmi pret iestudējumiem, kas, norādot uz kļūdām lugu saturā un dialogos, piemiedz acis neveiksmēm aktieru un režisora darba, Silvija Radzobe vērtē kā dzejnieka maigajai labai raksturīgu teātra ļaužu vidū nostiprinājušos leģendu visa 20. gadsimta garunā : “Vēl 20. gadsimta nogalē vecākās paaudzes aktieri nostalgiski runāja par recenzentu iejūtīgajiem un poētiskajiem rakstiem, salīdzinājumā ar tiem, sava laika kritika viņiem liekas nežēlīga un rupja, kaut arī visdrīzāk aktieri paši šos rakstus nav lasījuši, bet leģenda ir dzīva”.³⁶² 1933. gadā viņš, strādādams žurnāla “Domas” redakcijā, regulāri publicēja teātru izrāžu, operešu un operu izrāžu aprakstus.

A. Čaku kā izrāžu apskatnieka veikumu novērtēja dzejnieka kolēģis, žurnālists Juris Pabērzs³⁶³ (1918-2003). 2000. gadu sākumā, ciemodamies Aleksandra Čaka muzejā, viņš atzina, ka “spožais dzejnieks aizēnoja teātra cilvēku - kritiķi, kura darbā jaukā harmonijā bija apvienojusies principialitāte, objektivitāte un laipna, dziļa cilvēciska smalkjūtība. (..) Viņš zināja, ka rupji uzkliedzieni vai pārgudri apsaukumi nav īstais

³⁶⁰ Zeltiņa, G. (1981). ... un kritiķis turklāt. No: *Ceļā uz Čaku*. Rīga: Liesma, 156. lpp.

³⁶¹ Radzobe, S. (2017). *“Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 83. lpp.

³⁶² Radzobe, S. (2017). *“Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 83. lpp.

³⁶³ J. Pabērzs strādājis kopā ar A. Čaku laikraksta “Jaunākās Ziņas” redakcijā, kā arī 1946. gadā strādāja laikraksta “Cīņa” redakcijas mākslas nodaļā.

līdzeklis, ar ko var radoši un konstruktīvi ietekmēt tādu smalku procesu, kāda, bez šaubām, ir mākslas darba tapšana uz skatuves. (..) A. Čaks prata izdarīt pareizos secinājumus un vispārinājumus, ne vien priecājās par labām izrādēm, bet arī domāja par nākotni. Viņš sajuta savu līdzatbildību šīs nākotnes veidošanā”.³⁶⁴

Apskatos iztrūkstošā analītiskā skatījuma dēļ, kas, iespējams, saistīts ar nevēlēšanos ar asiem komentāriem aizskart aktierus vai režisorus, analizējot jauniestudējumu veiksmes un neveiksmes, Silvija Radzobe A. Čaku dēvē par “vērtējošās kritikas”³⁶⁵ pārstāvi: “Dzejā un stāstos būdams ļoti subjektīvs – izaicinošs, ironisks un emocionāls, pat sentimentāls -, rakstos par teātri viņš tiecās būt galēji objektīvs, sevi kā personību – savas izjūtas un domas, ko būtu raisījusi izrāde,- atklājot ļoti reti”.³⁶⁶

A. Čaka interese par teātra mākslu rezultējās arī lugu rakstīšanā, gan kā līdzautoram, strādājot pie diviem teātra pasūtījuma darbiem, gan individuāli, rakstot dramatisku poēmu “Matīss, kausu bajārs”.³⁶⁷

1932. gadā sadarbībā ar Eriku Ādamsonu (1907-1946) tapa luga bērniem “Nagla, Tomāts un Plūmīte”, bet 1934. gadā kopā ar Jūliju Vanagu (1903-1986) darbs Strādnieku teātrim – “Pusnakts kuģis”.

1930. gada 15. augustā A. Čaku ar E. Ādamsonu iepazīstināja J. Misiņa bibliotēkas vadītājs K. Egle. Dienasgrāmatā viņš rakstīja: “Čaks bija atnesis kādu rakstu, bet E. Ādamsons bija ienācis tāpat parunāties. Abus iepazīstināju, jo personīgi viņi vēl līdz šim nebija iepazīnušies. Teicu, ka abi labi dzejnieki, bet prozā abiem stipri nelatviska valoda, ko abi arī atzina un solījās laboties”.³⁶⁸ Aizsākās divu dzejnieku draudzība, kuras rezultātā tapa vairāki kopdarbi. Pēc E. Smiļģa aicinājuma teātra repartuāra vajadzībām 1932. gadā A. Čaks un E. Ādamsons kopā tulkoja Bertolta Brehta (*Brecht*, 1898-1956) lugu “Trīsgrašu opera”,³⁶⁹ ko 10. septembrī E. Smiļģis uzveda Dailes teātrī.

Apmierināts ar padarīto darbu un vēlēdamies paplašināt auditoriju, režisors lūdza abiem dzejniekiem uzrakstīt lugu bērniem. Tapa pasūtījuma darbs³⁷⁰ “Nagla, Tomāts un

³⁶⁴ Pabērzs, J. (1970). Labas pēdas arī šinī novadā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 176. lpp.

³⁶⁵ Radzobe, S. (2017). “*Kosmopolītu*” lieta un Aleksandrs Čaks. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 88. lpp.

³⁶⁶ Radzobe, S. (2017). “*Kosmopolītu*” lieta un Aleksandrs Čaks. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 88. lpp.

³⁶⁷ A. Čaka luga “Matīss, kausu bajārs” tapšanas laiks ir 1942. un 1943. gads. Tā promocijas darbā netiks apskatīta, jo neietilst pētījuma hronoloģiskajās robežās.

³⁶⁸ K. Egles piezīmes. AB R 13094-13102

³⁶⁹ B. Brehta lugas “Trīsgrašu opera” rokraksts glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā, kopā 155 lapas. Divas lapas (nr. 9, 10) glabājas Aleksandra Čaka muzeja krājumā (AČMD, inv. nr. R/1170).

³⁷⁰ Valdis Rūmnieks raksta, ka par lugas tapšanas laiku pastāv divas versijas. Viena versija, ka luga sarakstīta 1931. gadā, bet lugas grāmatas izdevuma priekšvārdā Mirdza Ķempe min, ka luga sacerēta 1932.

Plūmīte” (36. attēls), kas 1932. gada 20. novembrī piedzīvoja pirmizrādi un tika atzīta par vienu no visvērtīgākajām bērnu lugām, kas “atspoguļoja neviltotu, (..) sāpīgu bērnu ikdienas dzīves problemātiku”.³⁷¹ Par iestudējumu presē parādījās vairākas recenzijas - rakstnieks un tulkotājs Ādolfs Talcis (1904-1983) žurnālā “Domas” lugu raksturoja atzinīgi un uzsvēra, ka tā ir “uzskatāma par vienu no visvērtīgākajām oriģinālām bērnu lugām, kas pēdējā laikā parādījusies uz Latvijas teātru skatuvēm. Bērnam tādas pat tiesības uz dzīves aktualitāti un patiesību, kā lielam cilvēkam. Šīs tiesības ļoti labi izpratuši abi jaunie autori, sniedzot bērniem kaut ko no laikmeta pulsa”.³⁷² Literāta Jāņa Veseļa (1896-1962) komentārs žurnālā “Daugava” bija kritiskāks, jo pēc viņa domām lugas “notikums parādīts vieglu atjautu gaismā, nebēdīgā rotaļībā un figūru pārspīlētā, groteskā komismā. Tas ir it kā pasaka no īstenības, no šodienas pilsētas dzīves”.³⁷³ Arī Jānis Kārķiņš (1891-1975) atzina, ka lugā “literārisko vērtību gan vēl nejutām daudz: ir skaidri apzināta un uzzīmēta darba un pretkara ideja (bērni atmet kara rotaļas un piegriežas darba rotaļām), bet notikumu norisi saista vāja, caurredzama intriga un trūkst īstāka dzejas aromāta”.³⁷⁴ 1932. gada iestudējumā vairākas galvenās lomas tēloja A. Čaka draugi un bijušie kolēģi no Dailes teātra pirmās studijas - Benita Ozoliņa (Bille) (1903-1984), Reinis Birzgalis (Nagla) (1907-1990), Arturs Filipsons (Speķabībele). Tikai 1996. gadā, sagaidot A. Čaka 95. dzimšanas dienu, režisora Aivara Siliņa režijā Dailes teātrī atkārtoti tika izrādīta luga “Nagla, Tomāts un Plūmīte”.

Kaut arī literatūrzinātnieks Viktors Hausmanis A. Čaka un E. Ādamsona lugu nosauca par pagrieziena punktu latviešu bērnu lugu rakstniecībā, kad “tradicionālo, uz folkloras motīviem balstīto pasaku lugu vietā tika piedāvāts realistiskas iecirzes darbs”³⁷⁵, tai līdz šim latviešu teātra zinātnē pievērsta nepelnīti maza uzmanība³⁷⁶.

20. gadsimta 30. gados Dailes teātra režisors E. Smiļģis rosināja A. Čaku turpināt rakstīt lugas, kuras varētu iestudēt teātrī, bet līdz 1942. gadam, kad sākās darbs pie lugas

gadā. Domājams, ka taisnība M. Ķempei, jo luga rakstīta ar konkrētu realizācijas mērķi – iestudēšanai Dailes teātrī. Rūmnieks, V. (1992). Komentāri. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 2. sējums*. Rīga: Zinātne, 476. lpp.

³⁷¹ Zeltiņa, G. (1981). ...Un kritiķis turklāt. No: *Ceļā uz Čaku*. Rīga: Liesma, 160. lpp.

³⁷² Talcis, A. Luga “Nagla, Tomāts un Plūmīte”. *Domas* nr. 10, 1932., 698. lpp.

³⁷³ Veselis, J. Teātru apskats. *Daugava* nr. 12, 01.12.2932., 148. lpp.

³⁷⁴ Kārķiņš, J. Izrādes bērniem un jaunatnei. *Jaunākās Ziņas*. Nr. 263, 1932., 6. lpp.

³⁷⁵ Hausmanis, V., Kalnačs, B. (2004). Latviešu drāma. 20. gadsimta pirmā puse. Rīga: Zinātne, 76. lpp.

³⁷⁶ Šai ziņā ļoti cerīgs šķita Silvijas Radzobes pētījums “Modernisma iezīmes Aleksandra Čaka/ Erika Ādamsona bērnu lugā "Nagla, Tomāts un Plūmīte" un tās iestudējumā Dailes teātrī”, kas diemžēl palika neizstrādāts līdz galam, viņai aizejot mūžībā. Hausmanis, V., Kalnačs, B. (2004). Latviešu drāma. 20. gadsimta pirmā puse. Rīga: Zinātne, 76. lpp.

“Matīss, kausu bajārs”, A. Čaks lugu rakstīšanai vairs nepievērsās, kaut arī lielākā daļa no recenzijām par izrādi “Nagla, Tomāts un Plūmīte” bija pozitīvas.

Pēc teātra vadības pasūtījuma Strādnieku teātra repartuāram A. Čaks kopā ar J. Vanagu uzrakstīja bērnu un jauniešu lugu “Pusnakts kuģis”, ko iestudēja režisors Kārlis Veics (1902-1983). Pirmizrāde notika 1934. gada 1. aprīlī. Lai rosinātu potenciālo skatītāju interesi un reklamētu topošo izrādi, laikrakstā “Dienas Lapa” vēl pirms pirmizrādes tika publicēti lugas fragmenti³⁷⁷.

Arī pirmā recenzija par izrādi “Pusnakts kuģis” parādījās laikrakstā “Dienas Lapa”, kur žurnālists un rakstnieks J. Roze (1892-1972) tūlīt pēc pirmizrādes secināja, ka luga “rakstīta vieglos, vienkāršotos, groteskos toņos, kur paslēpta arī dziļāka doma – par sadarbības nepieciešamību cilvēku starpā. Ka šo sadarbības principu autori ņem nopietni, tas redzams jau arī no tā, ka viņi paši sadarbīgi divatā uzrakstījuši šo lugu. Autori savā darbā atteikušies no prinčiem un princesēm, raganām, pilīm, brīnumtauriņiem un dažādiem citiem pārdabīgiem spēkiem, jo atrod, ka dzejas un fantastikas pietiekoši daudz arī reālajā dzīvē. Luga domāta speciāli Strādnieku teātra skatītājiem – darbaļaužu bērniem. Tāpēc lugas temats ņemts no darba dzīves”.³⁷⁸

Kā norāda Valdis Rūmnieks, tad ar lugas tapšanas apstākļiem saistītos notikumus A. Čaks “nekad nav rakstiski pieminējis, izņemot nelielo informāciju pirms pirmizrādes Strādnieku teātrī. (..) No 1934. gada janvāra viņš kļuva par Latvijas Sociāldemokrātiskās partijas biedru”.³⁷⁹ Šī luga ir vienīgais J. Vanaga un A. Čaka kopdarbs. S. Radzobe atzina, ka “šis radošais duets gan pārstēdz, gan nepārstēdz. Pārstēdz, jo kopīga darba veikšanai apvienojušies divi rakstnieki ar ļoti atšķirīga mēroga talantiem. Nepārstēdz, jo katrs no viņiem līdz kopdarba uzsākšanai jau bija uzrakstījuši pa vienai lugai – Čaks (kopā ar E. Ādamsonu) “Nagla, Tomāts un Plūmīte”, Vanags (viens pats) – “Vēja pūtiens”. (..) “Pusnakts kuģis” līdz šim nav izpelnījies ne vismazāko literatūras pētnieku uzmanību, izņemot lakoniskas un vienīgi sižetu, kas ir lugas visneievērojamākais elements, atstāstošas recenzijas sava laika presē. Taču dēku grotesks bērniem sešās ainās ar prologu, kā savas lugas žanru nodēvējuši autori, ir formas ziņā vēl mūsdienās oriģināls darbs, kura pieredzi diemžēl tālāk nav attīstījuši ne tā laika, ne nākamo paaudžu latviešu

³⁷⁷ Čaks, A. (1992). Balāde par Marko stūrmani. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 2. sējums*. Rīga: Zinātne, 287. lpp.

³⁷⁸ Čaks, A. (1994). Strādnieku teātrī Lieldienās brauks “Pusnakts kuģis”. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 360. lpp.

Rūmnieks, V. (1994). Komentāri. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 360. lpp.

³⁷⁹ Rūmnieks, V. (1997). Komentāri. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 4. sējums*. Rīga: Zinātne, 440. lpp.

dramaturgi”.³⁸⁰ Jāatzīst, ka Silvijai Radzobei pieder joprojām plašākā analītiskā publikācija par šo A. Čaka un J. Vanaga lugu.

Cik, iespējams, netalantīgs Čaks bija kā aktieris, maigs un nekritisks kā teātru dzīves apskatnieks, tik, jāatzīst, balstoties galvenokārt Silvijas Radzobes analītiskajās publikācijās, radošs un novators latviešu bērnu dramaturģijā. Diemžēl šī viņa darbības šķautne joprojām nav pienācīgi novērtēta.

³⁸⁰ Radzobe, S. (2021). *Čaks un laiks*. Rīga: Zinātne, 185. lpp.

3. ALEKSANDRA ČAKA SKOLOTĀJA GAITAS; TO LITERĀRIE UN SABIEDRISKIE KONTEKSTI

Hronoloģija:

- 1925 – 1928 - A. Čaka skolotāja darba gadi Drabešu sešklasīgajā internātskolā. Pirmo dzejoļu krājumu sakārtošana.
- 1927. gads - A. Čaka dalība latviešu literātu grupā “Trauksme” un 1930. gads - latviešu Rakstnieku parka veidošana Spāres muižā.
- 1935 – 1939 - A. Čaka darbība Rūdolfa Egles Literatūras studijā. Studijas audzēkņu literārie izdevumi: “Eglaine” (1936) un “Ausma” (1939).

1925. gadā pabeidzis *Obligatorisko skolu skolotāju sagatavošanas* kursus Rīgā, A. Čaks tika norīkots darbā Drabešu sešklasīgajā internātskolā³⁸¹. Latvijas Izglītības ministrijas uzstādījums bija, ka jāveido vienots skolu princips visā Latvijā, kas veicinātu obligatorisku skolas apmeklēšanu visiem skolas vecuma bērniem, pabalstot trūcīgos bērnus.

Trīs gadus A. Čaks ar labiem panākumiem strādāja par skolotāju un skolas pārzini, uzņemdamies atbildību gan par skolnieku mācībām, gan bērnu ārpusklases nodarbībām. Šie gadi deva jaunu pieredzi veidot kvalitatīvu skolas mācību darbu un aktīvu brīvā laika pavadīšanas grafiku. Lielākās problēmas, ar kurām A. Čaks sastapās Drabešos, bija saistītas ar disciplīnas trūkumu skolnieku vidū un skolas saimnieciskās apgādes (pārtikas produktu, apģērbu un mācību materiālu) zemo kvalitāti skolnieku un skolotāju sadzīvē.

Drabešu periods A. Čaka dzīvē bija arī radoši veiksmīgs, neskatoties uz lielo darba slodzi. Drabešos tika sarakstīti un sakārtoti pirmie pieci dzejoļu krājumi³⁸².

Vēloties iemūžināt jauno latviešu literātu veikumu ne tikai publikācijās, bet arī ilgtermiņa dabas projektā, A. Čaks 1930. gadā kopā ar domubiedriem sāka veidot oriģinālu latviešu Rakstnieku parku Spāres muižā, kurā stādītu kokus paši literāti.

Savukārt Drabešos iegūtā skolotāja darba pieredze vēlāk A. Čakam noderēja, strādājot kā lektoram Rūdolfa Egles Literatūras studijā, kur viņš lasīja lekcijas dzejas teorijā un krievu dzejas vēsturē, dodot paliekošu ieguldījumu jauno literātu audzināšanā.

³⁸¹ Minēts arī kā Drabešu bērnu nams, jo skolā mācījās bērni, kuri bija kara laikā zaudējuši vecākus. Viņi dzīvoja internātā. Bērni, kuri dzīvoja tālu no skolas, nedēļu pavadīja skolā, bet brīvdienas mājās.

³⁸² “Es un šis laiks” (1928), “Sirds uz trotuāra” (1928), “Apašs frakā” (1929), “Pasaules krogs” (1929), “Mana paradīze” (1932).

3.1. SKOLAS PĀRZIŅA UN SKOLOTĀJA DARBS DRABEŠOS

A. Čaks nekad mērķtiecīgi nav interesējies par skolotāja darbu. Sākot strādāt Drabešu sešklasīgajā internātskolā, galvenais uzdevums bija sabalansēt mācību programmu ar ārpusklases aktivitātēm, pamatojoties uz Cēsu apriņķa Skolu valdes noteikumiem. A. Čaks neieviesa jaunu mācību programmu, neizstrādāja jaunas pedagoģiskā darba metodes. A. Čaka sasaistei ar skolotāju darbu vairāk bija nejaušības raksturs vai ģimenes diktēta pienākuma apziņa, tomēr trīs gadi, kurus A. Čaks pavadīja Drabešu sešklasīgajā internātskolā, bija būtiski A. Čaka profesionālajā un personīgajā dzīvē, skolas mācību darba un ārpusklases aktivitāšu pilnveidošanā. Tie veidoja arī pašu A. Čaku kā jaunu skolotāju un attīstīja profesionālās iemaņas. Skolā tika ieviesta stingrāka disciplīna, noteikta reglamentēta dienas kārtība ar mācību un atpūtas brīžiem, precizēti pienākumi skolotājiem un skolniekiem, piesaistīti papildus finanšu līdzekļi skolnieku apģērba, apavu un mācību materiālu iegādei. Tas viss ļāva skolotājiem plašāk un pilnvērtīgāk izmantot mācību stundu vielu, bet skolniekiem apgūt ne tikai teorētiskās zināšanas, bet arī praktiskās iemaņas.

A. Čaka pievēršanos skolotāja darbam, iespējams, veicināja arī vēlme mazināt skolotāju trūkumu Latvijas lauku skolās. Kā atmiņās raksta N. Dakers, “Rīgā strauji pieauga inteligento bezdarbnieku skaits. Daļa no tiem bija studējošā jaunatne. Vienīgais, uz ko varēja cerēt nemantīgo šķiru students, bija atbrīvošana no lielās mācību maksas, ja studijas noritēja veiksmīgi. Stipendijas Universitātē nebija. (..) Šādos apstākļos Izglītības ministrijas skolu departaments sāka rīkot skolotāju vasaras kursus, uzņemot tajos pedagogus, kam vēl nebija speciālās izglītības, un arī studentus no Universitātes dažādām fakultātēm ar noteikumu, ka pirmie divi praktikanta gadi jānostrādā uz laukiem”.³⁸³ N. Dakers ar prieku atcerējās kopīgi pavadīto mācību laiku, jo: “skolotāju kursus laiks pagāja visai omulīgi, bez liekas piepūles. Klausījāmie lekcijas, rakstījām konspektus, pasniedzām paraugstundas, hospitējām un vērtējām cits cita darbu. Katru svētdienu kursu vadība rīkoja ekskursijas, lai stiprinātu kopības garu un iepazītu dzimto zemi. Visvairāk izbraukumu bija uz Kurzemi. Skolotāju kursi beidzās, un to absolventi izklīda pa visu Latviju”.³⁸⁴

³⁸³ Dakers, N. (1970). Aleksandrs Čaks manās atmiņās. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 29. lpp.

³⁸⁴ Turpat, 29. lpp.

Skolotāja darba popularizēšanu studentu vidū rosināja arī 1925. gada 19. un 20. jūnijā notikušais Skolotāju savienības 4. kongress, kas uzdeva skolotāju organizācijām spert nopietnākus soļus, lai tuvākajā nākotnē dažādotu un uzlabotu skolotāju darba apstākļus un nodrošinātu algu paaugstinājumu atbilstoši ieguldītajam darbam. Kongresā tika nolemts uzdot valdībai atrisināt jautājumu par jaunu skolotāju sagatavošanu, atbilstoši skolu prasībām, jo “pamatskolu skolotāji nedabū ne vajadzīgo zinātnisko, ne pedagoģisko izglītību, arī institūti nespēj to sniegt”.³⁸⁵ Tā kā 1925. gadā A. Čaks skaitījās Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes students, viņam bija iespēja bez maksas mācīties skolotāju vasaras kursus un, veiksmīgi nokārtotu eksāmenu gadījumā, saņemt pedagoga diplomu darbam skolā. A. Čaks izmantoja doto iespēju un no 9. jūnija līdz 29. augustam mācījās Izglītības Ministrijas Skolu virsvaldes tautskolas direkcijas rīkotajos *Obligatorisko skolu skolotāju sagatavošanas*ursos³⁸⁶. Viņš uzrādīja labas sekmes visos mācību priekšmetos – pedagoģiskajā psiholoģijā, ģeogrāfijas metodikā, dabas zinībās, dzimtenes mācības metodikā, stundu pasniegšanā, latviešu literatūrā un latviešu gramatikā saņēma vērtējumu “ļoti sekmīgi”, vēsturē, svešvalodu metodikā, dziedāšanā – “sekmīgi” (36. attēls). A. Čaks apliecināja, ka “kursos noklausījies glītrakstīšanas metodiku, bērnu dārzu teoriju un attīstības vēsturi, fiziskās audzināšanas teoriju, Latvijas valsts konstitūciju, piedalījies arī praktiskajās nodarbībās un apguvis higiēnas un pirmās palīdzības sniegšanu nelaimes gadījumos, izpildījis praktiskos darbus dabas zinībās un piedalījies dabas zinātniskās, vēsturiskās, ģeogrāfiskās un rūpniecisko iestāžu aplūkošanas ekskursijās”.³⁸⁷

1925. gada novembrī ar Skolu virsvaldes Tautskolu direkcijas izsniegtu Pagaidu apliecību nr. 134e A. Čaks saņēma apliecinājumu, ka viņam “ir tiesības strādāt Latvijas pilnās pamatskolās, pirmās pakāpes pamatskolās, papildu skolās un pirmskolās kā skolotāja vietas izpildītājam – praktikantam. Alga maksājama pēc 15. kategorijas”.³⁸⁸ Viņš uzsāka darbu Drabešu sešgadīgajā internātskolā, kas kopš 1918. gada atradās kādreizējā fon Ketleru (*von Ketteler*) dzimtai piederošajā Drabešu muižā³⁸⁹ (38. attēls).

³⁸⁵ Dēķens, K. (1928). *Latvijas skolotāju savienība 1917-1927*. Rīga: Latvijas skolotāju savienības izdevums, 58. lpp.

³⁸⁶ 29.08.1925. Čakam tika izsniegta apliecība nr. 434 par Rīgas skolotāju sagatavošanas kursu beigšanu II grupā.

³⁸⁷ A. Čaka atmiņas. AČMD, inv. nr. D/1339. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

³⁸⁸ *Skolu virsvaldes Tautskolu direkcijas izsniegtu Pagaidu apliecību nr. 134e*. AČMD, inv. nr. D/1029. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

³⁸⁹ Pils galvenā fasāde darināta klasicisma stilā ar četru kolonnu portiku. 1905. gadā muižu nodedzināja, bet vēlāk tā tika atjaunota. Drabešu muižas kompleksā bija 12 ēkas. Viena no tām bijusi kungu māja, kas celta 19. gadsimta sākumā un klēts ēka, kura bija viena no vecākajām kompleksa ēkām. Līdzās Drabešu muižas

Skolu uzturēja un skolotājiem algu maksāja Drabešu pagasts³⁹⁰. Skola bija pakļauta Cēsu apriņķa Skolu valdei³⁹¹.

N. Dakers raksturoja A. Čaku kā humānu skolotāju, strādājot ar grūti audzināmiem bērniem. Viņš izcēlās ar lielu sapratni un vēlmi palīdzēt, esot ne tikai labs skolotājs, bet arī priekšzīmīgs administrators un labi ieredzēts priekšnieks. Ārkārtas gadījumos varējis sniegt pirmo palīdzību kā ārsts. Skolotāji un skolnieki augstu vērtējuši viņu kā “fizisko un morālo kaišu dziedinātāju, sākot no pirmās mīlestības problēmu risināšanas līdz mazāko klašu skolnieku slavināšanai gultā”.³⁹² Tieši A. Čaks N. Dakeru uzaicināja darbā Drabešos. Tas noticis laikā, kad A. Čaku apstiprināja skolas pārziņa amatā: “Mācību gada vidū ierados Drabešos un apmetos pie A. Čaka bijušajā barona kabinetā, stūra istabā ar diviem logiem un kamīnu, ko šad tad iekurinājām svētkos vai viesiem par prieku”.³⁹³

Pirmos darba iespaidus A. Čaks atstāstīja L. A. Rundelei: “Pašlaik strādāju kā skolotājs – audzinātājs. Bet šodien, sēdot pie vakariņu galda skolotāju ēdamistabā ar apriņķa valdes locekli, kas pārzin visas patversmes, dabūju oficiālu uzaicinājumu palikt par pārzini, ko arī pieņemu. Vakarā iebrauca no Cēsīm visas trīs jaunkundzes un to pašu pasludināja. Uz Cēsīm mēs braucam ļoti bieži, gandrīz katru pārdienu. Es jau ar esmu bijis, neskatoties uz to, ka dežurēju. Alma (Kļaviņa – skolniece – autores piezīme) jau brauc katru dienu, meloju, pārdienu. Par Almu var vēl pastāstīt to, ka viņa lāga meitēns, nešķīsti bļauj un plīķē puikas, ka skan vien. Bērni ļoti īpatnēji, dažādi un psihiatriski interesanti. Ar savu istabu esmu ļoti mierā. Dzīvoju pārziņa istabā. Blakus kantoris. Tālāk – viena glīta meita. Apkārt mājai dārzs. Pie logiem, kuri diezgan augstu no zemes, klumbas un celiņi ar soliem. Pa vasaru ezers būs mums iznomāts. Tur ir dažas laivas. Pie ezera rīko sporta un spēļu laukumus. Neskatoties tomēr uz visiem labumiem, tā dažreiz tomēr iesāpas sirds. Žēl, tā kā Rīgas, bet sevišķi trūkst Tevis – parunāt par visām lietām”.³⁹⁴

kompleksam atrodas bijušās muižas parks. No: Skolas vēsture. Pieejams: www.drabesuskola.lv/skolasvesture. [sk. 15.12.2015.]

³⁹⁰ Baerents, P. (1927). *Āraišu baznīca un draudze savā 700 gadu gaitā*. Rīga: Zelts, 119. lpp.

³⁹¹ Skolu valde bija veidojusies uz Cēsu apriņķa skolotāju arodbiedrības pamatiem un dibināta 1917. gada 2. aprīlī, kad revolūcijas vilnis bija sasniedzis Latviju. (...) Uz laiku arodbiedrība bija spiesta savu darbību pārtraukt, bet 1919. gada 8. augustā to atjaunoja. No: Dēķens, K. (1928). *Latvijas skolotāju savienība 1917-1927*. Rīga: Latvijas skolotāju savienības izdevums, 98. lpp.

³⁹² Dakers, N. (1970). Aleksandrs Čaks manās atmiņās. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 31. lpp.

³⁹³ Turpat, 29. lpp.

³⁹⁴ L. A. Ritums ģimenes privātais arhīvs.

Lai iegūtu pilntiesīga skolotāja tiesības, lielāku algu un iespēju kāpt pa karjeras kāpnēm, A. Čaks gadu vēlāk iesniedza dokumentus Cēsu apriņķa pamatskolas inspektoram. 1926. gada 19. novembrī inspektors apliecināja, ka “Aleksandrs Čadarainis darbojas Cēsu apriņķa Drabešu bērnu nama 6-klasīgajā pamatskolā no 1925. gada 15. decembra kā pārzinis. Skolotājs savus pienākumus minētā skolā ir izpildījis līdz šim laikam kārtīgi, centīgi un labi”.³⁹⁵ Vēl pēc pusgada - 1927. gada 5. jūlijā A. Čaks saņēma Izglītības ministrijas Skolu virsvaldes Pagaidu apliecību nr. 6617 ar apstiprinājumu, ka viņam ir piešķirtas pilnas sešklasīgās pamatskolas skolotāju tiesības³⁹⁶.

Ņemot vērā grūtos darba apstākļus, visiem Drabešu sešklasīgās internātskolas skolotājiem (39. attēls) tika nodrošināta ikgadējā veselības pārbaude. A. Čaka Cēsu ārsta Augusta Bruttana³⁹⁷ izsniegtajā Veselības apliecībā 1926. gada 10. septembrī teikts, ka dakteris “pārbaudījis Cēsu apriņķa Āraišu pagastā dzīvojošā 24 gadus vecā Aleksandra Čadaraina veselības stāvokli un konstatējis, ka viņš ne ar kādu lipīgu slimību neslimo un sevišķus fiziskus defektus neuzrāda. Uz labo aci tuvredzīgs -6, bet uz kreiso aci -2 dioptrijas. Tuvredzīgs maz koriģējamā veidā. Minētie acu defekti skolotāja darbībai nekaitē”.³⁹⁸ Par A. Čaka veselības stāvokli iepriekšējā laika posmā nav ziņu, bet, iespējams, tuvredzība ir attīstījusies Krievijā, A. Čakam pārslimojot tīfu, jo jaunības fotogrāfijās A. Čakam briļļu nav. Neskatoties uz veselības problēmām, kas saasinājās tieši Drabešu periodā, viņš turpināja iesākto darbu un trīs gadu laikā ne reizi neizmatoja piedāvājumu ņemt slimības lapu. Pienākuma apziņa bija augstāka nekā paša veselību.

Skolas ikdiena redzama Cēsu apriņķa bērnu nama dežūrskolotāja dienasgrāmatā, kas tika rakstītas pēc pārziņa A. Čaka 1926. gada 3. novembra ierosinājuma. Tās uzdevums bija pēc iespējas precīzi fiksēt skolas dzīvi, tā, lai neviens pārkāpums, neviena risināma problēma nepaliktu bez ievērības. Piemēram, 1926. gada 4. novembrī skolotāja Erika Preciniece rakstīja: “Bērni piecelti plkst. 6:30, brokastis plkst. 7:00. Plkst. 10:00 pie maizes mīcīšanas Rūnika A. un Rūnika M. (māsas Antonija un Milda Rūnikas – skolnieces – autores piezīme). Pusdienas plkst. 12:40. Zēni pēc stundām strādā pie malkas un taisa pastalas. Mazie zēni un meitenes virtuvē pie burkānu tīrīšanas. Meitenes pie

³⁹⁵ *Cēsu apriņķa inspektora apliecinājums*. AČMD, inv. nr. D/102. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

³⁹⁶ *Izglītības ministrijas Skolu virsvaldes Pagaidu apliecību nr. 6617*. AČMD, inv. nr. D/1028 (Pamats: 1927. gada jūlija mēneša protokols nr. 179). Aleksandra Čaka muzeja krājums.

³⁹⁷ Ārsts pieņēma Cēsīs, Rīgas ielā 6; domājams – Augusts Brutāns (1893-1967).

³⁹⁸ *Veselības apliecība A. Čakam darbam skolā*. AČMD, inv. nr. D/1026. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

drēbju lāpīšanas. Launags plkst. 16:00. Vakariņas plkst. 19:00. Pēc vakariņām apskate. Bērni aizgāja gulēt plkst. 20:15”.³⁹⁹

Celšanās un ēdienreizes vienmēr bija vienā un tanī pašā laikā, mainījās notikumu un nerātņību kārtība un nozīmīgums. Bērni pēc stundām skolā tika nodarbināti visos internāta darbos – mazgāja telpas, šķiroja dārzenus, sagatavoja malku ziemai, šuva un lāpīja apģērbus. Dežūrskolotājs N. Dakers ziņoja, ka: “caur Šilinskas [skolniece Drabešu skolā – autores piezīme] nedarbiem, kurus viņa dara aiz muļķības, ceļas lielāki vai mazāki materiālie zaudējumi, kas var sasniegt arī lielākus apmērus. Tāpat Šilinska var sakropļot arī līdzbiedrus. Ir bijuši gadījumi, kad viņa bez iemesla uzbrūk (kož ausī, degunā) citām meitenēm”.⁴⁰⁰

Skolas ikdienu raksturoja arī internātskolas skolotāju sēžu protokoli. Sēdēs parasti piedalījās A. Čaks kā skolas pārzinis un visi skolotāji – tobrīd arī Alma Bikse, Erika Preciniece, Marianna Paukšēns, kā arī saimniecības pārzinis Eduards Hincenbergs un saimniece Eleonora Zāle. Piemēram, 1926. gada 27. februāra protokolā minēts, ka “pārzinis ziņo par notikušo zādzību ar ielaušanos bērnu nama noliktavā. Par notikumu ziņots attiecīgām iestādēm, kuras pieprasījušas zādzībā iejaukto audzēkņu raksturojumus”.⁴⁰¹ Ja skolnieks bija izdarījis pārkāpumu pirmo reizi, viņam tika piedots, bet, ja pārkāpumi atkārtojās un mācību sekmes neuzlabojās, skolniekus ar pedagoģiskās padomes lēmumu izslēdza no skolas un nosūtīja uz “defektīvo bērnu patversmi”.⁴⁰²

Ar savu demokrātisko, bet stingro attieksmi pret darbu, A. Čaks bija autoritāte skolnieku un skolotāju vidū. Vēlāk, 30. gados, kad viņš jau dzīvoja Rīgā, Drabešu skolas bijušie audzēkņi rakstīja viņam vēstules, aicināja uz tikšanos, lūdza palīdzību un naudu neatliekamām vajadzībām. Viena no A. Čaka skolniecēm Irma Segliņš (precējusies Olševskija) atcerējās, ka “skolotājs Čadarainis bija liels bērnu draugs. Pats par sevi saprotams, skolotājiem arī tādiem jābūt. Bet ne katru reizi bērni skolotāju iemīļo. Mēs ļoti ātri iemīļojām skolotāju Čadaraini. Viņš labi saprata bērnu pasauli un prata par mums visiem – bāra bērniem tik ļoti rūpēties. Toreiz daudz kas Drabešu bērnu namā nebija tā, kā vajadzēja. Kad skolotājs Čadarainis atbrauca no Rīgas, tad, acīm redzot, daudz kas tika pārveidots. Visupirms apgādāja bērnus ar glīti šūtām, piemērotām drēbēm [tas bija Čaka tēva Jāņa Čadaraiņa darbs – autores piez.]. Pēc pilsētas parauga. Tāpat tika sagādāti arī apavi [tā bija Čaka mātes Emīlijas Čadaraines iniciatīva – autores piezīme]. Tas bērniem

³⁹⁹ *Cēsu apriņķa bērnu nama dežūrskolotāja dienasgrāmata*. Čaks A. LVVA, 6726. f., 1. apr., 61., 5. lpp.

⁴⁰⁰ *Drabešu bērnu internātskolas pedagogu sēžu protokoli*. Čaks A. LVVA, 6726. f., 1. apr., 61., 69. lpp.

⁴⁰¹ Turpat, 39. lpp.

⁴⁰² Turpat, 39. lpp.

bija lielu lielais prieks”.⁴⁰³ Savukārt A. Čaka skolnieks Jānis Junga atceras, ka “Drabešu sešklasīgajā internātskolā skolēni dalījās divās daļās – bija laucinieki un tie, kas bija bez vecākiem. Es biju laucinieks. Mans tēvs bija mežsargs, pats viņš bija no Dzērbenes, Jaunpiebalgas. Vecaistēvs bija sācis strādāt par mežsargu Incēnu mežsarga mājā. Meža vidū starp Amatas staciju un starp Alojas staciju. 1927. gada rudenī mamma mani veda uz skolu. Tur bija direktors – tāds dūšīgs vīrs, apaļu seju – un divas skolotājas. No rīta kad aizgājām, patversminieki, kā mēs viņus saucām, bija jau paēduši, un mēs, tie laucinieki, sēdāmies klasē pie petrolejas lampām un mācījāmies. Tas bija vecajā mājā – barona Vilhelma fon Blankenhāgena (*von Blanckenhagen*) pilī. Ieeja bija no mazgātuves puses, tad pa garu koridoru, tur bija ēdnīcas, te bija skolotāju istaba, bibliotēka, A. Čaks sēdēja tur, gala istabā (direktora, skolotāju istaba). Bija viena īpatnība – A. Čaks sestdienas rītos vai piektdienas vakaros gāja uz Āraišu staciju”.⁴⁰⁴

E. Briežkalne, kura mitinājās pie A. Čaka vecākiem Rīgas dzīvoklī Marijas ielā 51 laikā, kad viņš strādāja Drabešos, rakstīja, ka brīvdienās, kad A. Čaks braucis mājās, tad “nevarējis vien beigt stāstīt par saviem bērniem, sevišķi mazajiem, kāds kurš un cik dažs interesants un komisks. Varēja redzēt, ka bērni viņam ir tuvu pie sirds. Gudroja un prasīja saviem vecākiem padomu, kā labāk mazajiem visu ko izdarīt un iekārtot”.⁴⁰⁵ Līdzīgus faktus, kā arī to, ka A. Čaks par savu naudu mazākajiem bērniem pircis grāmatas un rotaļlietas, bet lielajiem mikroskopu, kuru izmantoja dabas zinības stundās, apliecina arī I. Olševskijas un N. Dakera atmiņas. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē iegūtās zināšanas A. Čakam nācās pielietot gripas epidēmijas laikā, lai ārstētu bērnus un sniegtu pirmo palīdzību. Sarežģītākos gadījumos veda ārstus un medmāsas no Cēsīm.

Skolas ikdiena skolniekiem un skolotājiem bija kopīga – no rīta mācībās, bet pēcpusdienā – apkārtnes sakopšanas darbos vai ārpus klases nodarbībās. Skolotāji mācīja visus nepieciešamos mācību priekšmetus dažādu klašu skolniekiem. Vairākām klasēm A. Čaks pasniedza dabas zinības. Lai bērni gūtu priekšstatu par dabas norisēm un pazītu augus, “no barona fon Blankenhāgena tika dabūta neapstrādāta zeme”.⁴⁰⁶ Zemi nodeva skolas lietošanā un A. Čaks kā dabas zinātņu skolotājs ierīkoja mazus izmēģinājuma lauciņus, lai katrs bērns savā lauciņā līdz rudenim kaut ko labu un skaistu izaudzētu. Sēklas atveda no Rīgas. Dažām centīgākajām meitenēm, skolu beidzot, skolotājs palīdzēja

⁴⁰³ Olševskija, I. (1970). Mans skolotājs. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 37. lpp.

⁴⁰⁴ Jungas atmiņas viņa radinieki nodeva Aleksandra Čaka muzejam 2000. gadā. Te citāts no: *J. Jungas atmiņas*. AČMD PDA. Aleksandra Čaka muzeja pētnieciskā darba arhīvs.

⁴⁰⁵ E. Briežkalnes atmiņas. AČMD, inv. nr. R/1907. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁴⁰⁶ Olševskija, I. (1970). Mans skolotājs. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 38. lpp.

iestāties M. P. Feldmanes mājturības un rokdarbu skolā Rīgā⁴⁰⁷, bet talantīgākos puīšus iekārtoja Rīgas Skolotāju institūtā⁴⁰⁸.

Pirmajā mācību gadā skolotājs A. Čadarainis mācīja šādus priekšmetus⁴⁰⁹:

Pirmdiena	Otrdiena	Trešdiena	Ceturtdiena	Piektdiena
Latv. valoda 3.klasei	Dabas zinības 6.klasei	Latv. valoda 3.klasei	Latv. valoda 3.klasei	Latv. valoda 3.klasei
Zīmēšana 4.klasei	Latv. valoda 3.klasei	Dabas zinības 6.klasei	Kooperācija 6.klasei	Dabas zinības 4.klasei
Dabas zinības 4.klasei	Vēsture 6.klasei	Zīmēšana 6.klasei	Zīmēšana 3.klasei	Vēsture 6.klasei
Zīmēšana 3.klasei	Dabas zinības 3.klasei	Vēsture 6.klasei	Dabas zinības 4.klasei	Zīmēšana 4.klasei
		Dabas zinības 4.klasei		

Aktīvs darbs un atbildība par skolniekiem turpinājās arī skolas brīvlaikos. Tad vairums bērnu atgriezās pie vecākiem, savukārt bāreņus savā aprūpē ņēma pagasta valde un nodrošināja pagaidu mājas un vasaras darbus. Šie bērni, piemēram, ganīja lopus tuvējās saimniecībās, par viņu darbu skola saņēma atlīdzību naudā un produktos. Kādā vasarā par 43 skolas audzēkņa nostrādātajām darba dienām skola saņēma 25 latus⁴¹⁰. Par katru bāreņi pārzinim bija jāraksta ziņojums, kā arī jāsūta telefonogramma pagasta valdei. A. R. Brežģa privātajā arhīvā saglabājusies izziņa ar šādu saturu: “Sakarā ar Cēsu apriņķa valdes rīkojumu par audzēkņa (vārds, uzvārds) nodošanu Priekuļu pagasta valdei, ziņoju, ka mācības Drabešu bērnu nama pamatskolā beigsies šā gada 24. aprīlī. Laipni lūdzu

⁴⁰⁷ Koka ēka Brīvības ielā nr. 63 (agrāk nr. 41, paralēls nr. Stabu 15) - bijušais Hammera īpašums, kopš 20. gadiem īpašnieks Johans Klobušickis un viņa mantinieki. Šajā ēkā, Stabu ielas stūrī, 30. gados darbojās M. P. Feldmanes mājturības un rokdarbu skola. Kopš 20. gadu sākuma tur izvietojās konditoreja. (“vadīta no pazīstamā Rēveles meistara Reinthala kunga”, kā vēstīts konditorejas reklāmā) un kafejnīca “Knie”, vēl. “Koncerts” (īpašnieks F. Vinkmans) ar “koncertu un varietē dārzu”, kurā “pēcpusdienās pirmklasīga salona mūzika”. Pieejams: <http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/28219/> [sk. 11.07.2021.]

⁴⁰⁸ Rīgas Skolotāju institūts bija valsts uzturēta pedagoģiskā augstskola, kas atradās Liepājas ielā Rīgā (tagadējās Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas poliklīnikas un citās apkārtējās vienstāva koka ēkās). Institūta internāts atradās Talsu ielā 7a. Institūta dibinātājs un pirmais direktors bija Ludis Bērziņš. Pieejams: <https://amp.lv.freejournal.info/347554/1/rigas-skolotaju-instituts.html> [sk. 11.07.2021.]

⁴⁰⁹ A. Čaka Dienas grāmatas 1925. gads. 1. blociņš. ZA FB RK XIV.

⁴¹⁰ Drabešu bērnu nams. LVVA, 6726. f., 1. apr., 105. lpp.

pagasta valdi minētā dienā atsūtīt uz bērnu namu savu priekšstāvi augšminētā audzēkņa saņemšanai. Bērnu nama pārzinis. A. Čadarainis”.⁴¹¹ Ar šo izziņu pavasarī bāreņi tika nodoti pagasta pārziņā, bet augusta beigās atvesti atpakaļ uz Drabešiem.

A. Čaks kā Drabešu sešklasīgās pamatskolas pārzinis regulāri atskaitījās Cēsu apriņķa valdei par situāciju skolā kopumā, kā arī par skolotāju darba pienākumiem un katra skolnieka disciplīnu. Piemēram, 1927. gada 18. februārī viņš konstatēja, ka liela daļa no virtuves produktiem un saimniecības priekšmetiem ir pazuduši. Lai tās atgūtu, tikusi veikta vispārēja apskate. To apliecina A. Čaka ieraksts “Produktu un materiālu rēķinu grāmatā”: “Šodien izdarīju vispārēju kratīšanu guļamistabās un klasēs, pie kam atradu sekojošo: 9 pastalu lāpāmās adatas, 7 īlenus, 2 kaltus, 11 naglas, 1 urbi, 1 slidu, 1 āmuru, 1 eņģi, 1 vannas puļķi, 1 siksnas sprādzi, 1 naža piederumu, 2 sīpolus, 1 loku un 3 bultas, 8 pastalas”.⁴¹² A. Čaks uzskatīja, ka skolnieku sliktā uzvedība ir viņa kā skolas pārziņa atbildība pat tad, ja viņš pats bija prombūtnē slimības laikā: “Divām jaunām skolotājām, no kurām viena tikko uzsāk savu paidagoģisko darbu, nav bijis pa spēkam uzturēt kārtību bērnu nama vajadzīgajā augstumā. No otras puses, bērnu nama personāla biežā maiņa, vai nu nesaskaņa, vai nespējības dēļ, arī stiprā mērā traucējusi jau kopš pusotra gada kārtīgo darbu bērnu namā. Pašreiz iekšējais stāvoklis bērnu namā tāds, ka viņa tālākā normālā dzīve iespējama tikai pēc radikālām un nopietnām pārgrozībām. Bērni kārtējos darbus, izņemot dažus, izpilda pietiekoši labi. Tikai audzēkņi savā uzvešanā nepieklājīgi un rupji. Runā pretī, dažādi izrunājas. Sit logus laukā, kas bieži notiek tīšām – kroņa manta, sit ārā. Lai gan uzturs ir labs, izdauza pagraba logu un ar kārti zvejo kartupeļus”.⁴¹³

Sadzīves apstākļi bija slikti – krāsnis nevarēja piekurināt, visi - gan skolnieki, gan skolotāji – katru ziemu stipri sala, tas noveda pie biežas slimošanas. Tā, piemēram, dienasgrāmatā A. Čaks rakstīja: “pie mums vairs nav Drabešu bērnu nams, bet gan Drabešu bērnu slimnīca. Pa vakardienu un šodienu saradušies ap 20 slimo ar angīnu un enterītu. Skolu aizklapējām ciet. Es, uzvilcis balto ķiteli, rīkojos kā uz kuģiem. Tas lielais aukstums pie visa tā vainīgs. Cērtot pa to nešpetno salu malku, būs pārsaldējuši vēderus un nu laiž kā pa diegu. Ar tiem kakliem tā pati nelaime. (..) Arī skolotāji tādi gaudeni”.⁴¹⁴

Paralēli skolotāja darbam, A. Čaka pienākumos ietilpa arī saimnieciskie darbi - žogu labošanu, celiņu tīrīšanu, grāvju un dārzu uzkopšanu, ēku apdrošināšanu, telpu

⁴¹¹ A. R. Brežģa privātais arhīvs.

⁴¹² *Drabešu bērnu nama Produktu un materiālu rēķinu grāmata*. Čaka fonds. LVVA, 6726. f., 1. apr., 105., 11. lpp.

⁴¹³ *A. Čaka atmiņas par Drabešiem*. AČMD, inv. nr. R/1161. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁴¹⁴ Čaks, A. (1994). *Dienasgrāmata*. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 780. lpp.

dezinfekciju, jaunlopu audzēšanu, tekošajiem remontiem, jaunu drēbju un apavu gādāšanu skolniekiem-bāreņiem. Viņš centās, lai bērni justos labi, attīstītos fiziski un garīgi, tomēr vairākas ieceres palika projektu līmenī. Finanšu trūkuma dēļ netika izveidots skolai jauns sporta laukums, nevarēja nodrošināt kvalitatīvu skolnieku medicīnas aprūpi un sabalansētu uzturu. No A. Čaka Drabešu laika piezīmēm iespējams secināt, cik grūta bija skolas saimniecības finansiālā situācija.⁴¹⁵ 1926. gada janvārī, A. Čakam atgriežoties Drabešos pēc ziemas brīvlaika Rīgā: “viss likās stipri apnicis. Patversme nolaista, skolnieki ne visai klausā”.⁴¹⁶

Kad A. Čaks uzņēmās galvenā slimnieku kopēja pienākumus, par to īpaši priecājās vecāko klašu skolnieces, nereti atklājot viņam savas simpātijas. Tā 1926. gada 19. janvārī A. Čaks konstatēja: “Alīde Stabulīte stipri samīlējusies. Viņa tik uzkrītoši izturas, ka pat lielākās meitenes sāk sačukstēties. Arī Alma, kā citi stāsta, stipri ar mani koķetējot. Amare man apgalvo, ka Alma nekad nedarītu visu to milzīgo darbu, ko viņa pašulaik veic pie slimniekiem, ja es nepārvaldītu šo nodaļu”.⁴¹⁷ A. Čaka korespodences kolekcijā ir saglabājušās dažas Alīdes Stabulītes pastkartes, sūtītas savam skolotājam uz Rīgu 1926. gada Lieldienās. Arī vēlāk, kad A. Čaks vairs Drabešos nestrādāja, A. Stabulīte turpināja regulāri sveikt savu skolotāju. Kāda cita audzēkne 1929. gada decembra apsveikuma kartītē A. Čakam novēlēja: “Priecīgus svētkus papiņam no meitiņas!”⁴¹⁸. Drabešu skolnieču pastkartes liecina par sirsnīgām, pat ģimeniskām attiecībām skolnieku un skolotāju vidū.

Lai izturētu komplicētos darba apstākļus un tiktu galā ar pienākumiem, svarīgs faktors skolotāju savstarpējās attiecībās bija humors un pozitīvas zobgalības. Savās īsajās piezīmēs viņš asprātīgi aprakstīja kolēģus: “Pie pusdienu galda meitas briesmīgi kāpa Berzininsam uz šēzes. Bērziņš pat neēda pusdienas un aizgāja. Nu, kā lai ēd, kad saka, ka pie ēšanas B. šņācot tik stipri, ka uz lielceļa auto ieskrienot grāvī un turbīnas Hincenberga mājā [tuvākie kaimiņi] apturot, lai nenotiekot nelaieme”.⁴¹⁹

A. Čaks, pieradis pie stingras kārtības mājās, vēlējās iedibināt disciplīnu arī Drabešos, tomēr tas viņam izdevās tikai daļēji, par ko liecina piezīmes, kuras viņš bija

⁴¹⁵ Čaks, A. Saimniecisko iepirkumu grāmata. LVVA, 6726. f., 1. apr., 105., 11. lpp.

⁴¹⁶ Čaks, A. (1994). Dienasgrāmata. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 780. lpp.

⁴¹⁷ Turpat, 781. lpp.

⁴¹⁸ A. R. Brežģa privātais arhīvs.

⁴¹⁹ Čaks, A. (1994). Dienasgrāmata. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 780. lpp.

sācis rakstīt jau Rīgā 1925. gada 29. maijā⁴²⁰. Tājās ir darāmo darbu saraksts, darbam nepieciešamo personu adreses, saimniecības lietu saraksti un telefona numuri, kā arī skolas stundu saraksti. Visam pa vidu ir pierakstīti dzejoļi.

Plānojot darba materiālus un saimnieciskās vajadzības kārtējam mācību gadam skolā, A. Čaks rūpējās par jaunu audeklu iegādi meiteņu un zēnu ziemas mēteļiem, par siltiem apaviem. Lielākie pirkumi tika plānoti savlaicīgi. Cēsīs pie tirgotāja V. Rumpīša A. Čaks iegādājās “15 metru marlijas, 2 duči pogas, 2 duči diegus, 1 duci uzpirksteņus, 18 lāpāmās adatas, 2 grāmatiņas adatas, 1 grozu veļas pogu, 2 duči lielās veļas pogas, 1 kastiņu pogu, 16 metrus starpdrēbes, linu drēbi, 6 mārciņas vates, 10 metrus gumijas bantes, 7 olektes oderes, vilnas dziju”.⁴²¹ Regulārajos ziņojumos Cēsu apriņķa skolu valdes loceklim Kampis kungam par pedagoģiskā personāla sadales kārtību, lai kvalitatīvi tiktu galā ar darbiem mācību un atpūtas procesā, A. Čaks rakstīja: “Vēlamais skolas paidagoģiskais personāla sastāvs pēc manām domām būtu: pārzinis-vīrietis, kas pārzin skolu un bērnu namu līdz ar saimniecību, audzinātājs – vīrietis, kas vada rokdarbus zēnu audzināšanai un audzinātāja – sieviete, kas pārzin sieviešu rokdarbus un meiteņu audzināšanu”.⁴²²

Drabešu bērnu nama kreditoru sarakstā uz 1928. gada 1. aprīli, minēti visi tirgotāji, amatnieki un zobārsts, ar kuriem skola sadarbojās - pie K. Dūņa Cēsīs tika pirktas rakstāmlietas, pie “Valtera un biedra” tika iegādāti produkti, bērnu apavus laboja kurpnieki Liepiņš un Grūbe Cēsīs, Rīgas iela 36, bet zobus ārstēja dakteris Sēja⁴²³. Emocionāli un psiholoģiski grūtais darbs, kā arī nespēja pilnībā nodrošināt skolniekus ar nepieciešamajām lietām un veselīgu uzturu, nedeva gaidīto gandarījumu un 1928. gadā veicināja darba attiecību ar Drabešu skolu pārtraukumu un A. Čaka atgriešanos Rīgā.

Vēstulēs, kuras A. Čaks no Drabešiem sūtīja L. A. Rundelei, regulāri atspoguļojās padrūmā skolas atmosfēra un ieskanējās ilgas pēc pārmaiņām un Rīgas dzīves: “dažkārt skumji par viņiem [darba kolēģiem], dažkārt nāk smieklī. Un katrs pūš savā stabulē. (..) Šaurums, ārkārtīgs šaurums vēl mīt cilvēku sirdīs, pat tādos, kuri skaitās un kurus skaita par intelligentiem un gudriem cilvēkiem”.⁴²⁴ Beidzot darbu Drabešos, A. Čaks saņēma

⁴²⁰ A. Čaka dienas grāmatas 1925. gads. LU FB, R/ XIV Pirmajā blociņā, pēc svarīguma pakāpes, vispirms bija ierakstīts L. A. Rundeles telefona numurs 3607 un adrese Rīga, Blaumaņa iela 31-20, uz kuru no Drabešiem tika sūtītas visas vēstules un dzejoļi.

⁴²¹ A. Čaka saimniecības izdevumu grāmata *Drabešos*. AČMD, inv. nr. R/1102. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁴²² *Ziņojumi Cēsu apriņķa skolu valdes loceklim*. AČMD, inv. nr. R/1162. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁴²³ A. R. Brežģa privātais arhīvs.

⁴²⁴ L.A. Rītimas ģimenes privātais arhīvs.

Cēsu apriņķa pamatskolu inspektora 1928. gada 8. septembrī izdoto Apliecību, kas apstiprināja, ka “skolotājs Aleksandrs Čadarainis ir bijis no 1925. gada 13. novembra līdz 1925. gada 17. decembrim Drabešu bērnu nama pamatskolas skolotājs - audzinātājs un no 1925. gada 17. decembra līdz 1928. gada 15. septembrim tās pašas pamatskolas pārzinis. A. Čadarainis savus skolotāja – audzinātāja un pārzīņa pienākumus Drabešu bērnu namā ir izpildījis kārtīgi, centīgi un ar labām sekmēm”.⁴²⁵

Augstās prasības, ko Skolotāju savienība bija uzstādījusi pamatskolas skolotājiem, “nebija īsā laikā realizējamas. Prāvs solis tika sperts, atverot Centrālo pedagogisko institūtu”.⁴²⁶ Cēsīs darbojās arī apriņķa Skolotāju savienība, kas izvērtēja un risināja galvenās problēmas ne tikai Cēsu pilsētā, bet visā apriņķī⁴²⁷. A. Čaka uzskati par skolotāja darbu pēc Drabešos pavadītā laika bija mainījušies, jo teorija un paša izsapņotie ideāli nesaskanēja ar praksi. Ikdienas dzīve internātskolā bija sarežģīta, bija jāsaskaras ar daudzām sadzīvīskām grūtībām, nesaskaņām skolnieku vidū un augstajām prasībām no Cēsu apriņķa skolu valdes puses. Plaisa starp ieguldīto darbu, enerģiju, idejām un nesaņemto gandarījumu bija liela. Ideāli bija zuduši un spēki izsīkuši. A. Čakam vajadzēja sadalīt savus spēkus un uzmanību starp skolotāja darbu, kas aizņēma daudz laika, un literārajām interesēm. Jau bija parādījušās viņa pirmās dzejas publikācijas, tās deva ierosmi jaunām idejām un vēlmi būtiski mainīt savu dzīvi.

No otras puses, A. Čaka skolnieku cieņas pilnās vēstules, apsveikumi un atmiņas apliecināja viņa kā skolotāju un skolas vadītāja talantu un komunikācijas spējas. Iegūto pieredzi skolotāja darbā galu galā Čaks novērtēja arī pats. Vēlāk, strādādams Rūdolfa Egles Literatūras studijā kā lektors, viņš uzsvēra saviem studistiem: “ja jūs gribat kļūt

⁴²⁵ *Cēsu apriņķa pamatskolas inspektora 1928. gada 8. septembrī izdota Apliecība A. Čakam.* AČMD, inv. nr. D/1030. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁴²⁶ Turpat, 97. lpp.

⁴²⁷ 1924. gadā prāvests Erdmanis no Rīgas iesvētīja baznīcas jauno, lielo tērauda zvanu, kuru draudze bija iegādājusies “Meņģeļa pulksteņa” vietā. Būvmeistars Jānis Meņģelis, kurš nomira 1903. gadā, savā testamentā bija minējis draudzi, pie kuras bija piederējis līdz nāves stundai, tai atvēlēdams 3000 rubļus, no kuriem 2000 rubļi bija obligācijās un to procenti lietojami draudzes skolas grāmatu krājumu pavairošanai un dāvinātāja ģimenes kapu kopšanai, bet par 1000 rubļiem bija jāiegādā tērauda zvans, kamēr atlikumu varēja izlietot vispārīgām baznīcas vajadzībām. Konvents pasūtīja zvanu Vācijā, pazīstamā Bochuma lietuvē. Viņš svēra 38 pudus, maksāja 625 rubļus, tika iesvētīts 14. novembrī 1904. gadā, bet 18. septembrī 1915. gadā kopā ar saviem diviem mazākajiem biedriem nodots Cēsīs aizvešanai uz Krieviju, no turienes atpakaļ nebija dabūnams. Tad draudze sagādāja vajadzīgo naudu ar labprātīgiem dāvinājumiem un labi apmeklētiem izrikojumiem un jau 1922. gadā baznīcas valde uzdeva Bochuma firmai liet Āraišu draudzei zvanu pēc “Meņģeļa pulksteņa” mēra un skaņas, kas, pateicoties apstākļiem, ka firmas vecie zīmējumi un apraksti bija uzglabāti, arī izdevās. Gan ilgāk nekā gribēts, jo franči bija okupējuši Bochuma apgabalu un lietuve sākumā pārtrauca darbus. Pēc dažiem mēnešiem gan uzsāka atkal strādāt, bet nedrīkstēja nekā no valsts izvest bez franču valdības atļaujas, kura bija jāsigādā ar Francijas sūtņa Rīgā palīdzību. Tāpēc tikai 1924. gadā varēja zvanu uzvilkt tornī.

dzejnieki, tad metiet grāmatas kaktā un ejiet pie bērniem – mācieties no viņiem pasauli skatīt”.⁴²⁸

Spēku izsīkumu brīžos, lai atpūstos no skolas problēmām, A. Čaks gāja garās pastaigās viens vai kopā ar skolotāju N. Dakeru “no Drabešiem līdz Cēsīm attālums, kur attālums 8 kilometri un atpakaļ. Ceļš vienmēr likās garāks. Soļojām pa šoseju garām Āraišu baznīcai, kas tikpat veca kā vecākās Rīgas baznīcas. (..) Iepirkāmieš, ja bijām braukšus, kārtojām dienesta lietas. Dažreiz apmeklējām arī Cēsu viesīgo biedrību, kas gan bija slavēta ne tik daudz ar kultūras pasākumiem, kā ar bufeti”.⁴²⁹

A. Čaks, iestājoties *Obligatorisko skolu skolotāju sagatavošanas* kursos, bija bijis pārliecināts par sava lēmuma pareizību. Iesniedzot dokumentus komisijai, viņš akcentēja sevišķās skolotāja darba intereses: “Pēc manām domām, lai reāli spriestu par cilvēku, viņa dvēseli un viņa prātu apjomiem, jāzina pats cilvēks kā tāds fizioloģiski, jo mūsu garīgie procesi notiek tai nicinātā miesā, kura, bez šaubām, atstāj lielu iespaidu uz pirmajiem. Tik, par nožēlošanu, dažādu apstākļu dēļ man jāpāriet uz filozofiju un medicīna jāatliek uz vēlāku laiku, kas man ne visai patīk. Sakarā ar augšminēto problēmu man sāka ļoti interesēt arī pedagogija. Es apzinājos, cik pedagoga darbs var dot ārkārtīgi daudz svarīga psiholoģiska materiāla, jo viņš atļauj būt vienmēr sakarā ar bērniem un jaunatni. Ir arī vēl otrs iemesls, kas mani pamudināja uz pedagogiju. Es ļoti mīlu literatūru un mākslu, ļoti. Pats viņās radoši piedalos – agrāk kā aktieris (pie Dailes teātra), tagad kā literāts. Runāt un domāt par mākslu un literatūru, iztīrīt viņu likteņus un sāpīgos problēmus ir mana vislielākā bauda. Es esmu pārliecināts, ka daiļuma izjūta ir katras skaistas dzīves un lielas izturības dziļākais avots. Strādājot kā skolotājs, es mēģināšu attīstīt savos audzēkņos šo daiļuma sajūtu, pareizāk sakot, izjūtu”.⁴³⁰ Tomēr laiks, ko topošais dzejnieks pavadīja Drabešos, nebija pārlietu laimīgs, tādēļ likumsakarīgi, ka 1945. gada 6. februārī rakstītajā autobiogrāfijā, A. Čaks savu skolotāja darba pieredzi minēja tikai garāmejojot, īpaši uzsverot faktu, ka visu savu laiku un enerģiju 20. gadsimta 20. gados viņš ir veltījis studijām Latvijas Universitātē, kurā “sabijis no 1923. līdz 1928. gadam. Pa starpām strādājis kā skolotājs”.⁴³¹

1928. gadā A. Čaks pameta darbu Drabešos un atgriezās Rīgā. Dzimtas locekļi izrādīja savu neapmierinātību, jo, “pēc Pirmā pasaules kara, kad Aleksandrs no Krievijas

⁴²⁸ Kalve, M. (1970). Aleksandra Čaka lekcijas par dzeju. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 90. lpp.

⁴²⁹ Dakers, N. (1970). Aleksandrs Čaks manās atmiņās. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 34. lpp.

⁴³⁰ A. Čaka autobiogrāfija. LVVA, 1632. f., 1. apr., 3901. l., 14. lpp.

⁴³¹ Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte. LVVA, 473. f., 4. apr., 28. g. vien.

atgriezās Latvijā, arodizglītības, eksistences pamata viņam nebija. Radi palīdzēja un tūlīt *ielika* Aleksandru par pārzini Drabešu bāriņu patversmē. Amats nebija slikts, taču maz vien pa viņa gaumei. Nebija ilgi jāgaida, līdz Sašiņš labo vietu pameta, devās uz Rīgu un sāka strādāt literārus gadījuma darbus”,⁴³² – tā savās atmiņās rakstīja L. Ausējs. Dzimtas pārstāvji skuma līdz Čadaraiņu ģimenei, kad A. Čaks atgriezās Rīgā bez iztikas līdzekļiem un skaidriem nākotnes plāniem.

⁴³² Apkalns, L. *1987). Par Aleksandru Čaku domājot. *Treji Vārti* nr. 118, 24. lpp.

3.1.1. A. ČAKA LITERĀRĀ DARBĪBA DRABEŠOS UN TĀS KONTEKSTI

Lai dotu vispārēju pārskatu par A. Čaka dzīves un darbības laiku Drabešos, nav iespējams neminēt viņa literāro darbību, jo tieši Drabešos A. Čaks uzrakstīja un sakārtoja savus pirmos dzejoļu krājumus, kā arī tapa publikācijas presē. Literārajam darbam Drabešos atvēlētais laiks bija vakara stundas un nakts, kad bērni gulēja un internātā bija iestājies miers. E. Briežkalnes atmiņas liecina, ka 20. gadsimta 20. gados Drabešos A. Čaks “stipri nodevās dzejošanai un aizvien mājās [Rīgā] pārveda dzejoļus.”⁴³³

Pirmie dzejoļi datēti ar 1923. gadu. A. Čaka pirmā publikācija “Sapņi”, kā zināms, nāca klajā laikrakstā “Latvijas Kareivis” 1925. gada 1. februārī:

Sapņi, jūs sapņi kā kūpoši zirgi,
Raujiet no zemes prom dvēseli manu,
Dzirdiet, cik apkārt skan kapsētu zvanu –
Griezīgu jūtām kā pilsētu tirgi⁴³⁴.

Vēlāk dzejoli A.Čaks neiekļāva nevienā no izdotajiem krājumiem, tomēr publikācija bija stimuls radošo darbu turpināt. Dzejoļi pamazām krājās. Viens no dzejnieka radošā darba iedvesmas avotiem Drabešos bija draudzība ar kaimiņos dzīvojošo A. Blauu no “Lejas Poliešu” mājām. M. Grīnfelde vēlāk atzina, ka A. Blaua “bija visinteresantākā, vissavdabīgākā meitene, kādu savā mūžā gadījies sastapt”.⁴³⁵ Viņas ģimenei Cēsīs, Raunas ielā 17, piederēja viesnīca⁴³⁶. Tēvs bija iecerējis Angeliku virzīt viesnīcas vadībā, tomēr patstāvīgā, neatkarīgā Angelika nepakļāvās tēva vēlmei studēt komerczinības vai tautsaimniecību, turpinot ģimenes biznesu, kurā jau bija nodarbināta viņas māte Karlīne, tēvs Pēteris un trīs brāļi – Pēteris, Kārlis un Jānis. A. Blaua pēc skolas beigšanas iestājās Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē, kur, paralēli studijām,

⁴³³ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 69. lpp.

⁴³⁴ Čaks, A. (1991). Sapņi. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 219. lpp.

⁴³⁵ Grīnfelde, M. (1970). Miglā asaro logs. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 157. lpp.

⁴³⁶ Viesnīca bija reģistrēta Rīgas apgabaltiesas Tirdzniecības reģistra nodaļā “saskaņā ar tirdzniecības reģistra noteikumu 39. pantu, Rīgas apgabaltiesas tirdzniecības “A” reģistrā nr. 6021, kur, pamatojoties uz tirdzniecības reģistra tiesneša 1940. gada 11. jūlija lēmumu, ierakstīts vienpersonīgs tirgotājs Pēteris Blaus ar firmu “Tērbatas viesnīca”, P. Blaus”. Vienpersonīgs tirgotājs Pēteris Blaus, dzimis 1877. gada 19. jūlijā Vaidavas pagastā, dzīvo Cēsīs, Liepu ielā 1. Uzņēmuma darbība atklāta 1902. gada 1. janvārī. Uzņēmums – otrās šķiras traktieris ar viesnīcu un iebraucamo vietu atrodas Cēsīs, Raunas ielā 17.

dziedāja korī “Dziesmuvara” un aizrāvās ar literatūru. A. Blauas studiju biedrene M. Grīnfelde, kura gan mācījās Filoloģijas-filozofijas fakultātē, savās atmiņās par kopīgo studiju laiku rakstīja: “Toreiz mums abām bija ap deviņpadsmit gadu. Iepazināties vecajā Universitātes ēkā Raiņa bulvārī, romantiskajā filologu koridorā, kur tika aizvadīti ne vien piecpadsmit minūšu garie starpbrīži, bet daža laba pilna stunda – starplaiks starp vienu un otru lekciju. Šai pašā gaitenī, ko dēvēja arī par “rožu koridoru” (laikam tāpēc, ka filoloģiju vairākumā studēja sievietes), savus starpbrīžus vadīja arī teoloģijas studenti”.⁴³⁷

Studiju gados nedēļas nogales A. Blaua pavadīja Drabešos pie vecākiem un apciemoja arī A. Čaku. Viņu pirmā tikšanās bija 1925. gadā, kad A. Blaua vēl mācījās vidusskolā Cēsīs. Vēlāk, 1944. gadā A. Čaks ar humoru atcerējās tikšanās reizes (40. attēls) Drabešos, stāstīdams par tām M. Grīnfeldei, kā meitene “drāzusies uz tikšanos ar velosipēdu, milzīgā tempā mīdama pedāļus. Čaks katrreiz saliecās un demonstrēja, kā nīrbēja pedāļi. Un pedāļi bija jāmin, jo Angelikas mamma šīs satikšanās nedrīkstēja manīt”.⁴³⁸

M. Grīnfelde 1970. gadā apgalvoja, ka A. Čaka un A. Blauas draudzība bija tik stipra, ka slaveno dzejoli “Atzīšanās” viņš veltīja tieši A. Blauai⁴³⁹. 1930. gada 29. jūlijā rakstīto dzejoli, A. Čaks uzdāvināja A. Blauai vārda dienā:

Miglā asaro logs. Ko tur liegties, nav vērts:

Tikai tevi es mīlējis esmu. –

Kādā dīvainā sulā savas lūpas tu mērc,

Ka tās kvēl ar tik sarkanu dvesmu?⁴⁴⁰

Savukārt 2014. gadā sarunā ar Angelikas jaunības dienu draudzenes māsu Žannu Bikaviņu atklājās, ka A. Čaks pirmo reizi dzejoli nolasījis Angelikai tikšanās laikā Dzirnau un Tērbatas ielas stūrī: “Vēlā vakara stundā A. Čaks paņēma pie rokas Angeliku, pieveda pie lielajiem veikala logiem, kur kritusi gaisma, izvilka no kabatas aprakstītu papīra lapu un nolasīja viņai tikko pabeigtu dzejoli “Atzīšanās”, kuru vēlāk arī Angelikai uzdāvināja”.⁴⁴¹ Tiešu pierādījumu, ka dzejolis būtu rakstīts A. Blauai, nav. 1997. gada 27. oktobrī, viesojoties Aleksandra Čaka muzejā, M. Grīnfelde sāka apšaubīt

⁴³⁷ Grīnfelde, M. (1970). Miglā asaro logs. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 156. lpp.

⁴³⁸ Turpat, 157. lpp.

⁴³⁹ Turpat, 157. lpp.

⁴⁴⁰ Čaks, A. (1991). Atzīšanās. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 186. lpp.

⁴⁴¹ Antras Mednes intervija ar Žannu Bikaviņu 14.01.2014.

savu sākotnēji publicēto versiju. A. Blauai A. Čaks veltījis arī kādu humoristisku dzejoli, kas saglabājas muzeja krājumā:

Kā Dievs lika,
Tā notika:
Tēvam piedzimst
Angelika,
Angelika -
Gluži plika⁴⁴².

Laikā, kad dzejnieks aktīvi darbojās mākslinieku biedrībā “Zaļā Vārna” (1928-1934), A. Blaua bieži piedalījās A. Čaka organizētajos mākslas un literārajos pasākumos.

1933. gadā A. Čaks iepazīstināja A. Blauu ar savu kādreizējo studiju biedru Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē Arvīdu Kļaviņu⁴⁴³. Šī tikšanās bija liktenīga. Jau pēc gada laikrakstā “Cēsu Vēstis” rubrikā “Vietējās ziņas” parādījās informācija par kāzām: “Cēsu namsaimnieka un viesnīcas īpašnieka P. Blaua meita, teoloģijas studente Angelika Blaua Rīgā salaulājusies ar dakteri Arvīdu Kļaviņu no Tirzas. Laulības nosvinētas klusībā tuvinieku un nedaudzu studiju biedru vidū”.⁴⁴⁴ Pēc kāzām A. Blaua studijas vairs neturpināja, bet pievērsās māsaimniecībai un pārcēlās uz dzīvi Tukumā, kur pēc Medicīnas fakultātes absolvēšanas, viņas vīrs bija nosūtīts darbā⁴⁴⁵. A. Blaua ar A. Čaku saglabāja draudzīgas attiecības arī vēlāk, 30. un 40. gados, līdz Kļaviņu ģimenes aizbraukšanas no Latvijas 1944. gadā.

Drabešos A. Čaks turpināja jau Rīgā 1925. gada 29. maijā sāktos ierakstus mazos blociņos – dienas grāmatās,⁴⁴⁶ kurās fiksēja ne tikai saimniecības uzdevumus un ikdienas pierakstus, bet arī radošos sapņus. Tā piemēram, 1925. gada rudenī viņš minējis pirmā dzejoļu cikla “Sirds uz trotuāra” ieceri. Kārtojot jauno krājumu, pie dažiem no dzejoļiem bija atzīme par iekļaušanu topošajā ciklā. Ja kāds no dzejoļiem tika publicēts periodikā, A. Čaks ar krāsainu zīmuli arī šo informāciju fiksēja blociņā. (42. attēls). Diemžēl precīzi

⁴⁴² A. Čaka veltījums A. Blauai. AČMD, inv. nr. R/657. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁴⁴³ Dzīves dati nav atrasti.

⁴⁴⁴ Vietējās ziņas. (1934). *Cēsu Vēstis* nr. 69, 2. lpp.

⁴⁴⁵ 1944. gada oktobrī A. Kļaviņu ģimene ar trim meitām – Ilzi, Rūtu un Māru gaidīja savu iespēju aizceļot no Latvijas. Caur Vāciju Kļaviņu ģimene nonāca Austrālijā, bet, tā kā Arvīdam Kļaviņam nebija iespēja strādāt ārsta profesijā, ģimene pārcēlās uz Amerikas Savienotajām Valstīm. A. Mednes saruna ar Žannu Bikaviņu 14.01.2014.

⁴⁴⁶ Čaks, A. *Dienas grāmatas 1925. gads*. LU FB, R/ XIV

datējumi saglabājušies tikai nelielai daļai dzejoļu, jo laika trūkuma dēļ, šāda veida piezīmes pie dzejoļiem rakstītas arvien retāk. A. Čaks bija ļoti paškritisks, tāpēc daudzi no uzrakstītajiem dzejoļiem viņa sastādītajos krājumos nekad netika iekļauti.

1926. gada 24. augustā, iekārtojot jaunu blociņu, A. Čaks piezīmes par dzejoļu nosūtīšanu publicēšanai fiksējis arvien biežāk. 1926. gada rudenī dzejnieks strādāja pie otrā dzejoļu cikla “Es un šis laiks”. Tajā ietvertais dzejolis “Nomales lampai” pirmpublicēts laikrakstā “Literatūra un Dzīve”,⁴⁴⁷ bet “Mūslaiku Homērs” – žurnālā “Jauno Līra”⁴⁴⁸. Kopumā dzejnieka 1926. gada dienas grāmatā tika ierakstīti 22 dzejoļi.⁴⁴⁹

Kaut arī 1927. gads Drabešos bija piepildīts ar skolas saimniecības un mācību problēmu risināšanu, tomēr vēlējās vakara stundās A. Čaks atrada iespēju sakārtot vēl divus dzejas ciklus - “Pasaules krogs” un “Apašs frakā”. Balstoties uz A. Čaka piezīmēm blociņā, iecerē palicis vēl viens cikls “Klusā nedēļa”,⁴⁵⁰ tomēr krājums ar šādu nosaukumu neiznāca. Divi cikla dzejoļi – “Atteikšanās” un “Mieram” – vēlāk tika iekļauti krājuma “Lakstīgala dzied basu” manuskriptā.⁴⁵¹

Vērtējot “Klusā nedēļu”, V. Rūmnieks secināja, ka krājuma nosaukuma “izvēle nebija nejauša. Klusā nedēļa garīgajā praksē ataino Kristus ciešanu nedēļu pirms Lieldienām, kura ietver Zaļo ceturtdienu, Lielo piektdienu un Kluso sestdienu. Pareizticīgo izpratnē Klusā nedēļa sākās ar Lācara sestdienu, nevis Pūpolu jeb Palmu svētdienu”.⁴⁵²

J. Misiņa bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājumā saglabājies dzejoļkrājuma “Klusā nedēļa” plānojums⁴⁵³, kas aptver 27 darbus (nosacīti, jo četri dzejoļi sastāv no divām vai trīs daļām un faktiski uzskatāmi par dzejoļu cikliem). Plānojums ir rūpīgs, ar lappušu skaita aprēķinu, ar “Ievadu” un “Izskatu”. Dzejas cikla “Klusā nedēļa” noskaņa visspilgtāk izteikta dzejolī “Krustā sistais”:

Cilā sniegu vējš kā vieglu kleitu.

⁴⁴⁷ Čaks, A. (1991). Nomales lampai. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 1. sējums. Rīga: Zinātne, 64. lpp.

⁴⁴⁸ Čaks, A. (1991). Mūslaiku Homērs. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti I. sējums*. Rīga: Zinātne, 30. lpp.

⁴⁴⁹ Čaks A. LVVA, 6726. f., 1. apr. 61 arhīvs, 5. lpp.

⁴⁵⁰ Čaka fonds. Dzejas cikls “Klusā nedēļa”. LU AB, XVII, 84. lpp.

⁴⁵¹ A. Čaks sastādīja dzejas krājumu no 1942. gada līdz 1944. gadam, pārējie dzejoļi netika iekļauti nevienā no A. Čaka dzejoļu krājumiem arī vēlākajos gados. Tie ir izlasāmi “*Aleksandrs Čaks. Kopoti Raksti*” (1991-2007) sadaļā “A. Čaka dzīves laikā nublicētie dzejoļi” (“Bērnība”, “Vakara dziesma”, “Atziņa”, “Mirte” un citi – autores piezīme).

⁴⁵² Rūmnieks, V. (2017). Nezināmie Čaka dzejoļkrājumi: radošie projekti. No: *Atmiņu spoguļi. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis – muzejs, 6. lpp.

⁴⁵³ Dzejas krājuma “Klusā nedēļa” plānojums. LU AB, A. Čaka fonds. XVII, 84. lpp.

Garām vakars, garām pusnakts jau.
Ko es gaidu? Naktssargu vai meitu –
Varbūt sirdi, kuras sen man nav?
Kas to teiks? Klus augstie namu stāvi.
Bet, kad pienāk klāt man policists,
Uzsaucot: “Ei, pilsoni, ko stāvi?” –
Atbildu – es sāpju krustā sist⁴⁵⁴.

Visus A. Čaka plānotos dzejoļus krājumā “Klusā nedēļa” nav iespējams identificēt, jo dzejnieks “neskaitāmas reizes mainīja dzejoļu nosaukumus, tā jaukdams galvu pētniekiem”.⁴⁵⁵ Arī Čaka pētnieks V. Rūmnieks nav pārliecināts, vai lasītājiem ir zināmi divdesmitajos gados sarakstītie (vai tikai plānotie?) dzejoļi “Bērnība” un “Galdam”. Neskaidrības ir arī par diviem paredzētajiem “Ievadiem”: “Šādi darbi, kuri aizņemtu krājumā pa divām lappusēm, plānoti gan grāmatas iesākumā, gan vidusdaļā. Elēģiskas noskaņas valda visā varbūtējā krājumā – “Mirtes”, “Skumjas”, “Pārdaugava”, “Dziesma lampai”, “Šaubu brīdī”. Tālu no Rīgas, attālinoties no pilsētas, draugiem, ieskanējās A. Čakam tik tuvais kalnu motīvs un ilgas pēc Lieldienu pūpolu baltuma. Blakus rūpīgi iecerētajam krājumam parādījās A. Čaka piezīmes – “proponēju ciklam “Klusā nedēļa”” pie diviem citiem, iepriekš neplānotiem darbiem – “Kurp kā stars es nenogurstot steidzu” un “Dziesmas 1” (“Šonakt sirds man pilna saldu moku”). “Dziesmas I” pirmā daļa publicēta “Jaunākās Ziņas” 1929. gada 20. jūnijā ar virsrakstu “Sentimentāls dzejolis” un atklāj kādu dziļāku A. Čaka nerealizētu ieceri, pie kuras dzejnieks atgriezās atkal un atkal, tā arī līdz galam nespēdams savas radošās noskaņas ietvert konkrētā lielformāta darbā. Runa ir par poēmu “Zēns – ielu akrobāts”. Varbūt arī atsevišķie fragmenti pārauga sākotnējo ieceri un kļuva par brīnišķīgiem dzejoļiem ar savu māksliniecisko pašvērtību, it sevišķi “Aicinājums”⁴⁵⁶:

Nesēdi vakarā,
draugs mans,

⁴⁵⁴ Čaks, A. (1991). Krustā sistais. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 255. lpp.

⁴⁵⁵ Rūmnieks, V. (2017). Nezināmie Čaka dzejoļkrājumi: radošie projekti. No: *Atmiņu spoguļi. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvokli – muzejs, 6. lpp.

⁴⁵⁶ Rūmnieks, V. (2017). Nezināmie Čaka dzejoļkrājumi: radošie projekti. No: *Atmiņu spoguļi. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvokli – muzejs, 7. lpp.

uz trepēm
un neveries zvaigznēs:
viņas
līdzīgas dzejniekiem,
kuri spīd tik pēc nāves.⁴⁵⁷

Kā norāda Valdis Rūmnieks, “A. Čaks vairs negribēja atsākt darbu pie poēmas”.⁴⁵⁸ Ieceru līmenī un dzejas uzmetumos palika vēl vairāki 20. gadsimta 20. gados rakstīti darbi “Mīla bez smiņķa”⁴⁵⁹ un “Neglītās dziesmas”,⁴⁶⁰ ko apliecina 1930. gada 3. septembra ieraksts K. Egles dienasgrāmatā: “Bija Čaks. Palasīja dažus jaunākos žurnālus. Stāstīja, ka gatavojot dzeju krājumu “Mīla bez smiņķa” biedrības “Zaļā Vārna” izdevumā. Zinot, ka dabūšot no kritikas par šo darbu brāzienu, bet citādi nevarot. Strādājot pēc labākās apziņas un domājot, ka darot pareizi”.⁴⁶¹ Dzejas krājums “Mīla bez smiņķa” tika sagatavots un pat nodots tipogrāfijai, ko apliecina K. Egles 17. oktobra dienasgrāmatas ieraksts: “A. Čaks tikko iebraucis no Jelgavas, kur spiešanā nodevis dzejoļa krājumu “Mīla bez smiņķa”. Droši vien viņa jaunais dzejoļu krājums man nebūšot pieņemams, bet, ja tur es saskatīšot dzejiskas vērtības, tad lai esot pret viņu saudzīgs, jo viņa vienīgais nolūks bijis – tur apdziedātās parādības izteikt tā, kā viņš to redzējis un vērojis, uztvēris”.⁴⁶² Informācija par topošo krājumu parādījās arī žurnāla “Latvju Grāmata” ziņojumā par jauniznākošajām grāmatām: “Aleksandra Čaka dzejas “Mīla bez smiņķa” ar K. Baltgaiļa grafiku iznāks “Zaļā Vārna” izdevumā”.⁴⁶³ Tomēr ne “Klusā nedēļa”, ne “Mīla bez smiņķa”, līdz galam nenoskaidrotu iemeslu dēļ, lasītājus nerasniedza. Iespējams, krājumu iznākšanu kavēja finanšu trūkums, varbūt arī nespēja iekļauties konkrētās izdevniecības noteiktā termiņā. Par šāda veida grūtībām 1934. gada intervijā laikrakstam “Jaunā Daiņa” minēja pats A. Čaks, kur atzina, ka raksta ļoti lēni: “to laikam redz no manu dzejoļu uzbūves, tāpat no rokraksta. Nekādu normētu darba stundu man

⁴⁵⁷ Čaks, A. (1991). Aicinājums. No : *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 192. lpp.

⁴⁵⁸ Rūmnieks, V. (2017). Nezināmie Čaka dzejoļkrājumi: radošie projekti. No: *Atmiņu spogulī. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvokli – muzejs, 7. lpp.

⁴⁵⁹ A. Čaka iecerētais dzejas krājums “Mīla bez smiņķa”. RTMM, inv. nr. 40434 A. Čaka fonds. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

⁴⁶⁰ Čaks, A. *Neglītās dziesmas*. LNB, Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, A. Čaka fonds, A287, nr. 1.

⁴⁶¹ Kārlis Egle. *Rokraksti. Piezīmes*. AB R 13094-13102.

⁴⁶² Turpat.

⁴⁶³ Is. (1930). Jaunumi. *Latvju Grāmata* nr. 4, 233. lpp.

nav: rakstu, kad patīk un kad mani spiež rakstīt. Citādi nekad. Tāpēc arī uzrakstu visai maz”.⁴⁶⁴

1927. gadā, palaikam iegrieždamies Rīgā un kārtodams gan organizatoriskus jautājumus saistībā ar skolu, gan savas privātās lietas, A. Čaks iepazinās ar jaunās paaudzes dzejniekiem. Viņus visus vienoja ne tikai vēlme dzejot, bet arī kopīga problēma, kur publicēties? Tādēļ 1927. gada nogalē A. Čaks kopā ar saviem domubiedriem, dzejniekiem Ēriku Raisteru, Alfonsu Franci, Kārli Rabācu (1902-1983), Pēteri Atspulgu (1908-1962) un Oļģertu Kučeru (1898-?) izveidoja izdevniecību “Seši”, kurā plānoja izdot gan dzejas žurnālu “Jauno Līra”, gan arī pašu dzejas grāmatas. A. Čaks uzņēmās atbildīgā redaktora un izdevēja pienākumus. Lai avansā piesaistītu finanses un potenciālos lasītājus, žurnāls tika piedāvāts pasūtīšanai, solot, ka tas iznāks reizi mēnesī⁴⁶⁵. Redakcijas kopējo mērķi un žurnāla vadmotīvu A. Čaks uzstādīja “Jauno Līras” ievadrakstā: “apvienot visus latviešu jaunākos dzejniekus, kuriem rūp dzejas tālākā attīstība. (..) Ar savu pasivitāti mēs paši lielā mērā esam sekmējuši šā stāvokļa nostiprināšanos. Īsredzīgi ir gaidīt uz apstākļu uzlabošanas vai vecāko kolēģu palīdzību.(..) Idilliskie, skalbiskie laiki latviešu literatūrā ir izbeigušies un viņu vietā iestājies literāriskā mietpilsoņa laikmets, kur šaursirdība uzplaukst un smaržo kā brīnišķīgs zieds.(..) Žurnāls nav domāts kā peļņas avots, bet kā nākošās cīņas līdzeklis un nedaudzajiem dzejas mīļotājiem lēts izdevums, kur viņi varēs periodiski iepazīties ar lirikas jaunumiem.”⁴⁶⁶ Pirmajā žurnālā tika publicēti P. Atspulga, A. Baumaņa, A. Čaka, K. Deisona, A. Franča, O. Kučera, Ē. Raistera dzejoļi. A. Čaks publicēja trīs no saviem dzejoļus: “Mūslaiku Homērs”⁴⁶⁷, “Es jau zinu”⁴⁶⁸, “No Dzegužkalna”⁴⁶⁹.

Žurnāla otrais numurs iznāca 1928. gadā, publicēties gribošo autoru skaits palielinājās, tomēr žurnāla apjoms, finansiālu apsvērumu dēļ, palika nemainīgs: “neliela formāta, 16 lapas puses, iespiesta uz avīžu papīra. Par tās izdevēju bija minēts apgāds “Seši”. Nule tas bija publicējis pirmās divas A. Čaka dzejas grāmatīņas “Es un šis laiks” un “Sirds uz trotuāra”” (43. attēls), - atcerējās K. Rabācs, “tā kā līdz tam iznākušajās “Jaunās Līras” burtnīcās bija iespiesti tikai sešu autoru dzejoļi, tad varēja domāt, ka viņi

⁴⁶⁴ Trimda, J. (1934). Te, nu lūk, un šitāds ir tas Aleksandrs Čaks. *Jaunā Daiņa* nr. 3, 3. lpp.

⁴⁶⁵ Cena 0,3 snt.

⁴⁶⁶ Čaks, A. (2007). Žurnāls “Jauno Līra”. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 963. lpp.

⁴⁶⁷ Sacerēts 1928. gadā, publicēts krājumā “Es un šis laiks”.

⁴⁶⁸ Sacerēts 7.07.1926., bet palicis ārpus krājumiem.

⁴⁶⁹ Sacerēts 1926. gadā, bet palicis ārpus krājumiem.

paši ir arī apgādnieki, tikai paslēpušies aiz “Seši” izkārtnes”.⁴⁷⁰ Patiesībā pirmajā burtnīcā bija septiņi autori, K. Rabācs bija piemirsis Kārli Deisonu.

1929. gadā, atceroties darba sākumu pie žurnāla, A. Čaks atzina labi iecerēto, tomēr sarežģīto, pat dramatisko atmosfēru “Jauno Līra” izveides un izdošanas laikā: “Pirmsākumi meklējami 1927. gadā nepatīkamā ziemā, kad kādi seši gluži nepazīstami jauni liriķi iesāka uz savu roku izdot plānu un ārēji diezgan neglītu dzejas žurnālu “Jauno Līra”, kā arī nodibināja savu izdevniecību “Seši”. Katrs dzejnieks piemaksāja numuram 10 latus. Šie jaunie pie Atspulga tēva⁴⁷¹ irēja telpas, kur sapulcēties pārrunām. Valdīja tāds aukstums, ka rītos ūdens traukos bijis sasalis. Otra sanāksmju vieta – Kārļa Baltgaiļa tēva dzīvoklī. Nācies visādi ierobežoties, par krietnu ēdienu nav domāts, lai tikai “Jauno Līra” varētu iznākt”.⁴⁷²

Žurnāls bija laba iespēja un jauna publikāciju platforma talantīgajiem dzejniekiem pieteikt sevi plašākai publikai. To uzsvēra žurnāliste Marta Grimma (1901-1983), analizējot dzejas žurnāla “Jauno Līra” idejisko un māksliniecisko saturu, rakstīja: “Spēcīgākās individualitātes tomēr izvirzījušās un ieņēmušas savu vietu jauno dzejnieku starpā. Pie tādām bez šaubām pieskaitāms Aleksandrs Čaks”.⁴⁷³ Tā kā viena autora publikāciju skaits žurnālā “Jauno Līra” (41. attēls) bija ierobežots, A. Čaks publicēja savus dzejoļus arī ar pseidonīmu Ilgvars Cukurs. Interesantā kārtā par šiem dzejoļiem kritikas atsauksmes nebija tik labas, piemēram, iepriekš minētā M. Grimma A.Čaku neatpazina un rakstīja: “Cukurs neapdzejo sevišķi dziļus tematus, galvenais jau tā pati mīlestība dzejolī “Skumjā mīla” vai noskaņu filozofija dzejolī “Naktīs”, tomēr ar laiku varētu arī no viņa ko gaidīt”⁴⁷⁴ (44. attēls).

Pret A. Čaka daiļradi atšķirīga attieksme bija ne tikai literatūras kritiķiem, bet arī dzejnieka radiniekiem. Dzejnieka māte ļoti pārdzīvoja brīdi, kad dēls pametis darbu Drabešos, atgriezās Rīgā un izšķīrās par labu literārajai darbībai. E. Briežkalne atmiņās rakstīja: “Aleksandrs, Drabešos būdams, stipri nodevās dzejošanai un arvien mājās pārveda dzejoļus. (..) Es dažreiz pārrakstīju viņa dzejoļus un aiznesu uz redakciju. (..) Mātes sapnis nepiepildījās: dēls tomēr aizgāja kopā ar mākslu un neiznāca cienījams

⁴⁷⁰ Rabācs, K. (1972). Dzejnieks avīžu ceplī. *No: Kad mēs jauni bijām*. ASV: Grāmatu Draugs, 218. lpp.

⁴⁷¹ Pēteris Atspulgs (īst.v. Pēteris Miķis, 1908-1962); pie viņa mājās Rīgā, Palisādu ielā bieži pulcējās jaunie dzejnieki.

⁴⁷² Čaks, A. (1994). Jauno rakstnieku stāvoklis un meklējumi. *No: Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 395. lpp.

⁴⁷³ Grimma, M. (1929). “Jauno Līra” – jauno dzejas žurnāls. *Izglītības ministrijas mēnešraksts* nr. 1, 95. lpp.

⁴⁷⁴ Turpat, 97. lpp.

dakteris”.⁴⁷⁵ Dzimtas attieksmes maiņa pret A. Čaku kā dzejnieku notika 1928. gadā, kad nāca klajā viņa pirmās grāmatas. Radi visu piedeva, jo “nebija muļķi un zināja, ka tādi modīgi dzejoļi jau parādījušies arī citu tautu literatūra. Taču, ja tāds putns izšķīlas pašu ligzdā, tad tā ir pavisam cita lieta”,⁴⁷⁶ – atzina A. Čaka brālēns L. Apkalns⁴⁷⁷. Pēc poēmu cikla “Mūžības skartie” publikācijas radi jau atklāti lepojās ar savu slaveno dzimtas pārstāvi. Vēlākajos gados, kad L. Apkalns pats pievērsās literārajam darbam, viņš lūdza A. Čaka konsultācijas rakstniecības jautājumos.

Drabešu periods A. Čaka dzīvē bija nozīmīgs ne tikai viņa kā talantīga skolotāja izaugsmē, bet arī aktīvas literārās darbības laiks, kad tapa pirmās publikācijas presē un tika sakārtoti dzejas krājumi “Es un šis laiks” un “Sirds uz trotuāra”, kas iznāca apgādā “Seši” 1928. gadā; savukārt “Pasaules krogs” un “Apašs frakā” - 1929. gadā apgādā “Zaļā Vārna”⁴⁷⁸ ar mākslinieku biedrības “Zaļā Vārna” vadītāja K. Baltgaiļa vāka zīmējumiem. Drabešu periodā rakstītajās dzejās atspoguļota pilsēta, tās dinamika ar dažādu sociālo slāņu iedzīvotājiem. Interesanti, ka, dzīvojot laukos, tomēr “vairums dzejoļi ir veltīti lielpilsētai un viņas iespaidiem, - Rīgas bulvāriem, viņu ņudzoņai un nabadzīgo priekšpilsētu ļaudīm, kur trūkums un noziegums mājo kaimiņos”.⁴⁷⁹ Z. Mauriņas vērtējumā “A. Čaks saaudzis ar pilsētu. A. Čaka nervi - elektriskie vadi, viņa dzīslās - elektriskā gaisma, viņa ilgu sauciens – auto signāls”.⁴⁸⁰

Dzīve un darbs Drabešos nav attēlots tajā laikā rakstītajos dzejoļos. A. Čaka literārie darbi neliecina par reālās dzīves kontekstiem – laukiem, kur viņš dzīvoja,

⁴⁷⁵ Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 69. lpp.

⁴⁷⁶ Apkalns, L. (1987). Par Aleksandru Čaku domājot. *Treji Vārti* nr. 118, 24. lpp.

⁴⁷⁷ Longīns Apkalns bija mācītāja Pētera Apkalna (1882-1942) un viņa sievas Elzas (dzim. Jansone, 1892-1972) dēls. Viņš bija A. Čaka otrās pakāpes brālēns. Pēc vidusskolas beigšanas, izvēlējās studēt mūziku Rīgas Tautas konservatorijā, taču studijas pārtrauca Otrās pasaules karš. 1944. gadā visa ģimene emigrēja uz Vāciju, kur Longīns turpināja mūzikas studijas, apgūstot vokālo mākslu un kompozīciju Detmoldas (*Detmold*) mūzikas augstskolā Vācijā, Ziemeļu Vestfāles apgabalā, kā arī privāti mācījās pie Jāzepa Vītola (1863-1948), kļūdamas par profesora pēdējo skolnieku. 1950. gadā viņš sāka vokālista darbu Osnabrikas (*Osnabrück*) operā, vēlāk arī Detmoldas operā un Vācijas radiofonos. Viņš komponēja daudzus cikliskus darbus - gan solodziesmas un kordziesmas, gan arī kameramūziku dažādiem instrumentiem, stīgu kvartetiem, simfoniskas kantātes, četras simfonijas, koncertu akordeonam, arfai un stīgu orķestrim, kā arī simfoniju nelielam orķestrim un elektriskajām ērģelēm. Longīnu Apkalnu Eiropas latviešu komponistu saimē dēvēja par vienu no radikālākajiem skaņražiem, kurš savā muzikālajā rokrakstā asimilējis gan modernisma, konstruktīvisma un Vācijā tik iecienīto 12 skaņu tehniku - dodekafoniju, gan arī romantisma noskaņās. Pēc: Žilinska, A. (2018). Radikāls skaņradis, noslēpumaina personība. Longīnam Apkalnam 95. Pieejams: <https://klasika.lsm.lv/lv/raksts/vakara-autorprogramma/radikals-skanradis-noslepumaina-personiba...-longinam-apkalnam>. [sk. 13.07.2020.].

⁴⁷⁸ Izdevniecība “Zaļā Vārna” atradās Jelgavā, Mātera ielā 20.

⁴⁷⁹ A.G. Grāmatu pasaulē. *Burnieks* nr. 4, 01.04.1928., 382. lpp.

⁴⁸⁰ Mauriņa, Z. Divi jauni dzejnieki. *Latvju Grāmata* nr. 6, 01.11.1928., 361. lpp.

pedagoģisko darbu, ko viņš strādāja, rūpēm par skolu un tās audzēkņiem. Visi dzejoļi tematiski vērsti uz pilsētu, pretī mīlestībai, apliecinot viņa pilsētnieka dziļāko būtību:

Man dzīves vieta pašos centra mūros,

Kur dārzs –

Viens puķu pods uz ķebļa istabā

Un vāzē pārno viršu liela sauja.

Nav upju garāku par renstelēm

Un ezeru par peļķēm,

Kur, saulei sildot,

Bradā pagrabbērni.⁴⁸¹

Drabešu dzīves periodu A. Čaks attēloja stāstos, kurus rakstīja 30. gados Rīgā, piemēram, lauku skolas mācību un ikdienas darbs, ārpusklases dzīve ar savu noteikto kārtību, bērnu savstarpējās attiecības attēlotas stāstā “Varonis” (krājums “Debesīs”, 1938). Šajos stāstos lauku vidi raksturo ļaudis, kas joprojām ir cieši saistīti ar dabas pasauli, ar trūcīgu izglītības līmeni, aizspriedumaini un mānīcīgi. Piemēram, stāstā “Kalte” (krājums “Aizslēgtas durvis”, 1938) laucinieki viens otram vēsta par mistiskiem, pārdabiskiem, neticamiem gadījumiem, no kuriem baidās paši un baidās bērni, tikai drošsirdīgais moderis ar savu rīcību pierāda, ka cilvēku mānīcībai un spoku stāstiem nav reāla seguma, jo “kalte paliek kalte, tā stāv un neko nedara. Vaidi nav dzirdami, pašnāvnieki durvis vaļā never un ar savām aukstajām rokām iekšā nerauj. Laikam viss tikai bija sarunāts”.⁴⁸²

A.Čaka darbs lauku skolā bija īslaicīgs, iespējams, vairāk - dzejnieka vecāku vēlmju realizējums un tārad izdabāšana citiem, nekā savu interešu apliecinājums. Tomēr Drabešos pavadītie gadi deva jaunu dzīves pieredzi, impulsēja literāro darbību un nostiprināja pārliecību par literārajām spējām. Iespējams, tieši Drabešu skola deva vielu virknei vēlāk publicētajiem bērniem un jaunatnei veltītajiem stāstiem. Līdztekus apzinīgi veiktajam skolotāja darbam un risinātajiem skolas sadzīves jautājumiem, darbojoties pārziņa amatā, Čaks attīstīja dzejnieka talantu, publicējās presē un laida klajā pirmos dzejoļu krājumus.

⁴⁸¹ Čaks, A. (1991). Romantika. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 9. lpp.

⁴⁸² Čaks, A. (2007). Kalte. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 15. lpp.

3.2. A. ČAKA NOZĪME LATVIEŠU RAKSTNIEKU PARKA IZVEIDĒ SPĀRES MUIŽĀ

1928. gada 1. novembrī A. Čaks iesaistījās jaunā kopdarbā - žurnāla "Trauksme" veidošanā. Tā pirmos divus numurus izdeva biedrība "Dailes darbinieki", bet, sākot ar trešo – biedrība "Dailes darbinieku artelis". Galvenā redaktora pienākumus uzņēmās dzejnieks Jānis Plaudis (1903-1952). Redkolēģijā vēl darbojās Jānis Grots un Pēteris Ķikuts (1907-1943). A. Čaks žurnāla redakcijā oficiāli nestrādāja, bet deva publicēšanai savus dzejoļus – pirmajā numurā "Modernais jauneklis"⁴⁸³, dzejolis "Sieviete" - nr. 3⁴⁸⁴, dzejoļi "Kamdēļ jucis uz dzeju?" un "Sievām stacijā"⁴⁸⁵ - nr. 4; dzejolis "Slikti" - nr. 5⁴⁸⁶.

A. Čakam simpatizēja "Trauksmes" idejas un viņš uzskatīja, ka tas, ko "Jauno Līra" iesāka dzejas formā, "Trauksme" papildināja ar prozu un kritiku, "pie kam daudz asākā un kaislīgākā veidā."⁴⁸⁷

A. Čaka pieredze žurnālistikā deva skaidrāku redzējumu par jaunā žurnāla virzību. Un tas bija likumsakarīgi, arī Jāni Plaudi veidot Trauksmes grupu iedvesmoja Čaka stāsti par pieredzēto 1920.gadu sākumā Krievijā⁴⁸⁸. Jau žurnāla nosaukumā bija ietverta redkolēģijas attieksme: progresīva aktivitāte, plakātisms, jo, kā rakstīja A. Čaks: "attēlojot mūsu dzīvi, jāizceļ tajā raksturīgākais, svaigākais un spēcīgākais. Mūsu laikmetam daudz līdzību ar Renesansi, jo visā visumā tas liela vēriena, varenu pārgrozību un sasniegumu laikmets. Tādēļ arī dzeja un pārējā rakstniecība prasa pēc monumentalitātes, asām un varenām līnijām, spēcīgiem tēliem, pilniem tiešamības, asiņu un dziļas alkas pēc dabīgas un skaidras dzīves".⁴⁸⁹ Redaktors J. Plaudis uzsvēra jaunā izdevuma nepieciešamību un aktualitāti laikā, kad literatūrā: "vecais grūst strauji, jaunais aug gausi. Draud rasties tukšums. Vajag sajūsmas, vajag ideālisma, kas sekmētu jaunradīšanu. (..) Kā dzīvē, tā mākslā dominē dziņa pēc jaunā. (..) Mēs prasām mākslā laikmeta idejas, tagadnību, satura un formas apzinātu vienotību, izteiksmes līdzekļu ekonomiju, dzīves pārveidošanās

⁴⁸³ Čaks, A. (1929). Modernā jauneklā dziesma. No krājuma "Pasaules krogs". Rīga: Zaļā Vārna, 26. lpp. Sacerēts 22.01.1928.

⁴⁸⁴ Čaks, A. (1929). Sieviete. No krājuma "Pasaules krogs". Rīga: Zaļā Vārna, 31. lpp.

⁴⁸⁵ Čaks, A. (1929). Sievas. No krājuma "Apašs frakā". Rīga: Zaļā Vārna, 24. lpp.

⁴⁸⁶ Čaks, A. (1932). Slikti. No krājuma "Mana paradīze". Rīga: A/S Valters un Rapa, 103. lpp. Iecerēts dzejoļu ciklā "Mīla bez šmiņķa".

⁴⁸⁷ Čaks, A. (1994). Jauno rakstnieku stāvoklis un meklējumi. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 195. lpp.

⁴⁸⁸ Grigulis, A. (1966). Jānis Plaudis un viņa daiļrade. No: Plaudis J. *Raksti četros sējumos*. 4. sēj. Rīga: Liesma, 397.-398. lpp.

⁴⁸⁹ Čaks, A. (1994). Mans reveranss dzīvei. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 161. lpp.

sekmēšanu.”⁴⁹⁰ “Trauksmes” grupas biedri atzina literatūras sociālo funkciju, estētiskā ziņā tuvākie viņiem bija ekspresionisma pārstāvji, Pēteris Ķikuts, viens no galvenajiem grupas teorētiķiem, uzsvēra tās piederību konstruktīvismam. Literatūrzinātniece Ieva Kalniņa uzsver, ka arī žurnālā publicētā Čaka dzeja, kaut arī viņš pats nav uzskatāms par konstruktīvistu, nav tāla no krievu konstruktīvisma idejām, kuru raksturo pirmkārt, darba šizetiskums, otrkārt, tēlošanas līdzekļu ekonomija, treškārt, t.s. lokālās semantikas princīpis. Visas šīs iezīmes spilgti atklājas Čaka dzejolī “Modernais jauneklis”, kas publicēts žurnāla pirmajā numurā⁴⁹¹.

Izdevuma sākuma numura veiksmīgā pārdošana norakstāma uz lasītāju ziņkāri par jaunu izdevumu preses tirgū. J. Plaudis dienasgrāmatā 1928. gada 28. novembrī rakstīja: “Žurnāls “Trauksme” nr.1 jau ir iznācis. Vismaz komerciālā pusē jau pašā sākumā uzrāda spilgtu progresu, salīdzinot ar pārējiem žurnāliem. No kāda kioska jau divas stundas pēc “Trauksmes” saņemšanas, atnāca pēc otriem desmit. “Trauksmes” iznākšanas laiks man paņēma visu brīvo laiku. Nenoliku nodomāto politiskās ekonomijas eksāmenu”.⁴⁹² 1928. gada 17. decembra ierakstā, pēc otrā numura iznākšanas, J. Plauža dienasgrāmatā jaušams pavisam cits noskaņojums: “Man jau bezgala apnikusi šī skraidīšana, korigēšana, labošana, bāršanās spiestuvē. Apnikusi iešana uz teātra pirmizrādēm, uz jaunām filmām iknedēļas “Splendid Palace”, “Palladiumā”. Priekš kam šīs nevajadzīgās recenzijas? Dzīve prasa tik maizi un izpriecās”.⁴⁹³ Daudz nepalīdzēja arī reklāmas uzsaukums: “Šajos laikos var pastāvēt tikai tāds žurnāls, kas ir laikmetam atbilstošs, aktuāls. Pabalstat viņas pastāvēšanu! (..) Mums piesūta ļoti daudz dzejoļu. Tomēr žurnāls nesastāv tikai no dzejoļiem. Vajadzīgi arī citādi raksti. Sūtiet stāstus, kritikas, recenzijas un informācijas par mākslas (arī literatūras) dzīvi Rīgā, provincē, ārzemēs! Labākos rakstus izlietosim.”⁴⁹⁴ 1928. gadā ar grūtībām tika izdoti vēl divi žurnāla numuri, bet no ieceres par mēnešrakstu redkolēģijai nācās atteikties finanšu trūkuma dēļ. 1929. gadā iznāca vēl trīs žurnāli: janvārī, martā un oktobrī.

Rakstnieks A. Eglītis, komentējot A. Čaka pievienošanos “Trauksmes” grupai, gan secināja, ka jaunās idejas sasaucās ar A. Čaka pieredzi Krievijā: “Atgriezies no Krievijas, Čaks bija pieslēgjis kreiso rakstnieku grupai, kas izdeva žurnālu “Trauksme”.

⁴⁹⁰ Plaudis, J. (1928). Mēs esam. *Trauksme* nr. 1, 3. lpp.

⁴⁹¹ Kalniņa, I. (2015). Literārā “Trauksmes” grupa un konstruktīvisms.No: *Kultūras krustpunkti, zinātnisko rakstu krājums* nr. 8. 237.-238. lpp.

⁴⁹² J. Plauža dienas grāmatas. RTMM, inv. nr. 548828 JPlau R22/3. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

⁴⁹³ Turpat.

⁴⁹⁴ Plaudis, J. (1928). Aktualizējiet “Trauksmi!” *Trauksme* nr. 2, 30. lpp.

Trauksminieki skaļi reklamējās kā progresīvie un vienīgie īstie nākotnes dzejnieki. Viņi, krievu modernistu ietekmē, rakstīja brīvā pantā. Arī Čaks to bija iecienījis, papildinādams Majakovska vērienīgo plakātismu ar iespaidiem no franču un beļģu brīvā panta meistariem”.⁴⁹⁵

Komerčiāli žurnāls “Trauksme” nebija veiksmīgs projekts. 1929. gada 7. septembrī J. Plaudis dienasgrāmatā atklāja, ka žurnāla izdošanu “pārņēma zem Herbsta protekcijas kāda Alvīne Tubelis. Šodien parakstīju vienošanās aktu”.⁴⁹⁶

Žurnāls “Trauksme” satura ziņā bija informatīvi bagātāks par izdevumu “Jauno Līra” un piedāvāja lasītājiem daudzpusīgākas tēmas un autoru darbus, kurus vienoja jauneklīga vēlme paust savas domas un pārliecību, iezīmēt jaunu virzienu literatūrā, tomēr nespēja pārvarēt finansiālas grūtības un neieguva pietiekami plašu lasītāju loku.

Lielai daļai jauno autoru bija nedaudz pāri divdesmit gadiem, viņi bija savas daiļrades pašā sākumpunktā, bet publicēšanās problēmas arvien bija aktuālas. Īslaicīgi, bet žurnāls deva platformu jauno autoru publikācijām. Rakstītāju bija vairāk nekā lasītāju un “Trauksme” komerciāli izrādījās neveiksmīgs projekts. Tāpat kā “Jauno Līra”, arī “Trauksme” sagatavošana un izdošana ilgtermiņā radīja grūtības.

Dzejnieks Fridrihs Gulbis (1894-1951), ar kuru A. Čaks satikās mākslinieku biedrības “Zaļā Vārna” darbības laikā, 1929. gadā dienasgrāmatā fiksējis, ka *Trauksminieki*, kā viņi sevi dēvēja, pēc katra lielāka pasākuma gājuši uz kafejnīcu vai restorānu: “Mēs ejam - visa programmu izpildītāju armija – uz “Rīgas” restorānu. (..) Iet stundas. Beidzot atnes degvīnu un vakariņas. Sākam dzert un iekost, bet pulkstenis drīzi jau divi un jāiet prom”.⁴⁹⁷ F. Gulbis apgalvoja, ka jaunie literāti jautri pavadījuši laiku kopā, bet katrs atsevišķi rūpējušies par savu dzejas krājumu publicēšanu. F. Gulbis ar rūgtumu konstatēja (savas dzejas grāmatu viņš bija nolēmis izdot par saviem līdzekļiem – autores piezīme) ka naudu, kas tika ieņemta par literārajiem pasākumiem, tika investēta jaunajā žurnālā, tomēr ar to nepietika, lai turpinātu žurnāla izdošanu.

Kaut arī žurnāla “Trauksme” darbība tika pārtraukta, *Trauksminieku* grupa turpināja pastāvēt. Dzejnieks Valdis Lukss (1905-1985) rakstīja, ka A. Čaks “bija gatavs piedalīties katrā aušībā, ja vien tā spēja iztraucēt un sagandēt mietpilsonības pātarlaika klusumu un mieru”.⁴⁹⁸ Pēc 1928. gada aizbraukšanas no Drabešiem, A. Čaks uzturēja

⁴⁹⁵ Eglītis, A. (1980). Ievads. No: *Aleksandrs Čaks. Mana mīlestība*. Apg. Grāmatu Draugs, 6. lpp.

⁴⁹⁶ J. Plauža dienas grāmatas. RTMM, inv. nr. 548828 JPlau R22/3. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

⁴⁹⁷ Gulbis, F. (2004). Rūgtās lāses. Rīga: Apg. Valters un Rapa, 202. lpp.

⁴⁹⁸ Lukss, J. (1970). Atmiņu rindas. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 84. lpp.

draudzīgas un koleģiālas attiecības ar tuvējās Spāres bērnu internātskolas⁴⁹⁹ vadību. 1930. gada 4. maijā Spāres muižā A. Čaks kopā ar trauksminiekiem viesojās pie skolas pārziņiem Alvīnes (1902-1963) un Kārļa (1898-1964) Skalbergiem, lai realizētu jaunu ideju - izveidotu latviešu Rakstnieku parku. Ar Skalbergiem viņš iepazās 1925. gadā, kārtodams skolas lietas Cēsu apriņķa Skolu valdē, jo Cēsu apriņķa pamatskolu inspektors D. Soste regulāri sasauca hospitēšanas sapulces visās pamatskolās, lai novērtētu “skolas un kopdzīves iekārtas”,⁵⁰⁰ pārbaudītu skolotāju darbu un metodiskos mācību materiālus. Viena no kopsapulcēm 1927. gada 29. oktobrī notika Spāres bērnu internātskolā. A. Čaks ierakstīja atsaukumi Spāres skolas viesu grāmatā: “Šodien atkal man bija tā priecīgā izdevība apmeklēt savus kolēģus. Smēlos jaunus spēkus kopīgam darbam un pavadīju patīkamu vakaru”.⁵⁰¹

1930. gadā latviešu literāti ar skolas vadību noslēdza vienošanos par jauna parka izveidi un iestādīja divpadsmit kokus – septiņus ozolus un piecas liepas. Tās dienas notikumi iemūžināti skolas viesu grāmatā: “Apburošās kundzes pavadībā apmeklējām Spāres fermu un vislielākā sajūsmā izsacījām nožēlošanu – ka neesam šeit uzaudzināti”.⁵⁰² Parka shēmu (44. attēls), kokus un to stādītāju vārdus uzzīmēja uz parastas papīra lapas, kam pievienoja Spārē sacerēto veltījumu himnu jaunajam parkam. Spāres bērnu internātskolas viesu grāmatā šim notikumam par godu A. Čaks ar savu roku ierakstīja arī dzejoli:

Ēdiens te no ceptām zivīm
Vīna kauss uz trim
Cīternieki līdz pat diviem
Naktī spēlē – drim.
Drim – drim – drim.
Un kad rīts aiz loga ausa
Bijām mēs kā roņi gausi⁵⁰³.

Jau pēc Čaka nāves un ilgāka pārtraukuma, 1963./1964. mācību gadā, kad Spārē viesojās latviešu dzejnieki Arvīds Grigulis (1906-1989), Valdis Lukss un Pāvils Vīlps,

⁴⁹⁹ Cēsu apriņķī, 10 km no Drabešiem.

⁵⁰⁰ *Spāres internātskolas viesu grāmata*. D. Sostes ieraksts, Spārē, 1927. gada 29. oktobrī, 10. lpp.

⁵⁰¹ *Spāres internātskolas viesu grāmata*. A. Čaka ieraksts, Spārē, 1927. gada 29. oktobrī, 10. lpp.

⁵⁰² *Spāres internātskolas viesu grāmata*. Sākta 1930. gada 4. maijā. Spāres internātskolas arhīvs.

⁵⁰³ *Spāres internātskolas viesu grāmata*. A. Čaka ierakstīts dzejolis.

viņi apmeklēja latviešu Rakstnieku pirms trīsdesmit gadiem stādīto parku un nolēma tradīciju turpināt, iestādot jaunus kokus. Diemžēl šie stādi bija nekvalitatīvi un koki neizauga. Tādējādi padomju gados tradīcija faktiski palika bez turpinājuma⁵⁰⁴.

Sākot ar 2014. gada 1. septembri, kad Melānijas Vanagas (1905-1997) piemiņai tika iestādīta liepa, tradīcija atsākās un koki Rakstnieku parkā tiek stādīti regulāri katru gadu. Savus kokus iestādījuši: Inga Ābele, Jānis Rokpelnis, Māra Zālīte, Edvīns Raups, Valdis Rūmnieks, Guna Roze, Rolanda Bula, Roalds Dobrovenskis, Velta Kalčiņa, Māra Svīre, Ilgonis Bērsons, Arnolds Auziņš, Knuts Skujenieks, Lija Brīdaka un daudzi citi. Katru gadu 4. maijā Spārē tiek svinēti Baltā galdauta svētki, saistot tos ar parka pilnveidi un tālāku attīstību.

2020. gadā Spāres muižas parks tika iekļauts Latvijas kultūrvēsturisko vietu sarakstā; latviešu Rakstnieku parkam ir izstrādāts labiekārtošanas un attīstības plāns. A. Čaka aizsāktais darbs dzīvo ne tikai literatūrā, bet arī veido daļu no Latvijas ainavas.

⁵⁰⁴ 2011. gadā, Spāres internātskolas skolotāja Mārīte Rukmane, pārskatot skolas vēstures dokumentus, atrada literātu zīmēto karti un rakstīto himnu. Parks bija aizaudzis, tādēļ vispirms tas bija jāatrod dabā. Sarīkojot talku, rakstnieku stādītie koki pēc zīmētās shēmas, tika atrasti. Spāres internātskolas vadība pieņēma lēmumu turpināt parka stādīšanu un 2014. gada pavasarī tika iestādīta liepu aleja rakstniecei Melānijai Vanagai (1905-1997). Turpinot A. Čaka aizsākto tradīciju, 2016. gada 11. oktobrī latviešu literāti – Inga Ābele, Edvīns Raups, Jānis Rokpelnis un Valdis Rūmnieks iestādīja deviņus jaunus kokus.

3.3. A. ČAKA LEKTORA DARBĪBA RŪDOLFA EGLES LITERATŪRAS STUDIJĀ

Savu skolotāja talantu un pieredzi no 1935. līdz 1939. gadam A. Čaks apliecināja Rūdolfā Egles Literatūras studijā, kura sākumā darbojās Rīgā, Brīvības ielā 15-18, bet no 1938. gada pārcēlās uz jaunām telpām Brīvības ielā 39.

Ideja par literatūras studijas izveidi Rīgā R. Eglem radās, dzīvojot Petrogradā (1915-1922), kur viņš “piecus gadus strādāja Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkas slāvu nodaļā, no 1918. līdz 1922. gadam bija šīs bibliotēkas nodaļas vadītājs. Jaunajam cilvēkam bija iespēja iepazīties ar bagātībām, kas glabājās Petrogradas grāmatu krātuvēs. Paralēli darbam viņš apmeklēja lekcijas Petrogradas universitātē un Mākslas institūta Literatūras fakultātē, kur klausījās tā laika izcilo literatūrzinātnieku B. Eihenbauma, V. Žirmunskā, V. Vinogradova, arī dzejnieku A. Belija un N. Gumiļova lekcijas par poētiku. Petrogradas periodā R. Egle izstrādāja savus literatūrzinātniskos principus, metodoloģiskos pamatus. (..) Viņam piemita plašs skatiens uz literārām norisēm ne vien Latvijā, bet arī Eiropā⁵⁰⁵ un citur. R. Egli piesaistīja literatūras parādības dažādu tautu rakstniecībā, un tas ļāva, vērtējot latviešu rakstniecību, aplūkot to pasaules norišu kontekstā”.⁵⁰⁶ Iedvesmojoties no Krievijā gūtajām idejām un pieredzes, dibinot studiju Rīgā, R. Egles galvenā ideja bija - visiem interesentiem, bez vecuma un izglītības ierobežojuma, palīdzēt iegūt sistemātiskas zināšanas literatūras zinātnē, kā arī ievadīt literātus vārda mākslas tehnikā, pieaicinot tā brīža labākos profesionāļus kā lektorus. Saskaņā ar Izglītības ministrijas apstiprināto normālprogrammu, studija piedāvāja apgūt:

- Vispārīgo un latviešu literatūras vēsturi.
- Dzejas, prozas un drāmas teoriju.
- Literatūras un kritikas metodoloģiju.
- Žurnālistiku.
- Ievadu estētikā, mākslas filozofijā un latviešu valodas stilistikā.

Literatūras studijā klausītājus uzņēma bez pārbaudījumiem ik semestri uz pilnu kursu vai atsevišķām cikla lekcijām. Stājoties studijā bija jāaizpilda pierakstīšanās anketa. Pilna kursa beigušajiem izsniedza apliecības. Pilns studiju kurss bija divgadīgs (4 semestri), nodarbības notika no 15. septembra līdz 15. maijam. Iestāšanās maksa bija Ls

⁵⁰⁵ No 1930. gada līdz 1934. gadam R. Egle kopā ar A. Upīti sarakstīja “Pasaules rakstniecības vēsture”, ko izdeva A. Gulbja apgāds.

⁵⁰⁶ Vāvere, V., Sproģe, L. (2002). *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras “sudraba laikmets”*. Rīga: Zinātne, 189. lpp.

2, bet lekciju maksa pilnam kursam - Ls 25 semestrī. Atsevišķu kursu klausītājiem bija jāmaksā Ls 5 par katrām divstundu lekcijām. Kurša lekcijas ik pārgadus atkārtojās. Mācību gaitā teorētiskās lekcijas tika iedalītas ciklos un savienotas ar praktiskiem semināra darbiem. Literārās dzīves sekmēšanai, studija rīkoja publiskus priekšlasījumus, audzēkņu darbu vakarus, disputus par jaunākām parādībām rakstniecībā. Studijā kā lektori darbojās daudzi sabiedrībā zināmi literāti (45. attēls): doc. J. A. Jansons, J. Students, kurš lasīja psiholoģijas un estētikas lekcijas un 1933. gadā sarakstīja “Vispārīgo paidagoģiju” divās daļās, literatūrzinātnieks un tulkotājs R. Egle, rakstnieki A. Čaks, J. Rudzītis, J. Plaudis, O. Apalups.

Studijas žurnāls “Eglaine” vārsmotā valodā informēja, ka “R. Egle – pazīstamais literāts un cilvēks, kam uz dzeju labs prāts – bez liekas bungu rībināšanas stājies pie Literatūras studijas dibināšanas, jo cerēja, ka šāds pasākums literārās jaunatnes prātus salīgos, bet iepriekš vēl jādabū kāds labs “lietas koks” palīgos un pirmais, ko viņš piesaistīšot, būs A. Čaks”.⁵⁰⁷ 1935. gadā R. Egle patiešām savā studijā uzaicināja A. Čaku lasīt lekcijas dzejas teorijā, krievu dzejas vēsturē, īpašu uzmanību veltot modernistiem jeb t.s. sudraba laikmeta pārstāvjiem Sergejam Jeseņinam (*Есенин*, 1895-1925), Annai Ahmatovai (*Ахматова*, 1889-1966), Borisam Pasternakam (*Пастернак*, 1890-1960), Nikolajam Gumiļovam (*Гумилев*, 1886-1921) un viņu darbiem.

A. Čaka pieaicināšana darbā R. Egles Literatūras studijā nebija nejaušība. Interese par krievu dzeju viņš apliecināja jau 30. gadu sākumā, kad 1931. gadā presē parādījās divi nopietni raksti par “laikmetīgajiem krievu dzejniekiem, kas nozīmīgi Čaka paša estētisko uzskatu izpratnē”.⁵⁰⁸ Laikrakstā “Sociāldemokrāts” publikācijā “Krievu dzejnieks Boriss Pasternaks” Čaks skatīja dzejnieka personību un daiļradi, uzsverot, ka B. Pasternaks bija “cēlies no tās pašas literārās skolas, no kuras cēlies arī V. Majakovskis, - no futūrisma, tikai Pasternaks nav tik politiski kreisi noskaņots kā Majakovskis. (..) Futūrisma šis dzejnieks pieskaitāms tikai savā darbības sākumā. Drīz vien viņš šo skolu pārauga, gluži tāpat kā Sergejs Jeseņins imažinismu, un sāka iet pilnīgi patstāvīgus ceļus, atkal līdzīgi Jeseņinam, balstīdamies pa daļai uz klasiķiem”.⁵⁰⁹ Rakstā A. Čaks skaidroja B. Pasternaka darbu popularitātes trūkumu tā brīža lasītāju vidū, atzīdams, ka “Pasternaks galvenām kārtām tikai dzejnieks priekš dzejniekiem. Tas sevišķi sakāms par viņa pirmā perioda

⁵⁰⁷ *** Čaks lasa lekcijas R. Egles studijā. *Eglaine* nr.1, 1936., 4. lpp.

⁵⁰⁸ Radzobe, S. (2021). *Čaks un laiks*. Rīga: Zinātne, 199. lpp.

⁵⁰⁹ Čaks, A. (1994). Krievu dzejnieks Boriss Pasternaks. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 274. lpp.

dzeju, beidzamā laikā gan viņš kļūst saprotamāks arī vienkāršiem dzejas lasītājiem”.⁵¹⁰ Autors uzsvēra B. Pasternaka dzejas spilgtumu, vārdu daudzpusību, īpatnību un burvību, optimistiski noslēdzot apceri ar secinājumu, ka “pārvarot formāli mirušo futūrismu un ideoloģiski filozofisko liriku (pa daļai), tas nonācis pie socioloģisko problēmu atrisināšanas, kas dod viņam lielu plašumu tālākai attīstībai”.⁵¹¹ Tāpat 1931. gadā bija publicēts A. Čaka raksts “Mana pirmā tikšanās ar V. Majakovski”.⁵¹²

Atsauce uz A. Čaka zināšanām par krievu dzejas teoriju rodama arī viņa rakstā “Krievu dzejnieks Nikolajs Tihonovs”. S. Radzobe gan atzina, ka N. Tihonovs neadekvāti pārslavēts, tomēr A. Čaks “uzrāda lielisko orientēšanos ne tikai krievu proletāriskajā, bet arī modernisma dzejā, jo raksta autors min tādus dzejniekus kā Nikolaju Gumiļovu, Veļimiru Hļebņikovu un Osipu Mandelštamu, sniedzot viņu lakoniskus, bet precīzus raksturojumus”.⁵¹³ A. Čaks, analizējot “spilgta romantiķa N. Tihonova dzejoļkrājumus”,⁵¹⁴ norādīja, ka N. Tihonovs ir mācījies no krievu formālisma dzejnieku skolas akmeistiem - “no N. Gumiļova panta vīrišķību, dobjo skanīgumu un domu skaidrību, bet no O. Mandelštama – vārsmu sirsnīgo plūdumu”⁵¹⁵ un uzsvēra N. Tihonova dzejā raksturīgos izteiksmes līdzekļus, atskaņu lietojumu, epitetu, salīdzinājumu, metaforu izmantojumu, iespaidojoties no V. Majakovska, B. Pasternaka un arī A. Puškina (*Пушкин, 1799-1837*) darbiem.

30. gados A. Čaks pārsvarā recenzēja “krievu padomju autoru darbus un rakstīja par t.s. proletārisko literatūru plaša areāla ārvalstīs, sākot ar Vāciju un beidzot ar Ziemeļameriku un Japānu. (..) Kvēlā interese par proletarisko rakstniecību nebūt nav Čaka īpaša personiskā nosliece vai aizrautība. Domās regulāri parādījās gari, uz teorētiskumu pretendējoši raksti par šo tematu”.⁵¹⁶ 1931. gadā laikrakstā “Sociāldemokrāts” tika publicēti vairāki raksti par ārzemju literatūru, kas bija redakcijas pasūtījums. A. Čaks veidoja “skrejošas piezīmes”⁵¹⁷ par jaunizdotajiem žurnāliem un grāmatām, to saturu, minot Francijas, Amerikas, Argentīnas, Vācijas, Itālijas jaunākos

⁵¹⁰ Čaks, A. (1994). Krievu dzejnieks Boriss Pasternaks. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 274. lpp.

⁵¹¹ Turpat, 274. lpp.

⁵¹² Tuvāk apskatīts 1.6. nodaļā Nenotikusī tikšanās ar Vladimīru Majakovski Krievijā.

⁵¹³ Radzobe, S. (2021). *Čaks un laiks*. Rīga: Zinātne, 199. lpp.

⁵¹⁴ Čaks, A. (1994). Krievu dzejnieks Nikolajs Tihonovs. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 281. lpp.

⁵¹⁵ Turpat, 281. lpp.

⁵¹⁶ Radzobe, S. (2021). *Čaks un laiks*. Rīga: Zinātne, 201. -202. lpp.

⁵¹⁷ Čaks, A. (1994). Skrejošas piezīmes par jaunāko ārzemju rakstniecībā. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 288. lpp.

izdevumus vispārīgi aprakstošā, ne analītiskā un vērtējošā formā. Publikācijā “Jaunie amerikāņu proletraktstnieki” A. Čaks plašāk analizēja Amerikas Savienotajās Valstīs iznākušo žurnālu “*New Masses*” (Jaunās masas), pievēršoties žurnāla izdošanas vēsturei, nosaukumu maiņām, bet gadiem nemainīgai proletariskai ievirzei, ap kuru pulcējas jaunākā kreisi noskaņotā strādniecības rakstnieku grupa. Žurnāla “*New Masses*” auditorijas lielākais ieguvums bija redakcijas darbinieku atklātība, brīvi runājot ne tikai par pozitīvo, bet arī uzskaitot savas darbības laikā pieļautās kļūdas 30. gadu ekonomiskās krīzes laikā, nostiprinot savas saites ar auditoriju, kad “neesot ar vajadzīgo spēku, uzmanību un izteiksmes spilgtumu notēlujusi bezdarbu, neesot pietiekoši cīnījusies pret draudošām kara briesmām un tādējādi neesot bijusi par neatņemamu strādniecības sastāvdaļu”.⁵¹⁸

Latvijā iznākošais žurnāls “Trauksme”, kura pastāvēšana gan bija samērā neilga, līdzīgi “*New Masses*” ap sevi pulcēja 30. gadu talantīgākos kreisi noskaņotos jaunos dzejniekus, kuri vēlāk sadarbojās arī ar “Sociāldemokrātu”: “Tā sauktās kreisās noskaņas bija visai aktuālas latviešu jaunās paaudzes intelektuāļu, tostarp dzejnieku, vidū. (..) Tas liek secināt, pirmkārt, bija laikmetīgi būt kreisam (kas vienlaikus nozīmēja analītiski kritisku attieksmi pret sociālo realitāti) un, otrkārt,- pastāvēja dziļa plaisa starp. T.s. Latvijas pilsonisko sabiedrību un radošās inteliģences lielāko daļu”.⁵¹⁹

Darbības laikā Literatūras studijā, 1939. gadā presē parādījās A.Čaka piemiņas raksts 19. gadsimta krievu dzejniekam Mihailam Ļermontovam (*Лермонтов*, 1814-1841) 125. gadadienā “Pusnakts saule”, kurā autors iepazīstināja lasītājus ar brīvības un skaidruma alkstošo dzejnieku, viņa dzīves gājumu un literārajiem darbiem. A. Čaks uzskatīja, ka “Ļermontovs ir liels dzejnieks, bet savāds, neiespējams cilvēks. (..) Darbības sākumā Ļermontovs bija diezgan stiprā Bairaona ietekmē, vēlāk kļuva pilnīgi patstāvīgs un vienreizīgs savā personībā”,⁵²⁰ un uzsvēra arī Penzas guberņas nozīmi M. Ļermontova personīgajā dzīvē, atzīmēdams vietu, kuru pats labi pazina, 100 gadus vēlāk dzīvojot Penzā.

1938. gadā mēnešraksta “Sējējs” nr. 8 tika publicēta polemika par latviešu dzejas stila paviršību. Tajā atbildīgais redaktors Jānis Liepiņš uzskatīja, ka “lai varētu gūt

⁵¹⁸ Čaks, A. (1994). Jaunie amerikāņu proletraktstnieki. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 294. lpp.

⁵¹⁹ Radzobe, S. (2021). *Čaks un laiks*. Rīga: Zinātne, 181. lpp

⁵²⁰ Čaks, A. (2007). Pusnaksts saule. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 266. lpp.

mūžību un ievērību tad, kad dzejnieku tik daudz, ir jārada dzeja bez defektiem”.⁵²¹ A. Čaks, atsaucoties uz kritiku jauno dzejnieku virzienā, savu atbildi ar nelielu ironijas devu sniedza rakstā “Aleksandra Čaka piezīmes”, kur izklāstīja savu viedokli par pārmetumiem asonances un konsonances lietojumos dzejā. Tas tiek darīts “mākslinieciskās lietderības dēļ. (..) Katra īsta dzejnieka uzdevums ir savu darbu noskaņot un noslīpēt līdz mākslinieciskajai pilnībai. Tas iespējams tikai tad, ja dzejnieks savā darbā visu sakārto un noapaļo līdz mazākajam sīkumam lielā viengabalainībā”,⁵²² un izteica savas domas par radoša darba tapšanas procesu, kur “katrs dzejnieks savos darbos pats izvēlas pareizos izteiksmes līdzekļus, kas atklāj viņa personību, īpatno, vienreizīgo skatu un pieeju pasaulei, radībai un visumam”.⁵²³ Atklājot savu redzējumu uz izvirzīto jautājumu, A. Čaks atzina, ka dažādi dzīves un dzejas periodi var mainīties, tomēr “beigu beigās (..) dzejas vērtību noteiks to dzejnieku personība, stiprums un veiksmē, kas šajos periodos darbosies”.⁵²⁴

A. Čaka personīgajā bibliotēkā atrodamas vairākas grāmatas, kas, iespējams, kalpoja par teorētisko pamatu lekciju sagatavošanai. Starp tām ir 1921. gadā Berlīnē izdotā *Антология современной поэзии* (Mūsdienu dzejas antoloģija), kurā retrospektīvi apskatīta A. Ahmatovas un N. Gumiļova dzeja, kā arī N. Gumiļova krājums *Письма о русской поэзии* (Vēstules par krievu dzeju), kurā autors analizē dzejas anatomiju, īpašu uzmanību veltot simbolismam un akmeismam un lasītāja dzejas uztverei. Šajā grāmatā N. Gumiļovs īpaši uzsver dzejas pieejamību tulkojumā un atdzejas problēmas, ar kādām nākas saskarties tulkošanas procesā - kā nezaudēt dzejas kodolu, ritmu un vēstījumu⁵²⁵. 1930. gadā Ļeņingradā izdotajā krājumā *Начала стиха* (Dzejas sākums) ir aprakstītas ne tikai dažādas dzejas tēmas, bet arī veidi, kādos iespējama poēzijas tapšana. Teorētiski jautājumi iztirzāti izdevumā *Теория поэзии и прозы* (Poēzijas un prozas teorija), kuru A. Čakam 1925. gadā dāvināja Kārlis Eliass (1899-1985). A. Čaka grāmatu krājumā atrodas arī romānu rakstīšanas pamatprincipiem veltīti izdevumi krievu valodā – krievu mākslas un literatūras zinātnieka un tulkotāja Borisa Grifcova (*Грифцов*, 1885-1950) fundamentālais pētījums, kas aplūko romāna žanru vēsturiskā perspektīvā “*Теория*

⁵²¹ Čaks, A. (2007). Aleksandra Čaka piezīmes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 244. lpp.

⁵²² Čaks, A. (2007). Aleksandra Čaka piezīmes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 245. lpp.

⁵²³ Čaks, A. (2007). Aleksandra Čaka piezīmes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 245. lpp.

⁵²⁴ Турпат, 247. lpp.

⁵²⁵ Гумилев, Н. (1923). *Теория поэзии и прозы*. Петроград: Мысль, с. 5.

романа” (Romāna teorija, 1927)⁵²⁶ un arhitekta Alekseja Ciresa (*Цирес*) grāmata “Художественная форма” (Mākslinieciskā forma, 1927)⁵²⁷, arī tie varēja kalpot par palīgmateriāliem gatavojot ievadkursus. (46. attēls).

Izvērtējot periodu, kad A. Čaks darbojās Literatūras studijā, jāsecina, ka vairumā gadījumu viņa publicētie raksti veltīti latviešu literātiem un viņu darbiem, kas bija aprakstoši, mazāk analizējoši, vairāk sabiedrību iepazīstinoši, jo sasaucās ar viņa pamatdarbu žurnāla “Atpūta” redakcijā, kur viņš rakstīja aktuālos redakcijas pasūtījuma darbus.

Viena no studijas audzēknēm, vēlāk literatūrzinātniece M. Kalve atmiņās par studijas pasniedzējiem rakstīja: “A. Čaks bija viens no studijas lektoriem. Bija arī citi – R. Egle pats, docents J. A. Jansons, P. Ērmanis, A. Upīts, A. Grigulis un vēl daži. A. Čaks un J. Plaudis lasīja lekcijas par dzeju un tās tehniku”.⁵²⁸ M. Kalves privātajā arhīvā bija saglabāta lekciju pierakstu klade, kurā bija P. Gruznas (1878-1950) lekcijas “Latviešu feļetons”, docenta J. A. Jansona lekcijas par drāmas teoriju, kā arī divu A. Čaka lekciju par dzeju – par krievu liriku un formas mēģinājumiem – konspekti. Lai gan “piezīmes ir pavisam īsas, fragmentāras, tomēr par lekciju saturu var iegūt diezgan skaidru priekšstatu”.⁵²⁹ A. Čaka krievu lirikai veltītās lekcijas plāns M. Kalves pierakstos ir saglabājies fragmentāri: “Pirmais punkts bija par sabiedriskā virziena izveidošanos krievu lirikā un par simbolismu, reālismu, vēlīniem romantiķiem. Otrais punkts par akmeismu, modernisma virzienu krievu dzejā laikposmā ap 1910.-1920. gadu, kuru pārstāvēja Nikolajs Gumiļovs⁵³⁰, Osips Mandelštams (*Манделистам*, 1891-1938) un citiem, kas ietilpa apvienībā “Dzejas cehs” (*Цех поэзии*) un grupējās ap žurnālu “Apollons” (*Аполлон*, 1909-1917). (..) Čaks cienīja S. Jeseņinu, B. Pasternaku un A. Ahmatovu. A. Čaks izteicās par formas meklējumiem latviešu gaumē un šai sakarā iztirzāja J. Medeņa deviņus metrus. J. Medenis toreiz sācis savu 3., 6., 7. metru lietot arī lirikā”.⁵³¹

⁵²⁶ Грифцов, Б. А. (1927). *Теория романа*. Москва: ГАХН с. 5-144.

⁵²⁷ Цирес, А. Г. (1927). *Художественная форма*. Москва: ГАХН, с. 5. -154.

⁵²⁸ Kalve, M. (1970). Aleksandra Čaka lekcijas par dzeju. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 89. lpp. [M. Kalves pieraksti nav nodoti nevienā Latvijas muzeja krājumā, tāpēc nav iespējams iepazīties ar A. Čaka lekciju piezīmēm].

⁵²⁹ Turpat, 90. lpp.

⁵³⁰ N. Gumiļovs bija “Petrogradas literārās dzīves centrā: viņš bija dzejas novirziena līderis, “akmeisma barvedis”, kā rakstīja padomju kritika. (..) Dzejas formas pilnību N. Gumiļovs mācīja daudzās studijās, kuras viņš vadīja kopš 1918. gada, kad atgriezās Petrogradā no Londonas un Parīzes, kur vairāk kā gadu dienēja aizmugures spēkos. Zapoļs, A. (2016). Nikolajs Gumiļovs (1886-1921). No: *Nikolajs Gumiļovs. Dzeja*. Rīga: Neputns, 17. lpp.

⁵³¹ Kalve, M. (1970). Aleksandra Čaka lekcijas par dzeju. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 93. lpp.

A. Čaks lekcijās analizēja savu līdzgaitnieku, latviešu dzejnieku – J. Medeņa un J. Plauža jaunākos darbus. M. Kalve fiksējusi A. Čaka doto dzejnieka J. Plauža un viņa dzejā lietotās metrikas raksturojumu: “Viņš [Plaudis] izmēģinājis latviešu valodā grieķiskos un latīniskos pantmērus. Pierādījis, ka latviešu dzejnieks sarežģītajos un latviešu lirikai nepiemērotos metros nekā īpatnēja nevar pateikt. Tie nesaskan ar mūsu lirikas garu. Savos meklējumos J. Plaudis pāriet uz akcentēto pantmēru. Viņš iziet uz to, lai latviešu valodu atbrīvotu no svešiem pantmēriem”.⁵³² Kā noprotams no Kalves pierakstiem, lekcijās A. Čaks runājis arī par latviešu modernās dzejas formas meklējumiem. 1939. gadā A. Čaka paustās idejas pārauga publikācijā “Formālie meklējumi latviešu jaunākajā dzejā”, kurā A. Čaks apliecināja, ka “savos epitetos un gleznās šī vārda vispārinātā nozīmē, kā arī kompozīcijā, latviešu dzejnieki kļūst arvienu izsmalcinātāki, dziļāki un estētiski redzīgāki, tomēr latviešu dzejnieku radošos impulsus visvairāk saista citi, tīri formālas dabas jautājumi. (..) Dzejnieka uzdevums ir ne tikai vienkārši savus vārdus izsviest, bet gan pēc savas iepriekšējās dzejiskās pārlicības sasaistīt zināmās virknēs, ko mēs dēvējam par vārsēm vai rindām”.⁵³³

M. Kalves piezīmēs trešajā punktā minēts futūrisms, ceturtajā imažinisms, bet piektajā – neoreālisms ar norādi: “A. Čaks apgalvoja, ka tie visi bija stilistiski nošķirami. Stils kā dzejnieka pasaules uzskats vai izjūta, kas izteikta attiecīgos apzinīgos izteiksmes līdzekļos”.⁵³⁴ Pateicoties M. Kalves lekciju pierakstiem, iespējams restaurēt nelielu daļu no A. Čaka lekciju materiāliem un galvenajiem analīzes jautājumiem. Par līdzīgiem A. Čaka lekciju konspektiem ziņu nav.

Bez lekcijām Literatūras studijā, regulāri notika audzēkņu literārie vakari, kuros jaunie autori lasīja fragmentus no saviem darbiem un noslēgumā - saviesīgajā daļā bija dejas. M. Kalve atcerējās savu mulsumu, kad pavērās iespēja dejot ar A. Čaku: “Aiz cieņas un bijības gluži vai sastingusi lūkoju A. Čaku apskatīt “tuvplānā”. Viņš pamanīja šīs emocijas un klusā, nomierinošā balsī teicis: “Cilvēks jau nav tāds kā dzejnieks”.⁵³⁵

⁵³² Kalve, M. (1970). Aleksandra Čaka lekcijas par dzeju. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 93. lpp.

⁵³³ Čaks, A. (2007). Formālie meklējumi latviešu jaunākajā dzejā. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti*. 6. sējums. Rīga: Zinātne, 256. lpp.

⁵³⁴ Kalve, M. (1970). Aleksandra Čaka lekcijas par dzeju. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 91. lpp.

⁵³⁵ Kalve, M. (1970). Aleksandra Čaka lekcijas par dzeju. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 91. lpp.

A. Čaka studistu vidū bija arī dzejnieks Ē. Drēziņš⁵³⁶ un viņa sieva L. Prēdele. Viņu ģimenes arhīvā saglabāti J. A. Jansona, V. Kārklīņa, A. Griguļa, J. Plauža lekciju pieraksti par dzejas stiliem, paņēmieniem un principiem, par dzejas pedagoģisko nozīmi, jo “mākslas pasaulē nekad netiek cildināts amorālais. Svarīga ir estētika”.⁵³⁷ Kaut arī netieši, tomēr nojaušams, ka arī šie studisti klausījās A. Čaka lekcijas un interesējās par viņa radošo darbību, diemžēl veiktie Čaka lekciju pieraksti nav saglabājušies, kas varētu to apliecināt⁵³⁸.

1940. gada 9. marta Literatūras studijas audzēkņu vakars bija veltīts A. Čakam un viņa daiļradei. (47. attēls). Dzejnieks tikko bija saņēmis Annas Brigaderes prēmiju par poēmu ciklu “Mūžības skartie”. Literārajā vakarā Ē. Drēziņš, kurš ar rakstniecību bija aizrāvis jau skolas laikā, sīkā rokrakstā rakstot dienasgrāmatās par zināšanu alkstoša jaunekļa ceļu Rīgā, par trūkumu, par dzīves jēgas meklējumiem, 1939. gadā iestājās R. Egles Literatūras studijā. Viņš klausījās arī A. Čaka lekcijas. Audzēkņu vakarā Ē. Drēziņš nolasīja referātu “Aleksandrs Čaks un viņa “Mūžības skartie””. Vēlāk atmiņās par saviem iespaidiem poēmu lasīšanas brīdī Ē. Drēziņš atzina, ka: “tālāk un tālāk mēs ejam šinī baismi skaistajā pasaulē, kur zaudējumi mainās ar uzvarām, nāve ar nebēdību, kur mūžības alkas un ilgas pēc gaišākas dzīves strāvo kā nedzēšama liesma”.⁵³⁹

Arī rakstnieks un literatūrkritiķis Edgars Damburs (1910-1981) kādu brīdi bija R. Egles Literatūras studijas klausītāju vidū. Vēlāk E. Damburs publicēja atmiņas par A. Čaku kā talantīgu pedagogu - iejūtīgu, bet stingru, tādu, kas acu galā nevarēja ieredzēt izlaidību. Studisti viņu mīlējuši kaut vai tādēļ vien, ka A. Čaks nekad neuzspieda savus uzskatus, bet radināja patstāvīgi domāt, ieteica mehāniski neatdarināt citus autorus, izraisot semināros dzīvu domu apmaiņu un ievirzot sarunu tā, lai pēc iespējas katrs izteiktu savus ieskatus⁵⁴⁰.

⁵³⁶ Ē. Drēziņš 1939. gadā sāka mācīties R. Egles Literatūras studijā. Čaklais, M. (1962). Cīnītājs paliek ierindā. *Literatūra un Māksla* nr. 13, 5. lpp.

⁵³⁷ Solveigas Vārpas (Ērika Drēziņa un Lūcijas Prēdeles meita) privātais arhīvs. S. Vārpa apgalvoja, ka Ē. Drēziņš un L. Prēdele ir bijuši klausītāju vidū A. Čaka lekcijās, bet lekciju pieraksti ģimenes arhīvā nav saglabājušies.

⁵³⁸ Ē. Drēziņš 1940. gada 9. martā nolasīja referātu “Aleksandrs Čaks un viņa “Mūžības skartie”” R. Egles literatūras studijas audzēkņu vakarā, kas bija veltīts A. Čakam un viņa daiļradei. Ē. Drēziņa referāta pilns teksts publicēts grāmatā *Atmiņu spoguļi. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. (2017). Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis – muzejs, 87. – 97. lpp.

⁵³⁹ Drēziņš, Ē. (2017). Aleksandrs Čaks un viņa “Mūžības skartie”. No: *Atmiņu spoguļi. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis – muzejs, 97. lpp.

⁵⁴⁰ Damburs, E. (1970). Dzejniekam aizsaules dārzos. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 144. lpp.

Paralēli darbam R. Egles Literatūras studijā (48. attēls) A. Čaks strādāja vēl divās, šķietami savstarpēji nesavienojamās darba vietās: Rīgas pilsētas krājkasē (1936-1939)⁵⁴¹, kurā nodarbojās ar slimokases, biržas un dažādu statistikas datu apkopojumu, un vēsturisko dokumentu un atmiņu krājuma “Latviešu Strēlnieki” redakcijā (1935–1939). Tas bija laiks, kad A. Čaks turpināja strādāt arī pie poēmu cikla “Mūžības skartie”.

20. gadsimta 30. gadi bija ne tikai radošu ieceru un publikāciju, bet arī skumju notikumu laiks dzejnieka privātajā dzīvē. 1936. gada 26. martā nomira A. Čaka māte. Sēru laiks bija iemesls viņa ilgākai klusēšanai, jo 1936. gadā nāca klajā tikai divi grāmatu apskati žurnālā “Daugava”.⁵⁴²

1939. gadā tika izdots R. Egles studijas audzēkņu literārais almanahs “Ausma” četros rakstu krājumos. Tekstu korektors un konsultants bija A. Čaks. Jaunos autorus konsultēja arī J. Plaudis. Pirmā krājuma ievadā R. Egle rakstīja: “Rakstu krājumā “Ausma” sakopotī manas literatūras studijas klausītāju darbi, kas jaunajiem autoriem radušies pašdarbības ierosmē. Studijas to sekmē līdzās dzejas dziļākai teorētiskai izpratnei un literārai izglītībai. Krājumu sastādījuši un izdod paši audzēkņi. Sērijā paredzēti vēl tālāki izlaidumi, skatoties pēc vajadzības, bet izdevums iznāks ļoti šauros apmēros, un arī tā nolūks nav nekāds plašais. (..) Jaunatne grib izteikties un viņai ir visas tiesības uz to. Viņa meklē atbalsi, tiecas atzinuma, vērtējuma. Tuvojoties literatūrai, gluži dabiski rodas vēlēšanās parādīt savas spējas dzejas laukā. Dažreiz tas notiek ar lielām pretenzijām, skaļos vārdos mēģinot pārkāpt iesakņojušās tradīciju robežas, vai neatzinātā par vari tiecoties nostāties atklātības priekšā. (..) Atbalstot krājuma iznākšanu nelielā eksemplāru skaitā, studijas vadība vēlas veicināt klausītāju literāro pašdarbību. Tāpat kā studija sniedz vajadzīgās zināšanas, kas vienam otram tās apmeklētājam devušas iespēju attīstīt savas spējas, tā arī šis pasākums, nodoties rakstniecībai”.⁵⁴³

Literārajā almanahā “Ausma” savus darbus publicēja Rūdolfis Tamms (1911-?), N. Kauķītis (1915-1977), Mārtiņš Skulme (1911-2000), Konrāds Kvēps (1891-1961), Edgars Damburs (1910-1981), Cecīlija Dinere (1919-1996), Valija Brutāne (1911-1990) un daudzi citi.

Studiste C. Dinere, apliecinot A. Čaka autoritāti viņas literārā ceļa izvēlē, vēlāk uzsvēra, ka A. Čaka dzeja viņu “ievadīja gluži jaunā, agrāk pavisam neapjaustā dzejas

⁵⁴¹ Rīgas pilsētas krājkase atradās Kaļķu ielā 9.

⁵⁴² Čaks, A. Jaunākais dzejnieks. *Daugava* nr. 1, 01.01.1936., 73.lpp. par Viļa Cedriņa (1914-1946) dzeju un poēmu grāmatu “Sidraba jātnieks” un Čaks, A. Jānis Plaudis “Ģimnāzisti”. *Daugava* Nr. 5, 01.05.1936., 460. lpp.

⁵⁴³ Egle, R. (1939). Ievads. No: *Ausma*. Rīga: F. Baumaņa apg., 2. lpp.

zemē, ieveda tajā un es negribēju to atstāt. (..) Likās, ka viņš jau būtu piedzimis tajā un nekad nebija maldījies dzejas pasaulē. Čaks toreiz mani apžilbināja līdz neprātam, viņš pirmais man iemācīja mīlēt Rīgu. (..) Kioskus viņš man iemācīja izjust gluži kā dzīvas būtnes. (..) Čaks ir pratis ietvert dzejas tēlos ikdienišķas lietas”.⁵⁴⁴ A. Čaks bija pirmais Dineres literārais konsultants, tieši A. Čakam Dinere parādīja savu pirmo dzeju burtnīcu. A. Čaks ieteica jaunajai dzejniecei papildināt savas zināšanas un izkopt talantu R. Egles Literatūras studijā. Atmiņās C. Dinere arī sūrojas par lielo aizņemtību darbā velosipēdu rūpnīcā: “Tikai mēnesi es varēju apmeklēt šo studiju, jo velosipēdu numuru⁵⁴⁵ bija sašablonēts pietiekoši”,⁵⁴⁶ tomēr A. Čaka pozitīvais viņas sacerējumu vērtējums bija devis ierosmi turpināt radošo darbu literatūrā. (49. attēls).

1939. gada nogalē, kad iznāca pēdējais krājums “Ausma”, Mārtiņš Ezernieks⁵⁴⁷ publicēja savas pārdomas par studiju un klausītāju darbiem, norādot, ka studistu darbos bija “pārāk daudz manierisma un pozitīvisma, jo ne skola dara par mākslinieku, bet mākslinieks – skolu. Mums jābūt nospodrinātai paškritikai, tad nenomaldīsimies. Ja šajā satraukuma laikmetā mēs ziedojam līdzekļus un izdodam šo rakstu krājumu, tad šeit nav tikai jūsmošana vien par dzejām, bet gan meklējumi tālākai latviešu literatūras attīstībai”.⁵⁴⁸ R. Egle Literatūras studijas audzēkņiem necentās norādīt vai uzspiest kādu noteiktu viedokli, bet ļāva katram studijas klausītājam pašam iepazīties ar pasaules klases literatūru un veidot pašiem savus uzskatus, kas palīdzēja studistu literārajā darbā. Veidojot studijas programmas, R. Egle izvērtēja katra lektora devumu, lai aptvertu visus svarīgākās literatūras virzienus. Studijas darbā piedalījās arī R. Egles brālis Kārlis Egle (1887-1974).

Paša A. Čaka viedokļa par studiju, tās darbu, mērķiem un uzdevumiem trūkst. Nav saglabājušies arī A. Čaka lekciju plāni un pieraksti, kas varētu sniegt precīzu ieskatu viņa kā literatūrteorētiķa uzskatos un darbā, tāpēc darbību R. Egles Literatūras studijā iespējams vērtēt tikai viņa publikāciju, personīgajā bibliotēkā esošo grāmatu, kolēģu un kursantu atmiņu pierakstu kontekstā.

⁵⁴⁴ Dinere, C. (1970). Dzejas ģenerālis. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 187.-188. lpp.

⁵⁴⁵ C. Dinere strādāja velosipēdu rūpnīcā pie numuru šablonēšanas.

⁵⁴⁶ Dinere, C. (1970). Dzejas ģenerālis. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 191. lpp.

⁵⁴⁷ Dzīves dati nav atrasti.

⁵⁴⁸ Ezernieks, M. (1939). Mūsu meklējumi. No: *Ausma*. Rīga: F. Baumaņa apg., 32. lpp.

SECINĀJUMI

1. Aleksandra Čaka izglītības gaitu un skolotāja darba padziļināta izpēte paver jaunu skatu uz Čaka personību un dažām viņa interešu šķautnēm, kā arī attiecībām ar krievu modernismu; tā ļauj saskatīt iepriekš nepamanītu autobiogrāfisku motīvu klātbūtni virknē A. Čaka beletristikas darbu.
2. Politiskie procesi, karš un ar tiem saistītās dzīvesvietas un ideoloģisko sistēmu maiņas 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs no vienas puses būtiski ietekmēja un sadrumstaloja A. Čaka izglītības ceļu, no otras – deva dzīves pieredzi un attīstīja spēju pielāgoties dažādu institūciju, t.sk. izglītības iestāžu un režīmu prasībām: sākot no vāciskās P. Stabušs progimnāzijas līdz komunistiskajai Penzas Strādnieku-zemnieku universitātei.
3. A. Čaka jaunības maksimālisms un aizraušāns ar kreisajām idejām veicināja viņa iesaistīšanos padomju Krievijas ideoloģiskajā dzīvē, valsts un pašvaldības institūciju darbā, tomēr reālā situācija, dzīves apstākļi un pienākumi nesniedza gaidīto gandarījumu, bet pastiprināja vēlmi pēc iespējas ātrāk atgriezties Latvijā.
4. A. Čaka biogrāfijas padziļināta izpēte Penzas un Saranskas periodā un tās sastatījums ar Vladimira Majakovska biogrāfiskajiem datiem un darbību Krievijā (1914-1928) revidē pieņemumu par abu radošo personību tikšanos un atklāj jaunus iespējamus Čaka publicistikas avotus.
5. Iegūtā pieredze Krievijā, t.sk. iepazīšanās ar krievu modernistu idejām un tekstiem, A. Čakam, atgriežoties Latvijā, deva vielu publicistikai un literāriem darbiem, kā arī viņa paziņu lokā sekmēja latviešu modernistu skolas veidošanos, jo īpaši “Jauno Līras” un Trauksmes grupas ietvaros.
6. A. Čaka profesionālās un augstākās izglītības izvēlē būtiska loma bija viņa ģimenei un līdzcilvēku attieksmei – sekojot Longīna Ausēja pamudinājumam, Čaks beidza *Obligatoriskos skolu skolotāju sagatavošanas kursus*, iespējams, mātes viedokļa ietekmēts, studēja medicīnu un pameta aktiermākslas studijas; dažādu izglītības iestāžu un dzīves vietu maiņas laikā Čaks nepārtrauca literāro darbību un aizvien noteiktāk tieši pēdējo izvirzīja par savas dzīves galveno uzdevumu.

7. A. Čaka iesaistīšanās un darbība Latvijas Universitātes studentu vienotnē “Zelmenis” apliecina ne tikai viņa nepārejošo interesi par sabiedrisko dzīvi, bet arī vēlmi uzturēt dzīvu ieceri par augstskolas studiju turpināšanu.
8. A. Čaka studijas *Obligatorisko skolu skolotāju sagatavošanas kursos* un pedagoģiskais darbs Drabešu sešklasīgajā internātskolā dod ieskatu jaunā Čaka personības šķautnē – skolotājs un skolas pārzinis. Tas ne tikai papildina līdzšinējo priekšstatu par rakstnieka A. Čaka personību, bet paver iespēju jaunām viņa prozas (galvenokārt bērniem un jaunatnei domāto stāstu) interpretācijām nākotnē.
9. A. Čaks skolotāja gaitās atklājas kā atbildīgs un stingrs pedagogs gan darbā ar audzēkņiem, gan ar skolotāju kolektīvu: ar A. Čaka tiešu līdzdalību tiek izstrādāts Drabešu sešklasīgās internātskolas stundu/ārpusklasses nodarbību kārtības reglaments un piesaistīti jauni mācību spēki.
10. Pakļaujoties Cēsu apriņķa skolu valdes izstrādātajiem noteikumiem, A. Čaka skolotāja darbību attieksmē pret bērniem raksturo stingra disciplīna, rūpes par pilnvērtīgu ārpusklasses interešu izglītību un spēja iedziļināties audzēkņu iekšējā pasaulē.
11. A. Čaks pedagoģiskajā darbā kopumā rīkojas saskaņā ar Latvijas izglītības sistēmas noteikto kārtību, īpašas inovatīvas tendences viņa kā skolotāja veikumā nav vērojamas.
12. Kaut arī Drabešu periodu raksturo pastāvīgs darbs un regulāri ienākumi, tomēr pedagoģija un lauku vide nav A. Čaka aicinājums. Par to liecina šajā laikā tapušie dzejoļi, kas parāda A. Čaku kā urbānisma pārstāvi – to galvenās tēmas skar pilsētu un tās sociālo vidi.
13. Pēc A. Čaka iniciatīvas veidotais Rakstnieku parks Spāres muižā uzskatāms par vienu no jaunās paaudzes literātu, jo īpaši žurnāla “Trauksme” grupas, spilgtām iniciatīvām ar paliekošu vērtību – parka eksistence vēl 21. gadsimtā apliecina A. Čaka ideju dzīvotspēju ne tikai literatūrā, bet arī Latvijas ainavā arhitektūrā.
14. Kaut arī A. Čaka aktiermākslas studijas bija īslaicīgas, saikni ar teātri viņš saglabāja, to transformējot publicistikā – jaunāko teātru un operas izrāžu apskatos turpmākā mūža garumā, kā arī dramaturģijā.
15. Nelielu, tomēr nozīmīgu vietu A. Čaka dzīvē aizņem viņa darbs R. Egles literatūras studijā. Tas veicināja A. Čaka interesi par literatūrteorētiskiem jautājumiem un paplašināja priekšstatu par pasaules literatūru, to apliecina viņa publikācijas presē par dažādiem pasaules literatūras jautājumiem, mājas

bibliotēkas analīze un kolēģu un līdzgaitnieku atmiņas. Tomēr faktoloģiskā materiāla un dokumentu trūkuma dēļ pilnvērtīga A. Čaka literatūrteorētisko uzskatu un darbības analīze Literatūras studijā nav iespējama.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Nepublicētie avoti

Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti (LVVA):

1. A. Čaka autobiogrāfija 1925.14.06. LVVA 1632. f.,1. apr., 3901., 1., 14.lp.
2. P. Dzeņa ģimnāzijas algu saraksti 1920. gada decembrī. LVVA, 1632. f.,5. apr., 2248.l., 1. lpp.
3. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes uzņemšanas komisijas dokumentu reģistrs 1924. gads. LVVA 7427. f., 1. apr., 8747
4. Latvijas Universitātes statistiskās ziņas par jaunuzņemtajiem studentiem 1925. gadā. LVVA 7427. f., 6. apr., 56, 4. lp.
5. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes sēžu protokoli 1926. gads. LVVA 7427. f., 6. apr., 2.lp.
6. Drabešu bērnu nama saimniecisko darbu grāmata 1925/1926. mācību gads. LVVA 473. f., 4. apr., 28 vien.
7. A. Čaka bēgļu nodaļas apliecība nr. 115303, izdota 1922.28.06. LVVA 1632. f., apr. 1., lieta 3901, 13. lp.
8. A. Čaka autobiogrāfija 1945. 06.02. LVVA 1632. f., 1. apr., 3901. 1., 14. lp.
9. A. Čaka iesniegums, stājoties "Obligatīvajos skolotājuursos" 1925. gads. LVVA 6726. f., 1. apr., 61, 5. lp.
10. Drabešu bērnu nama skolotāju dežurgrāmata 1926. gads. LVVA 6726. f., 1. apr., 61, 69. lp.
11. Drabešu bērnu nama sēžu protokols 1926.27.02. LVVA 6726. f., 1. apr., 1, 39. lp.
12. Drabešu bērnu nama žurnāls par bērnu aprūpi vasarā. LVVA 6726. f., 1. apr.,105, 2. lp.
13. Drabešu bērnu nama vadītāja telefonogramma Priekuļu pagasta valdei. LVVA 6726. f., 1. apr., 105, 11. lp.
14. Drabešu bērnu nama sēžu protokols nr. 12, 1928. gada 14. novembris. LVVA 1747. f., 1. apr., 556, I. 54. lp.
15. Drabešu bērnu nama sēžu protokols 16, 1929. gada 3. februāris. LVVA 1747. f., 1. apr., 556, I. 57. lp.
16. Vienotnes "Zelmenis" statūti 1925. gads. LVVA 7427. f., apr. 6., lieta 92, 275. lp.

17. Latvijas Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments, Dzimtsarakstu nodaļas laulību reģistra ieraksts. Lietas nr. c-i625., 1941. gada arhīvs.
18. Latvijas Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments, Dzimtsarakstu nodaļas laulību reģistra ieraksts. Lieta nr. 315.
19. A. Čadaraiņa iesniegums Latvijas Universitātes rektoram 1926. gada 10. augustā. LVVA, 7427. f., 1. apr., lietas nr. 8747.
20. Vēsturiskas ziņas par II. Rīgas valsts ģimnāziju. LVVA, 66-371. f., 1.apr., 1.l., 37.lpp.

Aleksandra Čaka muzeja krājums (AČMD)

Dokumenti:

1. AČMD, inv. nr. D/102. Cēsu apriņķa inspektora apliecinājums.
2. AČMD, inv. nr. D/865. Mordovijas apgabala komitejas partijas arhīva izziņa.
3. AČMD, inv. nr. D/1024. Saranskas 4. padomju skolas izglītības dokuments 1920. gada 31. martā.
4. AČMD, inv. nr. D/1026. Veselības apliecība A. Čakam darbam skolā.
5. AČMD, inv. nr. D/1028 Izglītības ministrijas Skolu virsvaldes Pagaidu apliecību nr. 6617.
6. AČMD, inv. nr. D/1029. Skolu virsvaldes Tautskolu direkcijas izsniegtu Pagaidu apliecību nr. 134e.
7. AČMD, inv. nr. D/1030. Cēsu apriņķa pamatskolas inspektora 1928. gada 8. septembrī izdota Apliecība A. Čakam.
8. AČMD, inv. nr. D/1050. J. Čadaraiņa kara klausības apliecība.
9. AČMD, inv. nr. D/1051. A. Čaka skolmieka apliecība.
10. AČMD, inv. nr. D/1054. Latvijas Universitātes studenta A. Čadaraiņa leģitimācijas karte 1925. gadā.
11. AČMD, inv. nr. D/1055. R. Egles Literatūras studijas dalībnieka karte.
12. AČMD, inv. nr. D/1339. A. Čaka atmiņas.
13. AČMD, inv. nr. D/1457. A. Čaka Gatavības apliecība.

Fotogrāfijas:

14. AČMD, inv. nr. F/358. A. Čaks Rīgas Aleksandra ģimnāzijas formas tērpā.
15. AČMD, inv. nr. F/466. A. Čaks ar vecākiem.

16. AČMD, inv. nr. F/509. A. Čaks kopā ar R. Egles Literatūras studijas audzēknēm Cecīliju Dineri un Valiju Brutāni 1938. gadā.
17. AČMD, inv. nr. F/594. A. Čaks un studentu vienotne "Zelmenis".
18. AČMD, inv. nr. F/668. Emīlija Lizete Čadaraine 1906. gadā.
19. AČMD, inv. nr. F/768. Angelika Blaua ap 1928. gadu.
20. AČMD, inv. nr. F/847. A. Čaks ar skolotājiem Drabešu bērnu internātskolā 1927. gadā.
21. AČMD, inv. nr. F/1015. Drabešu muiža, kurā atradās skola ap 1925. gadu. P. Paukšēna foto.
22. AČMD, inv. nr. F/2667. Jānis Čadarainis kopā ar drēbnieka amata meistariem.

Korespondence:

23. AČMD, inv. nr. K/1130. A. Čaka telefonogramma nr. 40, adresēta 1928. gada 14. maijā Drabešu pagasta valdei.
24. AČMD, inv. nr. K/1575. Teklas Freijas vēstule un ēdienu recepte 20. gadsimta sākumā.
25. AČMD, inv. nr. K/1745. Latvju Jaunatnes savienības vidusskolas bioloģijas skolotāja vēstule A. Čakam 1922. gada 20. oktobrī.

Rokraksti:

26. AČMD, inv. nr. R/657. A. Čaka veltījums A. Blauai.
27. AČMD, inv. nr. R/1161. A. Čaka atmiņas par Drabešiem.
28. AČMD, inv. nr. R/1162. A. Čaka ziņojumos Cēsu apriņķa skolu valdes loceklim.
29. AČMD, inv. nr. R/1176. A. Čaka dzejolis "Vēlā laime" ar autora atzīmi.
30. AČMD, inv. nr. R/1354. J. Čadaraiņa dzīve Rīgā.
31. AČMD, inv. nr. R/1887. J. Čadaraiņa dzejoļa "Cīnījies ar visu spēku" rokraksts.
32. AČMD, inv. nr. R/1904. J. Čadaraiņa dzejolis "Ai, cik jauki tas!"
33. AČMD, inv. nr. R/1907. E. Briežkalnes atmiņas.

Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja krājums (RTMM):

1. RMM, inv. nr. 1254. JRT fonds. Pārskats par Latviešu Skatuves biedrības un Jaunā Rīgas teātra darbību un rēķiniem.
2. RMM, inv. nr. 1253. JRT fonds Latviešu Skatuves biedrības Ieejas karte jaunajā Rīgas teātrī 1913./1914. gada sezonā.

3. RTMM, inv. nr. 40434. Čaka fonds. A. Čaka iecerētais dzejoļu krājums "Mīla bez šmiņķa".
4. RTMM, inv.nr. 40662, Čak/1. Čaka fonds. A. Čaka lūgums izbraukt uz Latviju.
5. RTMM, inv. nr. 40663 Čak D1/12. Čaka fonds. Penzas Strādnieku-zemnieku komunistiskās universitātes studentu apliecība A. Čakam.
6. RTMM, inv. nr. 40697 Čak R22/11. Čaka fonds. A. Čaka vēstule A. Jesenam.
7. RTMM, inv. nr. 40785. Čaka fonds. A. Čaka dienas grāmata.
8. RTMM, inv. nr. 40787. Čaka fonds. A. Čaka dzejolis "Sievietei".
9. RTMM, inv. nr. 40791. Čaka fonds. A. Čaka dzejolis "Stāsts".
10. RTMM, inv. nr. 40799 Čak D1/2. Čaka fonds. Pedagoģiskās padomes uzslavas raksts A. Čakam.
11. RTMM, inv. nr. 40823. Čaka fonds. Dzejolis "Atdzimsti, Latvija, svētā!"
12. RTMM, inv. nr. 40845 Čak D1/3. Čaka fonds. Saranskas 4. padomju skolas apliecība.
13. RTMM, inv. nr. 40874. Rīgas sabiedriskā transporta braukšanas biļete A. Čadarainim.
14. RTMM, inv. nr. 40940. Čaka fonds. A. Čaka vēstule L. A. Rundelei.
15. RTMM, inv. nr. 238196 Sm R110/78. Smiļģa fonds. Dailes teātra uzņemšanas komisijas nolikums.
16. RTMM, inv. nr. 373386 Čak. R22/21. Čaka fonds. N. Dakera atmiņas "Tikai labu darīt".
17. RTMM, inv. nr. 40430 Čak R22/10. A. Čaka konspekts K. Marksa "Kapitāls" (*Kapital*) 1. sējuma 12. nodaļai.
18. RTMM, inv. nr. 403435 E. Bēr R 67/14. Bērziņas fonds. M. Puķes atmiņas.
19. RTMM, inv. nr. 40663, Čak D1/12. K. Lībknehta kluba biedru karte nr. 81 Aleksandram Čadarainim 1921. gada 29. janvārī.
20. RTMM, inv. nr. 548828 JPlau R22/3. Plauža fonds J. Plauža dienas grāmatas.
21. RTMM, inv.nr. 49799. Uzslavas raksts A. Čakam par labām sekmēm 1915./1916. mācību gadā.

Viru pilsētas muzeja krājums (VM):

1. VM, Viru (Igaunija) pilsētas muzeja krājums, inv. nr.1543-3-4 VM, M. Telk. *Izglītības iestādes Viru 1915. – 1917. gads.*

2. VM, Viru (Igaunija) pilsētas muzeja krājums, nr.1543-3-4. Rīgas Aleksandra ģimnāzija 1916. gadā Viru, Semināra ielā 1.

Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka (LU AB):

1. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka ČakA 28-31. A. Čaks ar klases biedriem un skolotājiem Rīgas II. Valsts vidusskolas izlaidumā.
2. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, A. Čaka fonds, XVII, 84. lpp.
3. Egle, K. Dienasgrāmatas. 1930. gads. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka R 13094.
4. Egle, K. Rokraksti. Piezīmes. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka R13094 – 13102.
5. Čaks, A. Dienasgrāmatas. 1925. gads. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, RK XIV.
6. Čaks, A. Dienasgrāmatas 1925. un 1926. gads. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, RK XIV.

Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB):

7. A. Čaka fonds, Latvijas Nacionālā bibliotēka, A287 nr. 1.

Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums (MKM):

8. MKM, inv. nr. 3718. A. Čaka Penzas strādnieku-zemnieku komunistiskās universitātes apliecība nr. 2097.
9. MKM, inv. nr. 4858/2. Saranskas Reālskola Troickas ielā 22. Māja, uz kurieni pārcēlās evakuētā Rīgas Aleksandra ģimnāzija 1917. gada pavasarī.
10. MKM, inv. nr. 4858. Rīgas Aleksandra ģimnāzijas direktora vēstule Saranskas pilsētas vadībai 1917. gada 3. maijā.
11. *Rīgas Aleksandra ģimnāzijas pedagoģiskā padome lūdza Saranskas pilsētas domei.* MKM, inv. nr. 4858/7, vēstule nr. 115.
12. *1920. gada evakuējamo saraksts uz Latviju.* MKM, inv. nr. 4858/10.

13. MKM, inv. nr. 4858/15. Rīgas Aleksandra ģimnāzija un A. Čaks Saranskā 1917. gadā.
14. MKM, inv. nr. 4858/11. Pēteris Dreimanis 1919. gadā kopā ar pedagogu kursu absolventiem Saranskā, Krievijā.

Penzas Literatūras muzeja krājums (PLM):

15. PLM, inv. nr. 283. A. Čaks 1920. gada 12. janvārī Penzas kara hospitālī.

Privātie arhīvi (izmantoti ar īpašnieku atļauju):

1. Andra Reiņa Brežģa privātais arhīvs.
2. Kārļa Baltgaiļa ģimenes arhīvs.
3. Leontīnes Amālijas Ritums privātais arhīvs.
4. Solveigas Vārpas privātais arhīvs.
5. Spāres internātskolas arhīvs.
6. Valda Rūmnieka privātais arhīvs.
7. Veltas Rubenes privātais arhīvs.

Sarunu pieraksti Aleksandra Čaka muzeja pētnieciskā darba arhīvā (AČMD PDA):

1. Medne, A. Saruna ar Latvijas Kara muzeja Pirmā pasaules kara vēstures nodaļas vadītāju Ilzi Krīgeri 23.03.2012. 1 lpp. rokrakstā.
2. Medne, A. Saruna ar teātra zinātnieci un Teātra muzeja vadītāju Ritu Rotkali 26.05.2013. 1lpp. rokrakstā.
3. Medne, A. Saruna ar Angelikas Blauas studiju biedrenes Austras Liepas Līdakas māsu Žannu Bikaviņu 14.01.2014. 1lpp. rokrakstā.
4. Medne, A. Saruna ar Viru (Igaunija) muzeja direktori Tiju Haugu (Tiia Haug) 28.05.2015. 1 pp. Rokrakstā.
5. Medne, A. Saruna ar Vecpiebalgas muzeju apvienības "Orisāre" krājuma glabātāju Marutu Cīruli 15.06.2015. 1lpp. rokrakstā.
6. Medne, A. Saruna ar teātra zinātnieci Silviju Geikinu 28.09.2016. 1lpp. rokrakstā.
7. Medne, A. Saruna ar rakstnieku Valdi Rūmnieku 24.03.2018. gada 1 lpp. rokrakstā.

8. Medne, A. Saruna ar literatūrzinātnieku Valdi Rūmnieku 2018. gada 4. aprīlī. 1.lpp. rokrakstā.
9. Medne, A. Saruna ar Mordovijas Novadpētniecības muzeja Saranskā galveno speciālisti Irinu Voroninu 10.04.2019. 1lpp. rokrakstā.
10. Medne, A. Saruna ar Penzas Novadpētniecības muzeja speciālisti Larisu Surinu 11.04.2019. 1lpp. rokrakstā.

Publicētie avoti

Aleksandra Čaka darbi:

1. Čaks, A. (1991). Aicinājums. No : *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums.* Rīga: Zinātne, 192. lpp.
2. Čaks, A. (2007). Aizslēgtās durvis. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums.* Rīga: Zinātne, 56. lpp.
3. Čaks, A. (2007). Aleksandra Čaka piezīmes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums.* Rīga: Zinātne, 244. lpp.
4. Čaks, A. (1991) Atzīšanās. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums.* Rīga: Zvaigzne, 143. lpp.
5. Čaks, A. (1994). Autobiogrāfija. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums.* Rīga: Zinātne, 785.-787. lpp.
6. Čaks, A. (2007). Bailes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums.* Rīga: Zinātne, 159. lpp.
7. Čaks, A. (1992). Balāde par Marko stūrmani. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 2. sējums.* Rīga: Zinātne, 287. lpp.
8. Čaks, A. (1994). “Cīņa ar sēnalām” - Strādnieku teātrī. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums.* Rīga: Zinātne, 394. lpp.
9. Čaks, A. (1994). Dailes teātra izrādes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums.* Rīga: Zinātne, 394. lpp.
10. Čaks, A. (1994). Debesīs. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums.* Rīga: 17. lpp.
11. Čaks, A. (1994). Dienasgrāmata. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums.* Rīga: Zinātne, 781. lpp.
12. Čaks, A. (1994). Eņģelis aiz letes. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums.* Rīga: Zinātne, 79. lpp.

13. Čaks, A. (2007). Formālie meklējumi latviešu jaunākajā dzejā. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 256. lpp.
14. Čaks, A. (1994). Jaunie amerikāņu proletraktstnieki. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 294. lpp.
15. Čaks, A. (1994). *Jānis Plase*. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 113. lpp.
16. Čaks, A. (1994). Jauno rakstnieku stāvoklis un meklējumi. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 195. lpp.
17. Čaks, A. (1994). Jautrais ermonists. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 25. lpp.
18. Čaks, A. (2007). Kalte. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 15. lpp.
19. Čaks, A. (1994). Kepenikas kapteinis. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 390. lpp.
20. Čaks, A. (2007). Kirils Sārtums. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 45. lpp.
21. Čaks, A. (1994). Krievu dzejnieks Boriss Pasternaks. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 274. lpp.
22. Čaks, A. (1994). Krievu dzejnieks Nikolajs Tihonovs. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 281. lpp.
23. Čaks, A. (1991). Krustā sistais. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 255. lpp.
24. Čaks, A. (2001). Kur klusi san ilgu sils. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 5. sējums*. Rīga: Zvaigzne, 649. lpp.
25. Čaks, A. (2007). Lielā egle. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 149. lpp.
26. Čaks, A. (1991). Lielā vienība. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 385. lpp.
27. Čaks, A. (2007). Lieldienu skūpstis. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 162. lpp.
28. Čaks, A. (1994). Mana mīlestība. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 51. lpp.
29. Čaks, A. (1994). Mans draugs Salmiņš. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 149. lpp.

30. Čaks, A. (1994). Mana pirmā sastapšanās ar Majakovski. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 270. lpp.
31. Čaks, A. (1991). Mana vecmāmiņa. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti Raksti. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 152. lpp.
32. Čaks, A. (1994). Mans reveranss dzīvei. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 161. lpp.
33. Čaks, A. (1997). Matīss, kausu bajārs. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 4. sējums*. Rīga: Zinātne, 219. lpp.
34. Čaks, A. (1991). Modernā jauneklā dziesma. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 56. lpp.
35. Čaks, A. (1991). Mūsaiķu Homērs. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 30. lpp.
36. Čaks, A. (1994). Mušas. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 73. lpp.
37. Čaks, A. (1991). Nomales lampai. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 64. lpp.
38. Čaks, A. (2007). Notikums Zāļu vakarā. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 66. lpp.
39. Čaks, A. (1994). Ofenbaha skaisto opereti. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 389. lpp.
40. Čaks, A. (2007). Pusnaksts saule. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 266. lpp.
41. Čaks, A. (1994). Recenzijas par teātru izrādēm. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 423. lpp.
42. Čaks, A. (1991). Romantika. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 9. lpp.
43. Čaks, A. (2007). Saldā uzvara. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 172. lpp.
44. Čaks, A. (1991). Sapņi. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 219. lpp.
45. Čaks, A. (1991). Sievas. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 80. lpp.
46. Čaks, A. (1991). Sieviete. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 58. lpp.

47. Čaks, A. (1994). Skrejošas piezīmes par jaunāko ārzemju rakstniecībā. No: Aleksandrs Čaks. *Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 288. lpp.
48. Čaks, A. (1991). Slikti. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 170. lpp.
49. Čaks, A. (1994). Strādnieku teātrī Lieldienās brauks “Pusnakts kuģis”. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 360. lpp.
50. Čaks, A. (1991). Tempļu iela. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 563. lpp.
51. Čaks, A. (2007). Trīs neaizmirstamas dienas Maskavā. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 858. lpp.
52. Čaks, A. (1991). Umurkumurs. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 113. lpp.
53. Čaks, A. (1994). Vēstules. No: Aleksandrs Čaks. *Kopoti Raksti. 3. sējums*. Rīga: Zvaigzne, 752. lpp.
54. Čaks, A. (1991). Vectēva rīts. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 89. lpp.
55. Čaks A. (2007). Vladimira Majakovska piemiņai. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 280. lpp.
56. Čaks, A. (1991). Zelta zvans. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 384. lpp.
57. Čaks, A. (2007). Žurnāls “Jauno Līra”. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti 6. sējums*. Rīga: Zinātne, 963. lpp.

Izmantotā literatūra:

1. A. (1916). Vēstis no Rīgas. *Baltija* nr.1.
2. Akatovs, A. (2015). *Rīgas Debesbraukšanas latviešu pareizticīgo baznīca*. Rīga: Latvijas Pareizticīgo baznīcas sinode.
3. Akurātere, L. (1970). *Artūrs Filipsons*. Rīga: Liesma.
4. Apkalns, L. (1987). Par Aleksandru Čaku domājot. *Treji Vārti* nr. 118, 24.-32.lpp.
5. Aušeiks, G. Par Latvijas izglītības vēsturi. Pieejams: <http://alv.lv/lv/biblioteka/isuma-par-izglitiba-latvija-krievijas-imperijas-sa/> [sk. 05.09.2014.].
6. Baerents, P. (1927). *Āraišu baznīca un draudze savā 700 gadu gaitā*. Rīga: Zelts.

7. Belsey, C. (2000). Reading Cultural History. In: *Tamsin Spargo (Hg.): Reading the past. Literature and History*. Houndmills, Basingstoke, S. 112.-114.
8. Benjamiņš, A. (1908). Rīgas Latviešu Skatuves biedrības raksts pilsētas valdei. *Latviešu Avīzes Stāstu nodaļa*, nr. 85.
9. Bērsone, I. (2008). Varoņeps. No: *Aleksandrs Čaks. Mūžības skartie*. Rīga: Jumava, 201.-214. lpp.
10. Blanton, H., Crocker, J., & Miller, D. T. (2000). The effects of in-group versus out-group social comparison on self-esteem in the context of a negative stereotype. *Journal of Experimental Social Psychology*, p. 35.-38.
11. Blaua, L. (2021). *Jānis Stradiņš. Gudrs vīrs*. Rīga: Jumava.
12. Briežkalne, E. (1970). Kā šodien acu priekšā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 68.-77. lpp.
13. Britāne, A., Veidemane, A. (2006). *Āgenskalna ģimnāzija*. Rīga: Jumava.
14. Būmanis, A. (1976). Ar sirdi Rīgas torņos. No: *Aleksandrs Čaks. Raksti*. 5. sējums. Rīga: Liesma, 289.-467. lpp.
15. B. (1926). Pensijas veciem skolotājiem. *Brīvā Tēvija*, nr. 53.
16. Caune, A. (2020). *Rīgas tirgi pirms 100 gadiem*. Rīga: Zinātne.
17. Cielēns F. (1961). Laikmetu maiņā. No: *Atmiņas un atziņas*. Sweden: Memento, Lidingo, 7.-512. lpp.
18. Čaklais, M. (1962). Cīnītājs paliek ierindā. *Literatūra un Māksla*, nr. 13.
19. Curiks, J. (1935). *My English Reader I*. Rīga: A. Gulbja apg.
20. *** (1936). Čaks lasa lekcijas R. Egles studijā. *Eglaine*, nr.1.
21. Dajja, P. Jaunais vēsturiskums. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/5196-jaunais-v%C4%93sturiskums-> [sk. 01.07.2022.]
22. Dailes teātra vēsture. Pieejams: <http://www.dailesteatris.lv/info/vesture> [sk. 26.04.2020.]
23. Dakers, N. (1970). Aleksandrs Čaks manās atmiņās. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 29.-36. lpp.
24. Damburs, E. (1970). Dzejniekam aizsaules dārzos. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 132.-148. lpp.
25. Dēķens, K. (1928). *Latvijas skolotāju savienība 1917-1927*. Rīga: Latvijas skolotāju savienības izdevums.
26. Dinere, C. (1970). Dzejas ģenerālis. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 187.-195. lpp.

27. Drēziņš, Ē. (2017). Aleksandrs Čaks un viņa “Mūžības skartie”. No: *Atmiņu spoguļi. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis – muzejs, 87.-98. lpp.
28. *** (1940). Divi laureāti lasa dzejas. *Brīvā Zeme* nr. 22.
29. Dūmiņa, L. (2020). Dailes karaliste. No: *Dailei 100*. Rīga: Neputns.
30. Dzene, L. (2010). Dailes teātris. No: *Latviešu teātris no pirmsākumiem līdz mūsdienām*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
31. Dzenis, P. Pieejams: <https://timenote.info/lv/Peteris-Dzenis-00.00.1878> [sk. 07.04.2020.]
32. Dziļleja, K. (1930). *Dailes teātra desmit gadi*. Rīga: Dailes teātris, 5.-175. lpp.
33. Eglītis, A. Aleksandrs Čaks Annas Brigaderes prēmijas laureāts. *Jaunākās Ziņas* nr.7, 10.01.1940.
34. Eglītis, A. (1980). Ievads. No: *Aleksandrs Čaks. Mana mīlestība*. Ņujorka: apg. Grāmatu Draugs, 5.-16. lpp.
35. E.E. (1933). Aleksandrs Čaks. Umurkumurs. *Domas*, nr.2.
36. Egle K. (1970). No atmiņu pūra. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 78.-88. lpp.
37. Egle, R. (1939). Ievads. No: *Ausma*. Rīga: F. Baumaņa apg., 2.-6. lpp.
38. Eglītis, A. (1992). *Homo Novus*. Rīga: Zinātne.
39. Ezernieks, M. (1939). Mūsu meklējumi. No: *Ausma*. Rīga: F. Baumaņa apg., 32.-34. lpp.
40. ***. (1941). Godina centīgākās sievietes sakaru dienestā. *Padomju Latvija*, nr. 60.
41. Grimma, M. (1929). “Jauno Līra” – jauno dzejas žurnāls. *Izglītības ministrijas mēnešraksts*, nr. 1.
42. Grīnfelde, M. (1970). Miglā asaro logs. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 156.-167. lpp.
43. Grīviņš, V. (2014). Bēgļu reevakuācijas līgums starp Latviju un Krieviju. Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/beglu-reevakuācijas-līgums-starp-latviju-un-padomju-krieviju-1261920> [sk. 20.01.2018.]
44. Grosvalds, I. (2016). Latvijas sievietes izglītībā un zinātnē (1860-1944). Pieejams: http://www.lza.lv/LZA_VestisA/71_2/2_Ilgars_Grosvalds.pdf [sk. 24.03.2019].
45. Gulbis, F. (2004). Rūgtās lāses. Rīga: Apg. Valters un Rapa.

46. Hausmanis, V., Kalnačs, B. (2004). Latviešu drāma. 20. gadsimta pirmā puse. Rīga: Zinātne.
47. Howarth, P. (2019). Introduction: Modernism and/as Pedagogy. *Modernist Cultures* nr. 8.
48. Is. (1930). Jaunumi. *Latvju Grāmata* nr. 4.
49. Jansone, A. (2004). *Rotātās telpu tekstilijas Latvijā 19. gadsimta beigās-20. gadsimtā*. Rīga: Zinātne.
50. J.P. (1940). Medeņa un Čaka vakars konservatorijā. *Jaunākās Ziņas* nr. 23.
51. J. P. Nord-Ost – krievu jauno dzejnieku žurnāls. *Latvju Grāmata* nr.1, 01.02.1931.
52. Kalniņa, I. (2021). 25. janvārī atminēsimies kritiķi un literatūrvēsturnieku Arnoldu Būmani. Pieejams: <https://m.facebook.com/LVliteratura/photos/a.161724427788402/759366281357544/?type=3&source=48> [sk. 27.01.2021.]
53. Kalve, M. (1970). Lekcijas par dzeju. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 89.-94. lpp.
54. Kārkiņš, J. Izrādes bērniem un jaunatnei. *Jaunākās Ziņas*. Nr. 263, 1932.
55. Kiršteine, M. (1940). L. U. Studentu biedrības vienotnes “Zelmenis” 15 gadu svētki. *Studentu dzīve* nr. 83.
56. Kokts, J. (atb.red.) (1988). A. Čadarainis. No: *Latviešu periodika. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 5.-735. lpp.
57. Konste, A., Sproģis, A. (2001). Kaut es tik uz mirkli būtu zieds, kas tavā elpā trīs. No: *Aleksandra Čaka logi*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 87.-94. lpp.
58. Koppe, T., Winko, S. (2013). *Neuere Literaturtheorien*. Stuttgart-Weimar: Verlag J. B. Metzler.
59. Kramiņš, E. (2002). Nogriezti ceriņi vāzē. No: *Aleksandra Čaka gadagrāmata 2002*. Rīga: Pils, 134.-149. lpp.
60. *** Laikraksts “Jaunākās Ziņas” nr. 229, 08.10.1938. Pieejams: www.periodika.lv [sk. 30.12.2019.].
61. Lamberga, D. (2007). Jēkabs Kazāks. Rīga: Neputns.
62. Latvijas Nacionālās drēbnieku meistarību biedrības biedru saraksts. *Patstāvība* nr. 66, 19.12.1929. Pieejams: www.periodika.lv [sk. 24.05.2018.].
63. Latviešu folkloras krātuves digitālais arhīvs. Pieejams: <http://garamantas.lv/lv/unit/435801> [sk. 21.02.21.].

64. *Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi* (1917). Tērbata: E. Bergmaņa drukātava.
65. *Latvijas Konversācijas vārdnīca*. (1927). No: *Bēgļu skaits*. 1. sējums. Rīga: G/A Ansis Gulbis, 5.-2050. lpp.
66. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919-1939. I. daļa*. (1939). Rīga: LU.
67. *Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts*. (1924). Rīga: LU.
68. Līne, I., Bruģis, D. (2013). *Muižu interjeri kā Latvijas kultūrvērtība. Liecinieki*. Tukums: Tukuma Mākslas muzejs.
69. Lukss, J. (1970). Atmiņu rindas. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma.
70. Mauriņa, Z. Divi jauni dzejnieki. *Piesaule* nr. 8, 1928. gads.
71. Mīlenbahs, K. (2009). Darbu izlase. 2 sēj. Sast. Ina Druviete, zin. red. Sarmīte Lagzdiņa. 1. sēj. R.: LU Latviešu valodas institūts.
72. Medne, A. (2017). Aleksandrs Čaks un Rīgas Aleksandra ģimnāzija. No: *Atmiņu spoguļi. A. Čaka konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 99.-109. lpp.
73. Medne, A. (2017). Daži Aleksandra Čaka izglītības sapņi. No: *Krustpunkti. Kultūras un mākslas pētījumi*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 23.-43. lpp.
74. Medne, A. (2007). Aleksandrs Čaks Krievijas krustceļos. No: *Aleksandra Čaka gadagrāmata*. Rīga: Pils, 93.-99. lpp.
75. Miller, L. Robert (2000). *Researching Life Stories and Family Histories*. GB: SAGE Publications, Minami: Masahiko.
76. Misiņš, J. (1925). Literatūra-personas. Gaiduļa Paula. Pieejams: <http://literatura.lv/lv/person/Gaidula-Paula/872901>[sk. 06.05.2020]
77. Montrose, L. A. (1989). Professing the Renaissance. The Poetics and Politics of Culture. In: *H.Aram Veaser (Hg.): The New Historicism*. New York, London, 1989, p. 15-36.
78. Nodieva, A. (sast.) (2004). Laikmets vēstulēs. Latviešu jauno mākslinieku sarakste 1914-1920. Rīga: Neputns.
79. ***. Nord-Ost. *Jauno Trauksme* nr. 6, 01.01.1931.
80. Ņikonovs, A. (2013). *Aiz impērijas fasādes*. Rīga: Pētergailis.
81. Olševskija, I. (1970). Mans skolotājs. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 37.-41. lpp.

82. Orfanidou, E., Woll, B., Morgan, G. (2013). *Research Methods in Sign Language Studies: A Practical Guide*. Pieejams: <http://www.myfilology/fundamentals-of-philology/reserch-methods-in-philology> [sk. 2015.12.08.]
83. Ostups, A. (sast.) (2021). *Manifests. No futūrisma līdz mūsdienām*. Rīga: Neputns.
84. Pabērzs, J. (1970). Labas pēdas arī šinī novadā. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 168.-177. lpp.
85. Paulina Stabušs. Pieejams: <http://shpl.dlibrary.org/ru/nodes/44780-gumilevskiy-grigoriy-iosifovich-german-fridrih-fedorovich-stabush-paulina-ebergardovna> [sk. 24.03.2019.]
86. *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. līdz 1940. gadam. Antoloģija*. (1994). Sast. Anspaks, J. u.c. Rīga: Zvaigzne.
87. Plaudis, J. (1928). Aktualizējiet “Trauksmi”! *Trauksme* nr. 2.
88. Plaudis, J. (1928). Mēs esam. *Trauksme* nr. 1.
89. Priberga, D. (2007). *Senās mežģīnes Latvijā*. Rīga: Zelta Grauds.
90. Rabācs, K. (1972). Dzejnieks avīžu ceplī. No: *Kad mēs jauni bijām*. ASV: Grāmatu Draugs, 217.-220. lpp.
91. Radzobe, S. (2002). Čaks futūrisma, ekspresionisma, imažinisma spogulī. No: *Aleksandra Čaka gadagrāmata*. Rīga, 32.-39. lpp.
92. Radzobe, S. (2021). Čaks un laiks. Rīga: Zinātne.
93. Radzobe, S. (2016). Vai Čaks (sirdī) bija komunisti? Pieejams: http://www.culturecrossroads.lv/system/articles/pdf_lvs/000/000/038/original/KultKrustp8_Uzlabotais_23.12.16.217-233.pdf?1482845247 [sk. 23.03.2018.]
94. Radzobe, S. (2017). “*Kosmopolītu*” lieta un Aleksandrs Čaks. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
95. Radzobe, S. (2013). Modernisma elementi A. Čaka/E. Ādamsona lugā “Nagla, Tomāts un Plūmīte”. No: *Pilsētas variācijas. A. Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 101.-110. lpp.
96. Rudzītis, R. Negatīvas tendences mūsu visjaunākajā dzejā. *Daugava* nr.9, 1929. gads.
97. Rūmnieks, V., Migla, A. (2010). *Čaks*. Rīga: Zvaigzne ABC.

98. Rūmnieks, V. (2012). Nezināmais Čaks. Romāna pieredze. No: *Tagadnes dzejnieks. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA Aleksandra Čaka memoriālais dzīvoklis-muzejs, 5.-13. lpp.
99. Rūmnieks, V. (1994). Komentāri. No: *Aleksandrs Čaks. Kopoti raksti. 3. sējums*. Rīga: Zinātne, 788.-841. lpp.
100. Rūmnieks, V. (2017). Nezināmie Čaka dzejoļkrājumi: radošie projekti. No: *Atmiņu spogulī. Aleksandram Čakam veltītās konferences priekšlasījumi*. Rīga: RPKIA A. Čaka memoriālais dzīvoklis – muzejs, 5.-12. lpp.
101. Skulme, U. (2013). *Atmiņu grāmata*. Rīga: Neputns.
102. Sludinājums.(1940). *Valdības Vēstnesis* nr. 44., 23.02.1940.
103. Smiļģis, E. (1930). *Dailes teātra desmit gadi*. Rīga: Dailes teātris.
104. Spargo, T. (2000). Introduction: Past, Present and Future Pasts. Reading the Past. England: Palgrave.
105. Staris, A. (2000) P. Stabušas privātā sieviešu ģimnāzija. No: *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam*. Rīga: Lielvārds, 5.-205. lpp.
106. Stranga, A. (2020). *Latvijas un Padomju Krievijas Miera līgums 1920. gada 11. augustā*. Rīga: Mansards.
107. Sudrabkalns, J. (1970). Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku. No: *Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku*. Rīga: Liesma, 9.-28. lpp.
108. Talcis, A. (1932). Luga “Nagla, Tomāts un Plūmīte”. *Domās* nr. 10.
109. Telk, M. (1979). *Vōru linna koolivōrgu kujunemine ja areng 18. sajandi lõpust kuni 1917. aastani*. Tartu: Tartu University.
110. Toomik, S.(2007). *Old Voru: building and people*. Tallinn: ARGO.
111. Trimda, J. (1934). Te, nu lūk, un šitāds ir tas Aleksandrs Čaks. *Jaunā Daiņa* nr. 3.
112. ***(1939). Uzvārdu maiņas likums. *Kurzemes Vārds* nr. 293.
113. Veselis, J. (1932). Teātru apskats. *Daugava* nr. 12.
114. Vāvere, V., Sproģe, L. (2002). *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras “sudraba laikmets”*. Rīga: Zinātne.
115. Vietējās ziņas. (1934). *Cēsu Vēstis* nr. 69.
116. Vīksna, Dz. (1972). *Latviešu kultūras un izglītības iestādes Padomju Savienībā 20.-30. gados*. Rīga: Zinātne.
117. Viķe-Freiberga, V. (2010). *Kultūra un latvietība*. Rīga: Karogs.

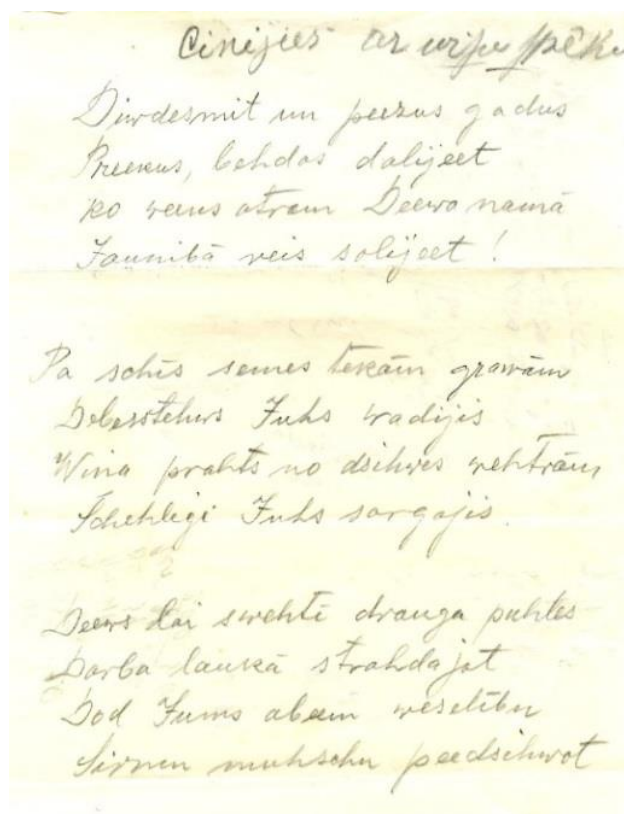
118. Zapoļs, A. (2016). Nikolajs Gumiļovs (1886-1921). No: *Nikolajs Gumiļovs. Dzeja*. Rīga: Neputns, 15.-31. lpp.
119. Zālītis, J. (2001). Zāmuele, H. Atmiņas par Čaku. No: *Aleksandra Čaka gadagrāmata 2001*. Rīga: Pils, 71.-77. lpp.
120. Zeltiņa, G. (1981). ...Un kritiķis turklāt. No: *Ceļā uz Čaku*. Rīga: Liesma, 156.-177. lpp.
121. Ziņojumi. (1924). *Latvis* nr. 826.
122. *** (1937). Ziņojumi. *Rigasche Rundschau* nr. 42.
123. Žilinska, I. (2018). Radikāls skaņradis, noslēpumaina personība. Longīnam Apkalnam 95! Pieejams: <https://klasika.lsm.lv/lv/raksts/vakara-autorprogramma/radikals-skanradis-noslepumaina-personiba...-longinam-apkalnam> [sk. 13.07.2020.]
124. Žukovs, L. (2001). *Pedagoģijas vēsture*. Rīga: RaKa.

Izmantotā literatūra krievu valodā

1. Цирес, А. Г. (1927). Художественная форма. Москва: ГАХН.
2. *Великая война и Российская провинция. 1914-1918*. Сборник научных статей и документов. Сост. Е. Н. Бикейкин, В. А. Юрченков. Саранск: НИИ гуманитар, наук при Правительстве Республики Мордовия, 2013.
3. Грифцов, Б. А. (1927). *Теория романа*. Москва: ГАХН.
4. Гумилев, Н. (1923). *Теория поэзии и прозы*. Петроград: Мысль.
5. Эткинд, Е. Г. (2005). *Психопоэтика*. СПб. : Искусство-СПБ.
6. *История Мордовской АССР с древнейших времен до наших дней* (1971). 5. том. Саранск.
7. ***. (1932). К читателям Норд-Оста. *Норд-Оста* nr. 11.
8. Куклин, В. (1990). *Биография улиц Саранска*. Саранск: Издательство книги.
9. Каукина, Р. (2014). *Мордовский край в годы Первой мировой войны*. Саранск.
10. Малишкин, А. (1931). *Писатель и его время*. Москва.
11. *Отчет о Рижской Александровской гимназии 1912. /13. уч. год*. Рига.
12. Павел Иванович Страдынь — врач, учёный, человек. (1967). Отв. ред. В. В. Канеп. *Сборник воспоминаний*. Рига: Зинатне, 1967.
13. ***. *Педагогические курсы в Саранске*. *Саранская правда* nr. 2, 15.06.1919.

14. СССР. Народное образование. (1974). No: *Большая советская энциклопедия*.
Москва: Российские универсальные энциклопедии.
15. Устимкина Т. (2017). Володя был красный, а мы белые. В. Маяковский и Т. Яковлева. *Пензенское краеведенье*. Nr. 3-4.

PIELIKUMI

1. attēls. Dzejolis “Cīnīties ar visu spēku” J. Čadaraiņa rokrakstā.⁵⁴⁹

Latvijas Nacionālās Drēbnieku Meistaru Biedrības			
P. Krūmiņš Baznīcas ielā № 45.	R. Lapiņš Baznīcas ielā № 45.	M. Frelmans Stabu ielā № 46. Tālr. 31894.	J. Jensens Tirgoņu ielā № 10.
K. Sūniņš Brīvības ielā № 145 a.	E. Mitenieks Tērbatas ielā 1317.	Ed. Kļaviņš Valdemāra ielā № 16. Tālr. 33030.	E. Ziemeļs Stabu ielā № 25.
K. Miamis-Meme Skolas ielā № 12.	A. Bergs Vidus ielā № 11.	P. Kazaks Marijas ielā № 117.	J. Oliņš Gertrudes ielā № 33.
K. Treimans Dzirnavu ielā № 34 a. Tālr. 29823.	J. Čadarainis Marijas ielā № 51. dz. 1.	E. Venen Lāčplīša ielā № 29. dz. 54.	Ed. Berziņš Gertrudes ielā № 113. Tālr. 30385.
Brāji Stesseli Dzirnavu ielā № 71. Tālr. 29194.	J. Lezdiņš Daugavpils ielā № 76. Tālr. 30863.	J. Lauris L. Kāleju ielā 54. dz. 2.	V. Tauriņš L. Kāleju ielā № 54. dz. 2.
T. Kauls L. Kāleju ielā № 45. dz. 3.	K. Mieziņš & K. Strēms Karlīnes ielā № 7. Tālr. 91100.	Didcs-Sternbergs Artillerijas ielā № 32.	K. Dambergs Lāčplīša ielā № 9.
A. Auniņš Kungu ielā № 13. dz. 4.	Aug. Rozentals Hospitāļu ielā № 20 d.		

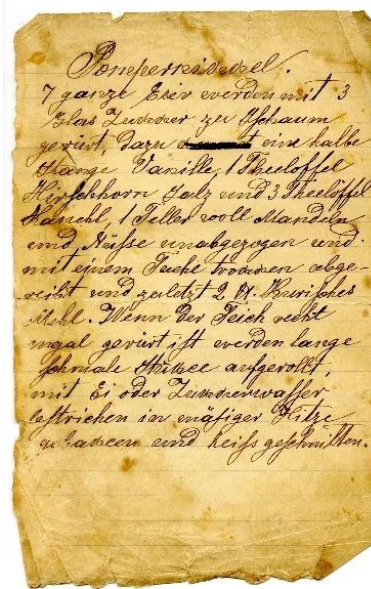
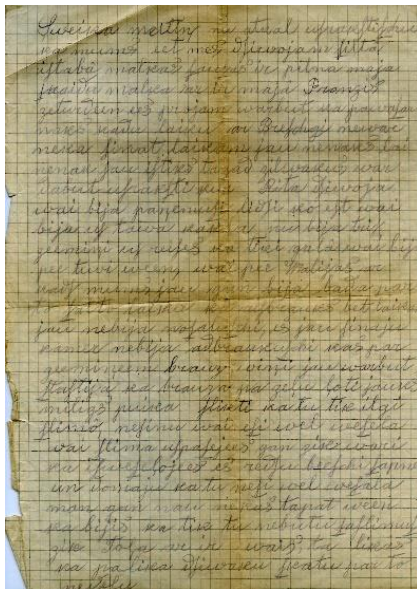
2. attēls. Latvijas Nacionālās drēbnieku meistaru biedrības biedru saraksts laikrakstā “Patstāvība” nr. 66, 1929. gada 19. decembrī, 6. lpp.⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ AČMD, inv. nr. R/1887. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁵⁰ Pieejams: www.periodika.lv. [skatīts 24.05.2018.]

3. attēls. Jānis Čadarainis (2. rindā piektais no kreisās) kopā ar drēbnieka amata meistariem.⁵⁵¹

4. attēls. Teklas Freijas vēstule un ēdienu recepte “Pumpernikelis” Emīlijai Lizetei Čadarainei 20. gadsimta sākumā⁵⁵²

⁵⁵¹ AČMD, inv. nr. F/2667. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁵² AČMD, inv. nr. K/1575, G/2406. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

5. attēls. A. Čaka vecāki – Jānis Čadarainis (1. no kreisās), E.L. Čadaraine (2. rindā pirmā no labās), vecvecāki- Kārlis Freijs (1. rindā trešais no kreisās) un Tekla Freija (1. rindā trešā no labās). Priekšā kreisajā pusē sēž Aleksandrs.⁵⁵³

6. attēls. Emīlija Lizete Čadaraine 1906. gadā.⁵⁵⁴

⁵⁵³ AČMD, inv. nr. F/466. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁵⁴ AČMD, inv. nr. F/668. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

7. attēls. Paulīna Stabuša ap 1899. gadu.⁵⁵⁵

8. attēls. Laikraksts “*Rigasche Rundschau*” nr. 186, 13.08. 1907. gads.⁵⁵⁶

⁵⁵⁵Pieejams:<http://shpl.dlibrary.org/ru/nodes/44780-gumilevskiy-grigoriy-iosifovich-german-fridrih-fedorovich-stabush-paulina-ebergardovna>. [sk. 24.03.2019.]

⁵⁵⁶***. *Rigasche Rundschau* nr. 186, 13.08. 1907. Pieejams: www.periodika.lv [sk. 11.05.2017.]

9. attēls. Rīgas Aleksandra ģimnāzija 20. gadsimta sākumā.⁵⁵⁷

10. attēls. A. Čaks Rīgas Aleksandra ģimnāzijas formas tērpā.⁵⁵⁸

⁵⁵⁷ AČMD PDA. Pētnieciskā darba arhīvs.

⁵⁵⁸ AČMD, inv. nr. F/358. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

11. attēls. Rīgas Aleksandra ģimnāzija 1916. gadā Viru, Semināra ielā 1.⁵⁵⁹

12. attēls. Rīgas Aleksandra ģimnāzijas apliecība Aleksandram Čadarainim 1915./1916. mācību gadā.⁵⁶⁰

⁵⁵⁹ VM, nr.1543-3-4. Viru pilsētas muzeja krājums.

⁵⁶⁰ MKM, inv. nr. 4368. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОВѢТА

Рижской Александровской Гимназии ученику III класса Александру Чадарайму
 въ засвидѣтельство отличныхъ успѣховъ въ наукахъ и благопріятія въ продолженіе 1905/16
 учебнаго года данъ на основаніи § 20-го ВИСОЧАЙШЕ утвержденного въ 30-й день Іюля 1871 года
 Устава Гимназій и Прогимназій. ~~Въ~~ Верро, ~~маѣ~~ 23 дня 1906 года.

Директоръ Гимназии *Шварцманъ*
 Ч. о. Инспектора *Николаевъ*
 Законоупителю *В. В. Ковалевъ*
 Преподаватели: *В. В. Ковалевъ*
С. П. Ковалевъ
М. Д. Ковалевъ

Секретарю *Левинъ*

13. attēls. Uzslavas raksts A. Čakam par labām sekmēm 1915./1916. mācību gadā.⁵⁶¹

М. Н. П.
 Ректоръ Учебнаго Округа
 Директоръ
 Рижской Александровской
 гимназии
 7 мая 1917 г.
 № 116
 г. Верро, Лифл. г.

Въ Саранскѣ
 Городское Управленіе.

Старѣйшая русская въ Прибалтійскомъ краѣ Рижская Александровская гимназія, функционировавшая въ Ригѣ при 8 параллельныхъ классахъ съ свыше 700 учащихся, была эвакуирована при прежнемъ директорѣ въ гор. Верро, Лифл. г., гдѣ уже раньше была другая-Полтавская-гимназія, которая и одна можетъ при нѣскольکو болѣе интенсивной работѣ обслуживать г. Верро: число учащихся въ ней (преимущественно мѣстныхъ жителей) къ концу 1916-17 уч. года составляетъ 166 чел. въ Рижской же Александровской гимназии - 192, изъ которыхъ подавляющее большинство не мѣстнаго происхожденія.

Полагая, что въ Россіи найдутся болѣе нуждающіеся въ ср.уч. заведеніи города, гдѣ Рижская Александровская гимназія могла бы проявить болѣе продуктивную дѣятельность, что и всегда, а особенно въ настоящее тяжелое переживаемое Россіей время является въ нравственномъ долгомъ и обязанности, покорнѣйше просю не отказать въ уведомленіи, возможно ли и желательны ли переводъ Рижской Александровской гимназии въ Саранскѣ.

И. о. директора *Н. Ковалевъ*
 И. д. исполнителя *С. Мининъ*

14. attēls. Rīgas Aleksandra ģimnāzijas direktora vēstule Saranskas pilsētas vadībai 1917. gada 3. maijs.⁵⁶²

⁵⁶¹ RTMM, inv.nr. 49799 Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

⁵⁶² MKM, inv. nr. 4858, vēstule nr. 5. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

15. attēls. Saranskas Reālskola Troickas ielā 22. Māja, uz kurienu pārcēlās evakuētā Rīgas Aleksandra ģimnāzija 1917. gada pavasarī.⁵⁶³

16. attēls. Rīgas Aleksandra ģimnāzija Saranskā 1917. gadā. Pēdējā rindā pirmais no labās A. Čaks.⁵⁶⁴

⁵⁶³ MKM, inv. nr. 4858/2. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

⁵⁶⁴ MKM, inv. nr. 4858/15. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

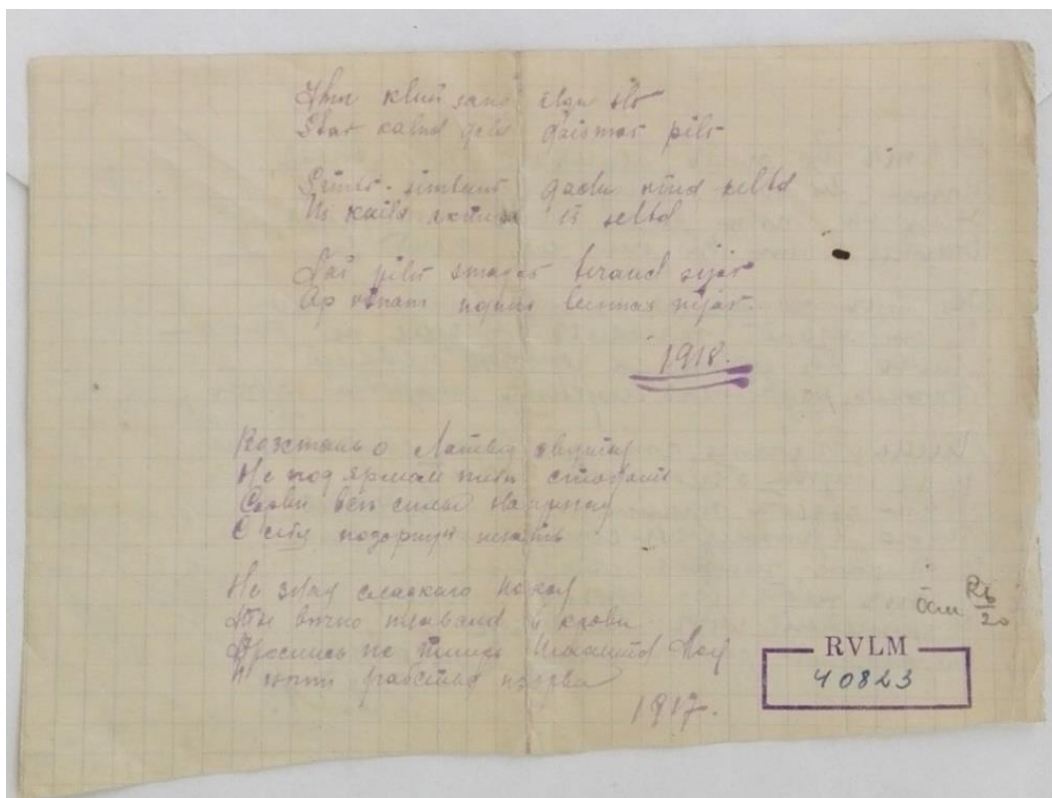
17. attēls. Pēteris Dreimanis 3. rindā trešais no kreisās 1919. gadā kopā ar pedagogu kursu absolventiem Saranskā, Krievijā.⁵⁶⁵

18. attēls. Saranskas 4. padomju skolas izglītības dokuments 1920. gada 31. martā.⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ MKM, inv. nr. 4858/11. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

⁵⁶⁶ AČMD, inv. nr. D/1024. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

19. attēls. Lapa ar A. Čaka pierakstītajiem dzejoļiem latviešu un krievu valodās.⁵⁶⁷

20. attēls. K. Ceges māja Penzā, Bojevaja gora 12, kur futūristi dzīvoja 1914. gada martā.⁵⁶⁸

⁵⁶⁷ RTMM, inv. nr. 40823. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

(RVLM - Rīgas valsts literatūras muzejs, šādu šifru muzeja krājumam lietoja 20. gadsimta 60. un 70. gados).

⁵⁶⁸ Pieejams: <https://wikimapia.org/35235806/ru>. [sk. 19. 04.2019.]

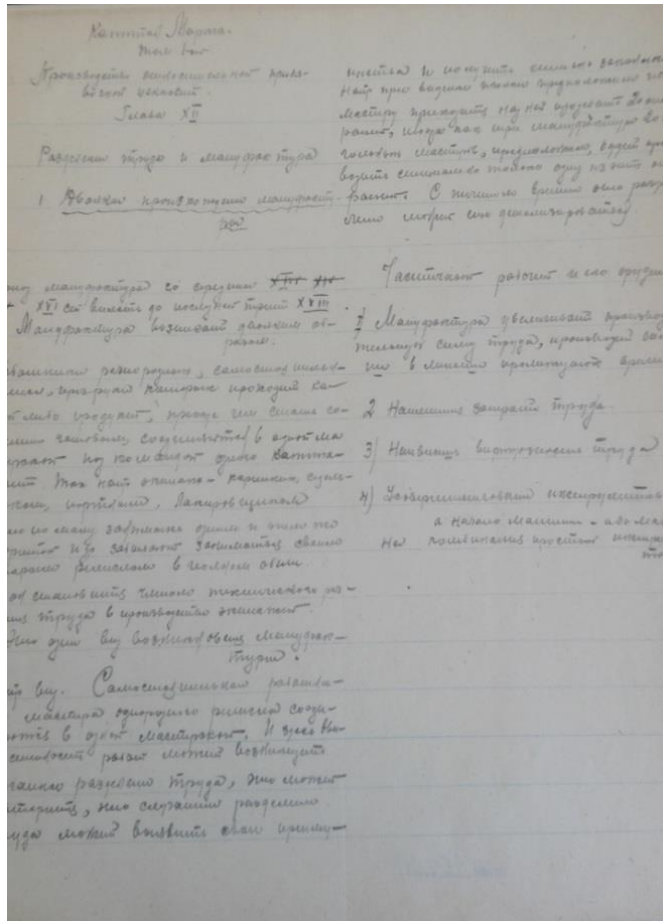
21. attēls. A. Čaks piektajā rindā otrais no kreisās. 1920. gada 12. janvārī Penzas kara hospitālī.⁵⁶⁹

№	Parvards	Uzvārds	Vecums	Profesija	Atvaļinājuma pamats
1	Александр	Александров	46	Генерал	Дом. егерь
2	"	"	"	"	"
3	"	Михайлов	37	Генерал	"
4	Троцкий	Троцкий	46	Генерал	Дом. егерь
5	"	Савинский	55	Сержант	"
6	Савинский	Савинский	57	Сержант	Дом. егерь
7	"	Савинский	15	Генерал	"
8	"	Савинский	11	"	"
9	"	Михайлов	57	Генерал	"
10	Савинский	Савинский	55	Сержант	Дом. егерь
11	"	Савинский	50	Генерал	"
12	"	Савинский	50	Генерал	"
13	Савинский	Савинский	48	"	Дом. егерь
14	"	Савинский	15	Генерал	"
15	"	Савинский	7	"	"
16	Савинский	Савинский	55	Генерал	Дом. егерь
17	"	Савинский	18	"	"
18	"	Савинский	48	Генерал	"
19	Савинский	Савинский	41	Генерал	Дом. егерь
20	"	Савинский	48	Сержант	"
21	"	Савинский	53	Генерал	"
22	"	Савинский	48	Генерал	Дом. егерь
23	"	Савинский	48	"	"
24	"	Савинский	15	"	"
25	"	Савинский	15	"	"
26	Савинский	Савинский	53	Сержант	Дом. егерь
27	"	Савинский	48	Генерал	"
28	"	Савинский	15	"	"
29	Савинский	Савинский	37	"	Дом. егерь
30	"	Савинский	48	Генерал	"
31	"	Савинский	6	"	"

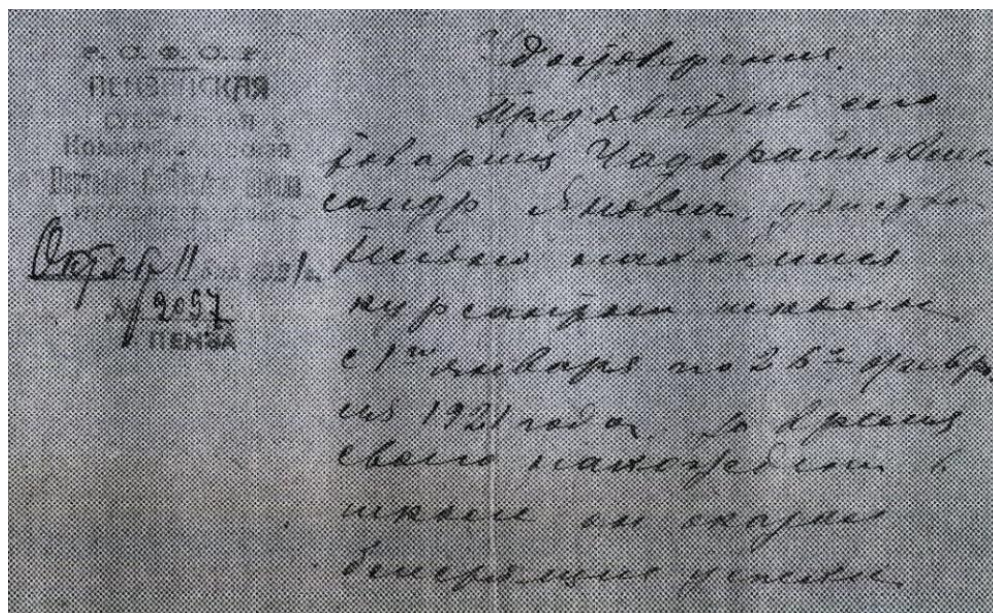
22. attēls. 1920. gada evakuējamo saraksts uz Latviju, kur minētas 134 personas – bijušās Rīgas Aleksandra ģimnāzijas skolnieki un viņu ģimenes locekļi, viņu vidū arī Čadaraiņu ģimene – Jānis Čadarainis (nr. 16), Aleksandrs Čadarainis (nr. 17) un Emīlija Čadaraine⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ PLM, inv. nr. 283, Penzas Literatūras muzejs.

⁵⁷⁰ MKM, inv. nr. 4858/16. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

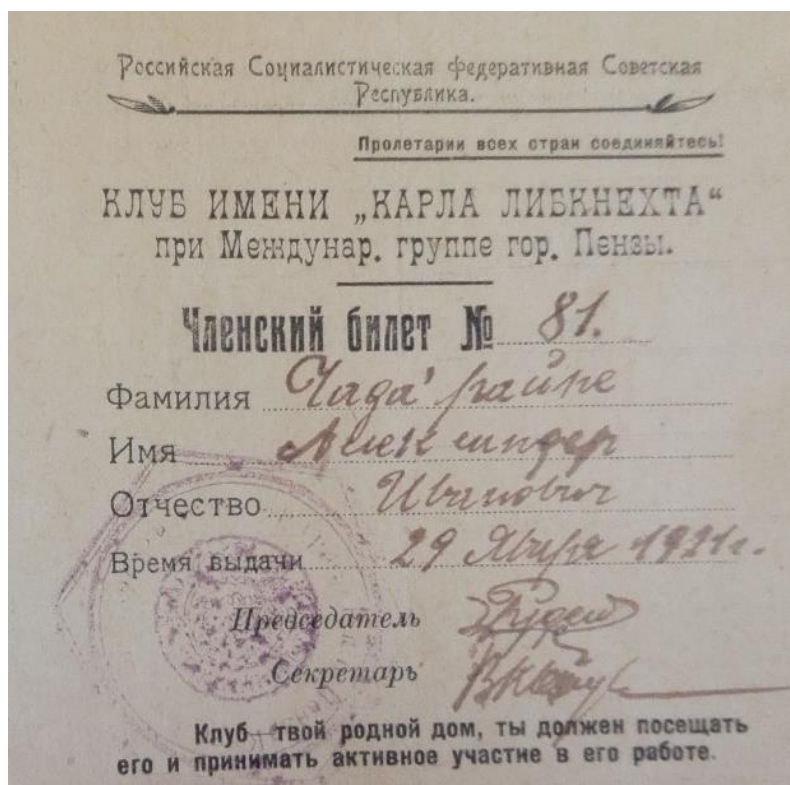
23. attēls. A. Čaka konspekts K. Marksa “Kapitāls” (*Kapital*) 1. sējuma 12. nodaļai.⁵⁷¹

24. attēls. 1921. gada 11. oktobrī A. Čaks saņēma Penzas strādnieku-zemnieku komunistiskās universitātes apliecību nr. 2097.⁵⁷²

⁵⁷¹ RTMM, inv. nr. 40430 Čak R22/10. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

⁵⁷² MKM, inv. nr. 3718. Mordovijas Novadpētniecības muzeja krājums.

25. attēls. K. Lībknehta kluba biedru karte nr. 81 Aleksandram Čadarainim 1921. gada 29. janvārī.⁵⁷³

26. attēls. Latvju Jaunatnes savienības vidusskolas bioloģijas skolotāja vēstule A. Čakam 1922. gada 20. oktobrī.⁵⁷⁴

⁵⁷³ RTMM, inv. nr. 40663, Čak D1/12. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

⁵⁷⁴ AČMD, inv. nr. K/1745. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

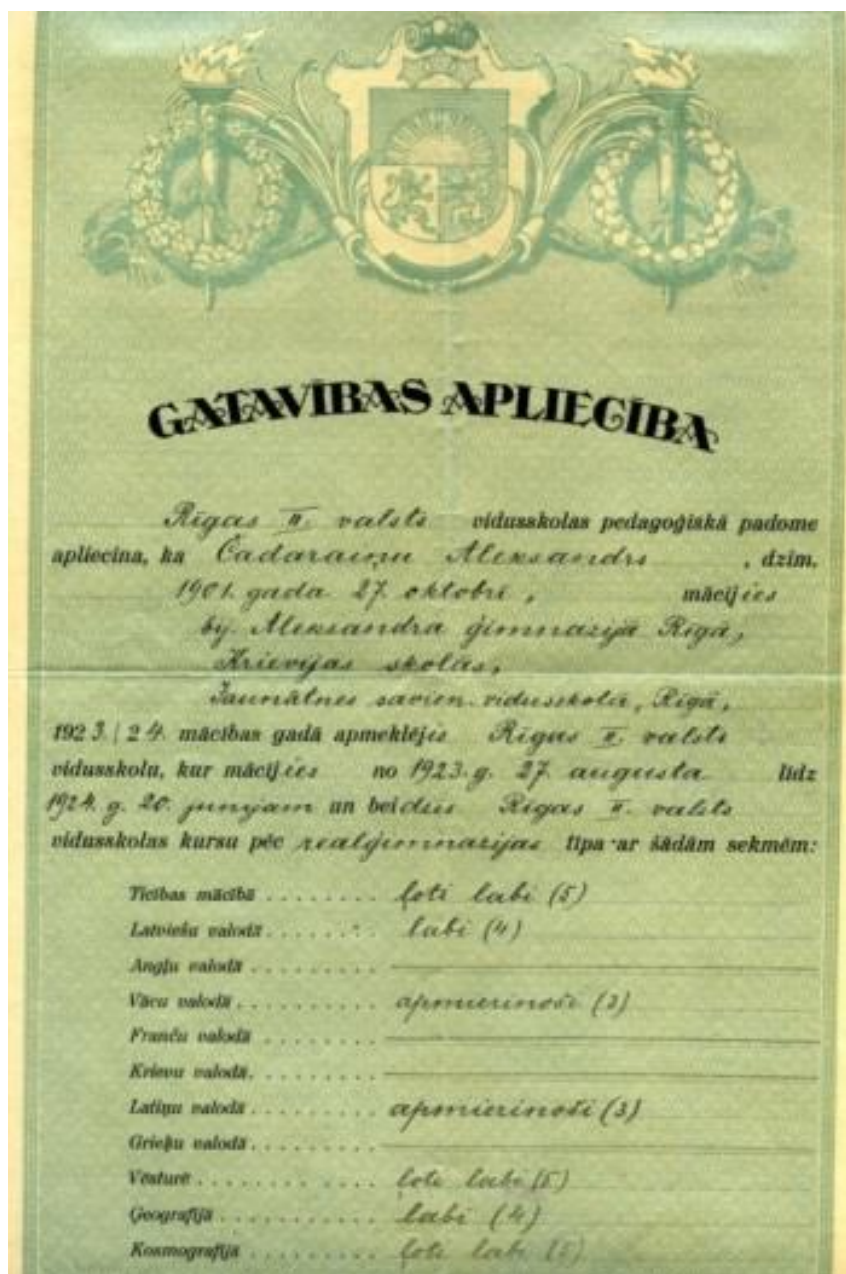
27. attēls. Rīgas II. Valsts vidusskola 1924. gadā.⁵⁷⁵

28. attēls. Rīgas sabiedriskā transporta braukšanas biļete A. Čadarainim.⁵⁷⁶

⁵⁷⁵ AČMD PDA. Pētnieciskā darba arhīvs.

⁵⁷⁶ RTMM, inv. nr. 40874. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

29. attēls. Rīgas II. Valsts vidusskolas Gatavības apliecība A. Čadarainim 1925. gadā.⁵⁷⁷

⁵⁷⁷ AČMD, inv. nr. D/1457. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

30. attēls. A. Čaks un L. A. Rundele 1925. gadā.⁵⁷⁸

31. attēls. Latvijas Universitātes studenta A. Čadaraiņa legītimācijas karte 1925. gadā.⁵⁷⁹

⁵⁷⁸ V. Rūmnieka privātais arhīvs.

⁵⁷⁹ AČMD, inv. nr. D/1054. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

 Latvijas Universitātes Rektora kungam.

 Latvijas Universitātes medicīnas fakultātes students

 Aleksandrs Jāņa dēls Čadaraiņš, mat. N 8825.

 Līgums.

 Vēldevums turpināt savu izpētību, lai arī lūdzu noņem mani Latvijas Universitātes

 filoloģijas - filozofijas fakultātes baltu filoloģijas nodalīta studijās skaitā.

 Rēķi pieņemtu serozās dokumentus:

 1. gatavības apliecības oriģinālu

 2. Rēķi par nāstīdama mācības nodarbi

 Aleksandrs Čadaraiņš.

 Rīgi, 10 augustā 1926. g.

 Adrese Rīga, Maizītes ielā N 51 da 1.

32. attēls. A. Čadaraiņa iesniegums Latvijas Universitātes rektoram 1926. gada 10. augustā.⁵⁸⁰

Studentu vienotnes "Zelmenis" biedru saraksts

№ un pazīne	Namavārds un vārds	Kopējais punkts	Matas Tēvs	Adrese
1.	Amūns, Roberts	stād. med. 8563		Mērsiņa ielā 11, da 15.
2.	Berģis, Kārlis	stād. med. 5781		Mērsiņas ielā 16, da 18
3.	Brauns, Kārlis	stād. med. 5719		Kr. Bērģu ielā 11, da 9
4.	Bentālis, Pēteris Jānis	stād. med. 8305		Mērsiņas ielā 18, da 26
5.	Berģis, Valdemārs Jānis	stād. med. 6340		U. Pils ielā 13, da 6
6.	Brauns, Kārlis	stād. med. 5704		Mērsiņas ielā 11, da 9
7.	Brauns, Kārlis	stād. med. 6341		U. Pils ielā 13, da 6
8.	Brauns, Kārlis	stād. med. 8165		Kr. Bērģu ielā 11, da 9
9.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8823		Brunsvāļu ielā 72, da 27
10.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8822	16-26 Lielā ielā	Priekšpils ielā 19
11.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8822		Mērsiņas ielā 10, da 13
12.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8822		Lielā ielā 16, da 94
13.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8822		Tērbates ielā 7, da 43
14.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 5757		Čadaraiņu ielā 5, da 1
15.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8089		Čadaraiņu ielā 11, da 9
16.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8676		Brunsvāļu ielā 72, da 27
17.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8822		Brunsvāļu ielā 72, da 27
18.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8152		Brunsvāļu ielā 72, da 27
19.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 6164		Čadaraiņu ielā 136, da 28
20.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 5728		Mērsiņas ielā 35, da 10
21.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 3581		Mērsiņas ielā 24, da 65
22.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 3120		Brunsvāļu ielā 72, da 18
23.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 5720		Čadaraiņu ielā 5, da 1
24.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 4466		Čadaraiņu ielā 50, da 1
25.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8823		Mērsiņas ielā 57, da 1.
26.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 6578		Mērsiņas ielā 16, da 18
27.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 3722		L. Lāču ielā N 13 da 3
28.	Čadaraiņš, Aleksandrs	stād. med. 8822		

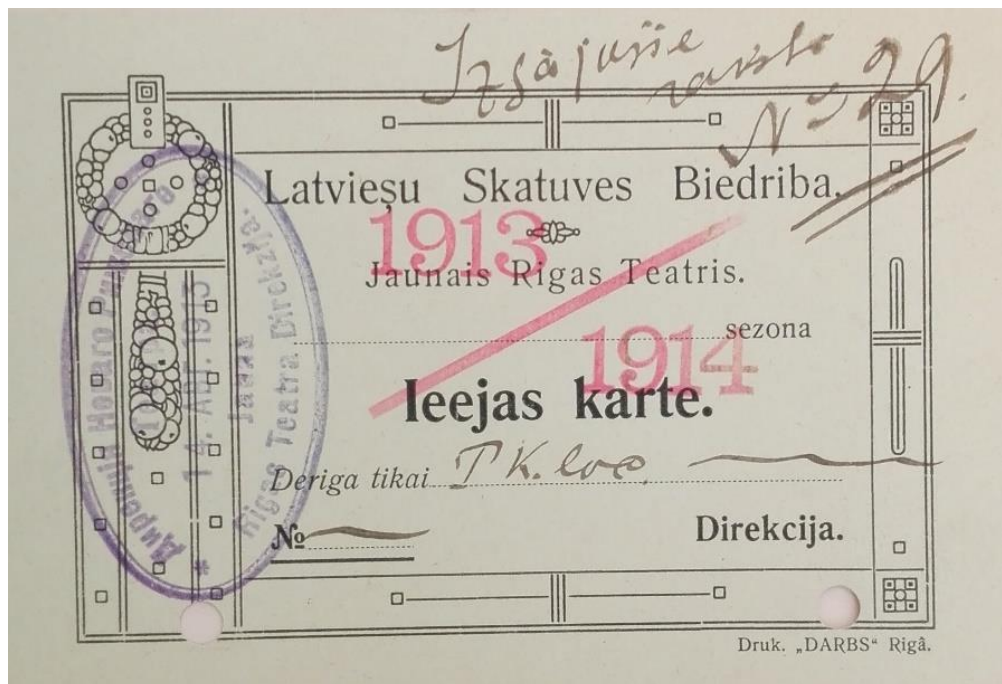
33. attēls. Studentu vienotnes "Zelmenis" biedru saraksts.⁵⁸¹

⁵⁸⁰ Latvijas Universitāte. LVVA, 7427. f., 1. apr., lietas nr. 8747.

⁵⁸¹ V. Rūmnieka privātais arhīvs.

34. attēls. Studentu vienotne "Zelmenis". A. Čaks (pirmajā rindā vidū).⁵⁸²

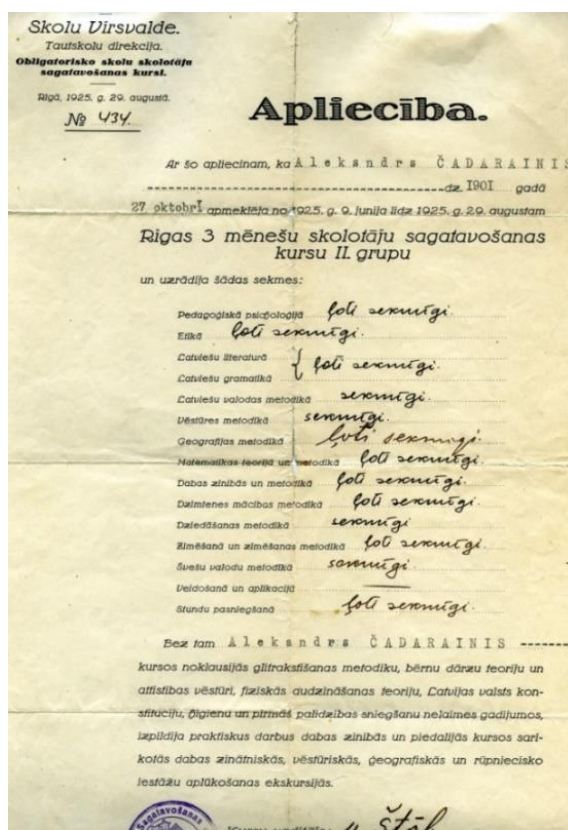
35. attēls. Latviešu Skatuves biedrības Ieejas karte jaunajā Rīgas teātrī 1913./1914. gada sezonā.⁵⁸³

⁵⁸² AČMD, inv. nr. F/594. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁸³ RMM, inv. nr. 1253. JRT. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums.

36. attēls. Reklāmas pastkarte lugai “Nagla, Tomāts un Plūmīte”.⁵⁸⁴

37. Obligatorio skolu skolotāju sagatavošanas kursu Apliecība nr. 434 Aleksandram Čadarainim 1925. gada 29. augustā.⁵⁸⁵

⁵⁸⁴ AČMD PDA. Pētnieciskā darba arhīvs.

⁵⁸⁵ AČMD PDA. Pētnieciskā darba arhīvs.

38. attēls. Drabešu muiža, kurā atradās skola ap 1925. gadu. P. Paukšēna foto.⁵⁸⁶

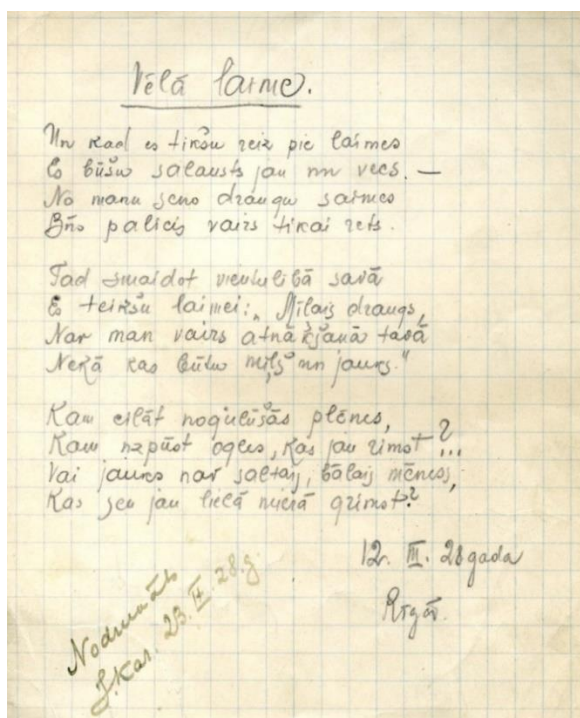
39. attēls. A. Čaks ar skolotājiem Drabešu bērnu internātskolā 1927. gadā. No kreisās N. Dakers, J. Bērziņš, A. Čaks, Ē. Preciniece, Kreklis. P. Paukšēna foto.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ AČMD, inv. nr. F/1015. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁸⁷ AČMD, inv. nr. F/847. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

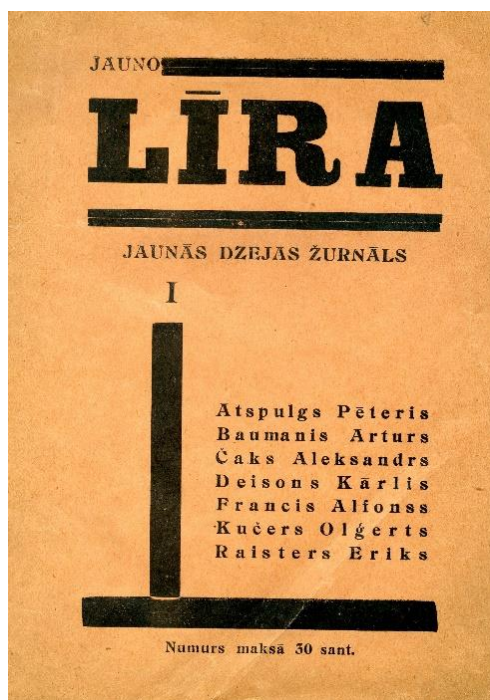
40. attēls. Angelika Blaua ap 1928. gadu.⁵⁸⁸

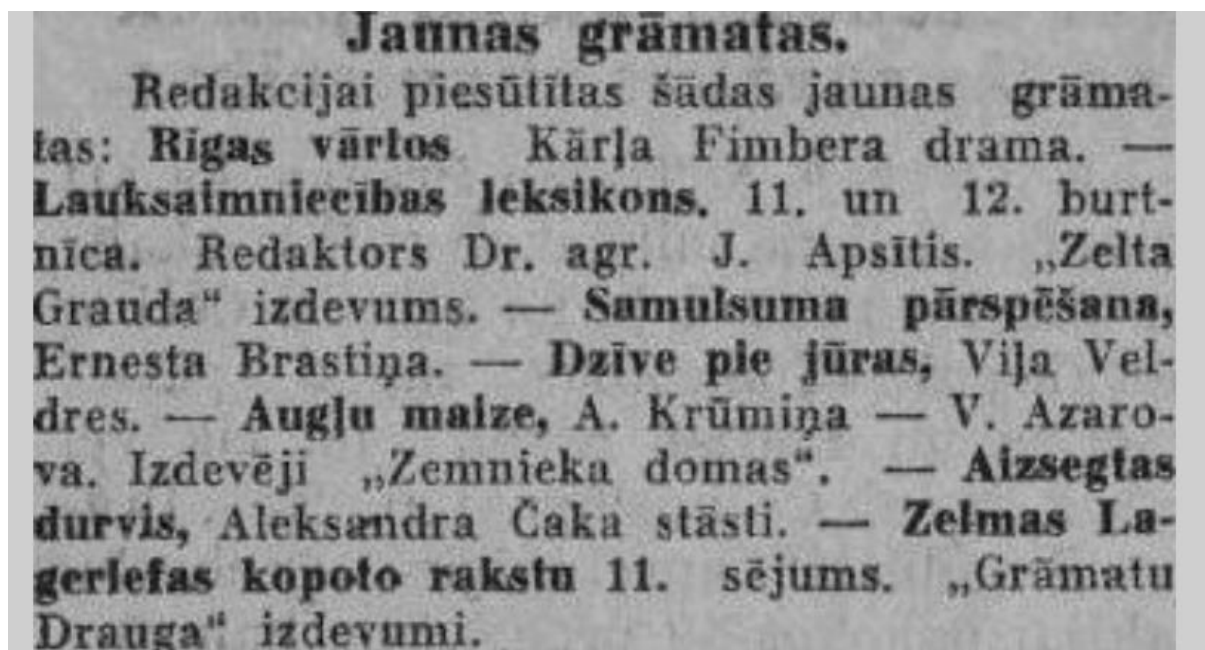
41. attēls. A. Čaka dzejolis “Vēlā laime” ar autora atzīmi, ka dzejolis nodrukāts laikrakstā “Latvijas Kareivis” 1928. gada 23. septembrī.⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ AČMD, inv. nr. F/768. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁸⁹ AČMD, inv. nr. R/1176. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

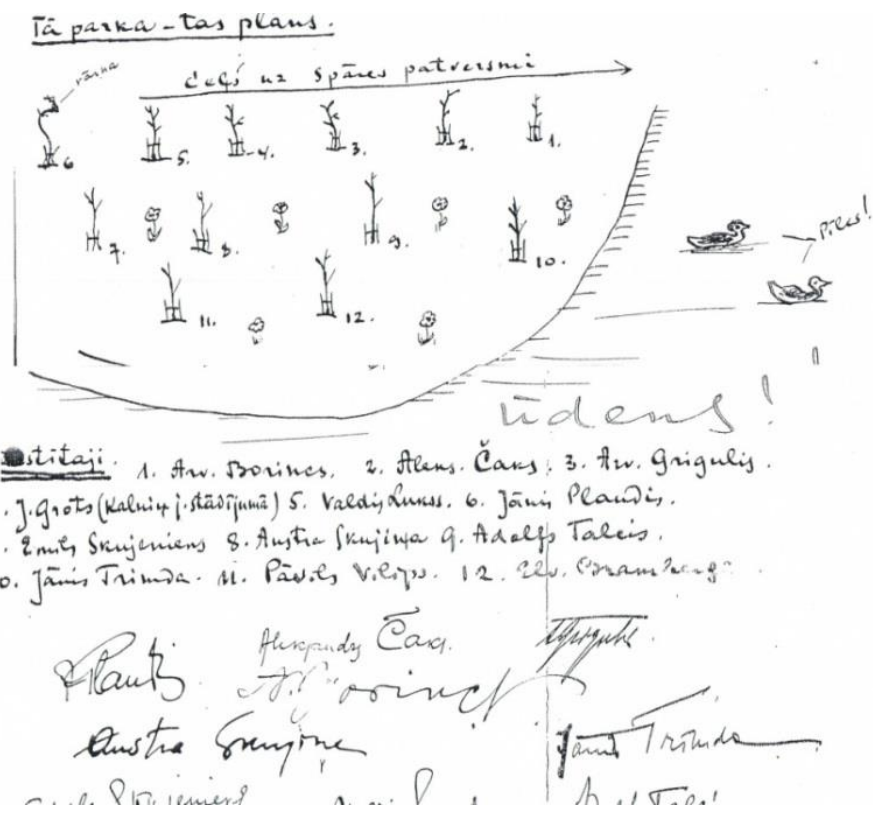
42. attēls. Žurnālu “Jauno Līra” un “Trauksme”.⁵⁹⁰

43. attēls. Laikraksts “Jaunākās Ziņas” 08.10.1938. nr. 229, 16. lapa, kur A. Čaka stāstu krājumam nosaukums “Aizsegtās durvis”.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ AČMD, inv. nr. I/2169, I/1225. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁹¹ Pieejams: www.periodika.lv. [sk. 30.12. 2019.]

44. attēls. Spāres Latviešu rakstnieku parka shēma.⁵⁹²

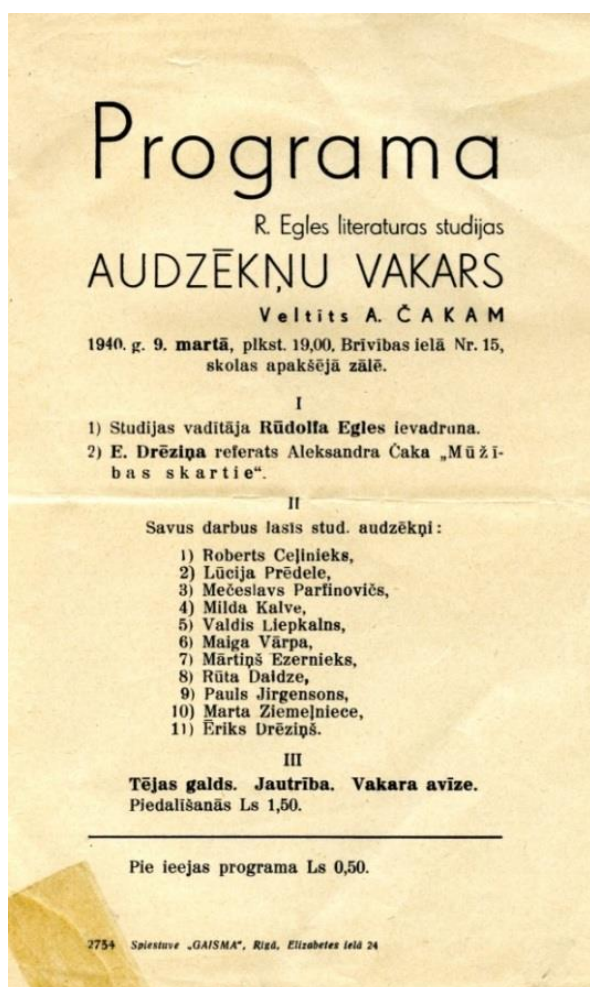

45. attēls. R. Egles Literatūras studijas lektori. A. Čaks – pirmajā rindā otrais no kreisās.⁵⁹³

⁵⁹² AČMD PDA. Pētnieciskā darba arhīvs.
⁵⁹³ AČMD PDA. Pētnieciskā darba arhīvs.

46. attēls. Rūdolfa Egles Literatūras studijas apliecība A. Čadarainim 1935. gadā.⁵⁹⁴

47. attēls. Rūdolfa Egles Literatūras studijas audzēkņu vakara programma 1940. gada 9. martā, kas veltīta A. Čakam.⁵⁹⁵

⁵⁹⁴ AČMD, inv. nr. D/1055. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

⁵⁹⁵ Solveigas Vārpa privātais arhīvs.

48. attēls. R. Egles Literatūras studijas audzēkņi A. Čakam veltītajā vakarā, sakarā ar A. Brigaderes prēmijas saņemšanu 1940. gada 9. martā.⁵⁹⁶

49. attēls. A. Čaks kopā ar R. Egles Literatūras studijas audzēknēm Cecīliju Dineri un Valiju Brutāni 1938. gadā⁵⁹⁷.

⁵⁹⁶ Solveigas Vārpas privātais arhīvs.

⁵⁹⁷ AČMD, inv. nr. F/509. Aleksandra Čaka muzeja krājums.

